ENN KIPPEL

KUI RAUDPEA TULI

NOOR-EESTI · TARTUS

ENN KIPPEL

KUI RAUDPEA TULI

ROMAAN PÕHJASÕJAST

ESIMENE RAAMAT

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

KORREKTOR T. MELSO

J. VAHTRA KAAS JA SISEILLUSTRATSIOONID

O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastuse“ trükikoda Tartus, 1937

PROLOOG.

Seitse inimpõlve tagasi, millal Issanda aastaid oli täitunud 1697, kutsus Jumal Rootsi õiglase kuninga Karl XI oma rahuriiki. Ja siis hakkas üsna noorukese kuningana maad valitsema tema poeg — Karl Kaheteistkümnes. Olgugi et ta isa trooniase oli veel soe ja kuningakojas kestis kurvastus ning lein, hakkas noor kuningas oma vanaema Hedvig Eleonore suureks südamevaluks otsima lõbu pööraseist vallatusist: ta jooksis ja ratsutas mööda ääretuid Kungsöri metsi, kaasas ainult jäägrid ja lõrisevad jahikoerad, peletas seal koopast uniseid karusid, püüdis neid paelte ning võrkudega kinni ja tõi oma lossi. Ja hoolimata isegi sellest, et mustade leinalooridega kaetud kuningakoja seinad manitsesid pidama tõsist rahu ning vaikust, laskis ta oma poisikeslikus üleannetuse tuhinas meeletult möirgavad kiskjad lossitubadesse lahti, jootis seal neid metsalisi marjaviinaga purju ning sundis koguni oma jumalakartlikke õdesid säärast jõledat vallatust hirmuga pealt vaatama.

Samuti pakkus talle lõbu koos omavanuste poisikestega purustada kuningakojas lühtreid, toole, läbi torkida sinist troonitaevast ehk baldahhiini ja joostes seal paukuva püstoliga ringi lasta valgest marmorist raiutud kujudesse. Sattunud aga mõõgavehklemises hooplevasse tujju, laskis ta troonisaali tuua noori mullikaid, kel sealsamas hakkas raiuma päid, mida seejärel pilluti läbi akende õue; mõõgaharjutuseks lossitubadesse toodud määgivaid oinaid armastas ta aga ainsa vingahtava hoobiga raiuda koguni keskelt pooleks.

Kõigil neil puhkudel pidi elatanud kuningaemand Hedvig Eleonore käsi ristitades alati südamepõhjast ohkama, et mis küll peaks säärasest kuningast tema suuremaks sirgudes ükskord saama.

Samal ajal, millal Rootsi nooruke kuningas oma kodus nõnda rumalasti vallatles, tabas ta suurt ning vägevat riiki, kõige enam aga selle kauget meretagust Eestimaa-nimelist provintsi painav viletsus ning näljahäda. Et juba paaril aastal oli seal ikaldanud vili, siis pärast paastukuud, millal tulid kuumad ilmad, muutusid inimesed üpris rõõmsaks ning hakkasid põllutöödega aegsasti ruttama; ka vili tärkas maa seest õige varakult tõotades talupojale rohket ning õnnistusrikast saaki.

Aga vaata — siis võttis Jumal põldudelt kosutava vihma ning laskis tärganud viljadel põuakuumuses närbuda. Kogu Eestimaa lõhenes ning ta põllud pragunesid siis janust, kuna aga rahva nälgiv suu pöördus kisendades taeva poole. Jaanipäeval hakkas aga äkki sadama, ja siis tuli külma vihma ööd ja päevad, nädalad ja kuud kuni mihklipäevani lakkamatult järjest, nii et seegi kasin vili, mis pärast maapõuest tärkamist oli

jäänud kasvama, mädanes suures ning lainetavas vees. Varasügisel tulid aga külmad hallaööd, mis hävitasid ka herned, läätsed ja tatrad. Mis aga viljast oli juhtumisi jäänudki kasvama, see oli nii hõre, kidur ning madal, et teda tuli kitkuda pihuga.

Siis oli leivapuudus kogu Eestimaal nii suur, et nii terved kui ka haiged kerjused ei andnud enam kellelegi rahu. Paljud mehed jätsid siis maha oma naised, naised oma mehed, lapsed oma vanemad ja need oma lapsed ning rändasid paigast paika, pakkudes pisarsilmil end leivatüki eest orjaks. Kuid töötuid käsi ei vajanud enam keegi, nii et peagu kõik tüdrukud ja sulased, kes juba palju aastaid olid orjanud oma leivavanemaid, lasti nüüd lahti. Peagu kellelgi polnud siis enam leivapalukest pista nälgivasse suhu, vaid selle asemel raiuti heinad peeneks, lisati neile sõklaid, küpsetati ja söödi; ka puude ja teiste taimede juuri kisti maa seest välja ning sõnajalgadest ja põdrasamblast tehti leiba, et aga hoida enesel hinge sees. Loomadele aga anti toiduks kadakaoksi ja pehkinud katuseõlgi.

Nälg oli siis Eestimaal nii kohutavalt suur, et inimesed sõid isegi konni, kasse, koeri ja salaja õgisid ka lõpnud hobuseid, härgi ja muid veiseid toorelt ühes naha ja sisikonnaga. Paljud inimesed muutusid aga näljast lausa mustaks ning jäädes jõuetuks varisesid lõpuks kokku, nii et kraavides ja teedel vedeles siis lõpnud loomade ning tõbraste raibete seas ka surnud inimesi; kõiki neid järasid purra marutõbised koerad ja hulkuvad hundid, kuna aga raisalindudel oli nüüd rooga nii rikkalikult palju, et nad kõik võisid surnuid nokkides pugeda koguni nende sisse.

Kõigest sellest tekkis aga inimeste seas katkutaolisi hirmsaid tõbesid, mille eest kaeti kaevud pealt kinni, majades riivitati hoolikalt uksed või jällegi pannes pastlad tagurpidi jalga pageti metsadesse rettu. Tõved ise tulid aga inimeste juurde päris salakavalal kombel, näidates end vahel korraga kolme mehena — musta, vasekarva ja valgena, kusjuures nad alati mängisid metsas lehepilli; teised tulid aga suure sikuna, kuna mõni neist koguni musta koera ja hobusena, tehes seejuures mitmesuguseid hääli, mida kuuldes inimesed langesid surnult maha.

Kõige hullem oli aga halltõbi, kes halli vanakesena hulkus külades ja metsateedel ringi, huigates seejuures nagu äraeksinud inimene; kui aga keegi juhtus talle vastu huikama, siis see jäi tõbiseks, sattus krampidesse, kangestus, hakkas lõdisema ja lõpuks suri. Halltõve eest polnud aga inimesil muud pääsu kui pugeda ta eest peitu; ja siis juhtus tihtigi, et tõve lähenedes joosti isegi tervete kihelkondadena luuavarrel ratsutades metsadesse pakku.

Siis jäid peagu kõik külad ja õued inimesist päris tühjaks ning lagedaks, ja ainult mööda maanteid lohises liikuda veel näljast tuikuvaid inimesi, kes üksteise järele kukkudes ristseliti maha surid sinnasamasse paika. Ööd ja päevad läbi kuuldi siis linnades ja külavahelistel teedel inimeste hädaldamist, et oh nälg, oh nälg..!

Küll kisendas siis kohutavasse viletsusse sattunud Eestimaa talurahvas nii Jumala kui ka kuninga abi järele, kuid seekord ei võtnud neist kumbki teda kuulda.

Kui eesti talurahval tema suures hädas polnud troosti ning abi enam kuskilt loota, siis paljud pöör-

dusid meelt heites tagasi unustussevajunud väärjumalate austamisele, kuna aga kirikud jäid inimesist tühjaks. Ahastades kires siis kirikutorni tippu valvama pandud raudne kikas, sest nüüd ei peljanud paharet isegi jumalakoja läve ees pidada oma pillerkaari.

1.

See oli teisel jaanilaupäeval pärast suurt nälga, millal Issanda aastaid kirjutati 1699, kui Jõhvi kirikumõisa õuest väljunud ratsanik ja jalakäija seades oma sammud suurele Narva postteele hakkasid liikuma ida poole. Peatselt pöördusid nad aga Jõhvi mõisa põldude vahelisele teerajale, mis loogeldes ning kõverikke tehes kulges läbi viljaväljade eemal asetsevasse metsa. Need õhtused teeleasujad olid Jõhvi kihelkonna kiriksand ning hingekarjane Toomas Knieper koos oma noore köstri ning sulase Hinnoga.

Olgugi et kauguses lõid juba jaanituled kumades loitma ning küladest kuuldus tüdrukute ja poiste huikamisi ning vallatut naeru, liikusid õpetaja ja köster nii suure vaikimise ja tõsidusega edasi, et isegi suveõhtusest metsast kostev ööbikute laksutamine ning laululust ei suutnud tuua nende südamesse rõõmu. Kiriksand, kelle vahakollast silmnägu lõhestasid suuservade juurest sügavad uurded, vahtis kogu aja oma pruuni

viltmütsi serva alt uurivalt ringi, kuna aga hobuse kõrval sammuv köster toetudes jämedale kadakast malgale vahtis oma jalgade ette maha, nagu ei teeks see täna õhtul ettevõetud pikk teekond talle mitte rõõmu.

Jaaniõhtuil oli tõsiseil kiriksandail oma koguduse pärast alati kõige enam muret, sest siis talurahvas tulles jaanitulede ümber kokku püüdis seal salaja ka väärjumalale ande tuua. Ja seepärast vihkasidki mõned hingekarjased jaaniööd, pidades teda pahareti pühaks ning öeldes, et mõistmatu maarahvas jookseb tühiste jaanitulede ümber kokku nõndasama nagu meeletu elajaski tikub tagasi põlevasse lauta, kust teda on alles vitsahirmuga välja aetud.

Kuid tema — Toomas Knieper, tahab oma karja eest täna öösi hoolega valvel olla ning tema eest ohverdada oma unegi, ning mitte elada ainuüksi oma kasude pärast, nagu seda teeb ta ametivend — Vaivara kihelkonna kiriksand Jakob Gnospelius, kes seega ei käi mitte mööda usuisa jälgede sirget rada.

Aga mitte ainuüksi rahva ebausk ei tikkunud nüüd rikkuma Toomas Knieperi puhast karja, vaid viimasel ajal oli hakanud end jällegi liigutama teine ning palju salakavalam ja vägevam vaenlane — Rooma paavst, kes oma salajaste käsilaste kaudu püüdis maarahvale õpetada katoliku usu pööraseid kombeid, mida rahvas tihtigi segi ajas oma ebajumalate teenimisel tehtavate tembutustega.

— Eks näe, kas paavstlik haputainas veel tänaselgi õhtul meie kihelkonnas käärib?! sõnas äkki sadulas istuv õpetaja.

Enne aga kui köster jõudis seepeale midagi kosta, andis Toomas Knieper ise ka vastuse:

— Paavstlikud jõledused on nüüd nagu vihased marukoerad asunud igal pool järama meie usuisa tohter Martin Lutheri õpetust!

Mets, milles nüüd hingekarjased liikusid, muutus järjest ikka hõredamaks, kuni tast jäi järele ainult mehekõrgune lepavõsa, mille tagant kostis merreruttava Pühajõe tasane kohin. Liikunud läbi võsa ja räga sadakond sammu veelgi edasi, ronis õpetaja sadulast, andes oma hobuse ratsmed köstrile hoida. Siis hakkasid nad pikaldaselt tasa hiilides lähenema võsa servale, kust võis silmata jõeäärsel lagendikul asetsevat suurt muistset ohverdamise kivi, mille ümber mullusel jaaniõhtul olevat kogunenud kokku palju maarahvast väärjumalate teenimiseks, nagu seda salaja oli hiljem õpetajale kõrva sosistatud. Ja nüüd siis oli Toomas Knieperil kange tahtmine ning lust säärast ebajumalateenistust oma ihusilmaga näha ning esimese käsu vastu eksijaid tabada teolt.

Eha ei jõudnud loodekaares veel kustuda, kui juba ohvrikivi äärde hakkas hiilides tulema inimesi, kes kandes kokku hagu ning puurisu süütasid kivi äärde tule. Pragina hakkasid siis kuivanud oksad põlema, kuna vuhisev leek kargas hagude vahelt välja nagu ahnesti limpsiv punane keel. Kokkutulnud inimesed asusid aga suures poolkaares istuma ümber kivi ja tule, jättes eneste keskele paarikümne sammu laiuse sõõri.

Nüüd astus inimringist esile kolm lesknaist, kelle näod olid pearättidega nii hoolikalt varjatud, et võidi näha ainult nende vilkuvat silmapaari. Sammunud kaasitades ja paavstiusu kombe järgi enese kohal ristimärki tehes kolm korda ümber kivirahnu, istusid lesed

selle tulepoolse serva juurde maha. Nüüd toodi tule juurde üks halvatud jalgadega naine, keda ta tütar kandis kolm korda ümber kivi, kusjuures tõbine hoidis kummaski käes üht põlevat vahaküünalt, mille alumised otsad olid muljutud inimese jala taoliseks. Kui siis tõbine asetati tule äärde istuma, tõusis sealt üks leskedest, kes võttes talt mõlemad jalakujulised küünlad ulatas need oma kaaslasile, ja siis hakkasid nad kõik kooris hüüdma:

— Aita, püha Jaanike!

Pärast jalutu äraviimist astus kivi juurde laia pihaga tüdruk, kes kurtes, et lendva vaevab ristluid, ulatas püstiseisvale lesknaisele tükikese vaha. Soojendanud seda vahatükki tulel, venitas lesknaine ta pikaks õhukeseks paelaks, laskis tüdrukul avada seeliku narid ning mähkis siis vahapaela ta puusade ümber. Seejärel täitis tüdruk kaasatoodud lähkrist lesknaiste ja ka oma kannu õllega, ja siis hakkasid nad kõik neljakesi, hoides õllekanne käes, sammuma ümber kivi, ise seejuures kogu aja kummardudes ning hüüdes kooris:

— Aita, püha Jaanike!

Nüüd haaras võsas varitsev hingekarjane köstri käe ning seda tugevasti surudes sosistas:

— Tunned sa seda tüdrukut?

Et tüdruk oma nägu polnud varjanud, nagu seda olid teinud teised jaanitulelised, siis tundis Hinno temas kohe Ronga veski tüdruku Maare, kes möldri abivaimuna käis mõisas talguteol. Kuid imelikul kombel ei söandanud ta seda nüüd oma isandale ütelda.

— Vaata hoolega — sul silm noorusest terane!

Hinno vaatas ning kõhkles, kuid siis, tihkamata oma

leivavanemat petta, tunnistas talle, et see tüdruk on Ronga möldri ümmardaja.

— Jumal tänatud, siis üks patuori on juba teada!

Kui lesknaised olid koos tüdrukutega käinud kolm korda ümber kivi, siis üks neist võttis ta keha ümbert vahapaela, laskis tüdrukul seda korra suudelda ja viskas selle siis tulle. Seejärel laskis lesk haigel tüdrukul rüübata paar sõõmu õlut, siis teha enese kohal kolmekordse ristimärgi, ja lõpuks kõndides ise ümber kivi valas ta sellele kolm korda õlut.

— Lendva, mine välja Maare ristluist, mine välja! hüüdsid nüüd lesed, tõstes oma õllekannud suu juurde ning hakates jooma.

Kui siis tüdruk pärast sääraseid posimisi hakkas leskede juurest eemalduma, hüüdis üks neist talle järele:

— Kui tervis tagasi tuleb, siis ära unusta Jaani!

Nüüd tuli kivi juurde vaeseid tõbiseid ühtepuhku aina juurde; kel neist valutas pea, sellele mähiti vahapaelad ümber kaela, kukla ja otsmiku; kes aga oli raiumisel vigastanud käe, see pidi palvetades hoidma põlevat vahaküünalt haigel kohal. Samuti kogunes sinna palju ka neid, kes eelmisel aastal olid Jaani abiga pääsenud tõve küüsist ning nüüd tulid tooma talle tänuohvriks vahaküünalt, mille asetasid kivile põlema.

— Vaata, Heinrich, vaata — kui palju on põrguvürst jõudnud meie kihelkonnast enesele ohvreid koguda, sosistas Toomas Knieper suurest erutusest võbisedes ja surus tugevasti köstri karedat kätt, — seepärast ongi kirik jäänud tühjaks ning hingekarjase laud lagedaks, et kihelkond kummardab ebajumalaid!

— Aita, püha Jaanike! kuuldus jällegi leskede hüüd.

Nüüd aga ei suutnud hingekarjane Toomas Knieper enam jääda rahulikult luurama, sest ta südamesse oli voolanud palju tigedat sappi ning ülemäärast viha, mis sundis teda köstrilt haaratud malka pea kohal keerutades tormama võsast:

— Hurrjah, peletisi, — siis nõnda teenitegi Jumalat?!

See oli jaanitulelistele nagu selgest taevast kärgatanud Issanda vihane pikne: inimesed jooksid robinal võssa, haiged ning tõbised komberdasid hirmunult eemale, jalutud roomasid puhmaisse — kõik nad püüdsid pugeda vihase kiriksanda eest peitu, kusjuures mõnigi neist sai talt tugeva matsaka malgaga selga, nii et pidi hädaga oigama. Ja nõnda jäigi ohverdamispaik lagedaks, kuna aga hingekarjane joostes ümber jaanitule kisendas malka keerutades valgesse öhe:

— Elate päevast päeva paganlikus väärjumala teenimises ega tea teie midagi Jumalast ja ristiinimese palvest, vaid saadate oma elu nagu meeletud lojused hukka!

Hirmunud talurahval polnud nüüd enam mahti jääda kuulama oma hingekarjast, vaid igaüks püüdis pageda nii kiiresti kui suutis, et mitte talle kätte jäädes sattuda ränga karistuse alla. Nad olid küll hoolikalt varjanud pearättidesse ja karvamütsidesse oma silmnäo, mõni aga määrinud selle koguni tahmaga mustaks, et raske oleks teda tunda, kuid mine sa tea, õpetaja silm on terane nägema..!

Et kedagi ei jäänud kiriksandale vihalahutamiseks kätte, siis hakkas ta seda tigedamini tallama nüüd

tuld: ainsa jalahoobiga paiskas ta põlevad tukid laiali ja sõtkus siis jaluli neil otsas.

Talutades käekõrval oma isanda hobust ilmus nüüd ka köster lagendikule, kus Toomas Knieper ikkagi veel tallates hõõguvaid tuletukke hüüdis talle nõnda:

— Ja sina, Heinrich, oled tõesti nuhtlemise väärt: jääd rahulikult säärast jõledust pealt vahtima ega rutta oma hingekarjasele appi, kui tema peab saadanaga rasket heitlust!

— Isand, hobune jäi võsas jalgupidi kinni... kogeles köster.

— Kui loom on meeletu, siis ometi ei tohi seda olla sina, kellele koos kristliku vagadusega olen õpetanud ka tarka meelt!

Seistes noruspäi ning kuulates oma isanda noomimist tundis Hinno, et õpetajal on õigus, sest mis oleks Toomas Knieperita saanud temast — üksikust mahajäetud orvust — ainult mõisas teolkäija ning põline sulane, kuna aga nüüd oskab ta lugeda, kirjutada, seletada katekismust, pidada kogudusele eestpalveid ja isegi laulda koraale.

— Oled noor ning Jumala armust on sul tugevad ihuliikmed — seepärast oleksid pidanud võtma neist minu rõõmuks kasvõi ühegi kinni!

Köster vaikis, suutmata midagi kosta.

Kuid pagemine öö varju ei päästnud veel kõiki süüdlasi hingekarjase viha eest, sest mõnda neist võttis ta nüüd nõuks veelgi tabada, kindlasti aga Ronga möldri ümmardajat. Ja roninud sadulasse, haaras õpetaja köstrilt ratsmed ning kihutas piki jõekallast edasi, kuna aga Hinno hakkas tal sörkides kannul jooksma.

Peatselt jõudiski Toomas Knieper Ronga veskini, mille suur vesiratas oli pandud seisma, kuna aga vahutav vesi tormas kohisedes üle suletud paisu. Samal ajal laulsid jõeäärses lepikus ööbikud, idakaares kumas peatseltsaabuv agu, putukad sumisesid õhus ja kaugelt väljade tagant kuuldus külanoorte kilkamisi ning tralli — see oli jaaniöö. Ainult Jõhvi kihelkonna hingekarjane Toomas Knieper ei tundnud sellest suveööst mingit rõõmu, sest ta õiglases vihas mässav ning raevutsev süda oli kaotanud oma rahu.

Kui siis hingekarjane koos köstriga astus möldri lahtisesse õue, tormas seal õuekoer suure ning vihase lõrinaga neile vastu; kuid vaevalt jõudis Hinno kätt sirutades ütelda talle paar suksutavat sõna, kui koer kargas saba liputades ta najale püsti.

— Muri, Muri! sõnas köster, silitades koera, kes püüdis lakkuda ta kätt.

Astudes mõne sammu edasi nägid tulijad imestudes, et mölder Ronga Tehvan istub särgiväel saunaläve-esisel raiepakul ning põletab suures piibus tubakat, mida võidi ainuüksi Narva kaupmeestelt saada.

— Kas sinule, Tehvan, polegi pärast päevatööd kosutav unerahu magus, et raiskad magamise aega raiepakul istudes? sõnas Toomas Knieper, jättes seekord ütlemata tervituse, mida ta vahel veskisse tulles oli alati teinud.

Mölder, kelle habemekarvades polnud nüüd pärast saunaskäimist enam märgata jahutolmu, võttis suust oma suurekahalise piibu ning kostis hingekarjasele nõnda:

— Egas ma ometi naine ole, et raiepakul istumisest

võin jääda sigimatuks, ja ta pistis piibu tagasi hambaisse.

— Ära topi suhu seda saadana ohverdamise panni! põrutas nüüd õpetaja tigedalt, — selle suu läbi öeldud sõnu ei võta ma mitte kuulda!

Uuesti võttis mölder Tehvan piibu suust, koputas selle vastu kivi tuhast tühjaks, puhus ta lirisedes läbi ja siis istudes saunaukse pakule jättis oma senise istekoha õpetajale. Kuid Toomas Knieper ei näinud istekoha pakkumist märkavatki, vaid seistes ikka edasi hakkas ta noomivate sõnadega kõnelema:

— Eks ole see sina, Tehvan, kes sa käid igal pühapäeval truilt kirikus kuulamas jumalasõna ning võtad igast armulauast osa, sina, kes sa sundimiseta oled alati toonud mulle oma külimitu.

Vaikides kuulas Tehvan ega saanud mitte säärasest kõnealgusest aru.

— Ja seepärast küsin ma nüüd sinult, jätkas hingekarjane, — et kui oled tõsine kristlane, kelleks olen sind ikka pidanud, kuidas tihkad sa siis ebajumala kummardajale oma katuse all varju anda?

Tõstes pea jäi mölder arusaamatult vahtima oma hingekarjast, kelle sõnad tundusid talle täna tõesti imelikena; kuid samas vilksahtas ta peas mõte, et vahest on õpetaja tulnud oma külimitule lisa pressima. Ja juba otsiski ta keelele teravamaid sõnu, et anda säärasele ahnele tahtmisele õige paraja vastuse; kuid nüüd heitis õpetaja mõistukõnelemise kõrvale ning jutustades lühidalt, mida ta jaanitulel oli näinud, nõudis ta möldrilt, et see kutsuks oma ümmardaja ta juurde.

Mõtlikult imes Tehvan oma vargsi suhupoetatud piipu, enne kui võttis sõnada:

— Eks inimene, sattudes oma tõve pärast ahastusse, otsi abi siit ja sealt!

— Väärjumal ei võta kelleltki tõbe, sest ta ise on olnud ning on igavesti surnud! kostis hingekarjane ägedalt. — Ja seepärast, kui tahad veel olla tõsine kristlane, siis pead mind kuulama ning tooma selle patuorjuses vaevleva inimhinge minu ette!

Nüüd tõusis Tehvan jalule, ajas oma laiaõlgse keha hästi sirgu, nii et ta ihuliikmed roksatasid, ning sõnas nõnda:

— Sina, kiriksand, oled küll karjaseks koguduses ning kirikus, kuid omas majas olen mina peremees ning karjane!

— Ei, kostis Toomas Knieper, sundides jääma end rahulikuks, — sina oled siin ainult leivavanem, kuid karjane olen mina kogu oma kihelkonna igas majas, sest ainuüksi mina pean iga hukkaläinud hinge eest Jumalale aru andma!

— Imelikud on su sõnad, õpetaja, kostis mölder uuesti istudes, — nüüd on su hool hingede pärast suur, kuna aga näljaajal, millal inimesi suri leivapuudusel metsades ja teedel nõnda palju, et mõned kihelkonnad jäid neist hoopis lagedaks, polnud hoolitsejaid kuskil näha! ja Tehvani hääles tundus etteheitvat kibedust.

— Olen ainult hingekarjane, ütles Toomas Knieper, — ihutarviduse muretsemine on leivavanemate hool.

— Aga kui näljaaastail pilluti inimesi jumalasõnata aukudesse või koguni kandsid hundid neid mööda

maad-ilma laiali, eks siis seega läinud nende hinged hukka; kuis annad sa aga nende eest nüüd Jumalale aru, sest ometi kuulusid neist paljud ka sinu karja!

— Jäta oma sõgedad sõnad, kostis õpetaja kannatamatult, — need on sul aina tigedusest kargamas keelel! ja ta nõudis jonnakalt, et mölder tooks oma ümmardaja ta ette.

— Oma teovaimu sinu meelevalda ma küll ei anna, ütles nüüd Tehvan tõsiselt; — kui mõisatöö on toonud ta kontidesse häda, siis ainult saks on selles süüdi, kui ta teoori oma ihulikus kitsikuses otsib vanadelt mälestustelt abi.

— Vanad mälestused, kisendas nüüd jumalasulane vihast välkuvat pilku poolpimeda taeva poole tõstes, — vanad mälestused, mille pärast unustatakse isegi kristlik matusepaik ning püütakse surnuid matta salaja võssa!

— Võssa maetakse seepärast, et hingekarjased hoolivad oma kogudusest vähe!

— Kuidas vähe, kas mina ei ole praegugi sellepärast siin..?

— Praegu küll, aga mida kostis kiriksand siis, kui teda kutsuti Jäävälja kadunud manulisele viimast jumalaarmu andma?!

— Mina..?

— Kas õpetaja ei kostnud siis nõnda, et selleks pole tal aega, sest peab minema pulma!

Toomas Knieper vaikis, kuna aga Tehvan jätkas:

— Ja kui siis surija lasknud teda uuesti kutsuda, kas siis hingekarjane ei kostnud nõnda, et tee on halb ning seepärast andku surija end ilma armuleivata Ju-

mala hoolde. Ja seepärast ärgu siis kiriksand nüüd nurisegu, et seegi mees on maetud kalmutisse!

Hingekarjane vajus raskesti ohates raiepakule, kuna aga köster seistes oma okslikule malgale toetudes keset õue ikka edasi ei võtnud kõnelusest osa.

Toomas Knieper, olles möldri sõnadest sügavasti vapustatud, ei suutnud algul lausuda enam sõnagi, kuna aga Tehvan käänas nüüd jutuotsa veidi teisale:

— Kõik see, mida õpetaja tänasel jaanitulel võis näha, pole muud kui naiste tühised posimised, mida aga keelata ei suuda keegi, sest salaja posiksid nad siis ikka. Ebajumalaid aga minu majas ei teenita — käin kogu perega alati kirikus, maksan õpetajale oma külimitu ning igal söömaajal pean Issanda tänupalve.

Toomas Knieper ainult ohkas.

Nüüd kriuksahtas sauna kõrval asetseva aida uks, mille paotatud serva vahelt hakkas terane silm õuesolijaid piiluma — see oli möldri tütar Imbi, kes suviti magas aidas. Kogu selle tänase õhtu oli ta asjatult oodanud Hinnot, kes oli lubanud viia teda Alajõe külarahva jaanitulele. Ja nüüd vahtis Imbi imestudes, et miks köster nii hiljaks jäädes tuleb veel pealegi koos õpetajaga.

Jällegi kriuksahtas aidaukse roostetunud sagar, ja Imbi tõmbus kohmetudes tagasi — õuesolijad võivad teda märgata! Kuid isa märkaski teda, sest ta hüüdis:

— Imbi, kui sa veel ei maga, siis too külalistele kapatäis õlut!

Köster köhatas, kuna aga aidast kuuldus põrandalattide naginat, seejärel vaadist voolava õlle mulksumist ja sorinat, ja siis aidaukse avanedes ilmuski sealt möldri ainus tütar Imbi, kes kandis vahutavat õlle-

kannu käes. Ta heledad linalaksed juuksed olid punase paelaga kuklasse kokku köidetud, kuna aga seljas kandis ta triibulist pihtseelikut ja kitsaste niuete ümber kõrisevaid vasest rõhusid.

Võttes tütrelt õllekibu sõnas Tehvan naljatades:

— Aga Imbi, sa oled end täna nii toredasti ehtinud, nagu ootaksid kosilasi tulema! ja ulatanud õllekannu õpetajale, hakkas see suurte sõõmudega isukalt juues niisutama oma kõnelemisest kuivanud kurku.

Jäädes langetatud pilguga isa ja külaliste ette seisma ei julgenud Imbi kellelegi otsa vaadata; talle tundus, nagu suudaks isa, õpetaja ja Hinno, kõige enam just Hinno, aimata ta praegusi mõtteid, mille pärast ta tundis nüüd häbi. Ka Hinno, riivanud teda ainult korra pilguga, vahtis nüüd enese ette ning uuristas kepiotsaga maad.

Kiites möldri vägevat jooki ulatas Toomas Knieper õllekannu tagasi Tehvanile, kes seda omakorda köstrile andes sõnas:

— Noh, Hinno, olgugi et sa oled nüüd köstri seisuses, kuid egas sa seepärast põlga veel vana Tehvani õlut, ja ta pilgutas noorele köstrile kavalasti naeratades silma.

— Ainult ühe sõõmu võid rüübata, Heinrich, ainult ühe..! hoiatas Toomas Knieper, kellele möldri õlu oli tundunud liialt kangena.

Tõstes kannu suu juurde, nii et see varjas õpetaja eest ta nägu, heitis Hinno vilka pilgu lahkuvale Imbile järele.

— Aga seekordne õlu on sul tõesti vägev! ja hingekarjane matsutas suud.

— Kui vili on rammus, eks siis ole õllelgi rohkem jõudu, kostis Tehvan.

— Eks möldri mativili ole alati kõige rammusam, sest selle võtab ta oma käega ise; hingekarjasel tuleb aga leppida sellega, mida talle kokku veetakse, kurtis õpetaja. — Mullu sügisel toodi mulle maksuvilja seas koguni säärane külimit otri, millelt enne seda oli salakavalal kombel kuumutades võetud idanemise vaim, nii et, need maha külvanud, jäigi mul nüüd osa põldu kesaks.

— Säärane tegu oli tõesti õel! ja Tehvan raputas pead.

— Nüüdne maarahvas on nii õel, nagu ta pärast paganluse põlve pole kunagi olnud!

— Eks seda ole sakstegi seas palju!

— Kuigi on, siis saks talitab ikkagi avalikult, talupoeg teeb aga halba salakavalal kombel!

— Ega saksal pruugi salatseda — tal on ka avalikuks kiusamiseks voli!

— Olgugi et talupojad on nüüd muutumas jällegi paganaiks, sõnas õpetaja, jättes täheldamata Tehvani sõnad, — pani Jumal siiski oma otsatu helduse läbi nende põldudel uuesti vilja kasvama, millega ta on toonud õnnistust ka sinu veskile!

— Eks see ole nüüd õnnistuseks ka hingekarjaste lauale, sest suurel näljaajal jäi nendegi külimit tühjaks, arvas Tehvan.

— Jah, nõustus Toomas Knieper, — Issanda veskid jahvatavad imelikult ning peenelt: kui ta meilt midagi võtab, siis annab ta seda hiljem mitmevõrra tagasi, nõnda et meie ei tohi tema tahtmise üle kunagi nuri-

seda, vaid peame ehtima end südamliku helduse, alanduse, tasaduse ja pika ning kannatliku meelega!

Nüüd kuuldus hingekarjase kammitsasse pandud hobune valjusti hirnahtavat, nagu tahaks ta oma isandale meelde tuletada, et aeg on minna puhkama.

— Jää siis jumalaga, Tehvan! sõnas Toomas Knieper tõustes ning ulatas möldrile käe.

Samal ajal, millal öised külalised lahkusid Ronga veski õuest, piilus Imbi neile aida ukse vahelt järele; kui siis õpetaja hobuse taga sammuv köstergi oli kadunud teekäänaku taha, hakkas ta eneselt võtma ehteid ning asetama neid kirstu, ise seejuures paaril korral ohates:

— Oh Hinno, Hinno..!

Ja jällegi kerkis Imbi silme ette pühapäevane kirik, milles näeb ta ainuüksi teda, kuuleb, kuis ta peab kogudusele eestpalvet ja laulab koraali. Ja uuesti näeb nüüd Imbi, kuidas jumalateenistuse lõppedes sammub Hinno kirikuliste seas korjanduskotiga ringi, kogudes sellesse jumalalaeka heaks ande. Kui ta seejuures juhtub rahakorjamisega sattuma mõnele tukkumajäänud kirikulisele, siis raputab ta selle silmnäo ees oma pika ridva otsas rippuvat korjanduskotti nii ägedasti, et selle külge kinnitatud kuljuste ning kõrinate võigas kõlin sunnib tukkumajäänut jahmudes ärkama, mida nähes on Imbi pidanud tihtigi südamest naerma. Jõudes aga rahakorjamisega temani, tilistab Hinno oma korjanduskoti kellukesi alati nii mahedasti, nagu oleksid need puhtast hõbedast. Ja kui siis isa on heitnud oma tiburahakese korjanduskotti, tänab Hinno ikka neid mõlemaid, noogutades seejuures peaga kõige enam just Imbile, nagu polekski ta ainult möldri tütar. Kuid siiski,

turgahtas nüüd Imbile mõttesse, olgugi et ta isa pole muud midagi enamat kui ainult mölder, pole ta ka siiski mitte tühine mõisaori, vaid on pooleldi vaba mees.

Ja kuis oli nüüd Imbi oodanud seda jaanilaupäeva õhtut, selleks end ehtinud, ning ta süda ärevusest põksunud sees, kuid nüüd..! ja nukrasti mõlgutelles sulges ta kirstukaane.

Äkki aga kostis aidaukse tagant tasane kobin, ja siis kuulis Imbi isegi sosistatavat oma nime.

Hinno, see on ju tema ise! ja Imbi ruttas avama ust.

— Imbi! sosistas nüüd Hinno aita astudes ning surus ta mõlemaid käsi.

— Hinno, sa tulid tagasi! ja Imbi hääles tundus rõõmu.

— Jah, Imbi, kuid sa ei tea, kuis mu süda kisendas sinu pärast sees! Aga ma ei tohtinud varem tulla, sest pidin aitama õpetajal püüda äraeksinud karja.

— Ütle, Hinno, sõnas nüüd Imbi, tuletades meelde oma isa ümmardajat, — mida võtab õpetaja nõuks meie Maarega teha, kas paneb ta kirikutulba alla?

— Sellest polnud meil kõnet, kuid jääme lootma, et sinu isa eestkostmise pärast ei hakka ta teda häbiga nuhtlema.

— Aga Maarel on ikka päris tõsine tõbi küljes, sest vahel panevad seljavalud teda lausa kisendama!

— Olgu tõbi nii kuri kuitahes — egas Jaani kummardamine seepärast aita! kostis Hinno tõsiselt.

— Siiski, arvas Imbi, — vahel olevat tast ikkagi abi, ja mõnikord on Jaan pannud isegi tüdrukuid mehele..! libisesid sõnad nagu pooleldi kogemata üle Imbi huulte.

— Aga, Imbi, naeratas nüüd Hinno, — mis läheb meile korda Jaan — meie asi on ju ometi tematagi kindel..!

— Ega mitte mina... kogeles Imbi, langetades seejuures häbeliku punaga kattuva näo, — ma ei usugi seda...

— Meie tahtmine on ju ikkagi kindel, kordas Hinno, — ning jääb nõnda, et mihklipäeval tulen sulle kosja, kui ainult su isa võtab mind vastu?!

— Sind ta võtab alati..!

— Siiski, naeratas Hinno, — veski Imbil on ju ennegi käidud kosjas, kuid isegi rikkaid kosilasi olevat Ronga Tehvan saatnud naeru ning pilkega tagasi.

— Sind ta juba tagasi ei saada! kinnitas Imbi.

— Kust sinagi seda tead?!

— Ta ise ütles nõnda!

— Imbi, ja Hinno surus tüdrukut vastu ennast, — siis sina võtsid temaga seeüle juba kõnelda, Imbi..!

Kogu idakaar oli täis punast kuma ning päike hakkas tõusma, kui Hinno ruttas üle väljade mööda lähemat teed tagasi kirikumõisa. Ta ei tundnud hommikust kastet, mis tungides läbi tallukate tegi märjaks ta jalad, ega kuulnud ka odrapõllul üksikult kisendavat rääku, sest nüüd mõtles ta ainult veski Imbile, kelle ta sügisel võib oma naisena koju viia. Ta ei kuulnud ka küladesse tagasipöörduvate jaanituleliste hõiskamist ning tralli ja nende torupillide vägevat jõrinat, ega pannud ka tähele taevaserval tõusva päikese mängu, sest nüüd hõiskas ta hing ning kõrvus aina kumises: Imbi, Imbi..!

Siis aga märgates, et ta samm on nihkunud õigelt

rajalt kõrvale, mõtles Hinno naeratelles: tüdruku kallistused viivad mehelt mõistuse hullemini kui viin!

Jõudnud tagasi kiriku juurde, ei läinud Hinno veelgi magama, vaid hulkudes mööda kirikumõisa põldusid ringi, hakkas ta valima seal parajat paika, kuhu võiks ehitada uue köstrimaja, lootes saada selleks õpetajalt tagasi tükikese endist köstrimaad. — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

Jaaniööl polnud mitte ainuüksi õitsilised oma karjadega väljas, vaid siis ei tulnud enam ei noorele ega vanale und silma. Ja seepärast ruttas nüüd määratul hulgal peremehi, manulisi, sulaseid, naisi ja tüdrukuid Alajõe küla karjamaale, kus pärast päikese loojenemist hakkas suur jaanituli loitma. Seejuures oli enamik naisi ja tüdrukuid triibulisis seelikuis, kandes kaelas säravaid litreid, sõlgi ja helmeid, niuete ümber aga kõrisevaid rõhusid ja õlgadel peenest villast kootud kirjalisi linikuid. Jaanitulelistest kuhjusid tüdrukud nagu kartlikud hirved ühte trobikonda kokku, taamal külitasid jällegi pereisad rüübates kadakapuust kannudest õlut ning vaadates noorte vallatlemisi pealt; poisid aga, koondunud ise trobikonda kokku, hakkasid tüdrukute nähes üksteise ees oma rammu ning kangusega hooplema.

— Jaan on tulnud, Jaan..! kuuldus nüüd kõikjal ülemeelikut hõiskamist.

Peatselt hakkasid ka torupillid jõrisema, ja siis tantsiti karutantsu — raskelt ning paigal tammudes, sest talurahva pihad olid kanged.

— Tantsige pealegi karutantsu, tantsige — vaata et viimati tulebki teine puistama kaera! kuuldus vanemaid inimesi hoiatavat, sest mesikäpp olevat juba säärane

metsaline, et kus temast aga on juttu, seal ta ka ennast näitab.

Kuid nüüd ei pandud säärast manitsust ning tarka nõuannet tähele, vaid uhuti tantsu torupilli-taadi lugude saatel ikka edasi. Osa külapoisse vedas vägikaigast, teised pildusid kurni ja veeretasid ratast, kuna aga üks osa pikutas laiseldes maas.

Ka Ronga veski sulased Aabu ja Rain olid tulnud külarahva jaanitulele, kus nad nüüd teistest veidi eemaletõmbunult külitasid karjamaal. Kuid ka külarahvas ei otsinud nendega suurt sõprust, kõige enam just Rainiga, sest et ta oli tüdruku poeg, kes tulnud oma emale teotuseks ilmale.

Sõnatult pikutasid nad nüüd teineteise kõrval, ajades haigutades pärani oma suu.

— Jaan on käes, tunahomme on ta läinud — ja siis algavad mõisas heinatalgud, sõnas Aabu, kel veskiteolisena tuli talgute puhul käia ka mõisas.

Kostmata sõnagi vahtis Rain eemalasuvaid külatüdrukuid, kelle seas ei paistnud talle ühtki, kes oleks ka peretütre Imbi väärne, olgugi et ka neil oli palju ehteid küljes.

— Aabu, parem lähme tagasi koju! sõnas Rain pärast vaikimist.

— Ei — külarahvas hakkab siis viimati veel naerma...

— Kunas meie nende naeru oleme kartnud?!

— Seepärast pikutamegi veel!

Ja veskipoisid külitasid edasi, kuni nad lõpuks jäid norisedes magama.

— Veskipoisid magavad, magavad! kuuldus nüüd

külapoisse irvitavat; — või nemad tulevad jaanitulele magama!

Nüüd tehti maha suur lõkketuli, millesse veeretati põllukivi, kuna aga paar poissi laskudes kõhuli maha hakkasid mühisedes puhuma tulle, et kivi läheks kiiremini kuumaks.

— Täna saab nalja! kilkas seda nähes mõisa seppapoiss, keda külarahvas oli ristinud Nõgikikkaks.

— Pea suu, Nõgikikas, kurjustati — ajad oma kisaga veskipoisid enneaegu jalule!

Kui siis kivi oli aetud peagu hõõgumiseni kuumaks, lükati ta kurnide ja kaigaste abil tulest välja ning veeretati magavate veskipoiste vahele otse nende näo ette. Ja siis uuriti veel kord õige hoolega, et kas nad ikka tõeliselt magavad.

— Magavad, magavad, sosistati üksteist rahustades, ja siis avades oma kaatsade puupöörad ja tinanööbid hakkasid nüüd külapoisid kordamööda soristama tulikuumale kivile, mis särises ning hakkas haisedes aurama.

Ka eemalseisnud külapoisse ruttas vahtima säärast nalja, kusjuures igaüks neist püüdis lasta särtsuvale kivile oma sorina. Ja nüüd kuuldus ümberringi rõkkavat naeru, mis meelitas ka tüdrukuid tulema kihistades lähemale.

Esimesena avas oma silmad Rain, ja siis kargas jalule ka Aabu, kes tormas külapoistele suisa kallale, lüües esimeses vihahoos mõned neist pikali maha. Kuid nüüd vajus külapoiste trobikond omakorda talle peale, virutades kaigaste ja kurnidega. Uuesti kerkis aga Aabu tugev teomeherusikas, lüües nägusid lõhki ja pekstes hambaid puruks. Ka Rain sööstis pimedas

vihahoos nagu tigestunud sõnn teotajaile kallale, lüües ja saades ise veel valusamaid hoope vastu. Seejuures lärmasid kaklejad nagu vihaselt purelevad koerad.

— Või minu näole tulete reostama! kisendas Aabu keerutades rusikat.

Küll ruttas nüüd habemikke ja auväärseid peremehi lahutama tüli, öeldes, et ärgu möldri sulased kurjustagu ühti, sest säärane olevat ju ammune pruuk, et kui keegi jääb jaanitulel magama, siis tehakse talle leili; kuid neid ei pandud nüüd üldises rüsinas tähelegi ning paljud neist said seejuures koguni häda.

Lõpuks ei jäänud Tehvani sulaseile enam midagi muud kui otsida põgenemises pääsu; kuid esialgu ei aidanud seegi, sest külapoisid, olles takjaina kannul, jagasid neile seljatagant hoope. Ja nii joosti — Aabu ja Rain lõõtsutades ees, külapoiste kari kisades ja vandudes taga.

Kui siis külapoisid olid tagaajamisest tüdinedes jäänud kaugele maha, sammusid Aabu ja Rain teineteisele najatudes pikkamisi kodu poole, olles räbaldunud ja väsinud. Kodus kükitasid nad puheldes ja ähkides jõekaldale, hakates loputama oma veriseid haavu ja vorpe.

— Võtame peremehe püssi ja lähme tagasi! ütles Rain.

— Tänaseks jäägu tasumata, arvas Aabu, — kuid selle eest peavad külapoisid tundma veel häda!

Peksasaamine ei vihastanudki veskisulaseid nii hullusti kui neile osakssaanud teotus, mida tasumata ei tohi jätta.

Kui nad siis magamaheitmiseks olid minemas lakka, jäi Raini pilk peatuma talli taga algavale rohumaale,

millel võis märgata kitsast kastesse tallatud rada; ja ta ei suutnud hoiduda hüüdmast:

— Vaata, Aabu — keegi on käinud öösi veskis!

Heitnud pilgu rohumaale, urahtas Aabu:

— Eks ta ole ehalise rada, ja heites siis hoolimatult käega ronis redelit mööda lakka.

Kes, kelle juurde..? mõtles nüüd Rain, jäädes redeli alumisele pulgale seisma. Maare on ju haige, nii et egas ometi Imbi..! ja suutmata lõpuni mõtelda, läks ta tasaste sammudega hiilides aida juurde, asetas kõrva vastu selle ust, kuulatas, ja siis end uuesti sirgu ajades sosistas ta vaikselt:

— Magab!

Eemaldunud aidast, ei suutnud aga Rain veel nüüdki ronida lakka, vaid seadnud sammud tagasi rohumaa äärde, hakkas seal ta pilk seirama kaugusse kulgevaid öise külalise jälgi. Ja siis enesele märkamatult hakkas ta liikuma mööda seda tundmatust ehalisest tallatud rada ikka edasi, kuni ta lõpuks jõudis kirikumõisa alla välja.

Siis köster oli see..!

Liikumatult seistes vahtis Rain ainiti kirikumõisa poole, ise sosistades:

— Köster, siis ikkagi köster..!

Tulles lonkival sammul üle väljade tagasi veskisse, raevutses aga ta südames pahameel: köster, köster käis Imbi juures ehal!

2.

Rukkilõikuse lõppedes algas mõisades rehepeks, mis paiguti kestis kuni jõulukuuni. Sel sügisel oli aga Jõhvi mõisa põld andnud koguni üpris rohket saaki, nii et mõisa rehetoa tahmunud parred aina kaardusid rukkivihkude raskuse all, kuna aga viljasarjajad pidid olema õige nobedad, et oma päevatööga jõuda õhtuks valmis. Ja nüüd, millal kogu päeva põldudel orjanud teolised ja abivaimud olid öösiseks viljapeksuks pöördumas rehealusesse tagasi, oli viltusuuline rehepapp kaunikesti mures, et viimati jäävadki sarjajad neile jalgu, nii et ta pidi nüüd ühtepuhku sõnadega ergutama:

— Rutake, sarjajad, tehke nobedasti ja ruttu!

Ikka ägedamini ning kiiremini raputati rehealuse värava kohal laesrippuvat suurt sarja, kuna abivaimud kühveldasid nobedasti tündreisse viljateri, või jällegi ajasid hoolega aganaid kuhja.

Kui siis viimane kühvlitäis eelmise peksu vilja oli läbi tuulatud, raputas sarjaja ka oma habeme aganaist puhtaks, võttis oheliku küljest rippuva sarja ning koris-

tas maast oma jalgealuseks olnud kallakpingi, tehes seega rehealuse uute ahete mahalaotamiseks lagedaks.

Ja nüüd täitus suur mõisa rehealune põldudelt tulnud väsinud teoliste ja abivaimudega, kes hakkasid parsilt langetama viljavihke ning neid kuivatustoast välja pilduma. Teised käed olid aga nobedad neid vastu võtma ning rehealuse kõvakstallatud savipõrandale maha laotama, tehes seda nõnda, et viljapead jäid põranda keskkohas vastamisi kokku ning tüükad väljapoole. Kuna Jõhvi mõisa rehealune oli nii suur, et selle ühest seinast teiseni oli raske kuulda kõneleva inimese häält, siis ahete mahalaotamine võttis rehelisilt kaunikesti palju aega, nii et rehepapp pidi tihti oma manitseva sõnaga ja kilter vemblaga appi tulema.

Kogu seda tööd tehti pirrutule valgusel, milleks kaks poisikest oli rehe all kogu öö läbi asetamas pilakale pirde; ja kui vahel juhtuski, et ka neid hakkas kiusama uni, siis peletas selle kilter või kubjas oma vemblaga neist eemale.

Kui siis ahted olid maha laotatud, pistis rehepapp nõgisest rehetoa ukseavast oma karvase pea ning sõnas:

— Eks alustagem pihta!

Teolised ja abivaimud, haaranud seina äärest oma koodid ning vardad ja pindad, jäid ootama kupja käsku. Parajasti kui kubjas Juhkum pidi töölesundimiseks avama oma tugevaist habemetüükaist ümbritsetud suu, jäi ta pilk peatuma ühel uuel abivaimul, ning ta sõnas:

— Näh-häh-hee, või veski Imbi tulnud kah mõisa teole! Et aga keegi ei kostnud seepeale sõnagi, siis ta jätkas: — Või siis Ronga Tehvan on ükskord ometi

kah vaeseks jäämas, nii et ei suuda enam palgata abivaimu ning peab saatma tütre mõisa, ja nuusanud nina, ütles ta lõpetades: — Küll me siin võtame rasvad ja uhkuse, küllap juba võtame..!

Mitte isa sundimise järgi, nagu seda arvas kubjas, vaid ainuüksi enese tahtmisel oli Imbi tulnud abivaimuna mõisa, et lasta valude käes oigaval Maarel kasvõi paar päeva puhata kodus, lootes, et küllap ta siis saab tõvest kergemini jagu. Ja mida see mõni teopäev Imbile ka teeb, ta isegi tahab rahvale näidata, et ta suudab ka kõige raskemaga toime tulla. Ja nüüd seistes suures reheliste ringis ning hoides varta tugevasti pihus ootas temagi käsku peksu alustamiseks.

— Rehi lahti! hõikaski nüüd kubjas, — koodid ja vardad, alustagem tööd!

Nüüd algas määratu mütsumine, vopsimine ja sahin, kuna aga pahmast tõusev tolm tegi niigi kasinalt valgustatud rehealuse veelgi pimedamaks. Seejuures langesid vardad, pindad ning koodid vaheldumisi kõlksudes ikka üksteise järele, nii et kui üks peksja ta tõstis, siis vastasseisja lõi. Peksmisel liikusid rehelised päripäeva ümber rehealuse edasi, ise kogu aja leelutades ning lauldes.

Kui juba mitu ringi oli nõnda pekstes kõnnitud nii päri- kui ka vastupäeva ning viljapead kolgitud teradest tühjaks, siis najatanud pindad ja vardad seina äärde, hakati rehealusest kandma põhku väljas asetsevasse suurde õlerõuku, kuna aga uued ahted puistati maha.

— Kärmesti ja ruttu! sundisid rehelisi kubjas ja kilter, kuna aga rehepapp võttis sõnada:

— Olgem nobedad — siis saate maitsta veel koidueelset und!

Mõisades oli säärane komme, et kui peksjad jõudsid rehega enne päikesetõusu valmis, siis lubati neil viimane pimeduseaeg enne põlluleminekut rehealuses pahnalademel suikudes mööda saata; ja seepärast siis püüdsid rehelised alati sundimatagi rutata. Kuid sellest hoolimata pidid kilter ja rehepapp oma harjunud kombe pärast neid ikkagi sundima, ja kubjas vahel keerutama isegi piitsa.

Nobedasti liikusid abivaimude käed, raskesti painutasid teolised selga, kuna aga nende laul muutus kord-korralt ikka nukramaks, kusjuures mõni ümises vaikset laulujoru ajades koguni nõnda:

Eks ole Jõhvi mõisa
Teiste mõisade vahelta.
Häda hüüab, piitsa plaksub,
Nuttu kuulda nurmealta!

Juba kolmas ahe oli maas, kuid partel polnud viljal veel lõppu.

Imbi sirutas väsinud selga, milles ta alles nüüd tundis tummalt tuikavat valu, kuna aga pea oli tal täis rasket unevaeva. Alates päikesetõusust oli ta tõuvilja kokkupanemisega küürutanud mõisaväljal, ja nüüd siin pimedas rehealuses peksnud juba esimese kukelauluni, kuid veelgi ei antud puhkamiseks mahti. Kuid sääraseil väsimuse puhkudel mõteldes oma Hinnole sundis ta ennast ikka uuesti takka, et kelgi poleks pärast põhjust ütelda, nagu kosiks Hinno enesele laisa naise. Kuid siiski on mõisatöö ülemääraselt raske, oi-oi kui raske — egas Maarel asjata pole piht paistes ning sooned valu täis.

— Sa, Imbi, viska oma vart nurka ning mine pikuta ivakene aega pahnal — näen, et sinu kont pole mõisatöö jaoks loodud, ja ülemkubjas Juhkum osutas pimedas rehealuse sopis asetsevale põhulademele.

Alles nüüd märkas Imbi, et ta käed ei liigugi, et ta seisab koguni paigal, kuna aga teised rehelised sammudes temast mööda jätkavad oma tööd. Ka sundija sõnadest ei saanud ta enne hästi aru, kui see haaras ta randme ja ütles pooleldi käskides:

— No mine, mine — mina annan sulle selleks loa!

Korra valdaski Imbit kiusatus minna ja suikuda põhkudel, kuid siis uuesti mõteldes Hinnole, kes peab saama ometi virga naise, kohendas ta oma pearätti ning asus uuesti teovaimude ringi.

Nõgine ning peagu pime rehealune oli katusest põrandani täis õletolmu ja tahmast pirrusuitsu. Kuid teolised olles kõige sellega harjunud juba emaihust tulles, ei osanud peale magamise soovidagi muud.

— Viimane ahe! hüüdis rehepapi viltune suu: — kui nüüd olete nobedad, siis jääb teile ivake aega ka puhkamiseks.

Ja närbunud teoorjad peksid viimase ihurammuga, olgugi et väsimus kippus neid juba murdma. Nüüd ei kuuldunud enam kellegi suust ka laulu, sest pikapeale toob seegi väsimust, olgugi et ta algul võis anda isegi veidi virkust. Väsimusest kukkus mõnigi reheline komistades otseti maha, vahel sattudes seejuures koguni naabri koodihoobi alla. Kuid ikka ja jälle tõusti jalule ning rühmati töötada edasi.

Enamasti oli siin talusulaseid, manulisi ja abivaimudeks tulnud tüdrukuid koos; kõik nad olid saadetud

siia taludest täitma orjusega maksumäära, nii nagu seda vakuste järgi taludelt nõuti — kas hobuse- või jalapäevi, igaühelt ta tündrimaade suuruse kohaselt.

Lõpuks oli siiski, enne kui hommik jõudis koita, ka viimne ahe pekstud. Põhk kanti kähku välja, kuna aga põrandal lükati aganane vili koomale. Piiludes rehevärava vahelt laotust leidis kubjas, et rehelised võivad nüüd heita piskuks puhkama, sest idas polnud veel märgata päikesekuma.

Koodid ja vardad visati väsinud kätest ning poisid ja tüdrukud ruttasid rehealuse nurgas asetsevale põhulademele puhkama. Sulased ning poisid vajusid kohe norisedes magama, kuna aga tüdrukuist abivaimud jäid oma moonakottide kallale nokitsema; võtnud nende ümbert pikad peened rihmad, hakkasid nad enne magamaheitmist oma reisi tugevate ning mitmekordsete sõlmedega kokku köitma, et keegi ei suudaks neid lausa une pealt salaja ära naerda, sest orjamisest väsinud abivaim magab ju nii raskesti, et ta tihti ei suuda märgatagi, kui teda tullakse teotama.

Olles esmakordselt mõisas rehel polnud Imbil kõigest sellest aimugi, nii et ta heitis kohe põhkudesse pikali. Ja olles siis juba suikumas, kuulis ta äkki sosistatavat oma nime:

— Imbi! Imbi, kas sa oma reisi magama heites ei köidagi kokku?

Säärasest jutust algul mitte aru saades tõstis Imbi pimeduses pea.

— Ole hoolas ning köida kokku, õpetas nüüd Imbi kõrval lamav Lamboja talu manulise tütar Madli, — poistelt pole meil karta häda — nemad on samutigi

väsinud nagu meie, kuid kubjas — see luurab alati abivaimude seas ringi nagu varssa varitsev hunt!

— Aga mul pole ju, millega köita!

— Kui pole, kostis Madli, — siis sa ei tohiks uinuda!

— Ega ma siis uinu...

— Ja kui juhtub tikkuma ligi ning tahab teotada, siis hüüa mind appi, sõnas Madli.

— Jah, küllap ma seda teen, kuid katsugu ta aga..!

Peatselt oli pilkane pime rehealune täis norskepõrinaid — peale rehetoas ahju ees konutava rehepapi magasid nüüd kõik; ainult kinnisilmi lamav Imbi oli hirmuga ärkvel. Et tõrjuda pealetikkuvat und, mõtles ta nüüd kogu aeg Hinnole, kes mihklipäeval tuleb talle kosja. Südame värisedes ning põksudes ootab ta seda päeva, olles kirikukatsumise kartusel jõudnud õppida Hinno kingitud katekismuse peagu kaanest kaaneni pähe. Ja talle näib, nagu tunneks ta veel nüüdki Hinno kätt oma pihal, kuis ta tema ümbert kinni hoides sunnib teda katekismusest peatükke enesele ette lugema, üteldes, et Imbi kui tulevane köstri emand peab lugemises olema kihelkonnas esimene. Imbile aga tundub, et täna ta ei tule lugemisega kuigi hästi toime — ta silmad kipitavad, sest need on täis aganatolmu. Hinno aga on täna nii imelikul kombel järelejätmatu, nõudes ettelugemist ta surub teda üha tugevamini, süleleb ja muljub, rõhub...

— Hinno! karjahtab Imbi kohkudes, kuid samas suleb Hinno suudlusega ta suu, nii et ta ei suuda isegi küsida, et miks Hinno põsk on täna nii karune.

— Hinno, see polegi sina! karjahtab nüüd Imbi, avades pilkases pimeduses silmad.

Küll vähkreb ning väänleb nüüd Imbi, küll püüab ta teotaja küüsist pääseda, kuid oh häbi ja häda — tal ei jätku selleks jõudu!

— Appi, appi! karjub Imbi.

Kuid teolised on orjusest väsinud, rehepapp peagu kurt, nii et tüdruku appihüüdeid ei kuule keegi; pealegi surutakse pihutäis põhku vägivaldselt ta suule. Veel rabeleb ta teotaja käes, veel pingutab oma kasinat jõudu, kuid siis on kõik hilja — ta naerdakse ikkagi ära!

Kui siis Imbi lõpuks teotatuna pääseb, tormab ta valjusti nuttes rehealusest välja, kuna aga kubjas Juhkum sõnab talle irvitades järele:

— Soo, nüüd on sel uhkel sälul rauad all!

Imbi aga jookseb sihitult mööda nurmi ja tühja kesa, kuna sügisene tuul sasib ta lahtiläinud juukseid, mis nüüd tungeldes otsmikule katavad ta silmi. Valge pearätt on tal seejuures nihkunud kuklasse, kuna aga silmis läigib segane meeleheide.

Jõkke, jõkke kogu oma häbiga! mõlgub Imbil peas veel ainus mõte, ja ta hakkab jooksmagi kodu juurest kulgeva Pühajõe poole.

Vahepeal on saabunud hommik — pilvis ja tuuline, nukker sügisene hommik. Taevast hakkab aga piserdama vihma, nagu nutaks ta koos Imbiga, kes väsinult variseb kummuli märjale kesale.

— Oh Jumal, Jumal! ägab nüüd Imbi, — miks ei andnud sa mulle oma abi!

Ja uuesti ruttab ta jõe poole, et end ahastusest kiiremini päästa.

— Jumalaga, Hinno, isa — siinses maailmas ei näe ma teid enam! ja ta kargabki vette.

Kuid Pühajõgi on madal — kuskilt ei ulatu ta tal üle puusade. Küll viskub Imbi vette, haarab vahel ka põhjamudast kinni, kuid ikka kerkib ta nägu pinnale. Olgugi et jõevesi on külm, tundub see nüüd talle nii kuumana, nagu viibiks ta praegu saunalaval.

Pikkamisi hakkab ta aga jahtuma, kusjuures mõttedki muutuvad selgemaks; ja nüüd tulevad Imbile meelde kunagi kirikus kuuldud sõnad, et ainult Jumal, kes on andnud inimesele elu, tohib seda talt ka võtta.

Ei, see oleks suur patt, mõtleb siis Imbi ja tuleb veest. Tal hakkab nüüd isegi häbi oma nurjatust soovist, ja jõudnud kaldale, kukub ta seal põlvili ning palub härdasti Jumalalt oma sõgedat tahtmist andeks.

— — — — — — — — — — — — —

Imbi lamab tagakambris paksude villvaipade vahel, kuhu teda on pärast kuumas saunas leilitamist asetatud. Kuulatades nüüd läbi palkseina kostvat veskirattale tormava vee kohinat ja veskikivide tumedat jahvatusmürinat, kumisevad Imbil veel nüüdki kõrvus toast lahkunud isa sõnad:

— Eks ma keelanud sul minemast, sest mõisatöö on raske — mõis ei halasta kunagi!

Mõisatöö on tõesti raske, mõtleb Imbi kibedusega, kuid selle oleks ta kannatanud välja, aga mõisal pole halastust..! ja puhkedes nutma: oh isa, isa — kui sa seda teaksid..! Kuid Imbi ei tihka seda talle ütelda, ei — mitte kunagi!

Aga Hinno! turgahtas siis juba mitmendat korda Imbil, kuid ikka ei suutnud ta temast rohkem mõtelda. Ta ihu hakkas lõdisema, kuna silmi pimestasid pisa-

rad, mis voolates mööda põsevagusid alla kadusid ta lahtiseisse juustesse.

Pisut rahunedes võttis Imbi oma oeti peatsist Hinno kingitud maarahva katekismuse ning hakkas seda sirvima. Olgugi et ta luges sealt lehekülgede kaupa peatükke, ei pannud ta loetust midagi tähele, sest kõik ta mõtted olid nüüd puseriti peas, mis aina huugas: oled teotatud, ära naerdud ja Hinnostki maha jäetud! Ja asetanud siis lahtilöödud katekismuse rinnale, ristitas Imbi käed ning palus härdasti Jumalat, et see halastades teda kutsuks ta enese juurde taevariiki, kus on igavene rahupõli.

Juba kolmandat päeva lamas Imbi oetil, vahel sonides, vahel aga olles selge mõistuse juures. Vahel tundis ta külma, vahel oli tal aga nii kuum, et pidi pilduma eneselt vaipu; öösiti äratas ta aga tihti õudse kiljumise ning kisaga majakondsed jalule, kusjuures Tehvan olles tütre tervise pärast suuresti mures ei tihanud neil puhkudel magama heita.

3.

Sügisel, millal kõik viljad olid põldudelt koristatud ja inimesed lahkunud väljadelt, lendlesid seal veel ainult mustad kaarnad kisades ringi, kuna aga vinguvad põhjatuuled kihutasid tumedaid vihmapilvi üle maa.

Nüüd aga oli mõisnik rõõmus, sest ta aidad olid pungil täis müügivilja, kuna ka talupojal polnud enam endist muret, sest kui ta piskuga ajab läbi ning segab vilja hulka hästi palju aganaid, siis suudab ta oma peret kuidagi türbeldi ületalve ikkagi toita.

Veskites oli nüüd möldritel aga päris kibedasti tööd, sest olgugi et peagu igas talus ning peres vuristati käsikivi, toodi palju leivavilja ka möldritele jahvatada.

Mihklipäeva eelõhtul lõpetas Ronga Tehvan oma veskis juba enne pimeduse saabumist töö, olgugi et seejuures ootas tal palju viljatündreid jahvatamisel järge ning mitmedki veskilised pidid seekord tühja vankriga tagasi koju pöörduma. Kuid et köetud saun ootas sedapuhku vihtlejaid, siis lükati veskirattale

pärss peale ning pandi vesi paisude taha kinni nagu ratsahobune kammitsasse puhkama.

Ja peatselt kostiski otse jõe kaldal asetsevast möldri saunast meeste puhklemine, ähkimine ja vihtade sahin, kuna aga leili visati seal nii ägedasti, et aur tungis katuseunkaist pahisedes välja. Kui siis juba küllalt oli viheldud, jooksis Tehvan koos oma sulastega saunast välja, karates punetava ning aurava ihuga otsemaid jõkke, kuna aga veski naispere — Imbi ja Maare, läks nüüd omakorda vihtlema.

Parajasti kui Tehvan oli jõest tulles jõudnud rõivastuda ning istudes laua ääres kustutas õllega oma janu, kihutas kaks ratsanikku veski õue, kus karates sadulaist hakkasid nad köitma oma hobuseid lasilate külge. Tulnukad olid kihelkonna auväärsemaid mehi — kiriku vöörmünder ja köster.

Vöörmündril oli seljas tumedate võrelite ja vasknööpidega ilustatud lühike lambanahkne kasukas, kuna aga köster kandis musta tinanööpidega ääristatud vammust, jalas nahkseid kintskaatsasid ja kaela ümber punast rätikut. Et parajasti oli neil kosjatee jalge all, siis olid ka nende hobuste sabad köidetud ilusti punti.

Pistnud kirjud käpikud vöö vahele, hakkas vöörmünder, kellel puusal rippus kakukott, lahti köitma sadula kaare küljest suurt lähkrit, milles loksus haljas viin.

— Elias, sa kui isamees mine nüüd esimesena sisse ja kõnele! ütles Hinno läve juures kahtlevalt peatuma jäädes.

— Kui sul mõrsjaga on kaup kindel, siis lähme juba mõlemad!

— Kunagi sai selle üle ikka kõneldud...

— Kui on kõneldud, ei siis ole palju vigurdamist enam vaja, lähme!

Pühkinud künnisele visatud kuuseokstes jalad porist puhtaks, astusid kosilased tarre, mille eeskambrit valgustas ahjuäärsel pilakul põlev pird, kuna aga Tehvan ise istus piipu suitsetades õllekannu taga.

Teinud kummarduse, tahtis nüüd vöörmünder hakata vana kosimise kombe järgi kurtma oma tedrekadumise lugu, kuid parajasti kui ta oli köhatamisega puhastamas selleks oma kurku, võttis Tehvan ise ootamatult sõna:

— Ennäh Eliast, kas juba jälle tuled viljakoormaga veskile?

— Tee viib ju veskist mööda, kostis vöörmünder, langetades viinalähkri põrandale, — kuid seekord ei tule ma sulle tooma, vaid tahan koguni viia!

— Eks veskist viida alati, ainult pisut vähem kui sinna tuuakse, kostis Tehvan naeratades ja surus siis külalisil kätt. — Kuid sa oled tulnud koguni koos köstriisandaga, ja pealegi olete veel kirikurõivais..!

Kuid nüüd ei pidanud vöörmünder säärasele kavalale vigurdamisele enam vastu, vaid ta hakkas kohe pajatama:

— Olime köstriisandaga jäneseid küttimas, ajasime ühte taga, lasksime tiivast vigaseks, ja siis ta mait lendas otsemaid siia veskisse, kuhu tulimegi teda tabama.

— Egas jänesed ometi lenda, naeratas Tehvan, kuna aga vöörmünder märkas nüüd kohmetudes, et alustades kosjajuttu ajas ta tedre- ja jäneseloo segamini.

— Aga ei sellest ole häda, aru saame ikkagi, heitis

Tehvan käega, — kui ta siia tuli, eks siis vaadake ise järele!

Kergendusohkega hingas vöörmünder — nüüd oli ta isamehekohustest see kõige tähtsam osa kosimisel möödas. Samal ajal Hinno, kes seisis mütsi näppude vahel keerutades kogu aja keset põrandat paigal, ei osanud teha muud kui iga ütluse puhul nõusolevalt pead noogutada.

— Eks siis otsige ise, kordas Tehvan, — kuid kõigest, mida veskist viiakse, võtab mölder oma mati!

Nüüd võttis isamees oma puusal rippuvast kakukotist paari kortli suuruse savipudeli ja asetas ta Tehvani ette lauale, ise sõnades:

— See olgu matiks!

— Või koguni saksa viinaga tahate hakata jootma, ja haarates pudeli hakkas Tehvan uurima selle imelikku kirja.

Et aga Tehvan ei pidanud kunagi pikka aru ning teades, et need kosjad on just Imbi tahtmise järgi, siis lõi ta vastu lauaserva pudelilt kaela ning tõstis ta suu juurde.

— Jook on tõesti tore, kuid et talupoja suu pole selle jaoks loodud, siis pean haljast viina enamaks! ja Tehvan asetas pudeli tagasi lauale.

— Ka haljas viin on meil olemas, sõnas vöörmünder kelkides ja, tõstnud viinalähkri lauale, hakkas kangutama sellelt prunti.

— Küll-küll... seda on juba näha! Aga noh, mis teist siis enam kauem vaevata — toogem jänes või teder, kumb ta teil oli, tarre ning olgu ka teie vaeval ometi ükskord lõpp! sõnas Tehvan, kutsudes külalisi tagakambrisse, kus süütas lambarasvast valatud küünla.

Et aga kosilased ei osanud kuskilt hakata peretütart otsima, siis ütles Tehvan eestoas pirde kiskuvale sulasele:

— Rain, ae, mine hõika Imbi saunast tuppa!

Kuuldes Imbi nime näis Rain nagu virguvat unest ega osanud midagi ette võtta, enne kui leivavanem oli oma tahtmist talle korranud; alles siis ajas ta end jalule ja väljudes toast läks pikaldaste sammudega sauna juurde, kus hakkas põrutama rusikaga vastu ust.

— Jumal... mis see siis tähendab!? ja saunas soikus vihtade sahin.

— Imbi, hüüdis nüüd Rain karedasti, — köster tuli sulle kosja!

Saunast kostis tasane karjahtus, ja siis jäi seal kõik vaikseks.

Samal ajal oli tares alanud Tehvani ja isamehe vahel jutt tänavuaastasest põllusaagist, kuna aga Hinno, istudes sellest osa võtmata, piilus vaikides ringi vahtida; ta pilk peatus korraks suurtel kudumistelgedel, millel veel praegugi oli linane kangas peal, siis nägi ta ukseäärsel seinal pooleldi valmiskootud kirjalist vööd, nurgas asetsevat viipsikut ja suurt vasega naastutatud kirstu. Tehvani sängi kohal seinal rippus aga suur pikatoruline ränilukuga püss, mille ta oli ostnud rannameestelt, kes neid Venemaale minevalt hukkunud kaubalaevalt olid saanud ligemale kolm tuhat toru. Möldri jõukusest andis head tunnistust seegi, et ta tagakambri aknalükatit kattis klaas ja mitte härja- või seapõis, ja et ta toad olid pealt kaetud kisklaudadest laega.

— Aga see kosjaviin on siiski hea, kiitis Tehvan savipudelist uuesti rüübates, — päris kahju kohe, et

mul pole rohkem tütreid — siis oleksin võinud säärast viina veelgi juua!

— See on Reinimaa viin, seletas nüüd Hinno, — õpetaja ise andis ta omast keldrist.

— Kas sa kuuled, või koguni kirikumõisa keldrist teine pärit! naeratas Tehvan. — Ja nüüd siis tahad selle asemel viia kirikumõisa mu tütre?

— Jõuluks, kostis Hinno, — olgugi et köstrimajaga loodan alles kevadel valmis saada.

— Nojah, eks ma siis tule oma sulastega teile ehitamisel appi, ja nüüd maitses Tehvan ka haljast viina, rüübates seda suurest härjasarvest. — Köstril peabki olema tubli emand, kelleks Imbi on nagu loodud; ta mul ainuke laps, pesamuna, ning vanal Tehvanil on ikka ka natuke vägevust ja vara, ja rüübanud veel ühe sarvetäie haljast viina, sõnas ta lüües enesele vastu rindu: — Teie ärge arvake, et tänase kosimisega tulite tegema mulle au, ei — Imbi polegi vähemat väärt!

— Tõsi, Tehvan — oled kangemaid mehi kogu meie kihelkonnas, kiitis nüüd vöörmünder omakorda takka.

— See polnud hooplemiseks, seletas nüüd Tehvan, — mina tühiste sõnadega ei karga ega tohletanud sarvedega ei puskle!

— Tõsi seegi, Tehvan, tõsi..! kiitis jällegi vöörmünder.

Et aga aeg venis pikale ning Imbit polnud veelgi näha, siis Tehvan, muutudes veidi rahutuks ning tahtes kiiremini lõpetada seda pikalevenivat kosimist, hõikas eeskambrisse:

— Rain, Rain, ae — kas sa käisid Imbit kutsumas?

— Raini pole kambris, kostis seepeale lavatsil lebav Aabu.

— No mine siis sina ja kiirusta tüdrukut — kaua ta end aidas ehib? Ja pealegi pole tal vaja kuigi suuresti hakata end ehtima, sest küllap köster on näinud teda ennegi!

— Küll, küll..! kohmas seepeale Hinno.

Kui siis Aabu tuli tagasi, teadis ta pajatada, et Imbi on veel ikkagi saunas, kust ta ei tahtvatki enam välja tulla.

— Mis peiardamine see siis on? tusastus nüüd Tehvan. — Sa mine ütle talle, et köstriisand on siin ning soovib temaga kõnelda!

Uuesti läks Aabu urisedes välja.

Kambrisse aga tekkis pinev vaikus. Kosilased veeretasid näppude vahel kübaraid ja köhatasid tasaselt. Lõpuks tõstis vöörmünder pea ning matsutades oma kortsudega piiratud karvadeta huuli sõnas:

— Aga tänavu tõusis ka oder lihavana, nii et maarahvas peaks nüüd kindlasti kosuma!

— Küllap ta siis kosub.

— Ja ka möldritel on seega rohkem leiba!

— Kui põld õnnistab, eks teda ole siis kõigil — on veskitel jahvatada ja ka inimesi läheb siis rohkem paari, nii et kirikuisandadki saavad sellest oma jao.

— Ja tõbigi ei hakka siis nii kurjasti külge!

— Eks tõbi ole ikka nälja sõber!

Nõnda isamehega juttu puhudes mõtles aga Tehvan kogu aja, et peaks nüüd Imbi ometi ükskord tulema. Ja kui siis uuesti kolksatas eeskambri uks ning saunaleitsakust punetav Maare astus tarre, hüüdis tagakambrist Tehvan:

— Kas Imbi..?

— Imbiga on jälle kuri lugu, kostis Maare, — ta on läinud lausa sõgedaks — vingub laval ega taha tulla enam saunast välja!

— Mis lori see on? ja Tehvan kargas püsti. — Mine ja ütle talle, et isa kutsub kambrisse!

— Jah, peremees, kohe lähen ja ütlen! kostis Maare, kadudes toast.

Hinno muutus näost kahkjaks, kuna aga vöörmünder, neelahtanud kuuldavalt, hakkas rahutuse vaigistamiseks jätkama endist juttu:

— See on tõsi, et tõbi on nälja sõber, kuid vahel hakkab ta ka täie kõhu puhul külge! Ja et mitte anda vaikusele maad, jutustas ta õhinal, kuis alles selsamal kevadel kolanud halltõbi Alajõe külas ringi. — Minugi kadunud õele ei andnud teine armu; ta põgenenud teise eest küll aita varjule, kuid hall tulnud talle sinnagi järele ja jäädes uksel seisma hõiganud äkki: memm, tule anna lastele nisa! Nii kui ta kadunuke siis kirstu tagant tõstnud pea, olnud halltõbi teisel kohe seljas ega jätnud enne murdmist, kui oli võtnud talt hinge! ja ajades end siis tahapoole sirgu, nii et ta seljaluud roksahtasid, sõnas vöörmünder selle loo lõpetuseks: — Ise oma käega lõin mina veel talle kadunukesele hingekella!

Kuid ei Tehvan, tema ise ega ka Hinno mõtelnud praegu sellele loole, sest kõiki neid oli vallanud ärevus, et miks laseb Imbi kosilasil nii kaua oodata?

Lõpuks aga ei jätkunud Tehvanil enam kannatust — ta kargas laua äärest raksatades püsti ning tõttas sauna, kus Imbi, istudes kägardunult laval, nuuksus nutta.

— Imbi, sõnas nüüd Tehvan karedalt, — miks ei kuula sa oma isa sõna?

Imbi ainult nuuksus vastuseks.

— Tule nüüd kambrisse, ja isa hääl muutus mahedamaks, — köster tuli sulle kosja, tahab teha sind köstriemandaks!

— Ma ei taha köstrit, ei taha, ei lähe talle ega ka kellelegi, kostis nüüd Imbi peagu kisendades, — kui aga sunnid, siis jooksen jõkke!

— Aga Imbi, olen siis mina sind sundinud? See olid ju sina ise, kellelt enam muud ei kuulnud kui köster ja köster! Kui sa aga nüüd teda enam ei taha, siis saadame ta minema!

Seisnud veel veidi nõutult nutva tütre kõrval, pöördus siis Tehvan äkki ümber, tuli läbi madala saunaukse pooleldi pugedes välja ja lüües selle enese järel kolksatades kinni läks tagasi tarre.

— Palju maksab su kosjaviin?

Kosilased vaatasid imestudes esmalt Tehvanile ja siis teineteisele otsa.

— Palju maksab? kordas Tehvan.

— Õpetaja nagu korra ütles, et kaks taalrit... kogeles Hinno, kuna vöörmünder noogutas kinnituseks:

— Seda võib ta maksta!

Sõnatult avas nüüd Tehvan oma kuue rinnaesise pöörad, võttis põuest rihmapidi kaelasrippuva kukru, nööris selle suu lahti ja võttes sealt kaks hõbetaalrit asetas need köstri ette lauale. Kosilased olid aga imestusest keeletuks muutunud ega osanud ütelda mitte üht sõna.

— Kosilast ei võeta vastu! ütles nüüd Tehvan lühidalt.

Hinno kahvatus, kuna vöörmünder, muutudes näost tulipunaseks, ei suutnud enam lausuda ühtki mõistetavat sõna. Tehvan ise jäi aga vaikides keset tuba seisma ega andnud enam kosilasile mingit seletust.

— Imbi, kus on Imbi? hüüdis nüüd Hinno esimesest üllatusest toibudes. — Seda tahan ma tema enese suu läbi kuulda!

— Säärane on tema enese tahtmine! kostis Tehvan.

— Tahan kõnelda temaga, tema enesega..!

— Hinno, ära end niipalju alanda, ütles nüüd vöörmünder, surudes köstrile ta kübara pähe, — parem lähme juba kohe minema!

Ja nad lahkusidki vimmasturjalistena toast.

Kui siis häbiga tagasisaadetud kosilased olid karanud oma hobuseile, ei suutnud neist köstri oma liikuda paigast — ta tagumised jalad olid ohelikuga kokku köidetud.

— Oh Imbi, Imbi, miks sa mind nõnda vihkad! ägas Hinno, karates sadulast ning hakates lahti päästma oma hobuse jalgu.

Samal ajal, millal köster vabastas köidikuist oma hobust, piilus Rain aida nurga tagant ning kihistas omaette tigedasti naerda.

Jõudnud veskist veidi eemale, peatas vöörmünder hobuse, et köstrit järele oodata: ja siis pöördunud sadulas ümber, viibutas ta veski poole sajatades rusikat:

— Oled uhke, Ronga Tehvan, uhke oma rikkuses, kuid pane tähele — uhkus käib ikka enne langust!

Hinno aga, olles nüüd ülemääraselt nukker, ei suutnud lausuda sõnagi; ta tundis, kuis mingi tuikav tume valu kerkis hingepõhjast üha kõrgemale, pannes kipi-

tama kurgulae. Seejuures pidi ta ühtepuhku neelatama, et mitte puhkeda koguni nutma. Ühtlasi oli talle see aga suureks mõistatuseks, et Imbi, tema Imbi lükkas kosjad tagasi.

Kosilaste lahkudes veskiõuest vahtis Imbi läbi paotatud saunaukse pimeduses neile järele, ise seejuures sosistades:

— Hinno, jää jumalaga, Hinno!

Ja siis istudes põrandalelaotatud õlgedele jäi Imbi ainiti vahtima kustunud koldesse, kus liimakate ning söeebemete all hõõgus veel mõni üksik süsi.

Kui kiirelt on purunenud ta õnn — kuri inimene on tallanud selle puruks! Ja nüüd peab ta koguni hakkama veel oma südame all kandma sellest õelast hingest sigitatud last! mõtles Imbi ja hakkas jällegi ägama:

— Oh Jumal, Jumal, miks lased sa mul veel elada?

Sääraste purevate mõtetega kauem üksinda viibides oleks Imbi võinud tõesti muutuda meeletuks, kuid nüüd tuli Maare tagasi ta seltsi, hakates pärima:

— Miks sa ei võtnud köstri kosjasid vastu?

— Oh Maare, ära päri!

— Ja ometi olid sa südamega tema küljes kinni!

— Ma olen seda nüüdki! ja uuesti nõrgusid Imbil pisarad silmist.

— Miks sa siis ta tagasi lükkasid?

— Ära päri, Maare, ära päri..!

— Kui sellest on sul parem, ega mul siis pruugi pärida, kostis Maare, kuna aga ta käsi haaras Imbi piha, — kuid ma näen, et miski on õige rängasti rõhumas su südant!

Ja nüüd mitte suutes kauem oma murekoormat üksinda kanda, avas Imbi Maarele oma südame, millelt valu voolas nagu paisu tagant lahtipääsenud vesi suure kohinaga, kahanedes ning tuues talle veidi kergendust; seejuures võttis ta aga Maarelt lubaduse kõigest sellest vaikida.

— Ja kes ta siis oli?

— Ma ei tea — rehealune oli pime!

— Siiski, kostis Maare jäädes mõtlema, — ei ole mõisas hullemat jäära kui Juhkum ise — tema olevat juba mitmed abivaimud ära karanud!

Seda kuuldes hakkas Imbi jubedusest lõdisema, kuna aga ta kokkutõmbunud huuled muutusid sinkjaiks.

— Aga kosjad oleksid sa võinud ikkagi vastu võtta, egas köster sellest midagi tea!

— Kuigi ta ei tea, ega ma siis ometi tohi tuua talle võõrast last ilmale!

— Polegi vaja tuua! naeratas Maare kähisedes ja kargas jalule.

Siis heitnud eneselt ürbi ja haaranud kibu, hakkas ta pilduma särtsuvale kerisele vett, nii et õige peatselt oli saun tulikuuma leilileitsakut otsani täis.

— Mine lavale! andis nüüd Maare Imbile nõu, haarates ise viha.

Kui siis Imbi oli ta tahtmist täitnud, hakkas Maare teda vihtlema, tehes seda nii suure ägedusega, et Imbi ihu muutus lausa punaseks.

— Kannata veel, küll siis saad häbist lahti! ja Maare pildus uuesti kerisele vett ning soputas jällegi vihta.

— Aga Maare, miks sa mind nii koledasti vihtled?

— Ära päri, kas sa siis ei tea, et kuum leil ja viht annavad abi — säärast tarkust olen õppinud oma emalt!

Suutmata Maare sõnu täiesti mõista laskis Imbi end ikka edasi vihelda, olgugi et kuum leitsak põletas teda nagu tuli. Kuid nüüd oli ta ihuliku kitsikuse ning häda vastu päris tuim.

Lõpuks heitis Maare viha kõrvale ning vajudes kogu oma raskusega Imbi rinnale, hakkas muljuma ta keskkeha.

— Ai, Maare, sa teed ju häda!

— Kannata, ähkis Maare, — kannata, küll siis saad tast lahti, enne peab ainult ihu minema muljumisest siniseks, nõnda nagu seda alati ütles mu kadunud ema!

Närides huuli pani Imbi tekkivale südamepööritusele vastu.

Ajanud end siis sirgu, võttis Maare uuesti viha, murdis selle tüükast rao ning hakkas seda hammaste ja küüntega koorima. Alles nüüd mõistes Maare tahtmist kargas Imbi kisades lavalt:

— Maare, sina, sa tahad teda siis tappa, tahad, et peaksin laskma tappa ta omaenese ihus! ja heitnud enesele ürbi, jooksis ta nuttes tarre, kus vajudes kummuli oetile surus näo põhkudesse, tahtmata inimesist enam kedagi kuulda ega näha.

Pärast kosilaste lahkumist oli aga Tehvan nii imelikus tujus, et juhtides rattale kohiseva vee pani ta veski uuesti käima. Ja kui siis pirrutulega valgustatud pooleldi pimedas veskis mühises vesi põranda all ja jahvatuskividest pöörles isakivi mürisedes emakivil, pannes värisema isegi jämedad palkseinad, suutis Teh-

van kõige juhtunu üle hakata paremini mõtlema. Ta nüüdses meeleärrituses oli veskikivide mürin, millega ta oli juba lapsepõlvest alates kokku kasvanud, paratamatult vajalik, sest kõike seda kuuldes suutis ta rahulikult mõlgutada oma mõtteid.

Pannud suitseva piibu hambaisse, istus Tehvan ettejuhtuvale pakuotsale, kuna aga järeletulnud sulased hakkasid puistama kolusse teri ning täitma jahuga tühjenenud kotte.

Õieti polnudki ta tütre üle pahane, et see nii sõgedast meelest lükkas köstri kosjad tagasi. Köster muidugi arvas, et seega teeb ta talle teab-kui suurt au, kui viib ta tütre oma emandana kirikumõisa. Kuid nüüd pidi ta nägema, et Tehvani majas ei himustatagi teissugust seisust, kui seda on talupoja oma. Ainult seepärast oli ta nende kosjadega päri, et nõnda oli Imbi ise tahtnud. Et ta aga nüüd ütles temast lahti, siis Tehvani süda oli selle poolest päris rahulik. Küll juba tema ise leiab talle paraja kosilase, jah, küllap ta juba leiab, las aga tuleb selleks aeg!

Ja koputanud piibu tubakatuhast tühjaks, saatis Tehvan sulased puhkama, jäädes ise jahvatama. Ta töötas kogu pimeda öö ja ka järgmise päeva tagant otsa, sest sel aastal olid põllud kandnud rikkalikult vilja, mis nüüd ootas jahvatamisel järge.

4.

Pikk pime sügis ja karedalt-külm lumine talv olid jäänud seljataha ning jällegi oli saabunud kevad, millal nurmed, vainud ja metsad hakkasid ehtima end õitega. Nüüd olid ka inimesed muutunud rõõmsamaks, nad tervitasid üksteist lahkesti ning paljude nägusid ehtis isegi naer.

Oli maikuu pühapäevane hommik, selges taevas polnud näha ühtki pilvesõõna, kuna lagedas laotusealuses kaikusid kiriku tornikella helid kaugele üle maa, paiguti kostes isegi teisele poole kihelkonna piiri.

Ja nüüd voolas küladest inimesi kirikusse kokku. Tuli sulaseid, tüdrukuid, naisi ja poisse, kuid samuti tuli ka palju peremehi, kes sõitsid vankrite vurisedes või kihutasid hobustel ratsa. Peagu kõik nad pidid seejuures mööduma õpetaja Toomas Knieperi läve eest, nii et hingekarjane vaadates neid suure südamerahuga oli nüüd üpris rõõmus, et temagi põld on hakanud kandma rikkalikult vilja. Ja tõstes oma palge taeva poole ning ristitades käsi võttis ta sõnada:

— Ma tänan sind, taevane isand, et oled võtnud mu karja nii suure helduse ning armulikkusega hoida!

Kirikut ümbritsev kalmistu täitus aga kirendavast rahvamurrust üha enam: seal oli nüüd näha punaseid, siniseid, valgeid, kirjusid ja igasuguseis värves naiste pearätte, triibulisi seelikuid, sõbasid, säravaid sõlgi, litreid, kaelarahasid, kõresid, naiste niuete ümber kõrisevaid vaskseid rõhusid, meeste võrelite ning voluutidega ilustatud kuubi ja palju muid pühapäevarõivaste toredusi.

Kalmistul käisid kirikulised trobikondadena haudade vahel ringi ning ajasid omavahel juttu. Kihelkonna kaugemast servast tulnud rahvas vahtis aga kalmistule tekkinud uusi kiviriste ja kääpaid. Kuid kõige enam koondus nüüd uudishimulikke inimesi kirikuukse kõrval asetseva häbitulba juurde, sest sinna oli äsja toodud suur jalapakk.

— Keda siin siis täna pakutama hakatakse? päriti uudishimulikult.

— Eks eksijaid leidu nüüd igal sammul!

— Vahest mõnda tõrkujat?

— Aga võib olla, et keegi on rikkunud abielu?

— Või koguni mõnda pordikut?

— Pordutööd pole meie kihelkonnas enam ammu tehtud!

— Ki-hi-hii, ristirahvas, pange tähele, et just pordikut..! kihistas kirikutrepil kükitav räbaldunud kerjuseit, sulgedes aga kohe oma hambutu suu, sest kirikukeldrist väljunud vöörmünder Elias lähenes parajasti tulbale.

Tõmbudes veidi eemale andis rahvas vöörmündrile auväärselt ruumi. Elias sammus aga suure väärikusega,

alustamata kirikulistega juttu, ega noogutanud ka igaühe tervitusele pead. Ta karvadeta nägu, mida piiras ainult lõuaalune habe, oli seekord ülemääraselt karm ning asjalikult tõsine. Asetanud kirikukeldrist toodud poolteise küünra pikkuse luitunud laua kirjaga allapoole lapiti maha, võttis vöörmünder vöö vahelt suure raudvõtme ning hakkas katsetama jalapaku lukku, et kas selle tabad ning hoovad pole roostetunud kinni.

— Juba tuuakse, pordik tuuakse! kuuldus äkki kirikuliste seas hüüdeid ning inimesi vajus teele.

Teed mööda lähenes Ronga Tehvan, kelle taga sammus ta tütar Imbi. Olgugi et ka nüüd hoidis Tehvan püsti oma pea, oli ta samm siiski nagu tõvevoodist tõusnul veidi vaaruv ning raske; seejuures ei vaadanud ta kellelegi näkku, vaid oli pööranud oma pilgu üle inimpeade sinavasse kaugusse. Keegi ei teretanud nüüd teda ja tema ei teretanud ka teisi. Ja nüüd oli palju neid, kes südamepõhjas parastades ja tundes ta languse ning häbi üle suurt kahjurõõmu, hüüdsid:

— Mis aitab nüüd su rikkus, kui sul pole enam ausat nime, vaid oled pordiku isa!

Kuid oli ka neid, kes tundes Tehvanile ta hädas südamest kaasa pöörasid ta lähenedes oma silmnäo teisale.

Tehvani taga sammuval Imbil oli seljas tume takune ürp ja must rätik köidetud nurgeti pähe, kuna ta kannul tulev Maare ja taamal sammuvad Aabu ja Rain kandsid oma lihtsaid kirikurõivaid.

— Veski Imbi, sosistasid külanaised, — ja ometi oli uhke tüdruk..!

— Eks uhkus aja ikka upakile!

Nagu läbi kadalipu pidi nüüd veskirahvas sammuma kahel pool teed seisvaist kirikulisist mööda. Tehvan astus tagasi vaatamata otsemaid kirikusse, kuna aga Imbi, pöördudes kirikutulba juurde, jäi seal teda ootava vöörmündri ette langetatud päi seisma. Ja olgugi et Imbi oli teinud kalgiks oma südame ning võtnud nõuks vaprasti kanda ka häbipingi iket, oli praegune alandus siiski niivõrd suur, et ta ei söandanud tõsta pilku enese ümber vaatamiseks.

— Istu! ja vöörmünder osutas tulba ees asetsevale madalale järile.

Kuulekalt vajus Imbi järile, kuna vöörmünder, asetanud ta jalad häbipaku sisse lõigatud õnarustesse, käänas raudsagaral liikuva pakuluugi laksudes kinni ning keeras võtmega lukku. Seejärel, ajades end sirgu, kinnitas ta Imbi pea kohale häbitulba külge laua, millele oli suurte tõrvatähtedega maarahva-keeles kirjutatud: „Hooratöö pärast!". Ja siis, ilma et oleks enam pilkugi heitnud häbiposti asetatule, läks vöörmünder Elias aeglaste sammudega kirikuuksest sisse.

Tõstes jala trepile jäi Rain korraks peatuma kirikulävel, kuid edasirühkiv inimhulk ei lasknud tal seal kaua seista. Pidades tüdruku võrgutamise pärast köstri vastu viha, astus siis Raingi kirikusse.

Olgugi et Imbi oli isegi oma isale salanud võrgutaja nime, pidas veskirahvas siiski selleks ei mitte kedagi teist kui köstrit. Tehvan ise ei võinud aga köstrile midagi ette heita, sest ta oli ju tulnud Imbit kosima, kuid see oli seletamatul kombel lükanud ta kosjad tagasi. Kui siis Imbi oli saunas lapsega maha saanud, oli Tehvan teda tabanud häbist nii raevunud ning kuri, et ta tahtis tütart lüüa; ja ainult Rain, kes

vahele astudes oli lasknud Imbile määratud hoopidel langeda enese pihta, päästis ta seekord vihaseks muutunud isa käest.

— Igaüks peab saama ta tegude järgi nuheldud! kisendas siis Tehvan, püüdes tõrjuda vaheleastunud sulast eemale.

Kuid seekord ei jätnud Rain Imbit mitte maha, vaid püsides jonnakalt ta kõrval püüdis teda tigestunud isa hoopide eest enesega varjata. Kui Tehvani raev oli lahtumas, sõnas ta pisut rahunedes oma tütrele nõnda:

— Sinu häbi on ka minu häbi, ja seepärast ei anna ma sulle oma katuse all elamiseks enam ruumi!

Olgugi et Imbi oli pärast nurgalavatsilt tõusmist veel nõrk, valmistus ta siiski nüüdsama lahkuma oma isamajast; kuid siis astudes ta teele ette ütles isa:

— Ei, enne pead kandma ka kirikutulbas oma karistuse!

Ja Tehvan ise oligi kõige ägedam nõudja, et ta tütar asetataks juba järgneval pühapäeval kirikuuksele häbiposti, sest ta ise oli alati õiglaselt vali ning nõudlik nii teiste kui ka enese vastu.

Tõrkumatult ning ilma nurisemiseta täitis nüüd Imbi kõike, mida talt nõuti, tunnistamata aga seejuures, et enese teotajaks peab ta mõisa kubjast Juhkumit, kartes, et siis isa püüdes tema eest tasuda paneb pakule oma pea; pigem ta kannatas juba üksinda.

Tehvan aga, pannud enesele takused rõivad selga ning puistanud pealaele koldest võetud tuhka, asus sel pühapäeval oma alanduse teele. Olgugi et ta alati oli käinud kirikus vankri või reega, vahel aga ka koguni ratsa, tuli ta nüüd sinna aeglaselt sammudes nagu vilets patukahetseja kunagi. Ja jõudnud kirikusse, läks ta

otsemaid altari juurde, kus laskudes põlvili luges vaikselt oma palve, ning siis püsti tõustes jäi seisma sirgelt nagu tulp ega võtnud ühelgi pingiotsal istet.

Kirikusse valgus aga rahvast üha juurde. Koos talurahvaga tuli sinna ka palju mõisateenijaid ning ametimehi nii Jõhvi, Edise kui ka teistest lähematest mõisadest. Seal oli nüüd näha kupjaid, kiltreid, aidamehi, seppi, rehepappe ja ümmardajaid; olgugi et külarahvas näitas neile teeseldud lahkust, püüdsid nad ise hoiduda neist kõrgilt eemale.

Lõpuks tuli kirikusse ka köster koos trobikonna poistega, kellele ta oli õpetanud kirikulaule ja kes nüüd tänasel jumalateenistusel pidid laulma kogudusele ette. Möödudes häbipinki heidetud veski Imbist, kattus köstri pale kahvatusega ning ta astus langetatud päi kiiresti kirikuuksest sisse, võttes oma õpilastega altari läheduses aset.

— Õpetaja tuleb! Kiriksand..! kuuldus äkki väljasseisvate kirikuliste seas sosinat, ja ridanedes kahele poole anti hingekarjasele auväärselt teed.

Saadetuna oma emandast ja kahest tütrest, vastas õpetaja Toomas Knieper talumeeste peapaljastusele laugude langetamisega ning näitas nii paremal kui ka pahemal pool seisjaile lahkeid pilke; jõudnud aga häbisambasse heidetud patukahetsejani, hakkas ta silmis vilkuma viha, kuna ta auväärne emand ei suutnud temast möödudes hoiduda sülitamast.

Ja siis algas jumalateenistus — pikk, igav ning unine, nii et paljud kirikulised jäid pikapeale tukkuma. Kui aga köster koos oma poistega alustas laulu: Nuta, inimene, rasket patusüüd..., ärkas nii mõnigi suikuma-

jäänud väsinud teoline, sest nii ilusat laulmist polnud Jõhvi kirikus kuuldud enam ammu.

Õpetaja hääl tundus täna õige tigedana, nii et mitmedki kirikulised hakkasid ta sõnu kuuldes tundma tõsist kartust; seekordset jutlust alustas ta noomivate sõnadega nõnda:

— Meie ristikoguduses on nüüd juhtunud imeline lugu: üks väärlaps on sündinud ning meie karja seast on jällegi leitud üks hoor, kes praegu kirikutulbas oma häbikaristust kannab..!

Sääraste sõnade langedes õpetaja suust käis Tehvani ihust nõksahtus läbi, kuid siiski jäi ta oma kohale kindlajalgselt seisma. Koguduse naised hakkasid aga säärast jutlust kuuldes ähkides nutma.

Kui siis õpetaja oli kõik oma valjud noomimised kogudusele ütelnud ning teda kõvasti manitsenud karske elu juurde kindlaks jääma, võttis ta oma paksu palveraamatu vahelt kindralkuberneri läkituse ning hakkas seda kihelkonda saabunud sõnumit kogudusele teadaandmiseks ette lugema; köhatanud seejuures valjusti, algas ta nõnda:

Selle suure ning vägeva Rootsi kuninga ja härra poolt tema truudele alamatele Eesti-, Liivi- ja Ingerimaal. Kirjutatud Tokolmis 3. aprillil 1700.

Kõigile Rootsi kuninga truudele ja ausatele alamatele kuulutatakse siin Jumala ja ühtlasi ka kõige kuningliku armu ning heldusega, et kuningas on suure imestusega saanud teada, kuis Pohlamaa kuningas on Rootsi kuningliku kroonu ja pohlaka kroonu ning seisuste vahele seatud rahuseaduste vastaselt, ilma kõigevähema selleks antud süü ehk mingisuguse endise meeldetuletamise, palju vähem aga vaenu pakkumise pärast,

kõige maailma õiguse vastaselt ning ühele kristlikule valitsejale koguni kuulmatul kombel on lasknud oma suurte sõjapealikute ja Rootsi kuningale ebatruude alamate juhatamise ning abiga tuua Rootsi kuninga päralt oleva Liivimaa sisse vaenu kombel vägesid.

Nüüd teritas kogudus kõrvu, kuna ka tukkujad äratati üles, et ka nemad kuuleksid kindralkubernerilt saabunud sõjasõnumit. Juba varemgi olid säärased sõjajutud ulatunud maarahva kõrvu, kuid seni oli neid võetud nagu alatisi kuulujutte, mis rändavad külast külla ja paigast paika, ilma et neil teataks olevat kindlat tõepõhja all; nüüd aga kuulutati kõike seda kirikukantslist õpetaja enese suu läbi. Ja maarahvas kuulas ta sõnu hinge kinni hoides suure vaikuse ning tähelepanuga, nagu tuleksid need kuninga enese suust. Õpetaja aga, köhatanud kurgu uuesti puhtaks, jätkas usinasti:

— Seda on ta teinud sellest meelest, et mitte ainuüksi tapmise, põletamise ja röövimisega meie maad ära rikkuda ning võtta meilt kuninglikke kantse, vaid et ka avaliku väe ning vaenuga, pea kange kurja ning ähvardamisega, kavaluse ning pettusega, valekõnede väljalaotamisega ning kavala tõotusega viia Rootsi kuninga ausaid alamaid ebatruuduse ning valevandumise juurde; ja seda kohust, mis neil Rootsi kuninga kui oma Jumalast seatud õige valitseja vastu peab olema, tahab ta sundida maha jätma, neid hirmutades, hukates ja pettes. Nõnda on säärane Pohlamaa kuninga kuri ning vallatu ettevõtmine, mis on kõige ülema Jumala ning kogu maailma õiguse vastu, sest et ta seda rahu, mida kuningad ning valitsejad oma alamate truuduse läbi peavad saama, ära põlgab ja võtab

niisugust nõu, mida iga õige ristiinimene ja kõige enam Rootsi kuninga truud ning ausad alamad, kes tõsise jumalakartuse sees mõtlevad oma vande ja südametunnistuse peale, peavad seda kartusega kuulma; ja seda enam, et Jumal riigid ning valitsused peab oma mureks, ja et see, mis on ülemate ja alamate vahel kohuseks, tuleb Jumala kõige targemast seadmisest, mida keegi ei või ühest vallatust meelest teisipidi seada ega selle vastu panna, sest et Jumala õige nuhtlus talle selle eest kätte maksab.

Kirikusse oli tekkinud nii suur vaikus, et kui õpetaja lugemist katkestades köhatas, siis kajasid kõik võlvialused vastu. Ja ilma et ta oleks heitnud kantslist kirikulisile pilku, jätkas hingekarjane lugemist:

— Seepärast annab Rootsi kuningas oma õige asja sellesama õige Jumala hoolde, selles kindlas lootuses, et tema, kelle meelepahandus ning viha on langenud neile verejanulistele ja kavalatele ettevõtmistele, saab ka nende kurjad ning ülekohtused nõud ja vallatused pöörama nende eneste ärarikkumiseks ja hukatuseks; oma vägeva abi ning õnnega saab ta aga Rootsi kuningat õnnistama ja andma väge ta hästimõeldud nõule ning tõsistele ettevalmistamistele, et ta oma kroonu ja kõige selle all olevate maade kaitsmise võib võtta Issanda nimel kätte. Ka on Rootsi kuningal see armuline lootus, et kõik tema truud ja ausad alamad üldse, kõige enam aga need, kes säärasele vaenlase petlikule kiusamisele vastu lähevad, mõtlevad sellele vandele, mida nad Jumala ees on Rootsi kuningale kui truud alamad vandunud, ega saa oma senist truudust ja ausat kiitust ebatruudusega teotama ning ei lase end vaenlase pehmete ja magusate sõnade läbi petta ning

saata ennast otsatusse hinge ja au häda sisse, vaid palju enam ühe kindla ja julge truuduse läbi Rootsi kuninga ning valitseja kuninglikku armu ja heldust enestele kõvasti püüdma ja kõigi ausate rahvaste juures enestele aukiitust saama, et kuningas võiks paremal põlvel neile ja nende suguvõsale kõike oma armu näidata.

Nüüd pööras õpetaja plakatil teise lehekülje, kusjuures paberi krabin oli igasse kirikuserva kuulda. Ja siis jätkas Toomas Knieper veidi vaiksema häälega:

— On aga ka mõningaid mõisnikusoost ehk muid, kes hirmu, palja kartuse või sõgeda rumaluse läbi, aga ka seepärast, et nad on tapmise keelu vastu või mõnel viisil eksinud, on vaenlase ehk tema seltsi juurde läinud; kui nad aga ei ole kedagi tapnud või teinud muud säärast rasket pattu, mida mitte ei või rahaga ära lunastada, siis ei taha kuningas neile oma armu keelata, vaid kui üks helde isand olla neile armuline ja seda neile andeks anda, kui nad ilma viivitamiseta tulevad kuninga alla jälle tema sõna kuulama. Nõndasama tõotab kuningas ka kõiki muid, kõige enam aga sõjapealikuid, soldateid, rüütleid ja jalamehi, kes varem olid kuninga kõrgestikiidetud vanemaid teeninud ja nüüd ülekohtuse vaenlase hulka sattunud, kuna aga neil muidu on üks kristlik ning aus meel, mitte üksipäini armulikult vastu võtta ning kaitsta, vaid neile ka head palka anda ning kõike head neile jälle tasuda. Aga kõik need truudusetud ning sõnakuulmatud alamad, kes oma vannet ja kohust, nõndasama ka kõike truudust, au ja ausat asjaajamist ei pane mikski ning julgevad nõnda seda paela, mis neid kuningaga ning tema kroonuteenistusega seob, kiskuda katki ja vaenlase sõna kuulates minna ta petliku seltsi hulka või muud

kurja ning kahjulikku nõu tema ehk ta seltsiga pidada, peavad kuninga kõige suurema viha sees ja tema õiglase nuhtluse all kõige kangemini olema, kui nad säärast autut mässajat ning valevandujat teenivad.

Samuti manitsetakse ka kõiki kuninga alamaid, kelle käes juhtub olema midagi, mis on vaenlase päralt, kas raha ehk muu poolest, seda neile mitte jälle tagasi maksta ehk nende kätte anda, vaid kui kuninga ja tema suure õiguse päralt olevale tema generalgouverneurile ning landshövdingile ehk muule pealikule sellest teatada.

Kõike seda oli suure hoole ning tähelepanuga kuulatud, ja kui nüüd õpetaja oli kindralkuberneri plakati ettelugemise lõpetanud, pääses kirikus lahti säärane ahastamine ja kõnesumin, et hingekarjase sõnu polnud seal enam võimalik kuulda, kuna aga naisi puhkes nutma:

— Sõda, sõda..! Jälle uus viletsus ja verevalamine langeb maarahvale kaela!

Ka mehi näis nüüd olevat jahmunud, nii et nad hakkasid kõnelema lausa sõgedaid sõnu, kusjuures mitmed peremehed ei lubanud enam saata teolisi mõisa.

— Kuhu sa pääsed — mõis nõuab ikka oma! sõideldi neile omakorda vastu.

— Mida ta veel nõuab, kui vaenlane on tulemas!

— Kõik see on mõisnike ettevõtmine — nemad selle sõja meile kaela tõid! kurdeti teisal.

Uuesti pöördus õpetaja koguduse poole, püüdes seletada, et sõda on veel kaugel, nii et praegu ei tarvitse maarahval hirmu tunda. Kuid nüüd ei võetud tema manitsusi enam kuulda, vaid igaüks püüdes sele-

tada äsja etteloetud kuninglikku läkitust nõnda, nagu tema oli tast aru saanud, pidi järjest paisutama oma häält. Kõigest sellest muutus aga kõnesumin kirikus nii suureks, et üldises lärmamises polnud enam kuulda õpetaja häält.

— Jumalakoda pole mitte kõrts! hüüdis nüüd hingekarjane vihaselt ning põrutas rusikaga vastu kantsli serva.

Käratsemine vaibus, sest ägedamaid sõnelejaid hakkas valguma kirikust välja, et jätkata vaidlust kas kirikuesisel või selle kõrval asetsevas kõrtsis. Nüüd lõppes ka jumalateenistus, kuid väheseid hakkas pärast seda ruttama koju, vaid enamik kuhjus suurte trobikondadena surnuaeda, lasipuude juurde ja kõrtsi ümber kokku, kusjuures kõikjal kuuldus palju vaidlusi, aga ka palju hädaldamisi ning kurtmisi:

— Jälle Pohla sõda — see toob uut nälga ja viletsust!

Kuid oli ka neid, kes püüdes kaaslasi lohutada sõnasid:

— Sõda on Virumaast veel kaugel ning seepärast pole vaja meelt heita, ning pealegi on ju kuningas ise lubanud oma alamate eest armulikult hoolt kanda!

Nüüd oli kirikutulba alla pakutatud veski Imbi nagu unustatud ning keegi ei pannud teda seal enam tähele; pea vajunud rinnale ja rätik nihkunud laugudele — nõnda istus ta seal lukustatud jalgadega liikumatult paigal. Kuid peatselt astus ta juurde vöörmünder, kes enne seda oli pidanud pika ning ägeda sõneluse köstriga; avades jalapaku lukust ütles ta Imbile:

— Tõuse ja mine koju!

Pikaajalisest kammitsasolemisest olid aga Imbi ja-

lad muutunud nii tuimaks, et ta ei suutnud algul ajada end püsti; nüüd aga astus ta juurde Rain, kelle abiga ta tõusis jalule. Ja siis hakkasid nad kõrvu sammudes liikuma kodu poole, astudes kogu tee sõnatult vaikides. Samal ajal vahtis aga seljaga vastu kirikuaia müüri toetudes köster neile järele, ise kibestunult mõteldes:

Oh Imbi, Imbi — siis nii petlik oli su meel..!

Tehvan, olles oma alanduseski uhke, süütas kirikust väljudes piibu. Nüüd oli ta meel aga üsna rahulik, sest ta tütar oli nuheldud ning seega pole kihelkonna rahval tema perega enam asja. Tehvan oli juba asumas koduteele, kui äkki tekkis temas mingi kibestunud vihavimm ning trots, mis sundis teda pöörduma ümber ning astuma kõrtsiuksest sisse.

Suur kõrtsituba oli täis lärmavaid mehi, kes rüüpisid kappadest ning kibudest õlut, vandusid kurja ja sülitasid suuri larakaid savisele põrandale. Ostnud enesele kortli haljast viina, istus Tehvan üle kõrtsitoa seinast seina ulatuva pika tahumata laua äärde ning hakkas seal seda suurte sõõmudega rüüpama.

Olgugi et mahukas kõrtsituba oli otsast otsani täis kõnesuminat, polnud seal nüüd enam hõiskamisele ja naerulustile ruumi, vaid kõikjal kuuldus päris asjalikku juttu.

— Aga kes peaksid olema need vandemurdjad, kellest kuninga läkituses poole sõnaga pajatati, arutles trobikond Edise mõisa mehi.

— Eks saksad oma sabarakkudega ole!

— Saksad, aga milleks neile siis veel teopäevi teha ning neid orjata, kui nad kuninga vastu peavad salanõu! vihastuti.

— Kõik nad pole veel näidanud avalikku vaenu!

— Ja muist saksu hoiab ka kuninga poole!

— Ei hoia neist kuninga poole keegi — saks piilub ikka ainult sinna, kust tal on loota kasu!

Nüüd tulid suure lärmamisega kõrtsituppa Krista Mart ja Tehose Hannes, kes lahtiste inimestena ei pidanud üheski külas kindlat paika, vaid rändasid mööda kihelkonda salaja ringi. Nende kohta teadis külarahvas isegi sosistada, et mõisa hobusetallid pole kunagi nende eest kindlad. Ja et alles hiljuti oli Jõhvi mõisast varastatud tore raudjas, siis seepärast otsisid neid nüüd isegi haagrehikohtu läänimehed taga.

— Hoi kõrtsipapa, kortel viina ja karnits õlut! hüüdis Krista Mart, lüües raksatades rusikaga vastu lauda.

— Päh-päh-päh, ja-ja-ja, sülitas Tehose Hannes kärmesti ning ruttu, — kortel viina ja karnits õlut!

— Ja näputäis silku ka!

— Päh-päh-päh, ja-ja-ja, silku ka, silku ka! sädistas harakana Tehose Hannes.

Olles nüüd tõsises jutuhoos, ei pannud kõrtsilisist keegi neid hulkureid tähele, olgugi et nad oma tembutustega olid varem pannud kogu kõrtsirahva tihtigi naerma.

— Ei nüüd ole enam pikka aru pidada, vaid vili tuleb peita maa sisse, arutlesid Edise mehed edasi.

— Parem on siiski kaevu või jõkke, andis nüüd keegi meestele nõu.

— Mis jutt siis see on, et vili jõkke..?

— Mitte vili, vaid jahu — vili tuleb teha jahuks, ajada see siis hästi tugevasti kotti ning uputada vette!

— Vette..?! ning talumehed ei tahtnud olla säärase sõgeda nõuandega sugugi rahul.

— Vee sees tõmbab jahukott enesele kooriku ümber, nii et ta võib seal seista kasvõi sada aastat, ilma et ta liguneks läbi, kuid maa sisse peidetud vili hakkab pikapeale ikkagi idanema! kinnitas nõuandja.

— Tõsi seegi..! ja peremehed kratsisid pead.

Krista Mart ja Tehose Hannes rüüpasid aeglaste lonksatustega ning vahtisid pahuralt ringi, et keegi ei pane neid täna tähele enam kui teisi. Küll hüüdsid nad mitmeid naljasõnu ja vandusid vägevasti, kuid kõik see ei andnud abi — sõda oli vallutanud meeste meeled.

— Aga Jõhvi kõrtsu viin ei maitse täna sugugi! urises Kirsta Mart, kui ta oli juba pool peekrit viina jõudnud valada kõrist alla.

— Päh-päh-päh, ja-ja-ja — ei maitse jah, ei maitse jah! kostis Hannes.

— Tuleks minna ära teise kõrtsu?!

— Tuleks jah, tuleks jah!

— Lähme ära Pühajõe kõrtsu, küllap seal on parem viin!

— Päh-päh-päh, ikka parem, ikka parem!

— Kas sul, Hannes, aga teise kõrtsu minemiseks raha on?

Seepeale ei kostnud Tehose Hannes midagi, vaid rüüpas aeglaste sõõmudega ikka edasi.

— Kas on?

Pistes käe põue võttis Hannes sealt hõbetaalri, heitis ta helisedes korraks lauale ning peitis siis tagasi põue.

— Et hakkame siis minema! ja Krista Mart tõusis püsti, hüüdes seejuures nii valjusti, et teda võidi

igas kõrtsinurgas kuulda: — Meie meestele ei maitse Jõhvi kõrtsu viin — nad lähevad teise kõrtsu jooma!

Et aga Tehose Hannes jäi ikka endiselt laua äärde istuma, siis sõnas Krista Mart talle pahaselt:

— Kas sa, Hannes, ei hakkagi juba tulema?

— Päh-päh-päh, ja-ja-ja, miks ei, miks ei, aga näe, taaler ei taha tulla!

— M-mis löra..?! ja Krista Mart lõi rusikaga vägevasti vastu lauda.

— Ei taha jah, näed, et ei taha! ja võtnud põuest taalri, asetas Hannes ta enese ette lauale. — Vaata nüüd isegi!

Krista Mart seisis vaikides, kuna aga Hannes hakkas mündile puhuma, sülitama ja siis karjuma:

— Kas tahad tulla teise kõrtsu või ei taha, kas tahad? ja võtnud laualt taalri, surus ta selle vastu kõrva, ise korrates: — Kas tahad tulla?

Nüüd hakkasid juba mõned kõrtsilised neile pilku heitma, kuna aga Tehose Hannes sõnas münti tagasi põue pistes nõnda:

— Ütleb, et ei taha!

— Ei taha, ja Krista Märt sirutas käe, — anna siia!

Harutanud oma talluka ümbert paela, sidus Krista Mart Hanneselt võetud mündi selle otsa, ise sõnades:

— Või tema ei taha..!

Ja siis, andnud ohelikuotsa Hannese kätte, võttis ta kõrtsitoa nurgast luua, murdis selle küljest paraja vitsa ning ütles nõnda:

— Nüüd hakkame minema!

Kui siis Tehose Hannes hakkas kabla otsa köidetud taalrit enese järel lohistades kõrtsist lahkuma, tõttas

Krista Mart talle järele, ise kogu aja materdades münti ning ristis hambail sõnades:

— Või sina ei taha meil teise kõrtsu minna, ei taha..!

Nüüd hakkasid kõrtsilised laginal naerma, kuna paljud neist läksid veel uksest välja vahtima, kuis Tehose Hannes jooksis maanteed mööda taalrit vedades Pühajõe kõrtsi poole edasi, kuna Krista Mart seda vitsaga pekstes jooksis karjudes taga:

— Või tema ei taha minna teise kõrtsu, ei taha..!

Ainult Tehvan jäi kõrtsirahvast mitte tähele pannes oma viinakannu taha vaikselt istuma, kuni äkki ta kõrvale aset võtnud Jõhvi mõisa sepp Hauka Aadu võttis oma habemekarvadelt õllevahtu lakkudes sõnada:

— Näh, et Tehvan matab rõõmujoogi sisse oma mure!

Kostmata sõnagi, imes Tehvan vaikides oma piipu ja rüüpas siis jällegi sõõmu viina. Kuid Hauka Aadu, olles juba märgatavalt purjus, ei tahtnud jätta oma kord juba alustatud juttu, vaid sõnas uuesti:

— Et kes sedagi teab, kes su õnnetuses on see pärissüüdlane?!

— Minu õnnetuses? kostis Tehvan pahuralt urisedes. — Sa, külamees, ära aja sõgedat juttu — minuga pole juhtunud mingit õnnetust!

— Et asjata on salata, Tehvan, päris asjata — eks tütre lugu käinud sulgi südamest läbi!

Tehvan heitis ainult käega — ta ei tahtnud sellest loost enam midagi kuulda. Kuid Hauka Aadu, olles nüüd jutukas nagu kuulueit, võttis uuesti sõna:

— Et su tütrele suruti väärlaps vägisi peale, siis pordutööd pole ta ikkagi teinud...

Vägisi peale! ja teritades kõrvu küsis nüüd omakorda Tehvan, et kust siis sepp seda lugu nii põhjani teab.

— Et kust ma tean, ja Hauka Aadu pistis oma näokarvad õllekannu, — egas ma nii põhjani ei teagi, räägin ainult nõnda, nagu mõisas kuulukse karjaeite salamahti sosistavat, et mullusel rehepeksu ajal juhtunud see lugu, mida ta aga mäletavat veel päris selgesti.

Istudes käsipõsakil jäi Tehvan kuulama, kuis Hauka Aadu tasaselt jorisedes jätkas:

— Tol hommikul olnud mõisa karjaeit parajasti karja ädalale ajamas, kui ta äkki kuulnud läheduses nuttu. Hakanud teine siis tõsise imestusega ringi vahtima, et kes siin nüüd nii varajasel hommikul peaks nutma. Ja siis ta näinudki, kuis mõisa rehe poolt tuleb tüdruk, kes valjusti ulgudes lõikab joosta tema juurest mööda. Aeg-ajalt jäänud ta keset välja peatuma, pühkinud seelikusabaga oma reisi, ja siis joosnud nuttes jälle edasi.

Ja tühjendanud oma õllekannu põhjani, jätkas Hauka Aadu:

— Juba tookord arvanud karjaeit, et egas selle tüdrukuga või ikka õiget lugu olla, ja kui ta veel nüüd kuulis, et veski Imbi on saanud väärlapsega maha, siis arvab ta päris kindlasti, et see tüdruk ei võinud olla keegi muu kui sinu tütar.

Vaikides kuulas kõike seda Tehvan, kuna Hauka Aadu sõnas lõpetades:

— Et kui see nõnda on, et mõisarehes su tütar ära naerdi, siis häbiposti heitmisega on tehtud talle ülekohut!

— Mõis, mõis..! urises nüüd Tehvan ja ostis koguni kaks kortlit viina — ühe enesele ja teise Hauka Aadule. Seejuures tundis ta aga koguni oma südamemure kergenemist, sest kui tüdrukut on sundimisega võetud, siis ei kanna ta mitte pordunaise nime.

5.

Vaiksesti oli möödunud suvi ning uuesti hakkas saabuma sügis. Olgugi et sõjajutud paisusid üha suuremaks, kestis Jõhvi mõisa väljadel töö ning rühmamine ikka endiselt edasi, kusjuures igal hommikul tõttas ümberkaudsetest küladest nii teolisi kui ka abivaime vikatite, sirpide ja puusal rippuvate lähkrite kolisedes juba esimese koidukuma saabudes mõisaväljadele orjama.

Kuid ka Jõhvi mõisa sepp Hauka Aadu pidi peagu samal ajal end jalule ajama, sest olgugi et palju teolisi käis oma hobuste ja härgadega mõisas, oli ka mõisal enesel palju künni- ning veohärgi ja hobuseid, keda tal tuli rautada, aga samuti ka vankreid ja regesid, mille parandamiselt ei võinud sepagi käsi puududa.

Magusasti haigutades avas Hauka Aadu sepapaja uksed. Vaatamata oma lühikesele ning jändrikule kasvule oli ta laiaõlgne ja tugevate sooniliste kätega, kuna aga selg oli tal pikaajalisest raskest tagumisest tõm-

bunud veidi vimma. Ta abiline ning õpipoiss, keda mõisarahvas ta nõgise näo pärast oli juba ammu ristinud Nõgikikkaks, pani nüüd sepikotta tulles kohe ääsitule lõõmama.

Kuid Hauka Aadu ei õpetanud oma poisile mitte üksnes ausat sepaametit, vaid ka salamahti varastamise oskust. Selleks tuli Nõgikikkal peagu igal hommikul õige varakult viia mõni raualatt sepikoja-tagusesse tiiki, kust ta selle öösiti pidi jällegi välja õngitsema ning toimetama metsas ootavale sepale kätte. Nõnda rändasid mõisa sepikojast tihtigi raualatid külaseppade juurde. Kõiges selles oli aga palju süüdi ka mõisa rentnik Engel Hartmann ise, kes sepa töövaeva tasus nõnda armetult väheselt, et see pidi hädaga hakkama varastama.

Kõige sobivamaks ajaks, millal Nõgikikas pidi varastatud raua poetama tiiki, pidas Hauka Aadu ikka varajast hommikut, sest siis oli rahvas ruttamas põldudele ega teadnud säärast salajast toimingut suurt tähelegi panna, kuna aga õhtuti olid kõik kupjad, sundijad ja aidamehed hoolega luuramas, et kas orjad puhkama minnes ei kanna laiali oma isanda vara.

Tolsamal hommikul oli aga Jõhvi mõisa rentnik Engel Hartmann ise juba õige varakult liikvel. Teda ei ajanud jalule mitte mure oma varanduse pärast, kuna selleks olid tal valvamas truud sundijad ning kupjad, vaid koguni hoopis isesugune rõõm: ta kõige hinnalisemast hagijapaarist, kelle sarnast polnud tervel Eestimaal ühelgi mõisnikul leida, oli Eeva toonud hiljuti kaks kutsikat. Ja seepärast oligi nüüd rendihärra rõõm nii otsatult suur, et isegi uni ei tulnud tal öösiti silma. Ning rõõmustumiseks oli tal nüüd

ka omajagu põhjust, sest säärast lühijalgset suure peaga helepruuni hagijapaari kadestasid mitme kihelkonna mõisnikud, sest kui need koerad juhtusid asuma hirvele, rebasele, põdrale või ükskõik millisele jahiloomale kanda, siis ei lõpetanud nad ta tagaajamist enne, kui ta oli langenud nende isanda püssikuuli all. Seejuures oli nende haistmismeel nii terane, et nad isegi mööda jahtunud jälgi seirates võisid ajada metslooma jalule. Neist hagijaist oli ükskõik kumma eest pakutud Engel Hartmannile isegi paar sõiduhobust koos tõllaga või ka muud hinnalist vara, kuid ta ei täidinud ühegi varanduse eest neist lahkuda. Ise ta aga oli ostnud nad kaunikesti odavalt ühelt Kostroma maakonna vene kaupmehelt.

Laskudes härrastemaja trepilt oli mõisarentnik parajasti tõttamas koeralauta, kus punasekuueline koerapoiss oli vastsündinud kutsikate juures valvanud kogu öö, kui ta märkas sepikojast väljuvat Nõgikikast, kes kadus sületäie raualattidega aitade ja kuuride taha. Et isanda silm on nii lähedal, seda ei juhtunud Nõgikikas oma õnnetuseks märkamagi, kuna sepp oli talle õpetuseks seletanud, et raua tiikiviimisel ärgu ta kunagi vahtigu ümber, vaid astugu nagu õiglane kunagi. Kuid nüüd ei juhtunud säärane tark õpetus sugugi kasuks olema.

Ja parajasti kui Nõgikikas oli langetanud raualatid kolisedes tiiki, tabas ta tagumikku valus nuudihoop, kuna aga selja taga käratas kuri hääl:

— Miks sa pillud oma härra kallist rauda vette?

— Ai! karjahtas Nõgikikas, pöördudes kähku ümber.

Nähes enese ees aga vihast isandat ennast, kohkus

sepapoiss nii hullusti, et isegi tahm ei suutnud varjata kahvatust ta näol.

— Miks viskasid sa raua tiiki, noh, ruttu — härral on vähe aega?!

— Sepp... sepp käskis nõnda teha, sai Nõgikikas lõpuks sõnaotsa suhu, — vees ligunedes läheb raud pehmeks ning teda on siis kergem taguda.

— Soo-oh, või läheb pehmeks, no seda vigurit pole ma veel kuulnud!

Siis aga sundides Nõgikikast astuma ees läks Engel Hartmann sepikotta, kus sõnas nõnda:

— Kuule, sepp, kas seepärast lased sa pilduda mõisa rauda tiiki, et ta vee sees läheb pehmeks?

Kohkudes pillas Hauka Aadu vasara, kuna ta silmade-esine tumenes, sest karistus varguse eest on ju ütlematu vali. Kuid siiski suutis ta end peatselt koguda ning tõstes maast vasara kostis ta päris nähtava rahuga:

— Päris pehmeks ta ei lähe, kuid nõndapalju ometi, et ta keetmiseks kulub süsi palju vähem, millest mõisale peaks olema omajagu kasu.

Rendihärra tahtis nüüd ütelda hoopis lahkemaid sõnu ning seppa ta oskuse pärast isegi kiita, kuid samas tormas koerapoiss sepikoja uksest sisse, ise jahmunult halisedes:

— Härra... pai härra — Eeva läks issanda karja!

Ning nüüd pidi Engel Hartmann oma koerapoisi suu läbi kohkudes kuulma, et Eeva on äkitselt surnud.

— Surnud! ja rendihärra tormas sepikojast välja, ulguv koerapoiss kannul.

Jõudes tallis asetseva koeralatri juurde pidi Engel Hartmann suure kurvastusega nägema, et väljasirutu-

nult lamas põhkudel Eeva, kuna aga pimedad pojad püüdsid ta ümber niuksudes asjatult imeda ta jahtunud nisi, mis enam ei andnud piima.

— Surnud, Eeva on surnud! ägas nüüd Engel Hartmann, haarates kinni oma peast. Kuid samas täitis teda aga pöörane viha, nii et ta hakkas vemmeldama koerapoissi, ise kisades: — Miks lasksid tal surra, sina... sina sitt, sitakas!

Lõõtsutades jättis lõpuks rendihärra säärase kasutu peksmise soiku ning hakkas mõtlema kutsikaile, kellele olid tal juba isegi nimed valmis mõeldud. Peavad siis nüüd nemadki paratamatult surema? Raske oleks tal nüüd sügisel, millal koeri poegib harva, leida oma kutsikaile imetajat looma, mõtles Engel Hartmann, pealegi kus tige külakoer ta kalleid kutsikaid imetades võiks neile häda teha või koguni maha murda. Kuid olgugi et säärase koera võiks imetamise ajaks kinni köita, tuli tal see nõu kõrvale heita juba sellepärast, et külakoera piim võiks rikkuda ta tõupuhtaid kutsikaid.

— Oh õnnetust, oh häda..! ägas Engel Hartmann uuesti ning hakkas jällegi koerapoissi peksma.

Hingeldades ning olles materdamisest väsinud, laskis uhke rendihärra anda enesele ratsahobuse, kargas sellele selga ning kihutas siis põllule.

Kui nüüd mõisapõldudel orjavad teolised ja abivaimud nägid oma isandat ratsahobusel kihutades lähenevat, siis kohkudes hullusti arvasid nad oma kartuses, et nii mõnigi neist saab täna tunda peksuvalu. Engel Hartmanni peeti ju kogu kihelkonnas kurjemaks isandaks, kes teolisi ülemääraselt kurnates võttis neilt viimse ihurammu, ise seejuures alati kiideldes, et

tema oskab oma talupoegadelt võtta rasva. Samuti lisas ta vakuseid võltsides talupoegadele omavoliliselt koormusi, pühapäeviti laskis teolisi alles hommikul vabaks, kutsudes neid juba õhtuks tagasi mõisa, nii et nad ei jõudnudki minna kirikusse. Peale selle teati ka kõnelda, et ta lasknud kuningliku valitsuse poolt mõisaväljale kraavidega piiratud tündrimaa mõõdu, millelt talupojad oleksid arusaamatuste puhul õiget mõõtu saades võinud oma maid uuesti üle mõõta, oma kasude kohaselt salaja vähendada, et seega nõuda taludelt enam teopäevi kui tal selleks õigus. Kui aga talupojad olid julgenud säärase ülekohtususe pärast nurisedes nimetada kuninga seadusi, oli Engel Hartmann muutudes näost tulipunaseks kisendanud neile vastu:

— Mis, kuningas — ma sülitan säärasele poisikesele näkku! ja ta oligi seejuures süljanud.

Ja siis ei osanud talunikud teha muud kui vaikides alistuda säärasele isandale, kes ei näinud kartvat isegi kuningat ennast.

Ka Jõhvi mõisa pärisomanikule, Ingerimaa kubernerile kindral Otto Wellingkile oli käidud mõnikord salamahti Narvas ta rentniku Engel Hartmanni ülbuse ning ülekohtususe pärast kaebamas, kuid alati oli see osanud kavalate sõnade abil saada kindralilt enesele õiguse.

Et aga nüüd kergemini vabaneda säärase õela isanda juuresolekust ning soovides, et ta läheks põllult kiiremini minema, tarvitasid teolised ja abivaimud üht ammust pruuki: pöördudes rendihärra poole seljaga ning laskudes uurakile hakati teda vahtima läbi reite. Kuid nüüd ei näinud säärasest kavalast pruu-

gist olevat mingit abi, sest rendihärra tuli ratsutades ikka lähemale ja kisendas juba eemalt:

— Kas siin abivaimude seas on imetajaid naisi?

Kuid ei teolised ega ka kupjad saanud säärasest imelikust tahtmisest põrmugi aru, jäädes seejuures küsivalt üksteisele otsa vahtima. Teades, et laisklemise eest võib nüüd tunda veel kibedat valu, hakkasid teolised laskma oma vikateil üha ägedamini vihiseda, kuna abivaimud olid õige nobedad köitma viljavihke ning panema neid hakkidesse.

— Kas ka külades pole siis ühtki imetajat naist? päris Engel Hartmann, jäädes peatuma ühe kiltri juures.

— Pai härra, küllap külades ikka leidub, kostis habemik kilter Kroonu Andres paljastades pea. — Ronga veskis läks peretütar hooraks kätte ning tõi väärlapse ilmale...

— Ei kõlba, ei taha, hüüdis rendihärra ägedasti, — hooratüdruku rinnapiim on sant!

— Eks ta seda ole muidugi, venitas kilter, — aga siiski näib see tüdruk olevat tubli inimene...

— Kas sa kedagi teist ei tea?

— Küllap ehk teaks kah, kui ainult härra lubab kauem mõtelda, kostis kilter sügades pead. — Aga et veski Imbil on väärlapse ilmaletoomise pärast veel kuus paari mõisavitsu soolas, siis võiks härra lasta need talle kätte anda ning näha oma silmaga, et kas see tüdruk on paslik...

Aga vahest see tüdruk ongi talle kõige kohasem, jäi nüüd Engel Hartmann mõtlema; et ta on tühine raiskuläinud inimloom, siis pole temast karta ka tõrkujat, ja kui veel need kuus paari vitsu talle kinkida,

siis peaks ta tänades olema tema tahtmisega nõus. Ja nüüd pööranud hobuse ümber, kihutas Engel Hartmann tagasi mõisaõue, et saata sealt koerapoiss tooma Ronga veskist imetajat tüdrukut.

Põllul orjavad teolised ja abivaimud olid aga mõisahärra kiire lahkumise üle üpris rõõmsad ning nad sõnasid:

— Reitevahelt vahtimisest oli ikkagi abi — näe, saks läks paha tegemata õige kiiresti minema!

Ronga veskis oli parajasti Tehvan koos oma sulase Rainiga lõhenenud kedervarre võllile raudvitsa peale ajamas, kui suurt teed mööda läheneb veskile kolisev mõisavanker, milles istus punasekuueline mees. Samal ajal istus Imbi last imetades oma isamaja ukselävel, Maare oli jõe ääres pesu loputamas, kuna aga Aabu viibis talgulisena mõisas. Pärast lapsega mahasaamist ja sellele järgnenud alandusi ning tüli oli Imbi muutunud nii põduraks, et ta ei tulnud enam isegi majatalitustega toime; sellepärast oligi siis Tehvan jätnud Maare koju, palgates tema asemele kirikukülast uue abivaimu mõisa.

Imestusega vahtis nüüd Imbi, kuis veskiõues peatuvast vankrist hüppas punasekuueline koerapoiss koibade volksahtades välja, kuna aga Muri sööstis valju lõrina ning haukumiskisaga talle vastu. Väledasti lõi aga koerapoiss piitsaga talle vastu vahtimist, nõnda et Muri, tõmmates hänna jalge vahele, puges vingudes kambri nurga alla.

— Tüdruk, pane laps kõrvale ning tule mõisa! ütles siis koerapoiss, jäädes Imbi ees seisma.

— Mina mõisa..!

Kuuldes koera lõrinat ja vingumist tuli Tehvan veskist ning astus nüüd omakordagi lähemale.

— Isa, mind nõutakse mõisa! hädaldas Imbi.

— Mispärast peab mu tütar minema mõisa? hakkas seda kuuldes Tehvan pärima.

— Nõnda on mõisahärra tahtmine!

— Tema võib paljugi tahta, aga mina ei luba! ja võtnud vöö vahelt kustunud piibu, pistis Tehvan selle suhu. — Mis on tal temast tahta, mul teoline ja abivaim orjavad juba isegi mõisas, nii et tütart ma enam ei anna!

— Ei anna, kordas koerapoiss, — aga kas sa, mees, oled ka sellele mõtelnud, et tal kuus paari vitsu on juba kevadest saadik soolas.

Seda kuuldes hakkas Imbi nutma, kuna aga Tehvan jäi sõnatult vaikseks, kuni ta alles pikkamisi end kogudes suutis lausuda:

— Siis rendihärra pidas seda peksu veel niikaua meeles!

— Jah, ikka meeles, egas see kuhugi ei jää!

Nüüd ei tohtinud Tehvan enam tõrkuda, sest säärane oli kuningliku valitsuse poolt antud seadus, et kui tüdruk sünnitab väärlapse, siis peab teda seepärast kuue paari vitsahoobiga karistama.

— Õhtuks toon ma ta ise mõisa, ütles nüüd Tehvan vaikselt.

— Ei, härra nõuab nüüd kohe..!

— Kohe, imestus Tehvan, — mõisas antakse ju ihunuhtlust pärast päevatööd!

— Mees, ära sõitle mõisavanema tahtmise vastu, hoiatas koerapoiss, — sellega aina suurendad ta meelepaha!

— Anna siis laps Maarele üle ning mine pealegi, sõnas nüüd Tehvan tütrele, — sinu kaitsmiseks ei jätku mul jõudu, sest kuninga seadus on seekord mõisavanema poolt!

Olles kõigest kuuldust veel segane, asetas Imbi oma lapse juurderutanud Maare kätele, mähkis enesele villase sõba hoolikalt ümber ning ronis tõrkumata vankrisse.

— Nõõh, nüüd näita oma jooksuvaimu! hüüdis koerapoiss ning andes hobusele piitsa kadus vankri kolisedes teekäänaku taha.

Ka Tehvan pöördus tagasi oma poolelijäänud töö juurde; kuid nüüd ei tahtnud see ta käes enam hästi edeneda, sest ta mõtted pöördusid ikka tagasi tütre juurde, tütre, keda nii ootamatult veeti mõisa — kisti laps nisa otsast ning viidi peksupinki!

Ja läitnud piibule tule, istus Tehvan pakule ning jäi mõtlikult vahtima enese ette, kuna aga Rain, jätkates raudvitsa ajamist võllipuule, küsis päris ootamatult äkki:

— Imbi viidi mõisa?

— Viidi!

— Teda poleks pidanud laskma..!

— Siis oleks mõis viinud vägisi!

— Aga kui oleksime peitnud ta sakste silma eest varjule..?!

Lausumata seepeale sõnagi imes Tehvan oma piipu ikka edasi, nii et kitsas veskituba oli sinist suitsu täis. Kuid kaua ei läbenud ta ka istuda, vaid koputanud oma piibu tubakatuhast tühjaks, sammus ta õue, kust vaatas suurele teele. Siis astudes talli juurde vaatas ta korraks ka selle uksest sisse, minnes seejärel tagasi

veskisse. Kuid enam ei leidnud ta kuskilt rahu, mis nii ootamatult oli kadunud; tal tekkis enesele seletamatu tusk, nii et ka töö ei pakkunud talle enam lusti. Ja siis läitnud uuesti piibu, sõnas ta sulasele nõnda:

— Katsu kedervarrega üksinda toime tulla — mina lähen mõisa!

— Mõisa, ja Rain langetas vasara, — peremees, võta mind kaasa!

— Ära tõrgu minu tahtmise vastu, Rain, kostis Tehvan nüüd järsult, — sina pead jätkama tööd!

Ja läinud kambrisse, võttis Tehvan eneselt jahused rõivad ning pani kirikukuue selga, tõi seejärel tallist hobuse, kinnitas sellele sadula asemel triibulise vaiba, hüppas selga ning hakkas kihutama mõisa poole.

Rendihärra Engel Hartmann oli parajasti tulemas tallist, kui koerapoiss jõudis vahuleaetud hobusega tagasi. Ja nüüd ruttas ta kohe vankris istuva tüdruku juurde, hakates talt pärima, et kas tal on laps ning kas ta teda imetab.

Imbi oli kartusest nii kohmetunud, et ta ei suutnud mõisavanema pärimisele kosta ühtki sõna; pealegi kõneles rendihärra maarahva keelt nii viletsalt, et ta sõnadest oli raske aru saada. Kuid nüüd tuli koerapoiss seletamisega appi, öeldes, et ta ise näinud oma silmaga, kui tüdruk imetanud last. Ja siis kuuldes, et tüdrukul olnud väärlaps juba kevadel, kuid ihunuhtlus seepärast veel ikkagi saamata, sõnas mõisavanem nõnda:

— Säärase jõleda teo pärast pead sa nüüd tallis saama kuus paari vitsu!

Et säärane karistus oli Imbil juba ammugi teada,

siis mõisavanema sõnad ei suutnud teda enam kohutada ning ta jäi langetatud laugudega endiselt vaikides seisma.

— Kuid ma tahan sinu vastu olla helde ning armuline härra ja anda sulle su hoorategu andeks!

— Lase põlvili ja suudle härra kätt, sosistas koerapoiss, — suudle kätt..!

Suutmata säärasest ootamatust heldusest toibuda jäi Imbi endiselt seisma.

— Kuid nüüd pead sa näitama ka oma tänumeelt minu vastu! ütles Engel Hartmann päris lahkelt.

— Ma tänan mõisahärrat halastuse pärast! kostis Imbi õige vaikselt.

— Ja-ja, muidugi — seda oleksid sa ka pärast peksu pidanud tegema, seletas rendihärra kannatamatult, — kuid nüüd ma tahan, et sa annaksid oma rinnapiimast ka minu lastele osa!

Et tihtigi oli küladest toodud naisi lasteimetamiseks mõisa, siis sääases tahtmises polnud nüüd midagi imet, nii et Imbi kostis rahuga:

— Rindades ei jätku mul alati oma lapselegi piima..!

— Aga mul on ju pisikesed lapsed, õige tibatillukesed, kostis rendihärra naeratades ning kutsus Imbi talli. — Siin nad on, õige näljased juba! ja ta tõstis koeralatrist ühe pimeda kutsika.

Juhmilt jäi Imbi mõisavanemale otsa vahtima, suutmata aru saada, miks teeb ta säärast nalja. Kui siis aga Engel Hartmann karvast kutsikat ikka edasi silitas, ei suutnud Imbi hoiduda sõnamast:

— Egas siis need pole ometi mõisahärra lapsed?!

— Needsamad nad on, nad on veel palju kallimad kui lapsed, nii et sul tuleb neid imetades...

Seda kuuldes karjahtas Imbi metsistunult ning tahtis tormata tallist välja, kuid uksel sulges koerapoiss tal tee.

— Laske mind välja, laske..., kisendas Imbi, — mina ei hakka imetama koeri!

Pannud kutsika tagasi latrisse, ütles Engel Hartmann, haarates Imbi käe:

— Sõge tüdruk, egas see sul tükki küljest ei võta, vaid sa saad selle eest veel koguni kõrget tasu!

— Laske mind lahti, lahti..! kisendas Imbi edasi.

Küll lubas Engel Hartmann peale rikkaliku tasu talle veel suurt vabadust, kuid Imbi ei pannud seda tähelegi.

— Siis saad kuus paari soolaseid vitsu ja tõrkumise eest veelgi enam! ähvardas mõisavanem.

— Ma pole mitte koer, et pean kutsikaid imetama! kisendas Imbi; — lööge mind siinsamas surnuks, kuid seda ma ei tee!

Kisa ning lärm mõisatallis üha suurenes, kusjuures koerapoisil tuli rabeleva tüdruku kinnihoidmisega näha kaunikesti palju vaeva. Tallist kuulduv kisa meelitas aga nüüd mõisarahvast suurel hulgal kokku: esmalt tuli sepp koos oma poisiga, siis aidamehi, aednik, toatüdrukuid, kokk ja palju teisi ümmardajaid inimesi uudishimulikult vahtima, kusjuures keegi ei märganud neid eemale peletada.

Kuid sõnum, et rendihärra sunnib tüdrukut imetama oma koeri, rändas nagu tuli mööda kuiva aganikku kiiresti edasi, jõudes peatsesti ka põllule, kus teolised ja abivaimud seda kuuldes heitsid hooli-

mata sundijate keelust oma vikatid õlale ning tulid joostes mõisaõue kokku. Enamasti tuldi sinna ainult tühise uudishimu pärast, kuid siis kuuldes veel ikka tallist kostvat tüdruku südamessetungivat kisa, ei suutnud teomehed hoiduda urisemast:

— On aga mõisavanemal tahtmine — sundida inimest imetama koera!

— Oh seda sõgedat vallatust küll..! ohkasid abivaimud.

— Mine tea, kas kutsikas peakski võtma inimese rinda?

— Küll, pista talle kasvõi pöial suhu, siis kohe hakkab imema!

— No see on aga siiski temp..! nuriseti.

— Lööge maha, pistke siinsamas surnuks, kuid mina ei hakka..! kisendas Imbi tallis edasi.

Vihast punetava näoga ilmus nüüd talliuksele Engel Hartmann, kes märgates, et kogu mõisaõu on teolisi kubinal täis, hüüdis valjusti:

— Kes siis teid siia kokku ajas? Hoi, sundijad, kupjad, — kus te olete?

Nüüd hakkas teolisi üksteise taha pugedes tasapisi taanduma, sest kartus oli suurem kui pahameel. Samas jõudis ratsahobusel kihutades mõisaõue Ronga Tehvan, kes, karanud hobuselt, hakkas läheduses seisvalt mõisasepalt pärima, et kas Imbile antava ihunuhtluse pealtnägemiseks on siis säärane otsatu rahvahulk kokku aetud.

— Et mis siin enam pärida — parem vaata ja kuula ise! ja viibates talli poole pöördus Hauka Aadu tagasi sepikotta, olles seejuures päris kindel, et palja vallatusega tänane lugu ei lõpe.

Nähes nüüd Ronga möldrit hakkasid mitmed teolised kisama:

— Tehvan, Tehvan, mõisavanem sunnib su tütart koeri imetama!

Üldises lärmamises suutmata kõigest sellest aru saada trügis Tehvan talli poole, kust kuuldus ta tütre nuttu. Kuid nüüd tõttasid sundijad sulgema tal teed.

— Imbi, minu tütar! hüüdis Tehvan tõugates kupjaid kõrvale.

— Isa, isa! kisendas Imbi, kes, olles lõpuks suutnud rabelda end lahti, jooksis narmendavas rüüs tallist välja.

Enne kui asuda Tehvani kallale, sundisid kupjad teolisi mõisaõuest lahkuma; kuid koos teoliste hulgaga suurenes ka nende julgus. Tehvan aga, seistes kupjaile kõige lähemal, hoidis tugevasti oma tütre ümbert kinni.

Uuesti ilmus talliuksele rendihärra — suu kangest vihast virildunud ning tumedad kulmud tõmbunud otsmikul kokku. Nagu kohutava viirastuse eest tõmbusid teolised teda nähes kartlikult tagasi, kuna aga Tehvan hoides kätt ikka tugevasti ümber tütre piha jäi ta ette silm-silma vastu seisma. Siis vallandanud nuuksuva ning hirmumisest lõdiseva tütre, astus Tehvan sammu isegi ettepoole, kusjuures ta oli nii suuresti erutunud, et isegi sooned tursusid tal turjal ning hääl värises suus, kui ta sõnas:

— Kas sina, mõisnik, sunnid minu tütart imetama oma koeri?

— Ah sina... sina oledki siis ajanud rahva siia kokku! karjus rendihärra ja tõstes härjakarast nuudi

lõi sellega põigiti üle Tehvani silmnäo, ja siis lõi ta veel ning veelgi.

Kuid viimased hoobid tabasid ainult Tehvani ettesirutatud kätt. Ja siis rusika kerkides ning mõtlematult, mida ta teeb, lõi Tehvan rendihärrale ränga hoobi otse näkku, nii et ta kukkus oma kubjaste ette ristseliti maha, kuna nägu kattus tal verega.

— Lõi saksa! hüüdsid teolised hirmudes.

Kupjad ning sundijad olid aga säärasest ootamatusest nii jahmunud, et nad ei osanud algul midagi ette võtta.

— Siduge ta kinni, kinni see mässaja ning mõrtsukas! kisendas Engel Hartmann, ajades end jalule.

Ja nüüd esimesest üllatusest toibudes kargasid kupjad hagijaina Tehvani kallale, hakates köitma ta käsi.

— Mehed, olgem ikka mehed! hüüdis nüüd Aabu välja tormates teoliste hulgast ning tõtates Tehvanile appi.

Tema järel vajus kogu teoliste hulk kisades ning käratsedes sundijaile peale ning nad kiskusidki Tehvani kubjaste käest.

— Mässajad, mässajad! karjus Engel Hartmann, sundides oma kupjaid teoliste karja laiali ajama.

Küll keerutasid kupjad vemblaid ja ütlesid kärkides ähvardavaid sõnu, kuid lüüa ei söandanud nad nüüd kedagi, sest teolisile sigines peale vikatite ka teibaid ja kive pihku. Ja põrnitsedes vihaselt mõõtsid siis vastased teineteise rammu, kuid kallalekargamiseks polnud neil kummalgi südant.

— Kasige tagasi põllule! hüüdis lõpuks rendihärra, nähes, et teoliste jõud on ikkagi kupjaist üle.

Kuid talupoegadest ei liikunud keegi oma kohalt.

— Asuge tööle, sundis Engel Hartmann uuesti, — muidu saate kõik valusasti vitsu.

Ka sel ähvardusel polnud mingit mõju — rendihärrale naerdi lausa näkku.

— Mida teie, santlaagrid, siis õieti tahate, või peaksin ma ühele hooratüdrukule koguni aupalka maksma? kisendas rendihärra kannatamatult

— Sellest pole tehtud juttu, võttis nüüd sõna habemik talupoeg Sibi Andres, — kuid meie ei lepi sinu vähendatud tündrimaa mõõduga!

— Ei lepi, ei lepi..! kisas nüüd taluperemehist teolisi, ergutades seega Sibi Andrest takka.

— Ja miks ei lase sa meid laupäevaõhtuti vabaks, vaid sunnid tegema talutöid kuni pühapäevahommikuni, nii et me ei saa mahti minna isegi kirikusse! nurises nüüd ka sulaseist ja vabadikest teolisi.

— Kasige minema, kasige... ütlen ma teile... karjus nüüd rendihärra pöörases vihas, — muidu kutsun soldatid mõisa!

Soldatid — säärane ähvardus mõjus siiski nõndapalju, et tõmbudes pikkamisi tagasi hakkasid teolised lahkuma mõisaõuelt; kuid peagu keegi neist ei asunud täna oma töö juurde enam tagasi ega läinud põllule, vaid heitnud vikatid õlale, valguti küladesse laiali. Ka hobusepäevalisi kihutas nüüd vankrite kolisedes samutigi minema, nõnda et mõisaväljad jäid teolisist, abivaimudest, hobustest ja härgadest täitsa lagedaks.

Ronga Tehvan viis aga oma tütre Imbi tagasi koju.

6.

Juba teisel päeval olid teoliste meeled rahunenud ning unustades tüli tulid nad Jõhvi mõisa põldudele odralõikuseks kokku. Ja uuesti algas mõisaväljal orjus: niitjate soonilistes kätes vilkus haljas tera — vahedalt lõikas vikat kõrsi, kuna küürutavad naised kandsid neid rõukudesse. Ka herned, läätsed ja oad olid küpsenud ning ootasid koristamisel järge.

Ühel hommikul aga ajasid mõisapõllul küürutavad teolised ja abivaimud end sirgu ning tõstes käsi silme juurde jäid kartliku imestusega vahtima teele, mida mööda lähenes trobikond sinisekuuelisi ratsamehi — kõigil haljad karabiinid ja musketid rihmapidi seljas ning rängad raidmõõgad rippumas vööl.

— Tragunid tulevad mõisa, tragunid..! sosistati hirmunult.

— Küllap sõda on jõudmas otsaga pärale, arvas Sibi Andres, lastes vikati langeda ning pühkides otsmikult higi.

Ka kupjad unustasid nüüd sundimise ning vahtisid

ammuli sui reas ratsutavaid sõdureid, kes kapjade plagisedes kadusid mõisaõue piiravate kaskede ja vahtrate varju.

— Kas siis ikka tõesti sõda?

Kuid kauaks ei jäetudki teolisi teadmatuse kätte kahtlema, sest juba toodigi põllule käsk, et kupjad ajaksid rahva mõisaõue kokku; ka küladest kutsuti mehi mõisa.

— Püha taevane isa, mis meist nüüd saab? hakkasid abivaimud hädaldama, kuna ka meestel kippusid põlved nõtkuma.

Talurahvas, keda nüüd mõisaõue oli kogunenud mitusada pead, aeti kõik ühte õuenurka hunnikusse kokku, kuna aga härrastemaja tagant kaskede alt toodi sõdurid välja.

Trahh, trahh! astusid jalastatud tragunid nagu üks mees eesotsas oma ohvitseriga ning jäid rindreana hirmunud rahvahulga ette seisma. Lühike käsk peremehelt ja tragunid, astudes sammu, koondusid kahte viirgu, asudes seejuures nõnda, et tagumised mehed jäid seisma esimeste vahekohta, olles üksteisele nii lähedal, et nende kolmnurksed kübarad puutusid servadega peagu kokku.

— Langeta musket! käsutas peamees, ise tõmmates tupest halja mõõga.

Trahh! vajusid püssid tragunite õlalt.

— Musket laenguks! ja püssid pöörati jalapöidade vahele.

— Tõsta musket, ava pann, puista pannile rohi, sule pann, aseta kaba maha, võta padrun..! sääraseid käske jagas nüüd peamees üksteise järele õige kiiresti, kuna aga sõdurite käed olid nobedad neid täitma.

Kui siis tragunid olid parempoolsel puusal rippuvast paunast võtnud paksust paberist kokkukeeratud padruni, käsutas peamees uuesti:

— Hammusta padrun!

Kähku pistsid sõdurid padruniotsa suhu ning hammustasid selle tinakooriku katki.

— Pista torru, tõmba varras!

Kahe liigutusega kiskusid tragunid püssist varda, kuna kolmanda ajal kõlas uuesti ohvitseri käsklus:

— Kinnita laeng!

Ja kui siis laengud olid tambitud püssitoru põhja kinni ning vardad pisteti tagasi oma pessa, järgnes uus käsk:

— Vinna kukk!

Naksahtasid ränikiviga püssikuked, ja siis jäid vaikivad tragunid tardunult seisma.

— Issand Jumal, oigasid hirmunud talupojad, — mida nüüd meiega võetakse teha?!

Tragunid seisid aga liigahtamata nii vaikselt, et isegi silmad ei pilkunud neil peas; ainult nende õlgadeniküündivaid juuksekäharaid sasis tasane tuuleiil.

— Kas siis tõesti laseb kuningas oma sõjaväel nii suurt talurahva hulka ilma ühegi halastuseta maha tappa! kurtsid mehed, kuna aga naised halasid ning ringutasid käsi:

— Issand, Issand — armuline taeva Jumal..!

Sõdurid seisid vinnastatud püssidega liikumatult paigal, kuna aga kaskede all trampisid nende kammitsasse pandud hobused, puristades rahutult ja kõristades valjaid.

Nüüd tuli härrastemajast ka rendihärra Engel Hartmann, hoides käes vinnastatud kukega štutserit ehk jä-

medaraualist lühikest püssi. Kohe hakkas ta sõjaülemaga nõu pidama, hoolimata, et samal ajal talurahvas halises ning kurtis nii valjusti, et kisa oli isegi kaugele küladesse kuulda.

Ja nüüd jõudis mõisaõue üks väljasaadetud kapralkond, tuues laetud püsside vahel Ronga Tehvani koos ta kahe sulasega, kuna kubjas Juhkum, olles sõduritel teejuhiks, sammus kõige ees; ja nende taga, paarikümnesammulisel vahemaal, tuli nuttes veski Imbi koos Maarega, kes kandis kätel ta last.

— Ahaa, mässajate peamees on jõudnud pärale! ja raputades püssi astus Engel Hartmann Tehvanile vastu.

Kartes rahva avalikku vastuhakku oli rendihärra pidanud kuni tragunite kohalesaabumiseni jätma ka Tehvani rahule, kuid seda magusamana tundus talle nüüd tasumise tund.

Ronga rahvas tõugati teiste kokkuaetud ning tõrkumises süüdi peetavate talupoegade hulka, kus nad nüüd suure imestamisega jäid vahtima kõike seda, mis nende ümber toimus.

Kui Engel Hartmann oli tragunite peamehe ning kihelkonna komissariga nõu pidades juba küllaltki vaielnud, saatis ta kupjaid talupoegade seast nende naisi minema ajama. Olgugi et naistele anti nüüd kojuminekuks käsk, läks neist osa nuttes ning vingudes ainult mõisahoonete vahelt välja, jäädes siis kartuse ja uudishimuga eemalt vahtima, kuna aga need, kelle mehed, isad, pojad ja vennad viibisid suremisele määratute seas, tõrkusid täitmast seda käsku, nii et kupjail tuli neid meeste hulgast kas piitsadega pekstes või kättpidi lohistades minema kihutada.

— Isa, isa! karjus nüüd Imbi, haarates Tehvanist kinni.

— Kasi eemale! tõrjus teda kubjas Juhkum.

Et aga Imbi ei pannud teda tähelegi ega võtnud kuulda ka isa manitsust minna meeste juurest eemale, siis kubjas, muutudes ta vastu õige tigedaks, karjus:

— Tüdruk, lase lahti vanamehe hõlm, või muidu väänan sulle härjakaraga!

— Imbi, las mehed õiendavad oma asja, sina aga mine koju! sundis Tehvan uuesti oma tütart.

— Ei, isa, sureme juba koos!

— Lita, või ei kuula sundija sõna! ja Juhkum lõigi Imbit.

Kuid samas tabas Raini rusikahoop kubjast ennast, nii et ta kukkus tagurpidi maha.

— Sina, sina julgesid mind lüüa! kisendas nüüd Juhkum, söandamata aga säärases inimrüsinas enam tõsta nuuti.

Kui siis lõpuks kõik naised olid tõrjutud meeste seast eemale, astus Engel Hartmann talupoegadele lähemale ning raputades kogu aja püssi hüüdis ta valju häälega nõnda:

— Jumala pärast, säärase vallatuse ning kurja loo pärast, et maarahvas on julgenud kivide ning nuiadega ehituna näidata end oma mõisahärrale ning teda koguni lüüa, saab nüüd teie pihta ilma armuta püssidest kõvasti lastud, ja need, kes seejuures juhtuvad jääma ellu, saavad saadetud kuninga tööle ning kõige rängemale ihu ja elu trapile!

Säärane ähvardus pani mehi jahmuma, aga siis pikkamisi toibudes hakkasid nad läbisegi hädaldades karjuma:

— Kas see peaks siis olema kuninga tõsine tahtmine, et ta rahvast tapetakse ilma igasuguse armuta säärasel hulgal maha, pealegi kui me pole teinud mingit kurja!

Et aga rendihärra ja kihelkonnakomissar näisid olevat halastamatud, nii et nende pärast oleks võinud kasvõi nüüdsama alata tapatööd, siis talupojad pöördusid tragunite poole, püüdes pehmendada vähemalt nendegi südant. Kuid sõdurid, seistes ähvardavas tardunud vaikuses, näisid olevat valmis täitma oma peamehe iga soovi.

— Kas selle pärast, et tema, ja talupojad näitasid mõisarentnikule näpuga, — suurendab kuninga seaduse ning vakuste vastaselt meie koormusi, sunnib meid pühapäeviti kirikuskäimise ajal orjama, rikub enese kasude pärast kuninga poolt määratud tündrimaa mõõtu ja lõpuks sunnib meie naisi, et nad oma rinnapiimaga imetaksid ta koeri, kas siis säärase ülekohtuse tahtmise ning jõleda teo vastu sõnelejad peavad nüüd kuninga tahtmist mööda saadetama hukka?

Ikka endiselt vaikisid tragunid ega pilgutanud silmigi.

— Kõik see on vale, kisas nüüd rendihärra talupoegadele vastu, — ühtki naist pole ma sundinud toitma rinnapiimaga koeri, vaid kutsusin ainult ühe tüdruku koeratalitajaks mõisa! ja seletades, et mässamahakanud teolised püüavad nüüd päris asjatult ning inetul kombel keerutada tema tahtmist teisiti, nõudis ta jonnakalt, et peamees laseks oma traguneil avada talupoegade pihta püssitule.

Kuid sõdurite peamees, kah mõisapidaja, kuuldes nüüd sääraseid talupoegade kurtmisi ei söandanud ilma

kohtu otsuseta avada nii suure rahvahulga pihta tuld, ja ta kostis Engel Hartmannile nõnda:

— Kui sinu talupojad on tõrkumises süüdi, siis peab uurima ning selle üle otsustama maakohus, aga mitte neid enneaegu surmama!

— Nad on mässajad, ning mässajate üle pole vaja mõista enam muud mingit kohut!

— Siiski — paljast hirmutamisest peaks juba jätkuma..!

Talupojad olles surmahirmuga ähvardatud ning suurde ahastavasse kitsikusse aetud, seisid kahvatuina ning kuulasid argselt, kuis nüüd nende hingede üle võõras keeles kaubeldi.

Engel Hartmann vaidles aga ohvitserile omakorda vastu, kuid lõpuks oli siiski nõus andma nõndapalju järele, et teolisi aetaks läbi kadalipu, kuna aga peasüüdlane ning tema lööja koos oma sulastega lastaks teiste hirmuks maha.

Kuid säärasegi nõudmise vastu sõitles sõdurite peamees, üteldes, et ilma kohtuta pole ta nõus hukkama ühtki inimhinge.

— Kuid ometi on ta ju minu vastu tõstnud kätt! ägestus rendihärra.

Võttes Engel Hartmannil käe alt kinni ning hakates temaga kõndima tragunite rindrea ees, sõnas peamees talle:

— Nüüd, millal päevast päeva on karta vaenlase pealetulemist, pole ometi tark tegu hakata surmama oma talupoegi, kellest maa kaitsmisel võib olla ka omajagu kasu!

— Neist röövlitest pole kellelegi kasu, kostis rentnik

tigedalt, — ennem lähevad nad vaenlase poolele üle, kui et tuleksid meile maa kaitsmisel appi!

Siiski lõppes see lugu, ilma et oleks hakatud verd valama, ning talupojad lasti pärast pikka manitsust ja hoiatusi seekord vabaks. Ainult Ronga Tehvan seotuna käsist ja jalust pandi koos oma kahe sulasega mõisa tühja aita kindlate lukkude taha vangi, kuna üks sundijaist jäeti neid sinna valvama.

Olles rõõmsad, et seekord olid pääsenud eluga, ruttasid nüüd teolised põllule ja osa peremehi tagasi koju jätkama oma tööd. Ainult veski Imbi ei osanud algul kuhugi minna, olgugi, et Maare kutsus teda koju.

— Isa, isa, sind pandi vangi! kurtis Imbi ühtesoodu edasi ning püüdis pääseda aita, kuhu oli tõugatud ta isa.

Kuid teda ei lastud isegi jumalagajätuks isaga kokku, vaid kupjad kihutasid ta kurja sõnaga mõisast minema.

— Ära kurda, püüdis siis Maare lohutada Imbit, kui nad olid sammumas kodu poole, — vaid kiida Issandat, et ta võttis teda kindla surma eest hoida!

— Vangipõli on hullem kui surm! kostis Imbi.

— Oh Imbi, Imbi, sa ei tea enam, mida sa räägid!

Koju jõudes tundus see Imbile kõledalt külmana — igast nurgast näis nukrus vastu vahtivat. Ka vaikiv veski konutas jõekaldal nagu mahajäetud orb. Ja siis õhtu saabudes hakkas ka õuekoer Muri peremehe järele igatsust tundes pikalt ning kaeblikult ulguma.

— Oh Jumal, Jumal, ons see kannatuste lõpp või alles algus?! ohkas Imbi ristitades käsi.

Pöördudes härdas palves Issanda poole laskusid mõlemad tüdrukud põlvili ning palusid, et ta ise võtaks

hoida ning kaitsta nende isa ning leivavanema elu, tuletades oma palves meelde ka ta ilmsüütult kannatavaid sulaseid. — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

Et Tehvan koos oma sulastega vaevles veel ikka vangikongis, kust tal pääsemiseks oli kadumas igasugune lootus, siis ühel õhtul sõnas Maare Imbile nõnda:

— Kui minna paluda õpetajat, et tema võtaks sinu isa eest kosta mõisavanema ees mõne sõna?!

Õpetajat, mõtles Imbi, ning temas tekkis ärevus: minna kirikumõisa, näha seal palgest palgesse Hinnot — ei, seda ei suudaks ta kunagi teha!

— Siis lähen ma ise, ütles Maare, — mõtlesin ainult, et sinu kui tütre palumisest oleks vahest enam abi.

Lasta Maarel minna, kuna aga tema — tütar, ei taha seda oma vangis vaevleva isa pärast mitte teha! ja nüüd tundus Imbi eneselegi päris jõledana. Ei, olgu tema enese alandus seejuures kuitahes suur, kuid oma isa eest tahab ta teha kõike. Ja mis tähendab seejuures tühine häbikartus, kui ta isa ootab vahest koguni võllasurm. Ja Imbi ütles kindlameelselt nõnda:

— Sa, Maare, suiguta kätkis last, mina ise lähen kirikumõisa!

— Sina?

— Jah — mina tahan minna oma isa eest kiriksandat paluma!

Ja mähkinud end tumepruuni samblakarva sõbasse, asus Imbi tol pimedal sügisõhtul kirikumõisa poole teele. Juba toast astudes puhus külm tuul vingudes talle näkku ning pugedes iga rõivavoldi ja riidekoe vahelt sisse pani ta lõdisema. Kuid rängast murest mulju-

tuna ei tundnud nüüd Imbi külma ega ka pilkases pimeduses üksinda liikudes hirmu, vaid astus nobedasti edasi. Kuid mida enam ta nüüd kirikumõisale lähenes, seda suuremaks muutus temas ka teissugune ärevus — ta näeb seal Hinnot! Ainult paljas mõte Hinnost oli teinud teda alati rahutuks ning toonud südamele lõpmatu palju piina, mis aga nüüd kõik kokku sulades muutus ühiseks suureks lohutamatuks mureks.

Üsna kaugel, kaugel sealpool kirikuäärset surnuaeda näis hakkavat vilkuma üksik tuluke, mis paistis kirikumõisa aknast. Sinna tahtis nüüd jõuda Imbi, kusjuures tal tuleks mööduda ka surnuaiast, mida ta öösiti alati pelgas. Kuid imelikul kombel täna, millal ta süda oli ahastusest lõhkemas, ei tundnud ta surnuaiale lähenedes sugugi hirmu.

Sammudes edasi kuulis Imbi äkki enese selja taga krabinat, nagu oleks mõni pisike olend astunud tippamisi ta kannul. Heites pilgu üle õla tahapoole, ei suutnud ta aga pimeduses mitte kedagi näha. Kuid krabin jätkus. Jäädes seisma pöördus Imbi ümber, kusjuures soikus ka seljatagune krabin. Pingutades silmi vahtis ta nüüd kartlikult pimedusse, kuid ikkagi suutmata midagi näha, sest taevast katsid tihedad pilved, mille läbi võis ainult aimata täiskuu kuma. Hirmunult jätkas Imbi sammumist, kusjuures krabin tuli ta kannul ikka edasi.

Kui siis kuu tungis veidi heledamalt läbi pilvede, pöördus Imbi uuesti ümber, ja nüüd pidi ta enese kartlikkuse üle isegi naeratama — ta kannul sammuja oli väike must koer.

— Noh, kutsikene, kust sa siis tuled?

Vahtides Imbile õige teraselt otsa püsis koer liikumatult paigal.

— Kutsikene, tule lähemale, tule! ja Imbi sirutas käe.

Koer aga jäi endiselt paigale.

Kartes, et ta järelsammumisega hakkab jällegi teda eksitama, tahtis nüüd Imbi peletada teda minema, sõnades:

— Ära hulgu ringi — mine koju! ja kui koer ka seepeale ei liigahtanud, lõi Imbi jalaga vastu kahkunud maad, öeldes: — Kasi koju, muidu võtan vitsa!

Koer aga vahtis talle ainiti otsa — otse silmadesse.

Ja nüüd oli Imbil tunne, nagu oleks jääkülm koolja-käsi puudutanud ta südant. Kuid siis sundides jääma end rahulikuks jätkas ta sammu, kuna aga koer tuli endiselt tippamisi krabistades ta kannul.

Nüüd lähenes Imbi surnuaiale, mille taga asus kirikumõis ja -küla. Veel veidi sammumist, veel tõttamist — ja ta ongi päral.

Möödudes surnuaia väravast kuulis Imbi, et koera sammud ta selja taga kaugenevad. Ja heites siis pilgu üle õla nägi ta kohkudes, et koer pöördub kalmistu väravast sisse.

See on koolnu hing! ja Imbi hakkas hirmunult jooksma.

Väsinuna ning lõõtsutades jõudis Imbi kirikumõisa ukse taha, kus hakkas kobamisi otsima koputit; kuid enne kui ta suutis seda haarata, vajus ta rammestudes maha. Ajades end siis uuesti jalule haaras Imbi kirikumõisa ukse küljes rippuva raudse koputivõru tugevasti pihku. Külma raua puudutus tuletas talle aga uuesti

Hinnot meelde, ja see tõi südamesse kartuse, mis oli isegi suurem kui surnuaia juures äsja läbielatud hirm.

Kuid ei! ja Imbi raputas pead. Ta peab võitma sellegi kartuse, ütelgu Hinno talle mistahes! Jah, kui ta isegi kurjustaks või koguni lööks teda, see oleks talle parem. Ja ta hakkaski taguma koputivõruga vastu hingekarjase ust, lüües löögi löögi järele, kusjuures kõik need kolksahtused näisid aina kisendavat:

— Hinno, Hinno, Hinno!

Lakkamatult koputas Imbi nii suure ägedusega, et isegi ta sõrmeotsad, jäädes koputiraua ja ukse vahele, said tublisti häda, mida ta aga nüüdses ärevuses ei suutnud tähele panna.

Samal ajal istus köster kirikumaja pisikeses eeskambris, mida valgustas laual põlev väike rasvküünal. Juba mitmendat korda oli ta avanud ladinakeelse palveraamatu, et selle abil õppida võõrast keelt, mille seletamiseks ka Toomas Knieper ei keelanud talle aegajalt oma juhatust ning abi, kuid täna ei suutnud ta sellega toime tulla.

Istudes käsipõsakil oli noore köstri pilk pöördunud küll raamatule, kuid samal ajal viibisid ta mõtted möödunud-öise unenäo juures. Ja see imelik uni oli nagu saadana kiusamine vaevanud teda kogu päeva ega andnud nüüd õhtulgi rahu. Unes oli ta näinud, et ta polnudki Jõhvi kiriku köster, vaid koguni mingi pikal teekonnal viibiv rändsell, kes oli puhkamiseks peatumas ühes tundmatus majas. Ja tollesama maja üksikus kambris, kus ta koos paljude teiste rändajatega parajasti viibis, lamas sängis keegi tundmatu neitsi. Kui ta siis koos nende rändajatega asus uuesti teele, hõikas toosama sängis lamav neitsi ta ukselt tagasi ning

kutsus enese juurde. Ja siis oli tema — Hinno, kummardudes ta kohale suudelnud ta huuli, ning tundmata häbi, pistnud isegi oma käe ta põue, muljunud ta rindu, heitnud ta kõrvale ning maganud temaga koos. Ning lõpuks oli talle selgunud, et toosama tundmatu neitsi polnud keegi muu kui Imbi!

Hommikul oli aga Hinno säärasest unenäost nii põrutatud, et ta tundis isegi enese ees pöörast häbi. Kuid ühtlasi hakkas nüüd ta hing ja ihu kisendama enam kui kunagi enne Imbi järele. Temas tekkis isegi kadedus ning kahjumeel, et miks Imbi on eksinud teiste ja mitte temaga. Ja nüüd hakkas ta südames lihalikkusele ahvatlev kurjus tasapisi ikka enam ruumi leidma, nõnda et ta oli selle öösise nägemuse mõjustusel valmis ükskõik kellega eksima ning eksitama kasvõi isegi mõnda abielunaist.

— Oh saadan, saadan, jäta oma kiusamine! ohkas Hinno! hakates uuesti veerima ladinakeelseid sõnu.

Äkki aga kuuldus välisukse taga tugevat koputamist. Haarates laualt põleva küünla tõttas Hinno vöörusesse, kus hüüdis:

— Kes nõuab sisselaskmist?

Vaikus, nagu poleks ühtki hingelist olnud ukse taga.

— Kes tahab pääseda õpetaja majja?

— Mina — veski Imbi! kuuldus nüüd ukse tagant vaikne hääl.

— Imbi, Imbi, ma teadsin, et sa tuled! ja Hinno nihutas kärmesti ukse eest raudse riivi.

Imbil oli tahtmine alustades seletamist sõnada: köstriisand, kuid nüüd seda siiski mitte suutes puhkes ta tasaselt nutma.

— Aga Imbi, sa ju lõdised — sul on külm! ja tõmmanud tüdruku enese juurde eeskotta, sulges Hinno ukse.

Nähes aga nüüd Imbi kurbtõsiseid silmi kadusid Hinnost kõik ta valejälgedele sattunud patused ning jõledad ihad, nii et ta hakkas suure osavõtuga pärima Imbi kurvastuse ja kirikumõisa tuleku põhjuse üle.

— Isa..! nuuksus Imbi, suutmata rohkem ütelda.

— Hukatud? küsis köster kohkudes.

— Hoidku Issand ise selle eest, ohkas Imbi, pühkides sõbaservaga silmi, — kuid ma kardan, kardan, Hinno, ja ta haaras köstri käe, — kardan, et ta enam eluga ei pääse!

Hinno seisis nõutult vaikides.

Ja nüüd hakkas Imbi seletama, et oma viimses ahastuses tulnud ta kiriksandat paluma, et vahest tema võtab ta isa eest rendihärra ees kosta.

Jätnud Imbi oma kambrisse, läks Hinno maja teises otsas asuva õpetaja juurde. Parajasti oli õpetaja Toomas Knieper tegemas sissekandeid vanasse kirikuraamatusse, kuna ta pere istudes juba õhtulauas ootas nüüd ka tema sinnatulemist.

Samal ajal, millal Hinno viibis õpetaja kambris, laskis Imbi oma pilgul mööda köstri kambrit ringi liikuda. Talle hakkas seal silma kitsas säng, millele oli laotatud hall, ilma ühegi kirjata vaip, siis valgeksküüritud väike laud, millel põles küünal; laual asetsesid ka mõned raamatud, millest üks oli maakeelne katekismus, peagu samasugune, mille Hinno oli kinkinud temale. Laual puutusid talle veel silma paberileht, savist tindipott ja selle sisse torgatud hanesulg. Kummardudes laua kohale nägi Imbi, et paberile oli

kritseldatud mitmesuguseid tähti, vigureid, joonistatud katmata inimeste kujutusi ja paarile kohale kirjutatud isegi tema nimi.

Eemaldudes lauast hakkas Imbi vahtima seinu, millel sängi peatsi kohal rippus mustale paberile hõbetähtedega trükitud kiri, mida ta küll oskas lugeda, kuid millest ei suutnud aru saada, sest need polnud maarahvakeelsed sõnad. Muid seinal asetsevaid salmkirju ja pilte ei suutnud ta aga üldse seletada, sest tilluke küünal suutis nii kasinasti valgustada tuba, et isegi suured laetalad paistsid ainult üksikute pikkade tumedate viirgudena, mis jooksid ühest seinast teise.

Peagu kuulmatult vaiksesti sammudes tuli nüüd Hinno tagasi ning ütles Imbile nõnda:

— Õpetaja ootab sind omas kambris!

Nihutanud sõbaserva pealaelt kuklasse, astus Imbi kartlikult sammudes hingekarjase tuppa, kus valitses vaikus. Kui siis Hinno oli maha jäädes sulgenud ta selja taga ukse, jäi Imbi kartliku kohmetusega selle juurde seisma. Õpetaja aga kirjutas kummargil laua ääres istudes edasi ega näinud tulijat märkavatki. Seejuures oli toas nii suur vaikus, et isegi Imbi kuulis hanesule krabinat, kui õpetaja oma kondiste sõrmedega vedas karedale paberile kirjaridu. Siis aga asetanud sule lauale, pöördus Toomas Knieper toolil pooleldi ümber ning sõnas:

— Astu lähemale!

Hingekarjase hääles polnud tunda ei pahameelt ega ka heldet kaastunnet, olgugi et ta ees seisis ahastav inimhing. Tulnud õpetaja juurde, langes Imbi põlvili.

— Tean, mispärast sa tuled, tean..! Kuid mina ei saa anda mingit abi, sest su isa on teinud mõisa-

vanema vastu ränka pattu, ning seepärast ei tohi ta mitte nuhtlemata jääda!

— Aga kui mõisavanem laseb ta hukata?! tungis peagu karjatusena Imbi suust.

— Ka surmaga nuheldakse, laps, ka surmaga... nõnda nagu pühakiri ütleb seda, et surm on patu palk!

— Mu isa pole teinud pattu! sõnas Imbi peagu sosinal ning hakkas vaikselt nutma.

— Ta on süüdi, kostis õpetaja karedasti, — süüdi selles, et tõstis oma mõisahärra vastu käe!

— Mõisahärra lõi teda enne!

— Mõisahärra lõi, kordas hingekarjane kannatamatult ja võttis laualt nuusktubaka-karbi, — ega sellepärast ei tohi veel talupoeg teda lüüa, sest juba käsuõpetuses on öeldud nõnda, et inimene peab oma vanemaid ning ülemaid austama, ja avades hõbedase nuusktubaka-karbi võttis Toomas Knieper sealt näpuotsaga pruuni tolmu, mida ninasõõrmeisse pistes hakkas aevastades turtsuma. — Ja et ta mitte pole õige pereisa ning tõsine kristlane, seda näitab juba seegi, et ta ei võtnud sinu järele valvata, nii nagu see on iga lapsevanema kohus, vaid lastes sul häbiväärset roppu elu elades muutuda hoorajaks!

Nagu vali torm pani äge nuuksumishoog Imbi kogu kehast rappuma.

Kuid hoolimata ta valjudest sõnadest oli Toomas Knieperil pehme süda, nõnda et ta nüüdki pannes tähele tüdruku suurt hingeahastust muutus ta vastu lahkemaks ning ütles nõnda:

— Aga siiski tahan ma sinu isa eest kosta ning püüan pehmendada rendihärra südant!

Tänulikult suudles Imbi õpetaja kätt.

Pärinud Imbilt ta praeguse käekäigu üle järele, käskis õpetaja tal tõusta. Seejärel tõusis ka ta ise, sõnades jumalagajätuks:

— Jääme lootma armsa Jumala abile, mis meid alati on aidanud hädas!

Saatnud Imbi omast kambrist välja, ütles Toomas Knieper ukse taga seisvale köstrile:

— Heinrich, pane küünal laternasse ning mine saada see murest murtud inimlaps tagasi ta koju, sest öö on tormine ja pime! ja siis soovinud Imbile rahulikku ööd ning kindlat meelt Jumala sisse uskumisel, pöördus ta tagasi oma kambrisse.

Imbile aga tundus, nagu oleks muutunud ta mure nüüd hoopis kergemaks.

Hinno tõmbas enesele paksu halli vammuse selga, köitis pussaka ümber keha, pistis küünla laternasse, haaras ukse kõrvalt kadakase malga ja siis astusid nad välja.

Tuul vingus, mets kohises ja eemalt kaugelt kuuldus näljaste huntide ulgumist, kui Imbi oli parajasti kõrvu köstriga sammumas kodu poole. Leidmata parajaid sõnu, mida teineteisele ütelda, astusid nad vaikides edasi. Kuid Hinnol kipitas küsimus hingel, ta pidi mitmel korral köhatama, enne kui tihkas küsida:

— On see tõsi, Imbi, nagu kirikukülas teab rahvas kõnelda, et mõisas sunniti sind imetama koeri?

— Jah — nõnda see sundimine käis!

— Metsalised..! urises Hinno hääle kurjasti värisedes.

— Ja et tõrkusin, siis seepärast mu isa peabki vaevlema köidikuis — ta lõi rendihärrat!

— Imbi, ka mina oleksin teda säärase nurjatu tahtmise pärast löönud!

Küünal vilkus laternas, valgustades ainult ühe sammu kaugusele pimedat teed; kuid sedagi kasinat valgust ei jätkunud kauaks, sest valjud tuulepuhangud liikudes üle maa viisid laternast vilkuva tulukese. Nüüd pidid teekäijad jätkama pilkases pimeduses sammu, sest siinsel lagedal teel keset lõõtsutavaid tuuli polnud võimalik hakata raiuma ränikivi küljest sädemeid, et panna hõõguma käsna ning sellega siis süüdates vääveltaela saada tuld; pealegi polnud Hinnol tulerauda kaasas.

Olgugi et Hinnol oli nüüd südamel palju küsimusi, ei osanud ta neist ühegagi algust teha — mitte kuidagi ei osanud. Lõpuks märgates, et Imbi lõdiseb, sõnas ta nõnda:

— Sul on külm, Imbi, ma annan oma vammuse?!

— Ei, Hinno, see pole külmast... ma ei taha sinu vammust!

Jällegi astusid nad vaikides, kuni Hinno sõnas ohates:

— Oh Imbi, Imbi, miks lükkasid mu kosjad tagasi?

— Miks, Hinno, sa tead seda isegi!

— Et sa olid teisega eksinud?

Kuid nüüd oli Imbi kannatuse mõõt ääreni täis — ta jäi äkilise nõksahtusega teele seisma ning sõnas peagu tigedasti:

— Mitte ei eksinud, vaid mind eksitati — mõisa rehes võeti sundimisega..!

— Aga Imbi, ja pillates laterna koos kepiga koli-

sedes maha haaras Hinno ta õlgadest tugevasti kinni, — miks ei kõnelnud sa sellest mulle varem?

Seistes trotslikult vaikides tundis Imbi, kuis veri tungis talle näkku ja pani selle õhetama.

— Siis, siis on ka kirikutulbaga tehtud sulle ülekohut! hüüdis Hinno. — Sa ei tea, Imbi, kui valus oli mul tookord, kui sind kiriku ees teotusega nuheldi — süda kippus lõhkema sees! Kuid oleksin ma teadnud, et see on ülekohus, siis, siis..! ja suures meeleliigutuses lämbusid sõnad tal suus.

Uuesti sammusid nad edasi, kusjuures Hinno, haaranud Imbi piha, surus teda tugevasti enese vastu, nii tugevasti, et ta tundis südame rahutult põkslevaid lööke.

— Imbi, ütles siis Hinno pärast lühikest vaikimist uuesti, — Imbi, kas sa nüüd veel tuleksid mulle?

— Ei, Hinno, sulle ma ei tule!

— Ei tule! kordas Hinno ja vallandas tüdruku piha.

— Ei tule sulle ega lähe ka kellelegi teisele!

— Siis olid need sul ikkagi petlikud sõnad, kui kinnitasid, et sinuüksi mina olevat sulle südame järgi!

— Aga Hinno, hüüdis nüüd Imbi peagu karjahtades, — mitte keegi pole mulle nii armas kui sina, kuid ma ei tohi sulle tulla, sest ma olen..!

— Nõnda ära kõnele, Imbi, kui sind sundimisega teotati, siis oled sa puhas nagu ennegi ning võid täie õigusega kanda altari ees mirdipärga!

— Kuid, Hinno, ärme kõneleme sellest nüüd! ohkas Imbi, tuletades meelde oma vangis vaevlevat isa.

— Sul on õigus, Imbi, kostis köster, — sellest

kõneleme siis, kui ta on uuesti vaba ning tagasi omas kodus.

Nõnda kõneldes oli teepikkus märkamatult kahanenud ning nad jõudsid lõpuks pärale. Maare, olles pannud lapse lae all rippuvasse hälli magama, istus nüüd pilaku kõrval ning oodates peretütre tagasijõudmist kudus varrastel sukka.

— Maare, ütles Imbi kambrisse astudes, — õpetaja lubas katsuda pehmendada mõisavanema südant! ja ta näis olevat hoopis rõõmsam kui kodunt lahkudes.

— Annaks Jumal, et see läheks tal korda! kostis Maare kartlikult piiludes tuppatulnud köstrit.

Kuid ka Maarel oli nüüd pajatada uudist, öeldes, et vahepeal käinud Lamboja talu manulise eit veskis ning teadnud rääkida, et mõisas olevat pääsenud jutt lahti, nagu tahaks rendihärra võtta Tehvanilt veski ning anda ta Lamboja Hansu koduväile.

— Kuidas, see on ju ometi meie veski, hüüdis Imbi, — kuulub põlvest põlve ainuüksi meile!

— Kes sakste tahtmise vastu saab panna, kostis Maare, — eks talupoja vara ole kõik nende meelevalla all!

— Kuid egas rendihärral enesel midagi võtta ole — mõis on ju Ingerimaa kuberneri oma!

— Mis seegi aitab — meelitab kavalate sõnadega kindrali oma nõusse!

— Ei, kui nüüd isa pääseks vangist, siis veskit ta küll käest ei annaks, vaid läheks kas või kuningale enesele kaebama. Kuid sellepärast teda peetaksegi paeltes ning tahetakse hukata, et seda kergemini saada kätte ta vara!

Ja nüüd tundis Imbi, et isa puududes lasub pere-

konnaõiguste kaitsmine ainuüksi tema õlgadel; ja see andis talle jõudu ning tuge rendihärra ülekohtusele tahtmisele kindlasti vastu panna, nõnda et ta sõnas uhkesti ning kangekaelse trotsiga hääles:

— Veskit ei anna — see kuulub juba kümnendast põlvest saadik meile! Kui aga sunnitakse meid siit lahkuma, siis pistan talle tule otsa!

— Aga Imbi, mõtle, mis sa räägid, kohkus nüüd Maare, — eks sa tea, et süütajat karistatakse surmaga!

Ka Hinno püüdis nüüd igati rahustada Imbit, öeldes lõpuks lahkudes, et küllap kõik pöördub jällegi paremuse poole — selleks olevat vaja ainult pikka ning rahulikku meelt ja kannatust.

7.

Tolsamal sügisel — 12. septembril aastal 1700, lähenesid Ingerimaa poolt suured vene sõjameeste parved Virumaa idapiiril asetsevale kindlustatud Narva linnale. Ja seejuures oli neid nõnda palju, et nende hulk kattis maad nagu määratu suur lainetav veevoog.

Noid Rootsi riigi piiridesse tunginud moskoviitide polkusid juhtis Novgorodi kuberner vürst Ivan Trubetskoi, keda Narva kaupmehed olid juba ammustel rahupäevadel Venemaaga kaubeldes õppinud tundma kui ahnet ning omakasupüüdlikku inimest.

Narvale lähenesid venelased värviliste lippude lehvides, vasksete trompetite puhudes, tsimblite mängides ja trummipõrina saatel, nagu ei tuleks nad mitte sõtta, vaid suurele ning toredale paraadile. Seejuures olid mitmed venelaste polgud rõivastatud tumerohelisest kalevist kaftaneisse ja kandsid peas sakslaste eeskuju järgi madalaid kolmnurkseid kübaraid. Relvadeks olid neil enamasti rasked hollandi musketid ning püssid,

millest paljude toru otsa oli kinnitatud tääk, nimetusega baginett.

Narva kindluse komandant — vapper ning tubli sõjamees ooberst Henning Rudolf Horn, saades teateid Vene polkude koondumise üle oli aimanud nende kallalekippumist juba ette, kuid nii äkiline pealetulek oli nüüd temalegi päris ootamatu.

Kui siis õhtu saabudes jäid venelased Narva jõe idapoolsel kaldal ööpuhkuseks peatuma, saatis komandant Horn paar roodu töösoldateid kindlusest välja, kästes neil pista kõik eeslinna majad põlema, et vaenlane ei leiaks neis peavarju. Ja olgugi et siis oli juba hiline aeg, millal kõik inimesed olid päevatöö väsimusest alevike majades puhkamas, ei lubanud algav sõda sellest hoolida: soldatid põrutasid ustele, ajasid valju kisa ning käraga magavad alevielanikud jalule ning pistsid nende majadele tule otsa. Ja juhtus siis tihti sedagi, et kui une pealt heidutatud jahmunud inimesi oli alles kargamas ustest ja akendest välja, olid nende majad juba lausa leekides. Põlevate majade ümber tekkis aga nüüd nii palju nuttu, hädaldamist ja südamest tulevat ahastust, et isegi soldatid, suutmata seda kauem kuulata, püüdsid oma laastamistööga rutata. Suure ruttamisega ei suudetud aga nüüd kõike vilja ega ka muud vara tuua alevikest linna, nii et sellest pidi palju hävima tules.

Kohutavalt loitis siis kogu Narva ümbrus põleda sel ööl, kusjuures tulekuma paistis kaugele penikoormate taha.

Kõiki neid eeslinnade mahapõletamisega peavarju kaotanud hädalisi ei jäetud mitte lagedale väljale ahastama, vaid komandant Horn laskis neid kutsuda lin-

navallide taha varju, kõige meelsamini aga just mehi, kellest linna kaitsmisel oli loota omajagu abi.

Pärast luuramist muutusid aga venelased veelgi julgemaks ning nihkusid üsna kartmatult Ivani kindlusele ligi, kuna aga neist suur osa tuli järgmisel päeval Vepsküla juures oleva puusilla kaudu üle jõe, asudes seega Narva Eestimaa-poolsele küljele.

Kogu selle aja, millal venelaste polgud lasksid end hästi näha, seisis komandant Horn kindluse vallidel, pilk murelikult pööratud venelaste laagrite poole. Nüüd tuli tal kaitsta linna mitmekümnetuhandelise vene väe lagastamise eest, kuna aga kaitseväge oli tal enesel seejuures üsna vähe: kaheksa kompaniid jalaväge, üks eskadron ratsanikke, veidi üle paarisaja töösoldati ja neli kompaniid kodanikke; peale selle oli tal nüüd linnas veel ligi nelisada pead talupoegi ja talupoegade seisusest mehi, keda enne venelaste üle jõe tulekut oli suudetud ümberkaudsetest küladest ja eeslinna majadest kokku ajada.

Koos kodanikega jaotati ka linnas olevad talupojad kompaniidesse, milleks neid kõiki aeti raekoja-esisele turuväljakule suure sõjalipu alla kokku, kus neilt hakati võtma lipuvannet. Et hilissügise tõttu saabus õige kiiresti õhtune pimedus, siis süüdati raekoja ees tõrvikud põlema. Ja nüüd hakkasid selles pimedas vaenlasest piiratud linnas kompaniidesse jaotatud kodanikud vanduma truudust oma kuninga sõjalipule, tehes seda rootsi, soome ja saksa keeles nii nagu keegi neist oskas. Seejuures lugesid hingekarjased loitvate tõrvikute valgusel vandesõnu ette, kuna kodanikud kordasid neid paremat kätt püsti hoides järele. Ka

talupojad, andes lipuvannet, kordasid suure meelekindlusega neile etteloetavaid eestikeelseid sõnu:

Mina tõotan ja vannun Jumala ning tema püha evangeeliumi juures, et ma tahan ning pean oma päris kuninga ning härra Kaarel Kaheteistkümnenda seatud ja minule etteloetud sõjaseadused ning käsud hästi tähele panema, ja niipalju kui ma suudan ja arendan, seda igal viisil täitma, nõnda nagu see on ühe truu ja ausa sõjamehe kohus, olgu see tormijooksmisel, sõjatapluses ning kõigis muis asjus, mis mulle maa või mere peal kästakse teha.

Mina pean ja tahan selsamal kombel usin ja nobe olla kõiges selles, mis kuninga, riigi ja seesinatse linna heaks ning kasuks tuleb, ja kus kästakse olla valvaja ning teha tööd.

Oma ülemale ja seesinatse ausa linna vanemale, ja upseritele — nii ülemaile kui ka alamaile, pean mina heameelega olema sõnakuulelik kõiges selles, mida nemad kuninga, tema riigi ja seesinatse linna heaks ning teenistuseks käsivad teha, ning täita seda nõnda, et ma Jumala, kuninga ja iga ausa inimese ees võin selle eest vastutada. Selle kompanii alt, kumma alla olen seatud, ei pea mina mitte ära jooksma, kõrvale minema ehk ennast ära peitma, iseäranis aga seda, mis mul kästakse, ikka ja seni kuni ma elan ja võin, kõvasti ning heal meelel tegema ning tähele panema; ja kõikepidi nagu ühe ausa ning julge soldati ning teenri kohus on, ennast näitama mitte üksipäinis selles ametis, mis mulle nüüd on antud, vaid ka kõiges selles, mis edaspidi minu hooleks antakse. Kõike seda tahan mina truult ning ausasti teha, nii tõesti, kui Jumal mind aitab ihu ja hinge poolest.

Vandetõotuse andmise lõppedes sõnas neile hingekarjane nõnda:

— Issand kõige vägevam Jumal on võtnud teie tõotust kuulda ning aidaku nüüd tema ise seda teil truult täita!

Samas tõotas linna magistraat maksta kõigile sellidele ning ka muule rahvale, kes võtavad linnakaitsmisest osa, igaühele nädalas kaks karoliini, et neil ei tarvitseks ülalpidamist otsides hakata varastama.

Kui kõik linnakaitsjad olid lipuvande andnud, siis hakkasid trummid põrisema, kutsudes neid vallidele, kuhu pärast pidi iga tunni tagant kostva trummipõrina ajal kiiresti rutatama, märgiks, et ollakse alati valvel.

Kompaniide lahkudes raekoja esiselt tuli sinna suurel hulgal lapsi, kes kõik hakkasid laulma:

— Üks kindel linn ja varjupaik..!

Säärane laste laul õhtusel tunnil julgustas nüüd nii kodanikke kui ka nende emandaid, kes vaatamata pisaraile, mida haledad lapsehääled neilt välja meelitasid, muutusid oma südames päris rahulikuks ning jäid kindlameelselt uskuma, et nende kodulinn on tõesti kindel varjupaik, kuhu tige vaenlane ei pääse sisse.

Oma pisku kaitseväega püüdis aga vapper ooberst Horn teha kõik, mida inimene iganes suudab: kindlustiste puudulike osade täiendamiseks pani ta ametisse kõik kodanikud, kes pidid ööd ja päevad läbi vallidel töötama. Neile kurtiinidele ja bastionidele, millel veel puudusid rindkaitsed, püstitati neid nüüd väsimatu hoole ja tööga. Kontreskarpide ja eskarpide vahelisse kraavi asetati kärbiseid, mõnda kohta ehitati seal palissaade, pilluti teravaokkalisi jalaraudu ja peideti

õhukese liivakihi alla teravate naeltega läbilöödud laudu; samuti püüti seda kraavi liiva ja kivide eemaldamisega mõnes kohas isegi süvendada. Glassiide ette kaevati aga hundiauke, mis kaeti pealt salakavalal kombel kinni ja mille põhja asetati teravaid teibaid varrastena püsti, nõnda et vaenlase mehed tormijooksul auku kukkudes langeksid kõhuli vardasse. Eestimaa poolt linnaviiv värav müüriti aga kruusa ja kividega täiesti kinni ning lammutati ka sild, mis värava juurest viis üle kraavi.

Sõdurite vähesuse tõttu jäeti nüüd kontreskarbid peagu kaitsjaita, sest neilt toodi enamik jalamehi linna garnisoniväe täienduseks kurtiinide ja bastionide bankettidele. Bastionide alumisist kasematest toodi aga palju suurtükke välja ning seati neid teistele lisaks vallidele üles. Suure ruttamisega õpetati nüüd ka talupoegi laadima püssi ning neist laskma.

Kuid vaevalt oli jõudnud mööduda tosin päevi, mille kestel olid Narva kaitsjad leidnud vähegi mahti korraldada oma kindlust, kui venelasile tuli mitmete polkudena lisa koos nende tsaari Peeter Aleksejevitšiga. Ja pärast seda hakkas neid ida poolt üha juurde tulema. Esmalt tuli ülemjuhatajaks määratud feldmarssal Feodor Golovin koos jalaväepolkudega, kellest paistsid oma tubliduse poolest kõige enam silma Preobraženski ja Semjonovski polk, kelle sõdurid olid eurooplaste oskuse järgi õpetatud sõdima ning keda tsaar ise oli nimetanud oma kaardiväeks. Peale nende tuli ka oma metsikuse poolest hull kindral Boris Šeremetjev koos suure ratsaväega, millesse kuulus kasakaid, baškiire ja kalmõkke, kel suured karvamütsid olid tõmmatud silmini pähe. Püstihoitud piikidega lähe-

nev ratsavägi paistis nagu määratu suur turrisokkaline siil; ning seejuures oli teda nii palju, et üks ots ulatus juba jõeni, kuid tagumisel rodul ei paistnud laotuse serval olevat veelgi lõppu. Kasakate pea kohal lendlesid aga kaarnate ja vareste parved kisades ringi, lootes nende abil saada rikkalikku saaki.

Kõik need venelased tulid kohutava kisa ning lärmiga, minnes hobuste kapjade müdisedes üle silla. Tulnud Eestimaa-poolsele kaldale, viis Šeremetjev oma ratsaväe Joala veski juurde kärestiku lähedusse, kuhu asutas teise laagri.

Tsaar aga asus koos oma lähemate kaaslaste ja bombarderide rooduga, milles ta ise oli kapteniks, Kampersholmi saarel asetsevaisse saeveski majadesse, kuna see mõnesaja sammu pikkune saar piirati Ingerimaapoolselt kaldalt mullavallidega.

Et Vepsküla juures olev sild oli üle jõe käimiseks küllaltki kaugel ning et väljastpoolt linna juurdehiiliv vaenlane võis hakata teda salamahti kasutama, siis laskis tsaar ta sõjaasjanduse arhitekti kindral Hallarti nõuandel lammutada ning ehitada otse Kampersholmi saarelt mõlemale kaldale palkidest nahksilla.

18. septembril saadeti venelaste leerist kaks trummilööjat — üks Ivani kindluse komandandi ooberstleitnant Bannemeri ja teine Narva ülemkomandandi ooberst Horni juurde kirjadega, milles tsaar nõudis, et antagu kindlused ilma mõõgahoobita talle kätte. Et Narva tulnud trummilööjalt saada venelaste kohta mõningaid teateid, siis toimetati ta vene keelt oskava kaupmehe Franz Wynsi juurde, kus teda hakati meelituseks hästi söötma. Kuid et isegi kallid ning magusad road ei suutnud panna venelast kõnelema, siis toime-

tati ta järgneval päeval kahe püsniku ja ühe trummilööja saatel seotud silmadega kindluse vallide taha. Seejuures ei antud talle kaasa ühtki kirjalikku vastust, vaid ooberst Horn kui õiglane sõjamees kunagi, olles allaandmise nõudmise pärast ütlematu kuri, sõnas venelaste trummilööjale nõnda:

— Homme saate vastuse suurest tindipotist!

Teisel päeval läks komandant Horn Gloria-nimelisele bastionile ja käskis seal asetsevail suurtüknikel lasta üks kolmesajanaelane pomm venelaste leeri.

— Nende laagrid on aga nõnda kaugel, et mortiiri laeng ei küüni.., kostsid suurtüki-konduktorid.

— Peab küündima — pange kasvõi kahekordne laeng!

— Kahekordne laeng! ja konduktorid raputasid säärase nõudmise üle kaheldes pead.

Kuid et komandant ise viibis kogu aja juures ning ta näoilme oli ütlematu tõsine, siis kühveldasidki suurtüknikud kahekordse laengutäie püssirohtu mortiiri ning laadisid ta kolmesajanaelase pommiga, mis nüüd suure rohulaengu tõttu ei mahtunud üleni torru, vaid väike kumerus jäi tast koguni välja.

Kui siis üks kahurimeestest hakkas näost kahvatuna viima mortiiri päraauku tuld, tõmbusid kõigi juuresolijate pead kartlikult õlgade vahele ning nad püüdsid hiilida sammu või teise tahapoole, kuna aga ooberst Horn, jäädes kartmatult oma endisele kohale püsima, sõnas kurja pilguga venelaste laagrit vahtides:

— Nüüd saate mu vastuse!

Teised suurtüknikud vahtides aga kogu aja hirmuga pealt mõtlesid, et kas mortiir suudab säärasele suurele laengule vastu panna või läheb ta lõhki, pu-

rustades ning tappes neid kõiki eesotsas komandandiga.

Äkki aga tõmbas suurtüknik oma väljasirutatud käe süüteorgiga tagasi ja sõnas kaheldes:

— Härra komandant, siin on teil päris hädaohtlik seista!

— Kui sina seisad, siis suudan seda ka mina — põleta!

Nüüd pani kahurimees laengule tule külge, püssirohi süttis valju kärgahtusega, nii et pomm lendas kiunudes venelaste laagrisse, kuna aga mortiir läks kaheks tükiks lõhki, kuid nii õnnelikult, et peale uimasekslöömise ei saanud ükski seejuures surma ega häda.

Säärane õnnetus tuletas nüüd ooberst Hornile uuesti meelde, et inimlikel soovidel on oma piirid ning et kunagi ei tohi trotsida surma.

Venelased, olles aga oma suure hulga tõttu ülbelt uhked ning julged, jätsid oma moonavoorid täiesti laokile vedelema väljadele ja teedele, arvates, et egas nüüd kindluses istuv rootslane julge kuskilt pista oma nina ning rahuldub ainult sellega, kui ta suudab vallidelt lasta nende pihta mõnd pauku. Kuid rootslaste rittmeister Marquard olles oma jalameestega kontreskarbil valvel pani säärast venelaste hooletust tähele. Ja siis koondanud oma tragunid enese ümber kokku, kargas ta koos nendega glassiile ning sööstis sealt kõige lähemal asuvale venelaste moonavoorile peale. Voorivalvurid, olles säärasest häbematust julgusest jahmunud, ei hakanudki vastu, vaid jooksid kandade välkudes läbi lepavõsa tagasi oma suurde laagrisse, jättes rootslasile saagiks ükssada kolmkümmend vankrit, milles oli neli-

kümmend tündrit püssirohtu, palju toidumoona ja hulk relvi.

Kui siis dragunite salk hakkas vaenlaselt kerge vaevaga võetud veohobuseid ja ikestatud härgi ajama linna, tormasid venelased suurtes parvedes valjusti kisades neile järele. Et lähenevaid venelasi oli kaunikesti palju, siis oli rittmeister Marquard koos oma väheste tragunitega tõsiselt hätta jäämas. Küll sundisid nad piitsahoopidega ja lapiti mõõgaga hoope andes veoloomi lausa jooksusammul vedama, kuid siiski jõudsid venelased neile ikka lähemale. Viimases hädas hakkasid tragunid rakmete rihmu läbi lõigates vabastama veoloomi vankrite eest, et vähemalt neidki tuua linna. Nüüd avasid kindluse vallidelt, kõige enam aga Gloria-nimeliselt bastionilt, rootslaste suurtükid venelaste pihta ägeda tule, nõnda et nad katkestades tragunite tagaajamise jäid võsaservale nukrasti vahtima, kuis nende kaubakoormad koos veoloomadega viidi linna.

Õhtul aga oli venelaste põhjapoolne leer täis ulgumist ning kisa — seal nuheldi valjusti neid sõjamehi, kelle hooletuse läbi olid rootslased saanud suure saagi. Kisa ning röökimine oli seejuures nõnda vali, et isegi kindluse vallidele oli aeg-ajalt kuulda, kuis nuheldavad hädaldasid:

— Batjka, ne bei, ne bei, batjka!

Ühel päeval võtsid ka venelased nõuks katsuda pealetungimisega õnne; et nad aga ainult kindlate vallide taga kaitsel asudes on tublid sõdima, kuid pealetungimisel jäävad teistest rahvastest vahvuse poolest maha, siis andis nende tsaar Peeter Aleksejevitš kurja käsu, et Narva linn peab kolme päeva kestel võetama, lubades muidu kõiki sõjamehi eesotsas nende ohvitse-

ridega võllasse tõmmata. Säärane käsk kohutas nüüd kõiki, kõige enam aga kindraleid endid, nii et nad hakkasid murelikult leiutama igasuguseid kavalusi, millest pidi pealetungil olema omajagu abi.

Esimesel korral, kui venelaste parved tulid kisades peale, kandis iga sõjamees suurt haokubu süles, et rootslaste kuulid ei suudaks neile häda teha. Kuid rootslased ei hakanudki musketitulega vaeva nägema, vaid lasknud venelasi tulla parajale kaugusele, avasid oma suurtükest nende pihta tule, lastes kartetšidega ja lõhkevate pommidega nii ägedasti, et venelaste parvedest aeti tänavad läbi. Ja venelased, suutmata säärasele metsikule laskmisele vastu panna, pöördusid ümber ning jooksid tagasi, jättes ligemale kuussada haavatud ja tapetud sõjameest lagedale väljale maha.

Kuid säärasele kaotusele vaatamata ei tahtnud tsaar oma õnnekatsumist veel jätta, vaid sundis oma sõjamehi kurja sõnaga ikka takka. Asudes uuele pealetungile koondasid nad heinakoormad kokku, ajasid need kõrvuti ritta ning rakendasid nende eest hobused. Heinakoormate taha toodi aga streletside polgud, kes need põlema süüdates hakkasid neid eneste ees ajades lähenema kindluse vallidele. Ja nüüd oli rootslasil venelaste tabamine juba päris raske, sest heinakoormast ei suutnud isegi suurtükikuul läbi lüüa, kuna aga põlevatest heintest tõusev suits mattis kogu ümbruse enese alla, nõnda et suurtüknikel polnud enam võimalik näha, kuhu saata oma laenguid ning pomme. Ja venelased võisid põlemasüüdatud heinakoormate varjul tulla ikka lähemale ja lähemale.

Rootslaste õnneks pöördus aga tuul lääne poole, puhudes kange suitsu ning palava leitsaku venelastele

enestele vastu silmi, nõnda et nad sattudes eneste põlemasüüdatud tulest suurde kitsikusse pidid pöörduma tagasi, ilma et rootslasil oleks tarvitsenud nende minemapeletamiseks raisata rohtu. Kuid Narva kaitsjad ei leppinud mitte ainuüksi sellega, vaid nüüd, millal venelaste heinad olid põlenud tuhaks, avasid nad oma kahureist ja mortiiridest põgenejate pihta tule, lastes oma torusid nii tihedasti paukuda, et kogu ümbrus oli täis põrgumüra.

Et üks väljatungimine oli rootslasil õnnestunud, siis hakkasid nad peatselt nõu pidama, et kuis jällegi teha venelasile kahju. Kõige enam tundsid aga rootslased tuska seeüle, et Narva eeslinna ning alevikku oli veel jäänud alale maju, mida nüüd venelased lammutasid ning vedasid oma leeri, kus hakkasid neist ehitama barakke ja lööve. Ja nüüd võetigi uus väljatungimine nende alalejäänud majade hävitamiseks ette. Selleks saadeti kindlusest üks kompanii sõdureid, kel kõigil olid püsside asemel käes tõrvapärjad, millega nad pidid eeslinna majad põlema süütama. Venelaste voorimehed ja teenrid, kes parajasti olid aleviku vahel lammutamas elamuid ning ladumas neist kerge vaevaga saadud palke ja laudu koormasse, hakkasid rootsi sõdurite äkilise ilmumise puhul koormaid maha jättes laiali jooksma; osa neist aga hüpates vankritele kihutas hobuste lõhkudes minema.

Nähes säärast rootslaste kahjutegemist astusid nüüd vene sõjamehed täie jõuga neile vastu. Pealaagrist saadeti kiiresti polkovnik Gordon koos oma polguga aleviku poole teele. Et jõuda pärale, enne kui rootslased on suutnud süüdata kõik majad, hakkas polkovnik Gordon kogu oma polguga jooksma üle lageda välja.

Jällegi ei jätnud aga rootslased omasid hätta, vaid bastionidel asetsevad suurtükid avasid venelaste pihta tule, nii et nende kuulid ja pommid vingusid Gordoni meestel pea kohal, mõni aga kukkus valju kärgahtusega lõhkedes otse nende keskele. Kuulide kiunumine ja lõhkemise prahvatused kohutasid venelasi nii hullusti, et nad eesotsas oma ohvitseridega heitsid silmili maha ja ise kogu aeg hoolsasti risti ette lüües ägasid hirmunult:

— Matj tvoju... vedj eto ubje!

Ainult polkovnik Gordon oli nende seas julge, mitte küll niipalju oma vahvuse pärast kui kartes langeda tsaari viha alla. Jäädes keset lagendikku seisma sundis ta nüüd vandudes oma sõdureid tulema enesele järele; kuid säärases kuulide metsikus vingumises ja pommide prahvatusis ei võtnud mitte keegi teda kuulda.

— Lapsukesed, hüüdis nüüd polkovnik Gordon viimses ahastuses ning hädas, — egas siis ometi väärusuline rootslane, kes risti asemel hoiab kirikutornis kukke, suuda midagi teha õigeusklikule vene sõdurile, kes on toidetud musta rukkileivaga ja joodetud roodu kaljaga — lähme peale!

Kuid ei ähvarduste ega ka manitsustega suutnud polkovnik Gordon kiskuda maa küljest lahti oma mehi, kes ikka endiselt ägasid:

— Tapab, tapab maha..!

Ja nõnda õnnestuski rootslasil viimaste aleviku majade süütamisel viia oma tahtmine õige hõlpsasti läbi ning tulla ilma kaotusita tagasi.

8.

See oli 18. septembril, ühel teisipäeval, kui Jõhvi mõisas hakkas helisema kell, kutsudes teolisi põllult, rehetubadest, küünidest, tallidest ja kuuridest mõisaõue kokku; ka küladesse saadeti ratsahobustel sõnaviijad, et kõik peremehed, sulased ja manulised tuleksid mõisa.

Seekordsel sundimisel ei tarvitatud aga enam kurja sõna, vaid kupjad ja kiltrid näitasid nüüd isegi mõningat lahkust. Naistel kästi aga jääda koju, kuna need, kes olid abivaimudena töötamas mõisas, saadeti tagasi ketrustubadesse, lautadesse ja kuuridesse oma poolelijäänud toimetuste juurde.

Kui siis külarahvas ja teolised hakkasid hirmunult kokku tulema, seletasid kupjad rahustades, et mõisasaks tahtvat kõnelda ainuüksi meestega, ilma et neist kelgi tarvitseks seejuures karta mingit kiusamist või häda.

Samal ajal kõndis mõisarentnik Engel Hartmann omas toas rahutute sammudega ringi, kuna ta laual lebas Eestimaa kindralkuberneri Axel Julius de la

Gardielt laialisaadetud plakat, milles teatati, et venelased on ootamatult alustanud sõda. Säärane sõnum oli saabunud mõisa juba mõni päev varem, nii et rendihärra oli jõudnud saata oma perekonna kõige väledamate mõisahobustega Tallinna poole teele. Ja nüüd, olles tõmmanud enesele sinise sõjamehekuue selga ja kinnitanud mõõga valgest põdranahast rihmaga vööle, sammus Engel Hartmann pikkade sammudega ühest seinast teise. Aeg-ajalt jäi ta seejuures laua äärde peatuma, et silmitseda jällegi plakatit, kust ta oli juba mitukümmend korda lugenud, et venelane on maale tungides hakanud rüüstama külasid ja mõisu; selle ringkirjaga andis kindralkuberner ühtlasi ka kõigile mõisavanemaile käsu panna vaenlasele vastuhakkamiseks oma talupojad sõjariistu.

Panna talupojad sõjariistu, mõtles Engel Hartmann ikka uuesti ning raputas kaheldes pead, tõesti on kuberner vaenlase kartusest sõgedaks muutumas, nii et ta isegi ei tea enam, mida tahab. Kes võib selle eest kanda vastutust, et talupojad ei pööra neile kätteantud relvi oma isandate vastu ning ei lähe vaenlase poole üle? Säärasest kahtlusest oli Engel Hartmann teatanud ka Virumaa kreisikomissarile, rittmeister Wangersheimile, kes aga vastas käreda nõudmisega, et kindralkuberneri käsk tuleb ajaviitmata täita — enne kui vaenlase rüüstevägi jõuab otsaga Jõhvi kihelkonda.

Kui kõik ümberkaudsed talupojad oli lõpuks mõisaõue kokku aetud, siis Engel Hartmann, kinnitanud veel kord oma vöörihma, haaras laualt kindralkuberneri plakati ning ilmus härrastemaja trepile.

Ainult mõned arglikud talupojad ja kupjad küürutasid rendihärra ilmudes selga, kuna aga enamasti jäädi

püstipäi seisma, kergitamata isegi mütsi. Säärase ülbuse eest oleks rendihärra meelsasti lasknud neid kõiki läbi piitsutada, kuid nüüdsel rahutul ajal tuli tal sellega paratamatult leppida ning neelata oma vihasapp alla.

Keeranud plakatirulli lahti, hakkas Engel Hartmann seda lugedes kokkuaetud talupoegadele seletama, et kindralkuberneri ja maanõunike tahtmist mööda tuleb nüüd Virumaale sissetunginud vaenlasele vastupanemiseks panna kihelkondades maamehed sõjariistu.

Nüüd jäid talupojad õige teraselt kuulatama. Et vaenlane on tunginud maale ning asunud rüüstama, seda oli juba kuuldud paljude Vaivara poolt tulnud põgenike suust, kuid et neid kõiki korraga tahetakse teha soldateiks, see oli tõesti imelik uudis.

— Kuberneri kirja järgi, ja rendihärra näitas meestele plakatit, — peab iga kihelkond andma ühe lipkonna jaoks mehi, iga mõis aga ühe kompanii. Selleks peavad kokku tulema talupojad, käsitöölised, kõrtsmikud, kangrud, rätsepad, pandipidajad, kingsepad, aednikud ja kõik muud ametimehed vaatamata seisusele. Igaühel olgu seejuures teemoon ligi ja ka torupillid kästakse talupoegadel kaasa võtta.

— Milleks torupille? kuuldus meeste seast naljatujulisi hüüdeid. — Torupill kõlbab pulma, aga mitte sõtta!

— Nõnda on maahärrade tahtmine, kostis Engel Hartmann, jätkates siis oma endist seletust: — Iga mõisa kompanii pealikuks jääb mõisahärra ise, kuna aga iga kuue mehe kohta tuleb panna ametisse rotmeister ja kaheteistkümne mehe kohta korporal, kelleks

kästakse määrata mõisa sundijaid, kupjaid, kiltreid, aidamehi, seppi ja teisi tähtsamate ametite pidajaid.

— Oh-hoo, panid nüüd teolised täiest kõrist kisama, — kas peame siis ka sõjas olles tundma oma sundijate keppi ning ei saa neist isegi vaenlasega tapeldes lahti?!

Lastes paista, nagu ei paneks ta säärast kisendamist tähelegi, jätkas Engel Hartmann:

— Kel teist aga juhtub olema ärapeidetud püsse, karabiine ja püstoleid, siis need toodagu nüüd julgesti välja, samuti kästakse kaasa võtta kirveid, mõõku, vikateid, nuge ja ükskõik missuguseid käepärast olevaid sõjariistu. Püssirohu annab mõis...

— Ei taha, ei taha — sundijate ja sinuga ei lähe me kuhugi!

— Ja toidumoona tuleb maahärrade käskimist mööda neljateistkümneks päevaks kaasa võtta, püüdis mõisavanem jätkata.

— Ei taha, ei taha — kubjastega me ühes ei lähe! lärmasid talupojad edasi.

Nüüd vihastus rendihärra lõplikult ja lastes plakatit hoidva käe langeda sõnas ta karjudes:

— Kui teil on kindralkuberneri tahtmise vastu midagi ütelda, siis astugu ette ning kõnelgu ainult üks mees; nüüd te aga lõugate kõik korraga, nii et ma ei saa millestki aru!

Teolised vaikisid, hakates vahtima üksteise otsa, kuid rendihärra ette astuda ei tihanud neist mitte keegi.

Astugu ette ja kõnelgu..! kordas Engel Hartmann.

— Kui nüüd Ronga Tehvan oleks meie seas, küllap

tema oskaks parajalt kosta ning meile nõu anda, kuuldus äkki peremeeste seast Triimu Oti hääl.

— Kus on Tehvan, lastagu Tehvan kütkeist lahti, küllap siis tema meie eest kostab! hakati nüüd mitmelt poolt hüüdma.

Tundes, et maarahvast hoidvad kammitsad on lõdvenemas ning et nüüd on maaisandail enestel häda käes, hakkasid talupojad julgust võtma, kusjuures mõnegi mehe tuima ning krobelisesse palgesse tekkis elu. Mõisahärra aga kuuldes talupoegade eneste suust nende sõgedat tahtmist, et mölder lastaks vangist lahti, hüüdis tigedalt:

— Siis see mässaja mõlgub teil veel ikkagi meeles?!

— Miks pead sa teda nagu tigedat röövlit tabade ja lukkude taga vangis? lärmasid omakorda talupojad.

— Ta on mässaja ja seepärast peab ta saama oma teenitud nuhtluse! Maakohus ise tuleb siia ta üle otsust tegema, seni aga peab ta istuma vangis, seletas Engel Hartmann. Ja siis muutes oma häält pisut lahkemaks: — Nagu näete, olen hea isand, ma ei tee isegi talle mingit häda, vaid lasen maakohtul enesel teha ta üle õiglase otsuse, olgugi et...

— Vaadake, vaadake, hüüdis äkki teolisist Mauka Jaan, — Vaivara poolt tõuseb suitsu!

Nüüd pöördusid kõigi näod ida poole, ja vaata — kaugelt metsade tagant tõusis määratu suitsusammas, mis kord-korralt ikka suurenedes paisus.

— Venelane põletab! sõnasid mehed vaikselt.

Nähes seda unustas rendihärra oma manitsemise ja kadus majja, jättes talupojad mõisaõue nõutult seisma.

— Et mida me, mehed, siis peale hakkame, ja tahmane sepp trügis mõisarahva seast teoliste hulka, — kas haarame vardad pihku ja anname venelastele vastu sarvi?

Nüüd hakkasid teolised päid kokku pistes omavahel arutledes vaidlema, kusjuures nende mullakarva nägudele tekkis ärrituspuna ja nende lambaraudadega pügatud näokarvad tõusid okastena turri.

— Peaks nagu hakkama vastu, sest kui säärane käsk on antud...

— Kes nüüd enam jõuab käsku täita, nüüd katsu aga, et saad veel pakku joosta! arvas Triimu Ott...

— Kuhu sa, hing, ikka tead joosta?

— Egas siis sõjamöllule või ometi jalgu jääda!

— Ah-haa — peremehed on oma vara pärast hirmul! naeris nüüd sulaspoiss Mauka Jaan. — Teie võite ju joosta, kuid meiesugustel pole kuskil kergemat põlve — orja sa kas venelast või saksa!

— Kuule, Jaan, ütles nüüd Triimu Ott tõsiselt, — sina saad veel oma sõnu kibedusega kahetsema. Nüüd on sul ikkagi hingeke sees, aga kui venelane jõuab pärale, kas siis sul enam ongi keelt suus, millega nõnda sõgedalt hoopled!

— Milleks ta seda mult võtab — paljast keelt ei lähe talle ju vaja!

Parajasti kui teolisi ja peremehi mõisaõues ikka veel nõutult seisis, hakkas üle väljade kihutades lähenema kaks ratsanikku; mõlemad nad olid lihtsais talupojarõivais ning kandsid pikki püsse põigiti seljas.

— Ega ometi venelased..? ja talupojad jäid lähenejaid kartusega vahtima.

Kui siis ratsanikud olid jõudnud veelgi lähemale, hüüti mitmelt poolt:

— Va Krista Mart ja Tehose Hannes!

Kihutanud otsemaid mõisa õue, jäid ratsanikud keset teoliste trobikonda seisma.

— Kustpoolt tulete? hakati neilt uudishimul pärima.

— Vaivara kihelkonnast, ja Krista Mart, võtnud peast oma viltmütsi, pühkis käeseljaga otsmikult higi; — mis nõu siis teie veel siin peate?

— Mis nõu sa ikka oskad pidada, kostsid teolised, — mõtleme, et kas asuda tööle või minna koju?!

— Tööle, sõgedad... ja Krista Mart hakkas teolisi hurjutama: — Nüüd, millal venelane põletab ja riisub, tahate teie veel orjata mõisa!

— Käsku pole olnud..!

— Vaat see on käsk! ja Krista Mart osutas ida poole, kus parajasti oli tõusmas mitu suitsusammast korraga. — Venelane pole enam kolme penikoormatki siit eemal!

— Päh-päh-päh, ei ole jah, ei ole! hakkas nüüd Tehose Hanneski sülitades seletama.

Kuuldes seda ei suutnud peremehi pidada enam keegi: esimesena lahkus mõisaõuest Triimu Ott, tema järel Lamboja Hans, Tõnu Tõnis, Kroonu Andres ja nende järel kord-korralt ikka enam teisigi peremehi ning jõukamaid talupoegi, kes oma vara pärast olid tõsiselt mures.

— Kui vaenlane röövib ning laastab, siis parem võtame juba ise! hüüdis nüüd Krista Mart, karates hobuselt.

— Mehed, Kristal on õigus! ja teoliste kari hakkas vajuma mõisaaitade poole.

Nüüd aga tõttasid ühiseks salgaks kokkuliitunud kupjad, kiltrid ja aidamehed teolistele ning lahtistele inimestele vastu, püüdes nende eest sulgeda aitade juurde viivat teed.

— Ah teie, end kogu naha ja hingega mõisnikule müünud omad suguvennad, astute meile veel nüüdki vastu! ja mehed viibutasid rusikaid, kuna neist mõned tõttasid kiskuma tarade küljest roikaid, ise karjudes: — Murdkem aidauksed lahti!

Seistes teolisile kõige lähemal püüdis kubjas Juhkum neid ähvardusega tagasi tõrjuda.

— Või sina, mõisakoer, tahad maarahvast veel nüüdki sundida! ja Krista Mart tõstis käe.

— Kuule, Mart, ära löö, hoiatas Juhkum, — kui lööd sundijat, siis seega lööd sa iseennast.

— Põrgus on sul paras paik! ja Krista Mardi käes välkus lahtine nuga, mis tabas kupja vasemat silma.

Röögatades pillas Juhkum oma härjakara ning kattes kätega verise näo hakkas vaaruma.

— Mehed, mehed, hüüdsid nüüd kohkunud aidamehed ja kupjad, — ärge tehke Jumala ja kuninga vastu pattu!

— Egas teie eesotsas mõisakuradiga ise ei täida Jumala ja kuninga tahtmist, — olete koguni kuninga vaenlasi! ja mehed asusid purustama aidauksi.

Veelgi püüdsid aidamehed teolisi manitsevate sõnadega eemale tõrjuda, kuid neist haarati kinni, tõugati pikali, tallati neil jaluli otsas ning jäeti siis veriseina ägades lamama. Aidauksed löödi aga puruks, tormati panipaikadesse, kus hakati rüüstama: lae alt

haarati rippuvad suitsulihakäntsakad ja vorstid, millesse löödi oma näljased hambad, seljast võeti kuued ja täideti need viljaga, mida ohtrasti puistati ka värvli vahelt püksisäärde, kuna aga paljud purustades viinavaate hakkasid aplasti jooma.

— Hoi maamehed, teoorjad, karjus seejuures Krista Mart, — virutagem nüüd vatsad tublisti täis!

Ja vaesed teolised, kes kunagi polnud nii rikkaliku ning kalli roaga oma suule rõõmu teinud, mugisid nüüd süüa nõnda usinasti, et nende lõuapärad hakkasid valutades roksuma. Kui siis kuiv toit kippus nende kurku kinni jääma, loputasid nad seda õlle ja viinaga, mida ammutasid vaatidest kinnaste, mütside ja jalast võetud saabastega.

Kui mehed olid jõudnud end juba kaunikesti purju juua, siis hüüdis uuesti Krista Mart:

— Lähme, mehed, nüüd ka härrastemaja vaatama!

— Lähme!

— Ja löögem seal vana kurat maha!

— Päh-päh-päh, ja-ja-ja, vana kurat maha, vana kurat maha! lällutas Tehose Hannes talle järele.

Ja mehi läks — kõige ees tuikuvate sammudega astuv Krista Mart.

Et härrastemaja uks oli lukkus, siis peksti kallid klaasaknad roigastega puruks ning roniti neist sisse. Ja tormasid siis teolised mööda rendihärra tube ja keerukaid trepikäikusid ringi, oskamata lõpuks majast välja tulla. Krista Mart aga otsis seal asjatult rendihärrat, kes vahepeal oli jõudnud karata hobusele ning põgeneda mõisast.

— Ära libises, saadan! kisendasid seda kuuldes teolised ja hakkasid pimedas vihahoos purustama toole,

pilte, lühtreid ja kujusid, mille otstarve oli neile täiesti mõistmatu.

Nüüd tungiti ka teises majatiivas asetsevasse mõisaomaniku kindral Otto Wellingki enese eluruumidesse, mida ta ise sel suvel ei saanudki kasutada, sest pidi pohlakatega sõdides viibima Riia all väeleeris. Kuid esimesi sissetungijaid kukkus kindrali eluruumides kohe prantsahtades pikali maha, sest põrandad olid seal libedad nagu jää.

— Päh-päh-päh, hä-hä-hää! naeris Tehose Hannes, jäädes peatuma suure laeni ulatuva seinapeegli ees, kus ta ajas keele pärani suust välja.

Nüüd trügis peegli juurde ka teisi teolisi, kes vahtides hõbekarvalist klaasi naersid virildades suid. Nende sekka sigis ka väike kirikuküla küürakas värdjas, kellele peegel näitas ta kõverat kuju; seeüle aga koledasti vihastudes lõi küürakas peegli puruks.

Vahepeal olid ka kindral Wellingki majatiiva naastutatud uksed sagaraist välja löödud, ja siis hakati selle suurde saali veeretama viinavaate.

— Jumal tänatud, nüüd oleme saanud sakste üle isandaiks! hõisati.

— Hä-hä-hää, saab teoline vahel tunda ka parunipõlve! ja mehed jõid mõisast leitud hõbe- ja tinapeekritega, ise jorutades laulda: — Talumees on juua täis, kogu maailm on rõõmu täis..!

Äkki hakati eestubades karjuma, ja purjutajate suure naerulagina saatel ratsutas Krista Mart härrastemaja saali; seejärel ilmus sinna ka teisi talumehi ning teolisi tallist võetud hobustega, keda nad köitsid seinahaakide ja -konksude külge kinni.

Ühest aidast, kuhu samuti oli sisse murtud, leid-

sid teolised vangistatud Ronga Tehvani koos ta sulastega. Kui neid nüüd aidast välja toodi, siis nende pilkase pimedusega harjunud silmist hakkasid voolama pisarad, kuna nad algul ei suutnud kannatada valgust. Näljaseina tormasid Aabu ja Rain kohe rüüstajate hulka, hakates täitma oma kõri ning kõhtu, sest vangipõlves oli neid ainult nõndapalju toidetud, et hing püsiks kasinasti sees. Küll manitses neid Tehvan, et nad peaksid söömisega parajust, sest näljane suu võib süüa enam, kui vats suudab mahutada; kuid sulased ei pannud nüüd oma peremehe hoiatusi tähelegi, sest nälg ise on ju kõige suurem peremees.

Tehvan aga olles nälgimisest veidi nõrk ruttas esmalt pärima, et mida siis mõisas sünnib. Kuid nüüd polnud kelgi pikaks seletamiseks mahti, vaid sõnati ainult niipalju, et saksad on vaenlase pealetulemise hirmul põgenenud pakku, jättes mõisa talupoegade meelevalda.

— Siis ikkagi sõda, pomises Tehvan seda kuuldes ja hakkas oma sulaseid koju kutsuma.

Kuid ei Rain ega Aabu võtnud teda nüüd kuulda, sest olles näljased liitusid nad rüüstajatega.

— Ärge rikkuge vatsasid mõisa roaga, manitses neid Tehvan, — rooga jätkub meil koduski!

Kuid üldises rüsinas kadusid sulased Tehvanil silmist, nõnda et ta pärast mitmekordseid asjatuid hüüdmisi ja kutsumisi pidi siiski üksinda alustama koduteed. See roog, mida nüüd mõisaaitadest rööviti, tekitas Tehvanis jälkust. Olgugi et nälg vaevas ta kõhtu, oli ta siiski seevõrra uhke, et ei sirutanud oma kätt enese vangistaja vara järele, vaid hakkas aeglaselt mööda põlluvahelisi teid kodu poole sammuma.

Mõisas jätkus aga trall ning hõiskamine, kusjuures karjuti:

— Täna sööme ja oleme rõõmsad..!

Paljud aga olid õginud end nii kõrini täis, et kui nad ägisedes püüdsid veelgi kugistada, siis oksendasid roa koos viina ja õllega pahinal välja. Kuid oli ka sääraseid teolisi, kes püüdes ülemäärases söömises ja joomises mõõtu pidada istusid puhates ja jorutasid laulda:

Nüüd on söödud söögivõrra,
Joodud, lauldud lauluvõrra..!

Äkki kuuldus härrastemaja tubades jäledat koerakisa, ja peatselt ilmus saaliläveie Rain, hoides kahte noort hagijat sabapidi peos.

— Mis sa peletisi siia tood, hüüdsid purjutajaist kainemad, — siin isegi lärmamist palju!

Purjujoonud Rain ei pannud aga hurjutamisi tähelegi, vaid hoides koeri sabapidi kinni sõnas ta ringi vahtides:

— Kuskil ei hakka parajat varna silma!

— Lase koerad lahti! hüüti uuesti.

— Ei lase, vaid poon nad üles!

— Päh-häh-hää, hakka veel koeraraibet pooma! naerdi. — Lase lahti, egas nemad ole teinud meile halba!

— Re-rentmeistri koerad, kui vana kurat ise on läinud lendu, siis vähemalt poome ta lapsed..!

— Rain räägib tõtt, kuuldus nüüd hüüdeid, koerad poome üles! ja mehed hakkasid oma tallukate ümbert harutama paelu, et teha neist silmuseid.

— Hakka veel koeraraipeid pooma, parem kohit-

seme nad ära! hüüdis Krista Mart, tõmmates pussaka vahelt noa. — Too siia, mul on terav väits!

Kui aga Krista Mart haaras koeral turjast, lõi see lõrisedes oma hambad ta kätte.

— Või hammastega tuled külge, kurivaim, hammastega..! ja Krista Mart raputas verist kätt.

Siis aga tõmmanud ühe purujoobnud põrandal lamava mehe jalast säärsaapa, haaras Krista Mart jäledasti röökival hagijal uuesti turjast kinni ja toppis ta peadpidi saapasäärde, nii et ainult saba ja tagumised jalad jäid tal välja.

— Pure nüüd nõndapalju kui tahad, saapast sa aga välja ei pääse! ja Krista Mart haaras uuesti noa.

Üldises rüsinas tõugati suur viinavaat ümber, nõnda et peegelsile saalipõrand kattus peagu vaksa paksuselt halja viinaga.

— Tohho peletisi, kas viin ei lähe enam nahka?! hakkasid hilisemad mõisassetulijad hurjutama.

Palju mehi heitis aga kõhuli viina sisse maha ning hakkas põrandalt jooma.

— Ongi suupärasem, sõnas Mauka Jaan põrandalt viina rüübates, — mul saabas on tõrva haisu täis, nii et päris jäle on sellest juua!

Kui siis küllaltki oli joodud, märatsetud ja lõhutud, päästis Krista Mart oma hobuse saalinurgast lahti, ronis talle selga ja hüüdis nõnda:

— Nüüd, mehed, lähme Edise mõisa vaatama, mida saksad on meile seal maha jätnud!

— Päh-päh-päh, ja-ja-ja, lähme Edisesse ka, Edisesse ka! hakkas Tehose Hannes sülitades sädistama.

— Lähme joome ka Edise mõisa viinad nahka! ja palju sulaseid ning lahtisi inimesi, kes veel suutsid kõndida, läks Krista Mardiga kaasa, kuna aga need, kes määratu joomisega olid kaotanud mõistuse peast, jäid tubadesse, hoonete vahele ja keset mõisaõue ristseliti uimaseina lamama.

9.

Tehvani ja ta sulaste vangis viibides oli Imbi koos Maarega pannud veski käima ning jätkanud isa poolelijäänud tööd. Kui aga kõik varem kokkutoodud vili oli juba jahvatatud ning külamehed viinud jahukoormad koju, siis tuli Imbil veskiratas seisma panna, sest sõja kartusel hakkasid talumehed matma oma uudsevilja maapõue.

Ja siis muutusid päevad üha ärevamaks: ikka enam ja enam hakkas teid mööda voorima Narva poolt tulevaid sõjapõgenikke. Ka Vaivara kiriku õpetaja Jacob Gnospelius sõitis juba suurtel plaanvankritel mööda, peatudes kirikumõisas ühe öö; järgmisel päeval liitus temaga ka Toomas Knieper, kes alustas koos oma perega teekonda Tallinna poole, kästes köstril ja vöörmündril võtta kirikutornist kell ning matta see maha. Kõigest sellest oli Imbile jutustanud Hinno, kes nüüd peagu igapäev käis korra veskis teda külastamas.

Siis aga ühel teisipäeval pärast lõunat, millal ida poolt hakkas paistma suitsusambaid ning põgenikke

tulema suurtes pikkades voorides, tõi Lamboja talu manulise eit veskisse sõnumi, et rendihärra olevat ratsahobusel põgenenud mõisast minema ning et teolised olevat seal nüüd lagastamas ja lõhkumas aitu, kusjuures mitu kubjast olevat löödud koguni surnuks.

— Ja minu isa, ehmus seda kuuldes Imbi, — siis on nad temagi tapnud!

— Rumal laps, temale ei tee keegi häda — teolised kimbutavad ainult saksu ja nende sabarakke!

Kuid Imbi ei pannud manulise eide sõnu enam tähelegi, vaid kiskunud enesele vammuse selga ning köitnud rätiku nurgeti pähe, ütles uksel pöördudes:

— Lähen mõisa!

— Ära sa seda tee, hoiatas külaeit, — mõis on purjus mehi täis..!

Kuid Imbi ei võtnud neid vanainimese hoiatavaid sõnu kuulda, vaid väljunud toast, hakkas ruttama suurele teele, mis oli täis lääne poole rühkivaid sõjapõgenikke. Kuid Imbi ei pannud nüüd tähelegi neid käratsevaid inimesi ja kolisevaid koormavankreid, sest ta mõtles ainult oma isale, kes nüüd vahest vajab ta abi.

Jõudnud kiriku juurde, pöördus seal Imbi väljadevahelisele jalgrajale, mis viis teda lähemat teed kaudu Jõhvi mõisa.

Olgugi et osa rüüstajaid oli juba jõudnud mõisaõuest lahkuda, kõndisid neist paljud veel nüüdki seal pööraselt kisades ja vaaruvail jalgel tuikudes ringi. Mõis ise aga oli nii rüüstatud, nagu oleks vaenlane käinud seal juba sees: lõhutud aidauksed rippusid oma sagarail, härrastemaja aknad olid pekstud puruks ja õues lamasid uimaseks löödud kupjad koos purjutusunes magavate sulaste ning teolistega segamini maas.

Samas vedeles ka paljaksnäritud elajakonte, kuna teisal oli maha puistatud viljateri, jahu ja tapetud kanade sulgi. Laudas aga nüliti äsjatapetud lihaloomi, kelle sisikondi olid kõik uksealused täis.

— Isa, isa! kisendas nüüd Imbi joostes mõisaõues ringi.

Purjus teolised vahtisid teda jõllis silmadega, kuid kimbutama ei hakanud neist keegi. Need aga, kes olid otsimas ning jagamas vara, jooksid temast vandudes mööda ega pannud tähele ta hüüdeid. Küll käis ta läbi kõik aidad ja urkad, isegi härrastemajja söandas ta sisse astuda, kuid peale purjutusunes norskajate ja üksikute lällutajate ei leidnud ta sealt kedagi, kes oleks suutnud ta pärimistele kosta.

Samal ajal ruttas mõisast vabanenud Tehvan rühkival sammul kodu poole. Olgugi et vangipõlv oli kahandanud ta ihurammu, jätkus tal seda siiski nõndapalju, et mitte variseda väsinult tee äärde maha.

Jõudnud suurele postteele, nägi Tehvan kohkudes, et see on Vaivara poolt tulevaist põgenikest lausa ummistunud, nii et ta ei pääsenud seda mööda enam edasi. Vanker vankri küljes, veohobused, künnihärjad, inimesed ja karielajad — kõik nad venisid kisades, vandudes, ohates, määgides ja ammudes maanteed mööda edasi.

Kuid mitte kõigil põgenikel polnud hobust või härga, vaid palju vaeseid inimesi pidi seda pikka teed rändama jalgsi. Teiste seas tuli aeglaselt sammudes lesknaine koos oma kolme lapsega, kellest kaht ta kandis kätel, kuna kolmas hoides ta undrukusabast kinni sammus nuttes ta kõrval.

— Oh lapsukesed, ihus pole enam rammu! ohkas lesknaine, jäädes peatuma teel.

— Alt ära, hoia eemale, tprr, tprr, sõgedad! kisati püüdes peatada hobuseid, kusjuures vankrid veeresid kolisedes üksteise otsa.

— Ärge teed ummistage, edasi! kisati tagantpoolt.

— Pidage kinni, inimene aeti alla!

— Üks inimene ees või taga — seda juhtub nüüd tihti. Tee vabaks, või meie ajame teile otsa!

— Oodake ometi, las inimene koristatakse rataste vahelt!

— Egas venelane oota!

Jäädes tee äärde peatuma nägi nüüd Tehvan, kuis inimrüsinas kisti surnuksaetud naine koos oma kahe lapsega vankrirataste alt välja, kuna ta kolmas laps — vaevu põlvepikkune poisike, vahtis seda nuttes pealt. Surnuksaetud naine koos oma puruksmuljutud sülelastega tõsteti tee veerde ning siis jätkati liikumist.

— Kuis me selle inimeseloomakese jätame nüüd ta surnud ema kõrvale tee veerde? sõnas Triimu Oti perenaine, kelle vankri all tundmatu teekäija koos oma lastega oli otsa saanud.

— Mis meiegi suudame sinna parata! kostis mees.

— Tõsta ta vankrisse!

— Eks siis ole üks suu jällegi mureks juures.

— Loodame, et küllap Jumal võtab seda meile üks kord tasuda!

Lausumata sõnagi võttis Triimu Ott tee äärest poisikese ning, asetanud ta vankriservale istuma, jätkas rataste nagisedes põgenemist.

Nüüd jätkas ka Tehvan oma teekonda, olles kõigest nähtust sügavasti liigutatud; kuid raske oli tema

edasipääs, sest peagu igal sammul pidi ta vankrite eest kõrvale põiklema.

— Kuhu sa, külamees, kipud, hüüti nüüd Tehvanile ühtepuhku ning viibati seljataha, — seal tõstavad kasakad su pea piigi otsa!

Selles ei tundunud nüüd mingit valet, sest kogu idakaar oli juba suitsusambaid täis, kuna ümbruses hakkas isegi levima kõrbehaisu.

Et vähegi edasi jõuda, pöördus Tehvan suurelt teelt kõrvale ning hakkas sammuma mööda põldudevahelisi jalgradasid. Seejuures ta aga tundis, et kõigest nähtust-kuuldust hakkab ta pea pöörlema ning mõtted kipuvad minema keerdu.

Kas siis tõesti tuleb nüüd temalgi hakata kodunt põgenema ning ta peab minema mööda maailma hulkuma? mõtles Tehvan. Ei, ta ei lähe — ta jääb oma veskisse, olgu vaenlane nii kuri kuitahes. Kuid siiski, see on ju sõda, ja mida suudab sõja vastu tema — üksik inimhing? Ja Tehvanil oli nüüd raske otsustada, et kas koju jõudes rakendada hobune vankri ette, laduda viljakoorem peale, võtta Imbi koos ta lapse ja tüdrukuga kaasa ning alustada rändamist Harjumaa poole, või jääda siiski koju. See oli temas igipõline talupoja uhke trots, mis sundis teda küünte ja hammastega kinni hoidma oma kodupaigast ning varast. Nüüdki tuletas ta kibedusega meelde, kuis vangis olles laskis mõisavanem talle kuulutada, et võtab temalt veski ning annab selle Lamboja Hansule. Lamboja Hansule tema veski, ja ta oleks seekord uuesti löönud rendihärrat, kui see oleks seisnud ta ees. Lamboja Hansule minu veski, ja Tehvan naeratas kibestunult, sina rumal rentnik, kellel enesel pole jalatäitki maad ega ühtki

veskit, tahad seda minult võtta! Ei, kas või kuninga ette lähen sinu peale kaebama, aga oma veskit ei anna ma kellelegi, mitte ei anna!

Juba kuuliski Tehvan Pühajõe tasast kohisemist ja ta kiirendas sammu. Kuid jõudnud astuda veel mõnikümmend sammu edasi, märkas ta äkki metsatuka tagant, otse oma kodu kohalt tõusvat tule- ning suitsusammast.

— Minu veski! kisendas nüüd Tehvan, hakates jooksma.

Tulnud metsa tagant välja, jäi Tehvan kohkudes seisma — ta elamu, veski, tall, laut ja saun olid põlemas ning tuli tormas nende katuseharjadest välja. Suutnud esimesest ehmatusest toibuda, sööstis ta metsistunult kisades maja juurde ning tormas lahtisest uksest tuppa, mis oli maani suitsu täis. Ja joostes seal pooleldi käsikaudu kobades ringi kisas ta kogu aja:

— Imbi, Imbi!

Kuid keegi ei vastanud talle.

Sattunud siis laestrippuvale hällile, kiskus ta selle koos vibuga lae küljest lahti ning tõi õue — hällis oli mõõgaga läbipistetud verine laps.

Tütrepoeg — tema veski pärija, kelle eest ta oli hakanud isaliku hellusega hoolt kandma, on tapetud, tapetud jõledal kombel!

— Siis venelane, neetud venelane on otsaga juba siin!

Uuesti jooksis Tehvan tarre, kuid sealt enam mitte kedagi leides ruttas ta põlevasse lauta, talli, sauna ja veskisse; kuid kuskilt ei leidnud ta Imbit ega ühtki elavat või surnud inimest; ka hobune ja ta lehmad olid kadunud.

— Imbi, Imbi! hädaldas Tehvan, kuid vastuseks kuulis ta ainult tule praginat.

Joosnud üle purde teisele poole jõge, nägi seal Tehvan, kuis eemal ruttas metsa poole kobar valgeis pihtkasukais ratsanikke.

— Siis teie tegite seda, teie — metsalised..! ja Tehvan raputas rusikat.

Vaenlase ratsanike kadudes pöördus Tehvan tagasi. Hooned olid juba üleni leekides, kuna elamu katus vajus mürisedes kokku. Nüüd tormas ta veskisse, vallandas selle pärsid ja avades vesivärava laskis vee kohisedes rattale.

Lõk-lõkkadi-lõk-kadi, hakkas veskiratas pöörlema, ja selle häälitsus tõi Tehvanile veidikesegi rahu, nii et ta suutis isegi sõnada:

— Liigu ning laula nüüd sinagi oma viimast laulu — peatselt oled sa päris tuhk!

Veski, see oli Tehvanile enam kui sõber, alati kõnetas ta teda nagu inimest. Kuid nüüd ei suutnud ta kauemaks veskisse jääda, sest kibe lämmatav suits ja pööraselt tulikuum leitsak surusid ta sealt välja; pealegi hakkas ka katus pragisedes varisema.

— Suigu lauldes surmaunne..!

Veel kostis lõk-lõkkadi, ja siis varises katus mürisedes ning tulesädemete laiali paiskudes kokku, nõnda et korraks kadus isegi leek, andes kohutavale suitsusambale ruumi. Samas aga kerkis varisenud rusuhunnikule uuesti tuli, kuid nüüd enam polnud kuulda veskiratta lõginat. Ka teised hooned varisesid üksteise järele mürisedes kokku.

— Otsas, lõpp — kõik on hävinenud! sõnas Tehvan vahtides tulle.

Ja siis võtnud hällist tapetud tütrepoja, vaatas Tehvan talle kaua ning silmi pilgutamata otsa, ise sõnades:

— Enam pole mul veskit, mida pärandada sulle, kuid enam pole ka sind, kes teda oleks kunagi vajanud. Võtku siis sindki tuli, mille on süüdanud kurja vaenlase vallatu käsi! ja asetanud oma tapetud lapselapse tagasi hälli, tõstis ta selle keset põlevaid tukke, ise kibedusega mõeldes: nüüd on lõppenud mu sugu!

— — — — — — — — — — — — —

Juba oli saabumas pimedus, kui Imbi pärast oma asjatuid isa otsimisi kavatses Jõhvi mõisast lahkuda. Parajasti kui ta oli minemas üle mõisaõue, hakati äkki ümberringi kisama:

— Soldatid tulevad mõisa, soldatid..!

Ja nüüd need, kel vähegi oli veel mõistust peas, aga samuti ka palju teoliste naisi, kes olid tulnud otsima rüüstajaist järelejäänud vara, hakkasid seda kuuldes robinal laiali jooksma. Kuid ka purjusolijad ehmusid kaineks ning karates maast hakkasid pagema nii kiiresti, et maa aina müdises nende jooksusammude all; ühtlasi kuuldus ka vankrirataste loginat.

Koos teistega hakkas hirmunult jooksma ka Imbi, kellele samutigi tõi soldatite nimetamine kartust; seejuures sattus ta suurde inimrüsinasse, mis kandis teda sinna, kuhu ta ise ei tahtnudki minna.

— Alt ära, alt...! kuuldus äkki hoiatav hüüd ja lõhkuv hobune tormas keset inimmurdu.

Parajasti kui Imbi tahtis karata teelt kõrvale, sai ta tugeva aisahoobi kuklasse, nii et ta kukkus otseti maha.

— Tpruu, tpruu kurivaim! karjus voorimees, kes lõpuks oli suutnud peatada hobuse, ja ronis vankrilt.

Kummardudes hobuse alla jäänud tüdruku kohale nägi voorimees, et ta on ajanud inimese surnuks. Juba pidi ta uuesti asuma vankrisse, kuid nüüd hakkas maaslamaja valuliselt inisema.

— Siiski, eluvaim on tal veel sees, ja voorimehe süda muutus hoopis kergemaks, et vahest ei jäägi selle inimese surm koormama ta hinge.

Kuid kes koristab selle tundmatu tüdruku, kes võtab ta enese hoolde? ja voorimees vahtis abitult ringi. Kisades jooksid inimesed ikka kaugemale, ja mõned üksikud, kes veel juhtusidki temast mööduma, ei pannud tähelegi teelseisva voorimehe palveid, et nad võtaksid vankri alla jäänud tüdruku eneste hoolde. Tema ise oli aga siinses maanurgas hoopis võõras — kaugest Tartu linnast raehärrade poolt maakuulamiseks välja saadetud voorimees Jochim, kes aga nüüd vaenlase pealetulemise tõttu pääsemata Jõhvist edasi oli pöördumas tagasi kodulinna, et viia oma raatmanele õigeid teateid kõigest sellest, mida ta oli oma teekonnal jõudnud kuulda ja näha. Et aga Jochimil oli tõeliselt jumalakartlik süda, siis söandamata jätta seda uimasekssõidetud neitsit maanteele surema, asetas ta vankrilelaotatud õlgedele ning alustas Iisaku kaudu tagasiteed Tartu linna, lootes tee ääres jätta teda kuhugi ristiinimeste hoolde, kust ta toibudes võiks leida tagasiteed oma kodukülla.

Ja nii tuligi Imbil enesele teadmata ning tahtmata eemalduda oma isamajast ning liikuda logiseval vankril ikka enam ja enam lõuna poole.

Soldatid aga saabusid mõisa. Neid oli saatnud Jõhvi mõisa pärisomanik kindral Otto Wellingk Ruhja sõjaleerist Narva kaitsjaile appi. See oli Viiburi rü-

gemendi kahesaja-kolmekümnemeheline Soome jalameeste väesalk, keda juhatas vana hallpäine ooberst Zacharias Aminoff. Nendesamade Soome musketäride ilmumine peletaski nüüd Jõhvi mõisast lahtisi inimesi, sulaseid ja võsavendi minema.

Jõudnud Jõhvi mõisa, selgus seal ooberst Aminoffile, et Narva poole on tal võimatu edasi pääseda, sest venelaste rüüstesalgad olid juba ümbruses liikvel, ning nagu ta luurajad tõid kindlaid teateid, asus vaenlane kõigest ühe penikoorma kaugusel.

Loonud mõisas vähegi korda, paigutas sõjapealik Aminoff oma mehed purustatud härrastemajja, saates seejuures mitmele teeharule valvurid välja, et vähemalt osagi ta sõdureist võiks pika tee väsimusest katuse all rahulikult puhata.

Tolsamal pimedal sügisesel ööl kestis aga teedel inimeste ja loomade voorimine ning kogu Jõhvi ümbrus oli täis põgenejate lärmi. Pime laotusealune lõi nüüd tulede kumas nii heledasti loitma, et ulatus mõnes paigas valgustama põgeneva maarahva teed.

Vara hommikul ruttasid aga väljasaadetud luurajad tagasi mõisa, tuues sinna ärevaid sõnumeid, et venelaste suured ratsaväe-parved liginevad Jõhvile, ning et ümberkaudsed metsad on neid kubinal täis.

— Jumala pärast, hüüdsid seda kuuldes musketäride ohvitserid oma ooberstile, — kui me praegu ei hakka taganema, siis lähevad venelased meist kahelt poolt mööda ning meie ei pääse enam omade juurde tagasi!

— Ega venelane polegi nii hakkaja sõjamees, nagu ta seda oma lärmamisega näitab, rahustas oma ohvitsere vana ingerlasest ooberst Aminoff, kes juba ammu-

möödunud Moskva sõjas oli õppinud venelasi hästi tundma.

— Siiski, härra ooberst, hädaldasid kaptenid, — neid on nii koletu palju, et ikkagi oleks mõistlikum pöörduda tagasi, kuna me pealegi Narva enam niikuinii ei pääse.

Seistes keset mõisaõue näris ooberst Aminoff erutunult oma vurruotsi, sest tal oli vastumeelne anda taandumiseks käsku, enne kui polnud veel vaenlasega tõelikult kokkugi puutunud. Kuid siiski nähes paigalejäämise kasutust pidi ta lõpuks raske südamega oma ohvitseride nõuandmisele järele andma. Ja siis koondudes pikaks plutooniks kokku ning hoides laetud püsse õlal, hakkasidki Soome jalamehed sirgete ridadena lahkuma Jõhvi mõisast.

Juba kuulduski kirikukülast püssiprahvatusi, ka parempoolsest metsast kostis üksikuid pauke — venelased olid mitmest küljest lähenemas.

Hüpanud sadulasse, asus ooberst Aminoff oma musketäride etteotsa, ja siis vajusid nad tihedasti kokkuliitunud ridades ühise mügerikuna üle mõisa põldude ja kesa, kusjuures nende püstihoitud täägid tundusid okastena, mis on ähvardavalt turris.

Soome jalameeste lahkudes jõudsid kasakad Jõhvi mõisa, kuhu nad sisse tungides kargasid üle tarade ja aiaroigaste, kuna see poolmetsik rahvas polnud harjunud liikuma mitte üksnes läbi väravate ja mööda teid. Nende karvased peamehed kisendasid vandudes, lasksid püssi ning keerutasid piitsa, mille otsas rippusid tuvimunasuurused tinapommid.

Peatudes Jõhvi mõisas röövisid venelased sealt veel alalejäänud loomad ja vilja; mida nad aga ei suut-

nud kaasa võtta, selle söötsid oma hobustele, kuna järelejäänud heinad ja vara põletasid koos mõisahoonetega maani maha. Peatselt viisid nad oma jumalakartmatus vallatuses ka kirikusse tule, tehes seal altarile suure lõkke. Kui aga jumalakoja laevõlvid koletu mürinaga kokku varisesid, siis tundsid nad seeüle otsatut rõõmu.

Venelasile jalgu jäänud talurahvas, keda nad aga juhtusid tabama, löödi samas maha. Seejuures peksti neid piitsadega, mille otsa riputatud tinapommid purustasid luid. Kõige enam püüdsid nad igasugusel kombel irvitada just maarahva üle, sest seda sattus neile kõige enam kätte, ja pealegi oli aadlike piinamise keelanud neile tsaar, kes seega püüdis neid meelitada enese kilda.

Nagu kasakad ise irvitades ütlesid, oli neile kõige meelepärasem inimesi piinates teha neist verist kotkast — lõigates neil küljed lõhki ning painutades roided kahele poole tiibadena välja. Lapsi aga köitsid nad pundardena kokku ning ladudes neid vankreisse saatsid nagu hanekoormaid kaugele Lõuna-Venemaale oma stanitsadesse orjama.

Üks säärane kasakate salk tormas suurel postteel põgenikele peale, peksis ning lõhkus neid segamini, nii et maantee täitus inimkehadega. Suure kära ning naeruga teotasid nad seal naisi nende meeste ja omaste surnukehade kõrval, saates neid pärast seda Narva alla väeleeri, kus neid sunniti käsikividega sõjaväele vilja jahvatama, pärast rasket päevatööd aga olema öösiti sõjameestele lõbuorjadeks.

Ja oli siis nuttu ja hädakisa, suitsu ja tuld kogu

Alutagune täis. Moskoovia riigi tsaar Peeter Aleksejevitš kihutas ning ergutas aga oma sõjasulaseid ikka meeletumale laastamisele, kästes neil luua Tallinna ja Narva vahele tõelise tuhakõrve, et appituleval Rootsi kuningal oleks raske sellest läbi pääseda.

10.

Külades rakendati vankrite ette hobuseid ja härgi, täideti oma kasina varaga koormaid ning alustati põgenemist lääne poole. Paljud talupojad, kes oma sügisese külviga olid hilinenud, tegid seda nüüd viimasel silmapilgul, istudes seejuures hobusel ratsa seljas, et nii kui vaenlane peaks kuskilt metsa tagant pistma oma pea, siis kihutada kohe pakku.

Küla küla järele vooris siis kogu Alutaguse maarahvas nuttes ning halisedes põgeneda Rakvere poole, et pääseda tigeda vaenlase tallamise alt.

Vahepeal oli Eestimaa kindralkuberner Axel Julius de la Gardie andnud üldiseks sõttatulekuks juba mitmeid käske, nõudes, et kõik mõisnikud, vaimulikud, linnakodanikud ja muu seisuslik rahvas koguks enda käsu all olevad talupojad koos sulastega kokku ning neid võimalust mööda kõige sõdimiseks vajalikuga varustades asuksid jõgede ja teekitsuste äärde, et pidada seal vaenlast seniks kinni, kuni kuningas ise jõuab appi. Olgugi et seda käsku kuulutati kantslitest, pol-

nud sel aga mingit mõju, sest kõik mõisnikud ja tähtsamate ametite pidajad olid nüüd koos omastega kihutamas ülepeakaela Tallinnasse peitu. Nende eeskuju järgi pidid nüüd viimses hädas tegema ka talupojad, põgenedes ahastades ja ulgudes küla küla ja kihelkond kihelkonna järele, ilma et nad oleksid teadnud, kuhu minna.

Põgenikud liikusid vahetpidamata ühe sõõmuga mitu ööd ja päeva järjest, nii et kogu aeg oli suur Narva maantee, nii kaugele kui silm ulatus nägema, nagu määratu suur laat. Seal liikus nii hobuste kui ka härgadega veetavaid koormaid ja kõndis väsimusest tuikuvaid inimesi.

Suuremaks puhkuses jäädi peatuma Viru-Nigula kiriku juures Pada jõe orgu, kuid paljud, suutmata enam sinna minna, vajusid väsinult porisele teekaldale maha, jäädes samas norisedes magama.

Et siia ei paistnud enam Jõhvi ümbrusest tõusvad suitsusambad, siis julgeti nüüd isegi oma ikestatud härgi ja hobuseid lahti rakendada, lastes neil veidigi hinge tõmmates närida teeäärset närtsinud rohtu. Paljud emad aga suigutades oma sülelapsi hakkasid neid kasina rinnapiimaga toitma, püüdes neid seejuures külma põhjatuule eest varjates sõbaservaga katta.

Samas kihutas ning kappas teid mööda ringi ratsutada traguneid, kes kogu aja kisades karjusid, et üks teeveer hoitaks nende liiklemiseks lahti; korralduste andmisel ja käskude viimisel kihutasid nad nii kiiresti, et nende hobuste kabjad pildusid vedelat pori tee ääres puhkajaile näkku.

Pada jõe orgu jäi pikemale puhkuspeatusele enamasti hädiseid või liialt kaugelt tulnud inimesi, kuna

aga need, kes veel suutsid teed tallata, jätkasid peatselt jällegi sammu. Ka Viru-Nigula kihelkonna rahvas ladus nüüd oma vara koormaisse ning alustas koos teistega põgenemist.

Soome jalameeste lahkudes Jõhvi kihelkonnast tuli sealt nendega kaasa ka palju lahtisi inimesi, kuna aga enamjagu peremehi oli jõudnud sealt juba päev või teine varem teele asuda.

Teiste põgenike seas ruttasid nüüd Rakvere poole ka Ronga Tehvani sulased Aabu ja Rain. Nad olid Jõhvi mõisa haljast viinast pooleldi uimaseina läinud koos teistega rüüstama ka Edise mõisa, ja sealt järgmisel varahommikul unest ärgates rutanud koju, millest aga oma ehmatuseks olid leidnud ainult jahtunud ahervaremed. Ja nüüd nad liikusid paigast paika nagu kunagi lahtised inimesed, kel kuskil pole kindlat peavarju ega aset. Olles murdnud enestele tee äärest tublid malgad pihku, astusid nad, väsinud ning näljased, teineteisele toetudes samm-sammult lohisedes edasi.

— Kes võis seda arvata, et meil tuleb veel mööda laia maailma minna hulkuma! sõnas Aabu.

— Mis meil — hulgume, kannatame nälga, kuid ükskord leiame kuskilt ikkagi ulualuse, aga vaene Imbi..!

— Eks temal ole nüüd kõige parem — on maailma põrgumürast ja vaevast lahti! kostis Aabu.

— Minul aga on siiski kindel lootus, et kunagi saame teda veel näha!

— Miks nõnda..? küsis Aabu.

— Arvan, et Tehvan jõudis ikkagi parajaks ajaks koju ning nad asusid enne meid teele, seletas Rain.

— Annaks Jumal, et see kõik oleks nõnda! ohkas Aabu.

Kui nad siis vaikides olid mõnikümmend sammu edasi astunud, võttis Aabu uuesti sõna:

— Jah, seda kõike teeb viin, et võtab meeste meeled sõgedaks; oleksime pidanud ikka Tehvani sõna kuulma!

Rain neelahtas kuuldavalt, kuid ei kostnud seepeale sõnagi.

— Hoi talumehed, eest ära! kuulsid nad äkki selja tagant hüüdeid, ja vaevu suutnud astuda teelt kõrvale, kappas neist viis ratsanikku kabjaplaginaga mööda, rutates Rakvere poole.

— Äh, oleks meilgi nüüd säärased hobused, ohkas Aabu, — jalgsi me aga õhtuks Rakverre ei jõua!

— Ei jõua!

Kuid mida enam lääne poole, seda enam olid seal nüüd kõik väljad, metsaalused, küünid, urkad ja teed põgenikke täis, nõnda et määratu suur kisa ja lärm kuuldus ümberringi.

Parajasti kui Aabu ja Rain olid läinud üle Selja jõe kivisilla, tuli neile vastu suur trobikond talupoegi, kel kõigil olid pikad vöörkotid ohelikkupidi rippumas seljas, käes ja õlal aga vikatid, hangud, ahingid, tuurad, kirved ja paljudel isegi jämedad ränilukuga püssid ja karabiinid. Nende talupoegade eesotsas aga sammus mööda läbitallatud teepori hundinahkses kasukas siledanäoline mees, kes möödudes tee veerde seisma jäänud ja nüüd maameeste suurt rodu imestusega vahtivaist Tehvani sulaseist sõnas neile nõnda:

— Kuhu te, külamehed, lähete? ja ta vaatas oma hallide silmadega neile lahkesti otsa.

— Asjata küsida, kostis Aabu, — eks sa näe ning tea isegi, mispärast nüüd meestel on tuli jalge all!

Jäädes seisma ning osutades enesest möödasammuvaile relvastatud talupoegadele kostis tundmatu:

— Meeste päriskoht pole mitte joosta pakku, vaid mehised mehed peavad tulema siia!

Et Aabu ja Rain ei osanud seepeale sõnagi kosta, siis küsis neilt vastutulija uuesti:

— Kustpoolt mehi..?

— Oleme Jõhvi kihelkonnast! kostsid nüüd Aabu ja Rain korraga nagu ühest suust.

— Siis olete tõesti kaugelt, imestus tundmatu; — aga kus viibib nüüd teie hingekarjane Toomas Knieper?

Kuis võõras teekäija nende hingekarjast tunneb? ja Aabu ja Rain vaatasid kaheldes teineteisele otsa. Siis aga esimesest üllatusest end kogunud, sõnas Aabu pooleldi naeratades:

— Meie hingekarjasel olnud juba ammu enne venelaste päralejõudmist kõik neli ilmakaare tuult jalge all!

Seepeale ei lausunud tundmatu sõnagi, vaid hakkas pärima, et mida teavad nad vaenlasest. Et aga talupoegade salk oli edasi minnes pöördunud suurelt teelt paremale poole ning läinud mööda külavaheteed juba õige kaugele, siis hakkasid Aabu ja Rain eneselegi märkamata koos tundmatuga neile järele sammuma. Kui nad kõik oma teadmised vaenlasest olid kaasasammujale edasi andnud, küsis see neilt äkki:

— Egas siis teilgi pole siin kuskil elamispaika?

— Oleme lahtisi inimesi, kostis Aabu, — kus peavari, seal on ka meie elamise paik!

Kaugel eessammuvad relvastatud talupojad pöördusid Sõmeru mõisa.

— Eks tulge siis meie kilda, ja tundmatu tõstis oma karabiini teisele õlale.

— Mis mehed teie siis olete? leidis nüüd Aabu mahti küsida.

— Oleme kuningale truid ning ustavaid mehi!

— Kuningale... urises Aabu, — eks seda ole meiegi!

— Oleme Haljala kihelkonna mehi, täiendas kaassammuja oma seletust, — ja nüüd oleme kõik valmis maakaitsmiseks vaenlase vastu välja minema!

— Talurahvaga vaenlase vastu sõdima..! imestus Aabu, kuna aga Rain võttis nüüd omakordagi sõnada:

— Jõhvis olevat ka meie rahvast kutsutud seda tegema, kuid talupojad naernud säärase tahtmise välja!

— Miks? ja tundmatu muutus ülemääraselt tõsiseks.

— Miks, kordas Aabu, — kui sundijat ning kubjast tahetakse panna peameheks, kel siis enam lusti on minna sõdima!

— Sõjas on iga mees ise enese kubjas — kui ta seal ennast ise ei sunni, siis jääb ta vaenlasele jalgu! ja kaassammuja hääl tundus valjuna.

— Kas nende seas pole siis ühtki kubjast? ja Aabu osutas eessammuvaile talupoegadele.

— Ei, olid nad enne mis neist keegi oli, kuid nüüd on meie seas kõik ühevääarsed sõttaminevad talupojad — peremehed, vabadikud, manulised ja sulased, nende kõigi kohta käib üks ning samane mõõt!

— Aga mis mees sa siis ise oled?

— Mina, ja tundmatu ajas enese sirgu, — olen Haljala kiriku õpetaja Martin Closius!

— Õpetaja, kordasid Aabu ja Rain ega osanud algul seepeale enam midagi kosta. Kuid olles sellestki üllatusest toibunud, sosistas Aabu Rainile salamahti kõrva:

— Kas sa kuuled — papp tahab hakata sõdima!

— Jah, sõnas seepeale Martin Closius, kel oli ütlematu terane kõrv, — mina lähen koos oma kihelkonna meestega sõtta ega poe mitte häbiga peitu, nagu teete seda teie!

— Küllap oleksime meiegi läinud, ka meil pole kangusest puudu, kostis Rain õhinal, — kui mitte sõda poleks ajanud Jõhvi mehi enneaegu laiali!

— Ühed talupojad olete kõik, ütles Martin Closius viibates eessammuvaile meestele ja kordas siis oma kutset: — nii et tulge meie kilda!

— Malkadega..? ja Aabu osutas oma kaikale.

— Seniks kui leiate paremat, aitab neistki — tulge!

— Egas meil siin nüüd muud hakkamist polegi..!

Ja nii nad läksid Sõmeru mõisa, kuhu nüüd maakaitsjaid oli igast ilmakaarest kokku tulemas. — —

— — — — — — — — — — — — —

Sõmeru mõisa suur park oli punakollaseist vahtralehtedest üsna kirju; ka õhk oli täis noid varisevaid puulehti, mida sügisene tuul keerutas ringi ja paiskas lõpuks maanteele, kus nad katsid pori.

Mõisaõu oli aga täis kokkutulnud talupoegi ja ka Rakvere linna kodanikke, kelle seas oli nii ratsa- kui ka jalamehi. Paljud neist otsides külma tuule eest varju hulkusid mõisahoonete vahel ringi, kuna aga tei-

sed püüdsid trampimisega peletada ihuliikmeist külma, mis nüüd üsna halastamatult tikkus kõigile ligi. Kuid oli ka neid mehi, kes, olles teinud enestele tulelõkked, pikutasid nüüd nende ümber, soojendades kordamööda üht ja teist külge. Kõige paremini olid aga külma vastu end varunud Rakvere kodanikud, kel ka sõjariistu oli päris ohtrasti, nõnda et nad omasid korraga nii püssi kui ka mõõga.

Õhtu eel saabus Sõmeru mõisa veelgi maakaitsjaid: Kadrina õpetaja Johan Meister tõi sinna ligemale poolsada talupoega, kes kõik olid põlvini porised, sest sügisesed teed olid muutunud nii põhjatuks, et mõnes paigas pääsesid vankrid edasi vedelas poris aina ujudes. Siis tuli sinna ka Jakobi kihelkonna hingekarjane Christian Kelch, kes oma väsimatu õhutuse ning manitseva sõnaga oli suutnud oma kihelkonnast suure hulga talupoegi kokku ajada.

— Ega polegi muud kui puha pappide kaardivägi, irvitasid nüüd Rakvere kaubasellid, kuuldes, et sõjapealikuiks on ka kirikuõpetajaid; — oh seda lusti ja laulu, mis siin siis oleks, kui nad ka oma nutunaised oleksid kaasa toonud!

Tõsiste paletega kõndisid hingekarjased oma hundi- ja karunahkseis kasukais, mida nad talviti kandsid pikkadel teekondadel, olles surijaile viimset jumalaarmu andmas, mõisaõues ringi ning julgustades oma mehi ei pannud rumalate Rakvere sellide lorisemist tähelegi.

Najatudes seljaga vastu vahtratüve istusid Aabu ja Rain mõisaparki tehtud lõkketule ääres ning mõtlesid ainult sellele, kuis vaigistada oma nälga.

— Nälg vaevab nii hullusti, et isegi uni ei tule silma! kurtis Rain.

Käed ristamisi rinnal, nõnda oli Aabu jõudnud juba suigahtada, ning nüüd ta ainult urahtas midagi vastata, kergitades seejuures oma parempoolset laugu.

Vahepeal oli saabunud pimedus ja hingekarjased läinud koos Rakvere kodanike peamehe ja mõne muu sõjapealikuga härrastemajja nõu pidama. Peatselt ilmus Sõmerusse koos oma kannupoistega ka aadlimees Röttchert von Tiesenhausen, kes samutigi võttis nõupidamisest osa.

Kogu öö läbi vooris aga Rakvere linna ja Sõmeru mõisa vahel kihutada ratsamehi, viies ja tuues sõnumeid. Samal ajal, millal osa talunikest tukkus tule ääres, pöörasid teised oma vikateil kanda, nõnda et haljas tera jäi löe otsa odataoliselt püsti. Taamal kuuldus aga kilksahtusi — seal ihuti tera.

Kui vastu hommikut hakkas ilm muutuma valgemaks, siis puhuti mõisaõues sarve — peameeste nõupidamine oli jõudnud lõpule. Härmatisvalgega kattunud vammustes mehed kargasid nüüd jalule ning hakkasid käte ja jalgadega veheldes peletama kontidest kangestust ja külma.

Lõpuks siiski suikuma jäänud Raingi avas sarvehäält kuuldes oma unised silmad, kuid mitte leides enese kõrvalt Aabut, oli ta imestus seeüle üpris suur. Kuid juba aetigi mehi härrastemaja juurde hunnikusse kokku, ning peatselt kostis selle trepil seisvate peameeste ja hingekarjaste seast Jakobi õpetaja Christian Kelchi veidi vali, kuid siiski südamest tulev hääl, mis lõikudes läbi hommikuse karguse tungis meestele hinge:

— Armas maarahvas Eestimaal, alustas õpetaja

Kelch, — sind ja meid kõiki on nüüd tabanud suur ning äraräägimatu raske õnnetus: vaenlane on tunginud meie maale, kus ta ennekuulmatul kombel riisub, röövib, põletab, naerab meie naisi ja halastamatult tapab. Olgu nüüd meie patt kuitahes suur, kuid kõike seda ei ole meie mitte ära teeninud, vaid kurat ise on tulnud maailma meid taga kiusama. Aga meie teame ka, et Jumal, kes on saatnud oma armsa poja meid lunastama, on ka meie aitaja; tema on see, kes saadab meile oma abi meie armsa ning vägeva kuninga Karl Kaheteistkümnenda läbi. Kuid seejuures on Jumal andnud meile mõistuse ning meele, et ka meie ise kaitseksime end, oma naisi, lapsi, koda ning vara, pannes vaenule vaprasti vastu. Ja selleks olemegi nüüd tulnud mitmest ja mitmest kihelkonnast siia kokku, et asuda vaenuteele. Kuid nagu meie teame, ei saa olla ükski kari ilma karjaseta, sest siis laguneb ta koost ning igaüks jookseb isepaika laiali.

Maakaitseks kokkutulnud talurahvas kuulas üha suureneva tähelepanuga Jakobi kihelkonna õpetaja sõnu, mis olid arusaadavalt selged ning voolasid ta suust nagu vesi.

— Ja seepärast, jätkas Christian Kelch, — et meie töö ning olemine vaenule vastupanemisel kannaks enam vilja ja et selles kristlaste sõjaväes valitseks tõsine üksmeel, peame valima nüüd enestele ühe õiglase ning tubli karjase ehk peamehe, kes meie ettevõtmist targasti juhataks!

Uuesti peatus õpetaja, kuna aga talupojad hakkasid omavahel sõnama:

— Kuid mõisnikku ei taha, parem juba olgu tubli papp! ja samas hakkaski Jakobi kihelkonna mehi hõi-

kama: — Ole sina ise meile peameheks ning karjaseks, nõndasama nagu sa oled seda meile koguduses!

— Pidagem, sõbrad, pidagem..! ja Christian Kelch tõstis manitsedes sõrme. — Olgugi et olen kogu oma tahtmise ning hoolega püüdnud olla teile abimeheks, peate siiski valima nüüd teisi, sest sõjapealikuks pole ma mitte kohane. Kuigi ma enese arvates olen nõndasama julge nagu seda kuningale truu ning ustav sõjamees peab olema, ei jätku mul aga selleks oskust. Ja ta andis kõigile kokkutulnud maakaitsjaile nõu valida enestele üldiseks peameheks väga vapper ning aus ja oma talupoegade seas suures lugupidamises olev aadlimees Röttchert von Tiesenhausen.

Ka teised kirikuõpetajad olid säärase sooviga päri. Algul nurisesid talupojad küll aadlimehest pealiku valimise vastu, kuid lõpuks leppisid temaga ometi, hüüdes kooris:

— Olgu siis tema meile peameheks, kuid mõisakombeid ärgu ta ühes toogu!

Pärast peamehe õnnelikku valimist laulsid nüüd kõik tapluseks kokkutulnud mehed südame kinnituseks oma hingekarjaste eeslaulmisel õndsa usuisa tohter Martin Lutheri ülemlaulu: Olgu maailm täis kuradeid, kes tahavad meid neelda..!

Laul vaimustas ning ühendas kõiki, kaikudes hommikuses aovalguses kaugele üle väljade ning ulatudes ka metsades paosolevaile inimesile kõrvu.

Juba enne pasunapuhumist oli Aabu kange nälja näpistusel ajanud end jalule ning hakanud toitu otsides mõisa aitade ja tallide vahel ringi luusima. Kui aga rahvas aeti mõisaõue kokku, siis Aabu ronis redelit mööda tallilakka, kust ta juba varem oli kuulnud kikka

kiremist. Ja nüüd pooleldi pimedas lakas käsikaudu kobades jäi seal katuse pennipuul istuv suur kikas talle kisades pihku.

— Oled küll kasulik lind, kuid nälg sunnib sind murdma! ja Aabu käänas kikkal pea tiiva alla, et ta ei suudaks teha häält.

Samal ajal, millal kõik talupojad olid kuulamas õpetaja jutlust ning valimas enestele peameest, tappis Aabu kikka, kiskus talt sisikonna ning hakkas kohendama kustuvat lõket, pannes tulle ka ühe suure rusikataolise kivi. Matnud seejärel tapetud kikka haorisude alla, et ta ei hakkaks kellelegi silma, istus Aabu üksinda tule äärde maha.

Pärast laulmist puhuti uuesti sarve, ja siis hüüdis juba uueks peameheks valitud Röttchert von Tiesenhausen, et talumehed koonduksid kihelkonniti mõisaväljale kokku, et neid seal jaotada kompaniidesse ning määrata igale osale oma korporal ja rotmeister.

Nagu pesast väljalennanud vaablaste parv hakkas nüüd mehi mõisa ümbruses kihama, kusjuures joosti ning rutati trobikondades väljale.

— Rain, ae, Rain! hõikas Aabu.

Õnneks oligi Rain ligiläheduses, nõnda et ta võis Aabu hüüdu päris hästi kuuldes tõtata ta juurde.

— Kuhu sa, kurivaim, kadusid?

— Anna mulle oma vöörkott! ja Aabu sirutas käe.

Imestudes ulatas Rain talle oma tühja vöörkoti, mille Aabu riputas enesele kaela. Seejärel veeretanud tulest hõõguva kivi, toppis ta orgi abil selle kikka lahatud kõhtu ning pani siis kõigega kotti, mille suud kokku köites võttis sõnada:

— Kui ühe penikoorma teed oleme läbi kõndinud, siis on ta küpsenud!

— Aga suled..? imestus Rain.

— Need langevad siis iseenesest maha, ja Aabu heitis käega.

— Kust sa selle kikka said?

— Lähme! kostis seepeale Aabu, ja ta hakkas ruttama teistele järele.

Sõmeru mõisaväljale oli nüüd koondatud enam kui kakssada pead talupoegi, peale nende aga veel Rakvere kodanikke, selle, kaupmehi, sulaseid ja igasugu linnarahvast, kes nüüd kõik olid rõõmuga valmis vaenlase vastu välja minema. Ja siis hakkasid hiljutivalitud peamehed talupoegi kihelkondade järgi kokku koondama, nõnda et kogu aeg kuuldus hõikamisi:

— Nigula rahvas siia, Haljala mehed taamale, Jakobi ja Lüganuse omad paremale poole..!

Äkki meenus Haljala õpetajale Martin Closiusele, et ta oli näinud siin ka Jõhvi kihelkonna mehi, ja ta hõikas:

— Jõhvi rahvas, asuge jõepoolsesse salka!

— Eks lähme siis pealegi, kui meid kutsutakse, sõnas Aabu, — meil ju ükstakõik — oleme lahtisi inimesi..!

Kuid nüüd pidi nii Rain kui ka Aabu imestuma, et nemad polnud Jõhvi kihelkonnast ainukesed siin, vaid rahvahulgast tulid välja ning hakkasid äärmise salga juurde sammuma Jõhvi mõisa sepp Hauka Aadu, lahtisist inimesist Krista Mart ja Tehose Hannes, peremehist Sibi Andres, Tora Mikk ja veel palju teisi, keda Aabu ja Rain tundsid kui oma kihelkonna rahvast; kuid peale nende astus rahva seast välja ka köster Hinno.

— Vaata, Aabu, vaata — ka köster on eksinud siia!

— Eks nüüd ole temagi kohus siin olla!

— Kuid mina ei taha..! ägestus Rain.

— Mida sa ei taha? Et köster läheb sõtta!

— Sõdigu ta või mitte, õiget sõjameest temast niikuinii ei ole, kuid temaga ühes ning samas salgas mina olla ei taha, parem siis lähen juba Haljala meeste hulka!

— Egas siin oma tahtmise järgi minna ka ei tohi!

— Siis mingu tema, kuhu tahab, kuid meie hulka ärgu ta tulgu!

— Et kas sa näe, või Ronga möldrid lasevad end siingi paista! hüüdis Hauka Aadu, tulles suruma kätt. — No tere siis kah! ja pärast käesurumist lisas ta ringi vahtides: — Aga Tehvanit ennast polegi näha?!

— Ei ole, ja vist ei näe me teda enam kunagi! kostis Aabu vaikselt.

— Ära sa nõnda kollita! ütles Hauka Aadu ja ta sõnadevool katkes.

Tulnud oma kihelkonna meeste juurde, oli Hinno Tehvani sulaseid nähes üpris rõõmus, hakates neilt kohe pärima, et mida teavad nad oma leivavanemast ja ta tütrest Imbist.

— Mis sa Imbist pärid! ei suutnud Rain oma viha kauem hammaste taga pidada, vaid puistas ta köstrile näkku. — Võrgutasid tüdruku, pärast lasksid pista ta häbisambasse, ja nüüd veel pärid..! Sa oled hullem Juudas kui see, kes kolmekümne hõbeseekli eest müüs Kristuse! Mine eemale — ühes salgas sinuga ma olla ei taha, sest siis tekib mul kiusatus sind tappa!

Hinno kahvatus näost, kuid enne kui ta suutis end

vastamiseks koguda, hakkasid peamehed ning salgaülemad viima oma mehi suurele teele, kus neid asetati mitmekesi kõrvu üksteise taha haneritta. Jäädes üksikuna lagedale väljale seisma ei osanud Hinno algul kuhugi minna, sest kogu aja kumisesid äsjakuuldud laimusõnad tal kõrvus. Siis teda peab külarahvas Imbi võrgutajaks, teda, kes vahest kõige enam tunneb Imbi pärast muret! Enne Jõhvist lahkumist oli ta joosnud veskisse, et olla Imbil põgenemisel igati abiks, kuid veskist oli ta leidnud ainult hõõguvad ahervaremed.

Päike oli juba tõusnud õige kõrgele, kui Sõmeru mõisa koondunud talupojad ja Rakvere linna kodanikud hakkasid pikkade rodudena liikuma läbi Raudvere ja Võhma küla Sämi jõe äärde, et seal panna vaenlase edasitungi seisma.

Kõik teeäärsed olid aga nüüd hulkumaaetud inimesi nõnda täis, et peagu kuskil polnud enam näha lagedat maad; samuti vedeles nüüd kõikjal lõpnud loomade raipeid, millelt talupojad nülgisid nahku, et teha neist enestele pastlaid, mis nüüd pikka teed tallates kulusid kiiresti läbi. Paljud põgenikud, suutmata ja oskamata enam kuhugi kaugemale minna, olid löönud siinsamas Sämi jõe ümbruses oma laagri üles ning elasid tuultest varjulisemais kohtades ning metsade ääres. Vankrid ja loomad olid neil aetud hunnikusse kokku, kuna aga paljud inimesed, olles püstitanud enestele kuuseokstest ja mätastest hädalised peavarjud, keetsid nüüd lõkketulel rippuvates padades körti.

Ja vahtisid nüüd need teede ääres peatuvad põgenikud imestudes pealt, kuidas ida poole suunduvad suured talumeeste salgad, kellest vaevu pooltel on ränilukuga püssid seljas.

— Kuhu teie, maamehed, mõtlete oma väega minna? päriti uudishimul.
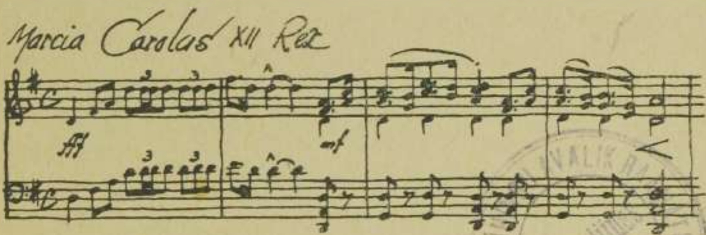
— Lähme kuninga nimel vaenlasega taplema! ja viletsasti relvastatud talupojad astusid edasi.

Kui ligemale penikoorem maad oli läbi kõnnitud, avas Aabu oma aurava vöörkoti suu, võttis sealt küpsenud kikka, puistas jahtuva kivi ta kõhust välja, raputas suurematest sulgedest puhtaks ning kiskunud ta siis pooleks, andis teise kikkapoole Rainile, ise sõnades:

— Söö, nõndapalju on meil rooga!

Ja järades ning purres kotis küpsenud linnuliha sammusid nad mööda porisekstallatud suurt postteed ikka edasi Sämi jõe poole, kus parajasti asus ooberst Aminoff oma Viiburi rügemendi jalameestega.

KUNINGAS

1.

Oktoobrikuu kuuenda päeva hommikul, millal merel möllas vihaselt lainetav maru, mis pani kõik laevasõidud seisma, nähti Pärnu sadamas, kuidas mõned suured sõjalaevad ja paar vähemat fregatti püüavad randuda; kuid hoolimata kõigist nende püüetest paiskasid tugevad lained neid ikka ja jälle tagasi ulgumere poole. Seda nähes tõttas palju pärnulasi linna vallidele vaatama säärast laevade kibedat heitlust merel, olgugi et nad ise ei suutnud anda neile mingit abi.

Siiski suutis lõpuks admiral Ankarschstierna vimplit kandev lipulaev „Westmanland“ lainetest võitu saada ning tulla rannale lähemale; kuid et ta suur ning lai kere istus sügavasti vees, siis hakkas ta õige peatselt puudutama merepõhja ning jäädes selle külge kinni ei suutnudki tulla sadamasse. Kuid seda enam hakkasid nüüd murdlained peksma vastu laeva külgi, nõnda et hoolimata ta suurusest tuikus ning hõljus „Westmanland“ nagu pähklikoor lainetavas meres. Sellest sattusid aga laevalael olijad suurde kitsikusse: inimesed,

hobused ja vankrid paiskusid segamini, langedes kisades ja kolisedes üksteise otsa, kusjuures palju sõdureid sai tõsiselt häda ning mitmed isegi surma.

Nüüd saadeti Pärnu sadamast „Westmanlandile“ vastu sõudelaev „Sofia“, mis tugevate mõlalöökidega hakkas läbi murdlainete kiiresti lähenema sõjalaevale, peatudes lõpuks ta kõrval.

Koos oma kindralite ning sõjapealikutega asus „Westmanlandi“ lael Rootsi kaheksateistkümne-aastane kuningas Karl XII, kes sel pikal teekonnal oli pidanud samuti nagu teisedki põdema merehaigust. Kähku asus ta nüüd koos oma lähemate kaaslastega „Sofia“ laele, kuhu hakkas tulema ka osa sõdureid koos oma hobustega. Kuid et sõjamehed olid pikal merereisil külmade tuulte vintsutamisest palju kannatanud ning ihkasid nüüd kiiremini pääseda randa, siis tekkis laevalael pöörane rüselemine ning üksteisest ettetung: inimesed kargasid kõrgelt „Westmanlandi“ pardalt „Sofiale“, kukkudes seejuures tihtigi üksteise otsa, kuna hobused libistati kallaklaudu mööda alla. Seega kuhjus aga „Sofiale“ inimesi ja loomi korraga nõnda palju, et väike sõudelaev ei suutnud kõiki neid kanda ning hakkas vaarudes vajuma, kusjuures vesi oli tungimas läbi mõlaluukide koguni alla laevaruumi.

— Kuningas upub, päästke kuningas! hakkasid seda nähes paljud ohvitserid karjuma, kusjuures keegi neist ei osanud kuninga ja enese päästmiseks midagi ette võtta.

— Elagu kuningas, minu järel! hüüdis nüüd ratsaväekindral Rehnschiöld ja karates oma hobusele kihutas ta sellega otsemaid üle parda merre.

Säärane hulljulge ootamatus pani kõiki sõjamehi

kohmetuma, kuid siis mõistes vahva kindrali tahtmist kargasid paljud ohvitserid ja tragunid oma hobustega üle parda talle järele. Seega vähenes Sofia koorem ning ta jäi veepinnale püsima.

Püüdes ujuda kaldale heitlesid nüüd merrekaranud ratsanikud lainetega, mis lõid nende pea kohal kokku. Ärevusega vahiti neid nüüd nii laevadelt kui ka kaldalt, ja kui siis mõne laineharja tagant juhtus vilksahtama hobuse koon, tunti selle üle tõsist rõõmu. Lõpuks siiski hakkasid meres ujuvad ratsanikud üksteise järele saabuma kaldale, kus appirutanud kodanikud kiskusid neid veest.

— Me päästsime kuninga, elagu kuningas! karjusid nüüd randajõudnud ratsanikud, ise lõdisedes ja tilkudes mereveest.

Samal ajal lähenes võimsate mõlalöökidega sõudelaev „Sofia", mille randudes kõlas linna vallidel asetsevaist suurtükest kahekordne rootsi märgupauk, kuna rahvas tõttas kisades talle vastu:

— Kuningas on tulnud linna, meie kuningas..!

Ja nüüd astuski kuningas Karl Kaheteistkümnes esmakordselt Eestimaa pinnale, kusjuures paarisammulisel vahemaal tuli ta järel õuemarssal Karl Kasper Wrede, keda ta toredama mundri pärast paljud lihtsameelsed kodanikud algul pidasidki kuningaks. Koos nendega tuli maale kuninga kantseleiülem krahv Karl Piper ja veel palju teisi kindraleid ning väeülemaid.

Kuninga vastuvõtuks ruttas aga sadamasse kogu Pärnu linna magistraat, komandant, ülikooli rektor oma toredas lillas hõlmikus ja palju teisi nimekaid inimesi; kõige esimesena astus kaldal talle vastu asehaldur von Strokirch, keda Liivimaa kuberner Dahlberg

oli kuninga saabumise puhuks saatnud tema vastuvõtuks Pärnusse.

Kuningas ise, olles oma saatjaist lühem ning tublisti noorem, tundus eemalt nägijaile nende kõrval päris poisikesena; kuid vaatamata oma noorusele oli ta rõivastunud ülemääraselt lihtsalt: seljas kandis ta kaheteistkümne ülekullatud vasknööbiga piha ümber kokkukistud pikka Rootsi ohvitseri tumesinist sõjakuube, jalas halle pükse ja paksude taldadega kõrgeid raudkannustega säärsaapaid, käes peagu küünarnukeni küündivaid pikki põdranahast kindaid, kuna kael oli tal mähitud musta villkrepoonist rätikusse.

Võttes oma parukata peast kolmnurkse viltkübara vastas kuningas vastuvõtjate tervitusele; seejuures oli ta meretuulest pruunistunud ning väheste rõugearmidega kattunud pale nagu rauast — selles ei liigahtanud ükski lihas. Ta sinised silmad olid aga täis ettevõtlikkust ning suurt teotsemistungi.

— Kuningas, sosistas eemalseisev rahvas, — ja kui noor..!

Kui pürjermeister oli linna magistraadi ja kodanike nimel ütelnud kuningale sooje ning truualamlikke tervitussõnu, pääses Pärnu elanikkonnas määratu vaimustustorm lahti: kübaraid õhku pildudes karjuti kuningale elagu ning tänati Jumalat, et ta on lasknud tal läbi tormise mere jõuda oma hädasolevaile alamaile õigel ajal appi, kuna aga linnavallidel kestis kahurite mürtsumine ning mürin lakkamatult edasi.

Et aga säärane austamine polnud sugugi kuninga meele järgi, sest tervitussõnade ja ilukõnede ütlemiseks paindus ta keel õige raskesti, siis lasknud tuua oma ratsahobuse, kargas ta sadulasse ning hakkas kõrvu ase-

haldur von Strokirchiga liikuma traavides läbi Tallinna värava linna, kuna trobikond trabante ratsutas ta kannul.

Kuningale olid eluruumid suurkaupmehe Elias Schetleri majas juba õige varakult valmis seatud. Kui ta nüüd von Strokirchi teejuhatusel oli parajasti sinna ratsutamas, seisis rahvas kahel pool tänavaid ning saatis teda hõisetega kogu tee. Tahtes säärasestki austamisest kiiremini vabaneda, kannustas kuningas suure ägedusega oma hobust. Äkiline kannusetorge sapsudesse sundis aga tulist looma nii järsult kargama, et ta kabja küljest rebenes raud, mis vihisedes lendas vastu majaseina, õnneks sattumata kellelegi pähe.

— Kuninga hobune kaotas raua! kisendasid nüüd inimesed ja tormasid üksteise võidu nagu kaarnad rüsinal selle kallale.

Kuid majaomanik, olles kõigist väledam, tõstis hobuseraua maast ja hoides seda pea kohal kisendas rõõmupisarate läikides silmis:

— Kuninga hobuse raud — see toob pöörast õnne! ja siis ta ruttas seda kallist leidu naelutama oma maja seina külge, otse räästa alla samale kohale, kuhu ta hobuse kabja küljest rebenedes oli põrganud.

Kuningas ise kappas aga koos oma trabantidega järgnevasse põiktänavasse, kus asus kaupmees Elias Schetleri suur kahekordne kivimaja, mille tore portaal oli nüüd tema saabumise puhuks roheliste okste ja värviliste lindikestega ehitud.

Hüpanud hobuselt, astus kuningas kärmete sammudega maja esikusse, kus auväärne kaupmees Elias Schetler koos oma emanda ja kahe selleks puhuks to-

redasti ehitud tütrega sügavasti kummardudes teda vastu võttis.

— Mina, mu emand ja tütred... jõudis Elias Schetler tervitust alates ütelda, siis oli kuningas kõrvaltubadesse kadunud.

Astudes talle määratud eluruumidesse, kus kõikjal säras ning hiilgas pillav toredus, jätsid kuninga saapad vahaga läikima hõõrutud põrandale suured porised jäljed järele. Nähtava pahameelega seisatas ta keset avarat saali, mille laest rippusid vahaküünaldega täidetud ülekullatud lühtrid ja seinad olid täis väänlevaid ilustisi ning värvilisi pilte, millest mitmed näisid olevat lausa himudele ahvatlemiseks loodud. Läbi avatud vaheukse paistis aga teisest toast säng, mis oli täis pitsi ja helesinist siidi.

— Sellesse majja ma ei asu! ja raputades pead pöördus kuningas ümber ning tuli uksest välja.

— Majesteet, püüdis asehaldur kuninga kannul rutates seletada, — paremat korterit kui see siin pole kogu Pärnu linnas üldse olemas!

— Just sellepärast ma ei asugi siia, et ta on minu jaoks liiga hea! kostis kuningas.

— Aga majesteet, ja asehalduril oli raske varjata oma meelepahast imestust, — ma ei teadnud, et kuninglik kõrgus suvatseb asuda kuhugi kloostrisse!

— Muidugi, just kloostrisse, mu armas Strokirch, ja karates hobusele muutus kuningas hoopis lahkemaks, — juhatage mind kloostrisse!

Kehitades õlgu hüppas asehaldur sadulasse, ja siis kappasid nad uuesti läbi tänavate. Kuid enne kui hobused suutsid võtta veel täit jooksuhoogu, jõudiski kuningas Nigula kiriku taga asetsevasse endisesse mun-

gamajja, kust protestandi usku kaitsva Rootsi valitsuse Pärnusse tulles olid mungad lahkunud. Et neid endisi munkade eluruume tarvitati aeg-ajalt mitmesugusteks panipaikadeks ning nende ahjud olid jõudnud pooleldi laguneda, siis olid nad elamuina vägagi viletsad. Kuid nii asehalduri kui ka teiste saatjate suureks imestuseks oli kuningal neisse ruumidesse asumine kõige meelepärasem.

Samal ajal toimetati sadamas sõdureid ja hobuseid maale, kusjuures väikesel „Sofial" koos paatidega tuli kuni hilisõhtuni liikuda sadama ja laevade vahet. Kaldale tekkisid aga suured laske- ja toidumoona rõugud, mille ümber jooksis vanduvaid kortermeistreid ja lärmavaid töösoldateid, kuna aga voorihobused, vedades suuri koormaid kolisedes läbi linna rügementide asupaikadesse laiali, olid nälja ja väsimuse tõttu nõrkemas. Kuid ka öösiks ei soikunud Pärnu tänavail veerevate rataste mürin, sammude müdin ja sõjameeste käratsemine ning koletu lärm.

Enesele valitud toa laskis kuningas sisustada ainult ühe jämedalttahutud ning värvimatu pingi ja lauakesega, kuna aga magamisasemeks pidas ta kõige paremaks oma välivoodit. Kui teenrid olid jõudnud kohvritega pärale, siis kuningas asetas iseoma käega lauale piibli, mille kullaga ääristatud servad olid ainsaks kullaks, millest ta pidas tõsiselt lugu. Samas riputasid teenrid seinale kuninga armsama koera Pompe pildi, mis alati pidi ehtima isegi ta telgi seina. Kuid ka Pompe ise — tumepruun ning valge kurgualusega lontkõrvaline koer, oli nüüd laevalt toodud siia, kus ta pärast väsitavat meresõitu puhkas, pea käppadele asetatud, kuninga enese voodis.

Ilma et oleks end vallandanud mõõgavööst, läks nüüd kuningas eestubadesse, kus krahv Karl Piper oli parajasti korraldamas kuninglikku kantseleid; sealt pöördus ta järgmistesse ruumidesse, millest endine munkade suur söögituba oli määratud sõjanõukogule koosoleku paigaks. Tulnud nõupidamise ruumi, kus parajasti viibis palju kindraleid eesotsas kindraladjutant Lagercronaga, võttis kuningas taskust väikese palveraamatu, mida juba õnnis kuningas Gustav Adolf oli sõjakäikudel kaasas kandnud, ja pidas koos oma kindralitega lühikese tänupalve õnneliku maandumise puhul.

Alles nüüd leidis mahti kindralkortermeister Gerhard Ehrenschantz, keda Ruhja juures asuvast väelaagrist oli kindral Otto Wellingk saatnud kuninga saabumise puhuks Pärnusse, teha kuningale teatavaks, et saksilaste ja pohlakate ühine vägi on tõmbunud Riia alt tagasi ning asunud Väina jõe taha talvekorterisse.

— Kahju, kostis kuningas seda kuuldes; et aga kindralid jäid rumalalt talle otsa vaatama, siis ta lisas: — Kahju, et pean sõdima nii argliku vaenlasega, keda enne lahingut pean koopast välja peletama.

Samas toodi kuningale sõna, et kõik üliõpilased eesotsas oma rektori ja professoritega on tulnud teda tervitama. Säärane sõnum polnud kuningale sugugi meelepärane, sest tervitus- ning ülistuskõnedele tuleks omakorda pidulike sõnadega vastata, kuid selleks polnud tal kunagi parajat tahtmist ja kõik see tundus talle võõrastavalt tühisena.

Vana munkade ühiselamu kitsas õu oli täis Pärnu üliõpilasi, kes kõik kandsid toredaid kuldtikanditega ehitud pikki kuubi ja puusal kergeid mõõku, kuna aga rektor ise oli endiselt oma lillas õlarüüs.

Kuninga ilmudes uksele hakkas rektor kõnet pidama, lugedes seda paberipoognalt, millele tervitussõnad olid suure rutuga, kuid siiski väga targasti kirja pandud. Rektor nimetas kuningat kartmatuks sõjameheks, kelle vahvus võidab kõik pimeduse väed ning kes on kaitsjaks teadusele ja usule; ta võrdles teda noore lõukoeraga, kel aga seejuures on tark pea, julge meel ja ütlematu hea süda. Rektori kõne järel laulsid üliõpilased mõningad kirikulaulud, lõpetades neid hüüdega:

— Vivat Carolus, Svecorum Rex!

Kõike seda kuulas kuningas seistes vaikides trepil, noogutas pärast elaguhüüdeid peaga ning pöördus siis tagasi oma ruumidesse, kuna aga üliõpilased eesotsas oma rektori ja professoritega lahkusid ülirõõmsas tujus.

Et endine munkade köök, mille tahmunud kolle ja roostetunud küpsetamise väntvarras kõlbasid veel nüüdki tarvitada, asetses otse vana söögitoa kõrval, siis lasti kuningale ja ta saatjaskonnale katta laud koosolekuruumi. Kuna aga vahepeal olid köögimeistrid ning kokad jõudnud õhtueinega valmis, siis oli kuninga tagasi jõudes nõupidamise toas suur laud auravate roogadega üleni kaetud.

Istudes üksinda lauda ristitas kuningas käed ning palvetas vaikselt omaette; hakanud seejärel sööma, tegi ta seda kiiresti ning kordagi tõstmata pilku oma taldrikult. Kindralid ja õuemarssal seisid või istusid aga kogu aja vaikides eemal, püüdes mitte eksitada rahu. Olgugi et kuningas armastades lihtsust elas tihedas sõpruses oma kaaslastega, ei söönud ta nendega kunagi üheaegselt samas lauas. Kui siis kuningas lõpetades

söömise tõusis, asusid lauda seni vaikides oodanud kindralid, kes söömisel püüdsid jälgida tema eeskuju.

Kui peakorteris oldi õhtueinega jõutud lõpule ning taldrikud, vaagnad ja kaheharulised söömisorgid koristatud laualt, siis hakati sellele laotama suuri maakaarte ja kindluste plaane, kuna pimeduse saabumise tõttu süüdati lütrites jämedad vahaküünlad põlema. Vaevalt aga jõuti asuda sõjaplaanide juurde, kui kogu majatagune õu muutus äkki tõrvikute tuledest lausa valgeks, nii et kindralid tõstsid üllatunult päid. Seekord tuli kuningat tervitama linnakodanikke kõigist auväärseist seisusist ja ameteist, pidades omakorda talle ülistavaid aukõnesid, mida nad lõpetasid kirikulauluga.

— Nad peaksid ometi mõistma, sõnas kuningas pärast tervituskõnede ärakuulamist tagasi pöördudes, et kõik see raiskab asjatult me aega!

— Rahvas armastab oma kuningat, majesteet, kostis seepeale kindral Karl Gustav Rehnschiöld, kes oma läbimärjad rõivad oli jõudnud asendada uutega.

— Aga armas Rehnschiöld, ja kuninga hääles tundus üllatust, — see on ju iga jumalakartliku rahva esimene kohus!

Uuesti asuti laualelaotatud kaartide ning plaanide juurde, kusjuures kuninga tahtmist mööda kõneles esimesena noor kolmekümneseitsme-aastane kindralkortermeister Gerhard Ehrenschantz, kes seletas, kuis pohlakatega tapeldud Riia all, ja lõpetas oma kõneluse sõnadega:

— Et saksilaste ja pohlakate ühine vägi on tõmbunud talvekorterisse asumiseks Väina jõe taha ning peab nüüd sõdimises vahet, siis meil pole praegu neilt midagi tõsisemat karta.

Kindralid ohkasid kergendatult, kuna aga kuningas sõnas teravalt:

— Rootslane ei karda kunagi!

Ja nüüd hakkasid vanad, mitmeid sõjakäike kaasateinud kindralid tõsiselt arutlema, et kas oleks õigem rutata Narva abistamiseks ida poole või minna saksilasist Pohla kuninga Augusti vägede purustamiseks Riia taha, nii nagu seda oli otsustatud teha juba Karlshamnist välja purjetades.

— Majesteet, võttis lõpuks tark ning arukas ratsaväekindral Rehnschiöld sõna, — Narva oma vähese kaitseväega on praegu tõsises hädas, ning kui meie ei tõtta talle nüüd appi, vaid läheme taga ajama pohlakaid, siis, majesteet, ta võib üsna kergesti langeda venelase käpa alla!

Kuid sellegi vastu pidas kuningas vajalikuks vaielda, sõnades nõnda:

— Toores ning rumal vene mees ei suuda kunagi võtta minult ühtki kindlust!

— Aga majesteet, kostis kindral Rehnschiöld, kelle nõuannet oli kuningas alati kuulda võtnud, ja ta osutas lahtirullitud Narva kindluse plaanile, — selles ei tohi me siiski olla päris kindlad, sest Narva bastionidest Justitia ja Pax on ainult pooleldi valmis...

— Neil bastionidel pole kuigi suurt tähtsust, katkestas teda kuningas, — kuna seda kindluse külge aitab kaitsta jõgi.

— Samuti pole ka põhjapoolsed ravelliinid veel lõplikult valmis, jätkas kindral Rehnschiöld, vedades sõrme ümber Narva kindluse harulise joonistise, — ning ka kontreskarp on puudulik. Kõige selle kaitsmiseks ei jätku aga ooberst Hornil väge, nõnda et

olgu vaenlane nii oskamatu kuitahes, kuskilt murrab ta ikkagi läbi!

Ka teisi väejuhte arvas, et Narva oma vähese kaitseväega ei suuda venelasile kuigi kaua vastu panna ning peaks juba nüüd olema tõsiselt hädas, kusjuures enamik neist kinnitas seda vaikse peanoogutusega.

Vaadates oma sõjapealikutele tõsiselt otsa ning nähes nende nägudel kindral Rehnschiöldi arvamuse heakskiitu hüüdis kuningas:

— Siis mingu Soomest tulnud ning Tallinnas maabunud rügemendid Narvale appi, kuid kuningas August peab juba nüüdsama saama oma teenitud karistuse!

Kuid siiski polnud see veel kuninga lõplik tahtmine ning soov, kuna ta pidas vajalikuks sõita vahepeal Ruhja, et seal pohlakate vastu sõdiva kindral Otto Wellingkiga pidada selles asjas nõu ning vaadata olukorra ise üle, sest oma silm on ikkagi kuningas, asugu ta kas või kuninga enese peas.

2.

Sõnum kuningas Karl XII maabumisest Pärnus kandus kiiresti üle maa laiali ning ulatus ka vaenlaste kõrvu. Peale selle saabus aga Tallinnasse veel teinegi teade, et kuningas minnes venelaste vastu Narva alla kavatsevat külastada ka Tallinnat, kus pärast õndsat Gustav Adolfit polnud käinud enam ükski Rootsi kuningas.

— Kuningas külastab Tallinnat, kuningas tuleb siia! säärased sõnad olid nüüd igal tallinlasel suus ning nad kõnelesid ainult oma kuningast.

Kohe pärast selle sõnumi saabumist tuli Tallinna magistraat nõupidamiseks raekoja suurde saali kokku ning otsustas üksmeelselt saata kuningale Pärnusse vastu pürjermeister Heinrich Baade ja linna ülemsekretäri Joachim Gerneti; seejuures tegi ta neile kohuseks kuninga saabumisest õigeaegselt ette teatada, et magistraadil oleks võimalik teda ta seisusele kohase väärikusega vastu võtta ning seega teha linnale au.

Kõrtsides ning veinikeldrites, töötubades ja gildisaalides ei kuuldudki aga nüüd enam muud juttu kui noore

kuninga vaprusest, ta vägitegudest, julgusest ja jumalakartlikkusest. Ja peatselt teadis Tallinnas peagu iga kodanik ja sell, kuidas kuningas karanud kinnipüütud metsikule põdrale selga ning hoides ta sarveharudest tugevasti kinni kihutanud üle lumiste lagendikkude; kuidas ta Kungsöri metsas olevat löönud suure karu ainsa nuiahoobiga uimaseks, kusjuures metsaline rebinud tal paruka peast, või kuis ta ratsahobusel kihutanud üle jõe, mida katnud ainult kevadine lagunev jää. Kõige enam aga kõneldi äsjalõppenud taanlaste sõjast, kuidas seal kuningas purjetanud oma sõjaväega Seelandi alla, kus karanud otse vaenlase kuulide all merre, ja olgugi et vesi ulatunud ta rinnas oleva ordenini, paljastanud ta seal mõõga ning viinud oma mehed ägeda tormijooksuga randa.

— ...vaat säärane raudpea on meie noor kuningas, ütlesid tallinlased kõike seda uuesti jutustades, — ei tema külge hakka karukihv ega püssikuul!

Kui siis Tallinna magistraadile saabus ettesaadetud pürjermeister Baadelt ja ülemsekretär Gernetilt sõnum, et kuningas jõuab koos oma ihukaardi rügemendiga 25. oktoobril Tallinnasse, lõi kogu linn seda kuuldes kihama: kodanikkonna esindajad puhastasid ja vahatasid oma tõldu ning sõidukeid, raekojas ja gilditubades pesti aknaid, linnaisad murdsid au- ja ilukõnesid sepitsedes päid, kuna linna timukal kästi koos oma sulastega hoolega ringi liikudes koristada tänavailt maasvedelevaid raipeid; samuti anti ka sandikubjastele kindel käsk, et nad kihutaksid linnapiiridest kõik räbaldunud kerjused eemale. Mustpeade vennaskonna ja Kanuti gildi vanemate vahel tekkis aga ennekuulmatu

suur tüli, sest mustpead tahtsid vägisi jätta kanutlasi pidulikust kuninga vastuvõtu rongkäigust eemale.

Kuninga saabumise päeval rivistusid linna relvastatud kodanikud kahele poole Rosenkrantsi tänavat kuni Karjakaevuni pikkade plutoonidena üles; sinnasamasse asusid ka kõik eeslinnade elanikud tõrvikutega, kuna aga Suurturule koondusid kõik teised linnakodanikud ning seisuslik rahvas, olles valmis esimest suurtükipauku kuuldes süütama tõrvikud põlema. Linna bastionidel asuvad kahurid laeti aga aupaukudeks rohtu täis, kuna suurtüknikud, jäädes nende juurde valvama, hakkasid hoolega vahtima Pärnu maanteele, kust kuninga lähenemisest pidi neile tuledega märku antama. Linna magistraat, mustpeade vennaskond ja gildide liikmed istusid aga sadulaisse ja tõldadesse, et tõtata kuningale vastu.

Ja ratsutas siis kabjaplagisedes mööda Pärnu maanteed Tallinnast välja kaheksakümmend mustpealast, kuna nende järel tuli vurisedes määratu pikk tõldade rodu, mis peatus liivamägede läheduses samal kohal, kus poolteist aastasada tagasi oli mustpeade vennaskond pidanud moskoviitidega ägedat taplust ning mille mälestuseks olid tallinlased püstitanud sinna kolm suurt kiviristi. Keskpäevane ilm oli aga täis tormi ja vihma, mis jääkübemeina peksis auväärseile raatmanele ning gildiliikmeile nende tõldadest välja astudes lausa näkku, nii et neil oli raske avada silmi. Kuid ootamise ärevusest ei pandud seda nüüd tähelegi, sest iga minut võis saabuda kuningas, kellele ometi tuli näidata lahket nägu teda mitte pahandades, sest äkki vaata et paneb linnale suure sõjamaksu peale. Ja auväärne magistraat koos mustpeade vennaskonna ja gildiliikmetega

ootas Pärnu maanteel kannatlikult seistes, olles valmis igal silmapilgul paljastama kuninga ilmudes päid.

— Aga tõesti on täna päris koerailm! kuuldus pärast pikka ootamist gildivanemate seas tagasihoidlikku kurtmist.

— Sellest see maanteegi nii ülemääraselt porine...

— Ja porise tee pärast viibib nüüd kuningas..!

— Tasa, ta tuleb, tuleb..! läbis äkki ootajaid sosin, kusjuures paljude käed kerkisid kübarate juurde.

Kuid see oli ainult silmapett — ta ei tulnud.

Lõpuks oli magistraat suures kimbatuses ega teadnud, mida ette võtta: rajuilmaga oli oodatud juba ligemale viis tundi, kusjuures oli saabunud pilkane pimedus, kuid kuningast polnud veel midagi kuulda. Tagasi pöörduda oleks olnud nüüd kõige mõistlikum tegu, sest nii raatmanid kui ka mustpeade vennaskonna ja gildide liikmed olles läbi vettinud lõdisesid külma tuule käes seistes. Kuid ka ära minna peljati, sest kui lõpuks peaks kuningas siiski tulema ning kuulma, et auväärne magistraat ja gildivanemad on ootamisest tüdinedes pöördunud tagasi linna, kuna aga samal ajal tema ise on pidanud kogu päeva viibima säärase rajuilmaga teel, siis oleks see suureks häbiks kogu Tallinnale.

Ja ootajad seisid kannatlikult edasi, püüdes jalgade trampimise ja käte raputamisega peletada ihust külma.

— Täna ta ei tule — meie ootamine on asjatu, julgesid lõpuks mõned raatmanid sõnada.

Pürjermeistrid aga kahtlesid tõsiselt, et kas oodata veelgi või minna tagasi koju, sest tornikellad olid löönud juba kuus tundi vastu õhtut.

— Tuleb, ta tuleb, kuningas tuleb! kuuldusid äkki hüüded ning reast lahkunud raatmanid asusid kähku ta-

gasi oma kohtadele, kuna aga pürjermeister Paul Struerus püüdis hoolega tuletada meelde tervitussõnu, mida tal nüüd kuningale vastu astudes tuleb ütelda.

Juba kuuldus lähenevat kabjaplaginat, juba hirnahtas pimedas kauguses hobune, ja raatmanid hakkasid süütama mantlite all hoitud tõrvikuid. Mööda Pärnu maanteed lähenes pikk rodu ratsanikke, kelle esiots jõudes tõrvikute valgusse jäi äkilise nõksahtusega seisma, kusjuures hobused muutudes ootamatust tulede särast peruks hakkasid taganema; tagatulijad rõhusid aga esimesile rüsinal peale, nii et nende seas tekkis palju vandumist ning asjatut tüli.

Kuna raatmanid ei suutnud uskuda, et kuningas säärase rajuilmaga võiks tulla ratsa, siis otsisid nende pilgud päris asjatult kuninga tõlda.

— Mida tähendab säärane tuledega mäng? kisendas esimesi ratsanikke, kiskudes ratsmed pingule.

— Ootame kuningat. Kus asub tema majesteedi tõld?

Nüüd kargas üks ohvitser sadulast ja hakkas auväärseile Tallinna raatmanele lahkesti seletama, et ka tema ei tea kuningast lähemalt mitte kui midagi.

— Kui kaugel siis tema majesteet peaks praegu meist asuma? päris pürjermeister Struerus murelikult.

— Lähemalt pole midagi teada, kostis ihutragunite rügemendi ohvitser, — isiklikult nägin tema majesteeti viimati Vigala kõrtsis, kus tal maanõunike von Ferseni ja von Löweniga oli pikem kõnelus rügementide moonastamise ja neile küütide muretsemise üle, ja siis kergitades oma kolmnurkset kübarat hüppas ta uuesti sadulasse, et viia oma eskadron ööpuhkuseks linna.

Nüüd ei jäänud auväärsel Tallinna magistraadil,

gildivanemail ja mustpeade vennaskonnal enam muud midagi mõistlikumat üle kui pöörduda tagasi linna, kuna pealegi oli saabunud aeg, millal linnaväravaid hakati lukku panema. Ja olles ligemale seitse tundi järjest asjatult oodanud, läksid nad möödaratsutavate ihutragunite kannul nõndasama targalt tagasi, kusjuures ka ülesrivistunud relvastatud kompaniid läksid laiali. Suurturule kokkutulnud kodanikud olles pika ootamise järel süüdanud samuti tõrvikud, pidid need nüüd kuninga mittesaabumisel kustutama.

Järgmisel hommikul juba õige varakult tuli magistraat uueks nõupidamiseks raekotta kokku. Ja kui nüüd sinna ilmus ka tagasijõudnud pürjermeister Baade koos ülemsekretär Gernetiga, siis ei suutnud raatmanest enam keegi näidata pikka meelt ning kannatust, vaid kõik nad tõttasid üksteise võidu neilt pärima teateid kuninga üle.

— Kannatust, kannatust, tõrjus pürjermeister Baade ametivendi tagasi, — sääraselt ei suuda ma kellelegi anda õiget vastust!

Kui siis raatmanid olid pisut rahunedes pinkidel istet võtnud, köhatas pürjermeister Baade kurgu hästi puhtaks ning algas seletusega nõnda:

— Auväärne magistraat ning armsad ametivennad, seda poleks ma kunagi suutnud uskuda, et meie kuningas, kes on kõigest kaheksateistkümne-aastane ning ka pealtnäha päris poisike...

— Pürjermeister Baade, katkestas kõnelejat eesistuja Johann Diedrich Corbmacher, — nõnda ei kõlba tema majesteedi kohta ütelda!

— Ega ma polegi ütelnud, ma ainult...

— Tema majesteet ei saa kunagi olla poisike!

— Edasi, edasi! ergutasid nüüd rahutust tundvad raatmanid.

Kui siis pürjermeister Corbmacher ja Baade olid lõpetanud vaidluse, jätkas neist kõneleja:

— Jah, kuhu ma nüüd jäin peatuma, õigus — et meie kuningas, kes on kõigest kaheksateistkümne-aastane, omab nii suurt arukust ning tarka meelt, mida ühelgi kuningal pole varem kunagi olnud...

— Arukust ning tarka meelt on olnud igal kuningal! parandas justiitspürjermeister Corbmacher, koputades sõrmega vastu lauda.

— Kuid nii noores eas...?! vaidles kõneleja vastu, ja siis jätkates: — Kuid vaatamata oma noorusele ei aja ta sugugi toredust taga, vaid on isegi oma paruka visanud peast...

— Edasi, edasi — seda me juba teame! katkestasid kuulajad rahutult.

— Ja peale kuuenööpide pole ta küljes üldse märgata kulda...

— Need nööbidki on vasest, ainult üle kullatud, lisas omalt poolt kuninglik ülemsekretär Joachim Gernet.

— Täiesti õigus, ja pürjermeister Baade noogutas pead, — ainult üle kullatud..!

— Jätke nõnda pikk ning sõge sissejuhatus, hüüdsid raatmanid, — kõnelge tähtsamast!

— Kannatust, armsad ametivennad, kannatust, kostis pürjermeister Baade, tõstes manitsevalt sõrme, — kõik on tähtis ning kõigest peab kõnelema järjekorras, et midagi ei jääks vahele, ja peatudes hingetõmbeks najatus ta küljega vastu pingikorju, mis kujutas keeletut meest ehk igavest vaikijat, et siis uue hooga

jätkata: — Ja isegi oma saapaid ei lase ta määrida lõhnavate õlidega ning mahladega, vaid päris hariliku searasva ja tahmaga, just nõndasama, nagu seda teeme meiegi!

Vaikides kuulasid raatmanid, mõru-kannatlik ilme nägudel.

— Ja kui siis meid tema ette viidi, jätkas kõneleja, — aga seda unustasin veel ütlemast, et meelepärasem oli tal Pärnus asuda vanasse mungamajasse kui kaupmees Elias Schetleri toredasse majja, mis ometi on kümneid tuhandeid taalreid väärt ning teist selletaolist pole kogu Pärnu linnas leida. Aga näe, kuningale ei meeldinudki säärane toredus, ta vaadanud küll korraks üle läve, kuid tulnud kohe välja!

— Eks Elias Schetleril olnud kodus ka täisealised tütred..! asetas nüüd ülemsekretär uuesti oma sõna parajal kohal vahele.

— Õigus, ka neitsidest ja tüdrukuist hoiduvat ta eemale nagu katkust, ja pürjermeister Baade hääl tasandus sosinaks: — Aga seda, armsad ametivennad, pange küll tähele, et kui tahate, et kuningas näitaks teile säärast lahkust, nagu seda meie talt Pärnus tunda saime, siis hoidke oma tütred ja parem kui ka emandad tema silmist eemale!

— No egas neil polegi tema majesteedi juurde pääsu, arvas pürjermeister Struerus.

— Siiski, kes teab — naised on ju edevad end näitama, nii et parem on ikkagi hoiatada ning vaadata ette..!

— Edasi, edasi! ergutasid raatmanid kõnelejat.

— Nojah, kui meid tema majesteedi ning vägeva Rootsi riigi kuninga ette viidi, jätkas kõneleja, — siis

võttis ta meid kõigi ootuste ja igasuguse inimliku aru ning mõistuse vastaselt väga lahkesti vastu ning kõneles meiega otse suud vastamisi, ilma et oleks seejuures tarvitanud kellegi vahepealset suud.

— Kas teil seal Tallinna maksumäärast oli ka juttu? ei suutnud nüüd raatmanid hoiduda pärimast.

— Vaat seda küll ei mäleta, ja pürjermeister Baade lõi laksahtades vastu lagedat otsmikku, — nagu luuaga pühiti kõik peast, sest kuninga ees seista pole ju ikkagi nali — põlved kipuvad vägisi nõtkuma..!

— Heinrich Baade, võttis nüüd eesistuja Corbmacher manitsedes sõna, — auväärsed raatmanid on tema majesteedi saabumise puhul suures mures, et kuidas rutata talle auavaldamiseks õigeaegselt vastu; kuid et meie ei tea mitte, kui kaugel kuningas praegusel silmapilgul asub, siis pead sina seda nüüdsama meile ütlema, sest selleks saatsimegi ju sind välja!

— Aga muidugi, armsad ametivennad, muidugi, kuid kõik järjekorras ning omal...

— Mingit järjekorda, hüüdis nüüd mitmeid raatmane, — kui sina meile nüüdsama ei ütle, kui kaugel asub kuningas, siis meie ei hakkagi sinu juttu enam kuulama!

— Peale selle oli kuningas... püüdis Heinrich Baade jätkata.

— Ei taha, ei taha — kõnele, kus ta asub! hakkasid nüüd kõik raatmanid lärmama, nõnda et raekoja võlvialused kajasid vastu.

— Kuidas, teie ei taha kuulata kõnelust oma kuninga üle?! hüüdis pürjermeister Baade jahmunult püsti karates.

Raekoja saalis tekkis aga säärane lärm, et raatma-

nid ei suutnud selles enam eraldada üksteise sõnu ega millestki aru saada.

— Rahu! hüüdis Johan Corbmacher ja helistas hõbekellukest, mille järel lärmamine hakkas pikkamisi soikuma.

— Ütle siis sinagi, Gernet, pöördus nüüd eesistuja ülemsekretäri poole, kui kaugel meist praegu viibib tema majesteet Rootsi riigi kuningas?

— Kuningas oli Tallinnast veel kuue miili kaugusel, alustas ülemsekretär Gernet, kuid samas kargas pürjermeister Baade suures meeleärrituses püsti ning hüüdis:

— See on igasuguse kombe ning õiguse vastu, et enam ei panda tähele pürjermeistri sõnu, vaid hakatakse kuulama sündikut!

— Istu! sõnasid raatmanid pahaselt, kuna pürjermeister Struerus ütles Baadet hõlmapidi pingile tagasi kiskudes: — Istu ning jää ometi ükskord rahule!

— Eile õhtul olnud kuningas Tallinnast veel kuue miili kaugusel, jätkas ülemsekretär hoolimata pürjermeister Baade vahelehüüetest, — kuid siis oli ta öösi pöördunud ootamatult ümber ning sõitnud tagasi, sooviga minna rügementide aeglast liikumist kiirustama.

— Jumal tänatud, hüüdsid raatmanid seda kuuldes kergendatult, — siis on meil loodetavasti tema vastuvõtuga veel aega!

— Arvan, et kui me kell kaks pärast keskpäeva sõidame tema majesteedile vastu, siis...

Samas kostis kahekordne vägev kahurimürtsahtus, mis pani raekoja seinad võbisema, ja sellele järgnes veel üha teisigi vallidelt lastavate suurtükkide paugatusi,

kuna rahvas hakkas raekoja-esisel Suurturul hõisates kisama:

— Kuningas, kuningas ise on saabunud linna!

Raatmanid tardusid oma kohtadele, kuid siis esimesest jahmatusest toibudes hüüdsid nad püsti karates:

— Kõiges selles oled süüdi sina — Baade! ja nad tormasid rüsinal uksest välja, kuna aga pürjermeister Baade haarates oma juustest varises pingile kokku.

Et kuningal oli soov vabaneda sääraseist auavaldusist, nagu see Pärnus talle osaks oli saanud, siis ilmus ta koos kindral Rehnschiöldiga ning saadetuna vähestest staabiohvitseridest peagu märkamatult Tallinnasse, sõites läbi Toompea värava otsemaid Eestimaa kindralkuberneri krahv Axel de la Gardie juurde lossi.

Ka Toompeal oli nüüd imestus ning jahmumine kuninga äkilise saabumise tõttu suur, kuid nähes, et ta väärika vastuvõtu puudumise üle polegi tusane, vaid koguni vastupidi — oli rõõmus ning heas tujus, julgeti ka kuberneri lossis hakata kergemini hingama.

Kuid imelikul kombel ei hoolinud nüüd kuningas üldse puhkusest ega söögist, vaid hakkas kohe pärima kindralkubernerilt teateid vaenlase üle. Kui siis Axel de la Gardie oli kuningale selgitanud olukorda Virumaal, kus venelaste ratsavägi oli halastamatult laastamas, kirjeldas ta ka ooberst Schlippenbachi juhatusel Räpina juures peetud lahingut, kus venelasil purustati järvel kaksteistkümmend lotja ning kõige muu vara hulgas saadi saagiks Pihkva aadli punasest hiina siidist lipp. Sellele lipule olid maalitud mõlemad tsaarid — Johan ja Peeter Aleksejevitš, ja nende juurde paigutatud kiri: Toosama lipp on tsaaride kaitseks tehtud 7201. aasta märtsikuu 1. päeval.

Parajasti kui kuningas oli kindralkuberneri juures lossis seda lippu huviga vaatlemas, saabus suures pidulikus rongkäigus Tallinnast Toompeale kogu magistraat, gildide liikmed ja mustpeade vennaskond; nendega liitus ka Tallinna vaimulikkond eesotsas piiskopi ja rootsi toomkiriku õpetaja Karl Raabega. Kui tulijad olid reastunud lossiesisele, siis väljus kuningas koos kindralkuberneri ja oma kaaskonnaga lossist. Esimesena astus talle vastu pürjermeister Paul Struerus, hoides käes ülekullatud hõbedast vaagnat, millele olid ristamisi asetatud kaks suurt linna võtit.

Kuulanud pürjermeister Strueruse kõnet kannatlikult ning õige lahkel viisil, võttis kuningas talle ulatatud linnavõtmed, ja heitnud neile ainult korraks vilka pilgu, sõnas ta neid tagasi vaagnale asetades:

— Hoidke nad endale, kuna tean, et nad on heades kätes!

Et kuningas, olles säärasest truualamlikkusest sügavasti liigutatud, ei suutnud rohkem enam lausuda, siis lisas ta kõrval seisev kindral Rehnschiöld nõnda:

— Kuna magistraat on linna võtmeid hoidnud tänini hästi, siis loodab tema majesteet, et ta hoiab ning kaitseb edaspidi samuti ka kõiki linna kindlustisi.

Olgugi et kuningas näitas tallinlaste vastu lahkust, olid need aga oma hilistunud auavalduste tõttu nõnda rõhutud, et nad ei osanud ega suutnud pidada ühtki vaimustavat tervituskõnet. Ainult pürjermeister Struerus, hoides vaagnat koos linna võtmetega veel ikkagi käes, suutis kuningale vastates oma kõnega kuidagi segaselt toime tulla, lõpetades sõnadega:

— Ja nüüd palub magistraat linna kodanike nimel,

et missuguseid toiduaineid ta tohib toimetada tema majesteedi kööki?

— Minu kööki? imestus kuningas. — Ei, mu köök ei vaja teilt midagi!

— Lihaloomadena mõnda härga?

— Ei-ei — mitte midagi..!

Säärane vastus oli auväärseile raatmanele nagu nuiahoop mõistuse pihta, sest juba ammuse igivana kombe järgi oli kuninga võõrustamine paratamatult vajalik ning harilik pruuk; seepärast nägid nüüd raatmanid säärases ootamatus keeldumises ainult seda, et kuningas pole nendega täiesti rahul.

Kui siis kuningas pöördus koos kaaskonnaga tagasi lossi, järgnesid sinna tema lahkel kutsel pürjermeistrid, raatmane, gildivanemaid ja vaimulikkonna esindus. Nüüd õnnestus kindralkuberneri vastuvõturuumis pürjermeister Paul Struerusel pärast lühikest nõupidamist oma kaaslastega küsida kindral Rehnschiöldilt pooleldi salaja, et millise kingitusega võiks linn teha kuningale meelehead.

— Kuningas ei vaja teilt mingit kingitust ega meelehead, kostis kindral Rehnschiöld, — vaid ta on täiesti rahul sellega, kui ta rügemendid siit läbi minnes leiavad ulualust.

— Ulualust muidugi, kuid peale selle... ja pürjermeister Struerusel näisid sõnad takerduvat suus. — magistraat on otsustanud kuninglikule köögile kinkida kümme nuumlooma ja viiskümmend lammast!

— Ei — tema majesteet ütles juba, et tal pole midagi vaja!

— Aga rael on keldrites... ja uuesti näisid sõnad

katkevat pürjermeistril suus, — rael on head ungari viina...

— Tasa, Jumala pärast..! sosistas kindral Rehnschiöld tõstes hoiatavalt sõrme; — viina ja muid sääraseid jooke ei võta kuningas üldse suhugi!

— Aga õlut ometi..?

— Ei-ei — ka seda mitte!

Jälle pöördus pürjermeister Struerus taamal trobikonnas seisvate ametivendade juurde tagasi, sõnades nõutult:

— Ei ta vaja lihaloomi ega joo ka viina ega õlut, nii et tõesti ma ei tea, mida meil säärasele kuningale tuleks õige pakkuda?

— Vahest tahab säärase tõrkumisega rohkem pressida..? arvas raatman Christian Buchau.

— Tasa, tasa! manitsesid pürjermeistrid liiga julgeks muutuvat raatmani, olles ise sääraste pooleldi kogemata pillatud sõnade pärast kaunikesti hirmul.

— Pakume talle siis kaeru, ütles äkki raatman Diedrich Reimers, — aitades on meil neid ju mitu tuhat tünni.

— Kuningale kaeru..?! imestuti.

— Mitte just temale, vaid seepärast, et kui ta ise meilt midagi ei taha, siis pakume neid ta sõjaväele, seletas Diedrich Reimers lähemalt.

— Aga Reimersil võib koguni õigus olla, arvasid nüüd mitmed raatmanid, — kui kuningas ise meilt midagi ei taha, siis pakume ta ratsaväele kaeru, kuna meil pealegi on neid külluses olemas.

— Tehke, nagu arvate, ja pürjermeister Struerus heitis lootusetult käega, — minu nõu siin enam midagi ei aita!

Ja nüüd õnnestus pürjermeistreil kindral Rehnschiöldilt uuesti küsida, et kas kuningas peaks olema sellega rahul, kui linn pakuks talle kingituseks kaeru.

— Muidugi mitte tema majesteedi köögile, vaid ta sõjaväe hobuste tarvis, täiendas Strueruse sõnu pürjermeister Baade.

— Seda pärime kohe järele, kostis kindral Rehnschiöld, minnes kuninga juurde, ja pöördudes sealt tagasi sõnas ta nõnda: — Tema majesteet võtab teie pakkumise tänuga vastu, sest miski muu ei tee talle nii suurt rõõmu, kui et ta rügemendid oleksid hästi toidetud ning moonastatud.

Kuid veelgi pidid pürjermeistrid omavahel nõu pidama, et kui palju tuleks neil nüüd kaeru pakkuda. Et mitte sattuda häbisse, kuid et seejuures ka mitte palju lubades teha enestele liiga, otsustati lõpuks pakkuda viissada tünni. Seepeale teatas kindral Rehnschiöld, et säärase kingituse eest laseb kuningas neid südamest tänada.

Kui siis magistraadi ja vaimulikkonna esindus oli Toompea lossist lahkunud, võis kuningas asuda uuesti sõjaplaanide juurde ning hakata tegema korraldusi nii maa- kui ka mereteed kaudu saabuvate rügementide majutamiseks.

Kuid veel kord tuli kuningal katkestada oma meelepärasem tegevus, sest juba järgmisel päeval ilmus ta juurde kohalviibiv aadelkond eesotsas maanõunikega, kes teda samuti aukõnedega ülistasid. Kuid pärast seda kippusid nad veel vana igipõlise kombe kohaselt truualamlikule käesuudlusele, mis aga jällegi viitis kuningal asjatult palju aega. — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Iga päev saabus Tallinnasse rügemente, mida tuli Pärnust, Soomest ja ka Rootsist üha juurde. Kuigi Pärnust väljunud Jalaihukaart ja Dalekarlaste rügement olid jõudnud juba pärale, viibis kahurvägi veel ikkagi teel, olles otsaga alles Läänemaal, sest see vaene maanurk ei suutnud anda säärasel suurel määral küüte, nagu neid laskemoona vedamisel vajati; seetõttu jätkasid pikad voorid kuulide ja püssirohutündritega pikaldast liikumist, jõudes alles järk-järgult aegamööda pärale. Laevadega saabusid aga otsemaid Tallinna reidile Ida-Götamaa, Smålandi ja Västmanlandlaste rügement, mille ohvitserid majutati Toompeale, kuna aga sõdurid paigutati Tallinna alevikesse ulu alla.

Kõigi nende saabuvate ja edasiminevate rügementide munsterdamist käis kuningas peagu igapäev linna karjamaal pealt vaatamas, kandes ise kogu aja lihtsaid rõivaid, nii et tallinlasil, kes varem polnud kuningat näinud, oli raske teda ära tunda. Kuid see oligi talle kõige meelepärasem, et teda pandaks tähele nii vähe kui võimalik; seepärast oli ta isegi keeldunud osa võtmast suurest pidusöögist, mida taheti tema auks korraldada. Tallinna tähtsamad kodanikud muutusid aga seeüle üpris nukraks, sest nüüd olid nad päris asjatult ära küpsetanud lihaloomi ja jäärasid nõnda palju, et neil andis kõike seda ilma kuninga osavõtuta süüa mitu päeva järjest. Kuid ka seeüle olid tallinlased kurvad, et kuningas ei avaldanud neist kellelegi ei oma heaega ka pahameelt.

Kuid mitte ainuüksi sõjaväe munsterdamisega ei tegelnud kuningas, vaid olles tihtigi seeüle suures mures, kuidas oma vägesid paremini toita ja katta, nõudis ta

maanõunikelt moona kohaletoimetamiseks suuremal määral küüte.

Kuninga tahtmisel korraldati nüüd suurt moonamagasini Rakverre, kuhu veeti moonavarasid peagu kõigist Eestimaa jagudest kokku. Kuninga käsu järgi pidi Rakverre toodama rukkeid, jahu, heinu, kuivikuid, suitsetatud liha, herneid, tangu, võid, pekki, õlut, kaeru, heksleid, kasukaid, sukki, kindaid ja palju muud vara; kuid kõike seda suudeti aga kohale toimetada nii armetult vähesel määral, et kuningas seda kuuldes muutus päris rahutuks.

Et aga kuningas oli maanõunike saamatuse pärast avaldanud kindralkubernerile oma tõsist pahameelt, siis käis see omakorda nüüd neile ja maakonnakomissaridele sõnadega kurjasti peale, ning ka sõjakomissar Palik püüdis neid omajagu pressida. Seega läks aga sõjaväe moonastamine nõnda raskeks, et mõisnikud ja kirikuõpetajad hakkasid koormuste all ägama. Kirikuõpetajad, hädaldades neilt nõutava maksumäära suuruse üle, saatsid piiskopi toetusel kuningale palvekirja, milles nad palusid vähendada oma maksukoormat, öeldes, et nad on valmis täitma käsku nagu iganes suudavad, kuid üle jõu teha olevat neilgi võimatu. Ka rüütelkond saatis kuningale südantlõhestavalt koostatud palvekirja, milles ta ütles:

Võime ning suudame anda kuningale sõdimiseks mehi, kuid seejuures ainult mitte saksa soost, kuna need on juba kõik rakmes, viibides sõjaväe- või mõnes muus teenistuses. Mis aga puutub moonasse, siis maa ei suuda seda enam anda, sest põllud on harimata, hobused alatiste küüdikohustega ülemääraselt kurna-

tud, kogu Alutaguse maanurk vaenlasest täitsa rüüstatud ning Virumaalt kogu rahvas välja põgenenud.

Ainult talupojal, kes oma piskust pidi samuti kuninga sõjaväele osa andma, polnud võimalust kellegi ees nuriseda, vaid ta tõi vaikides oma andami kohale. Vilja kokkuvedamiseks vajalike küütide nõudmiste puhul kurtsid aga maanõunikud, et kõigi nende täitmine olevat täiesti võimatu, sest talupojad minevat ülemääraste küüdikohuste kartusel oma majadest metsadesse pakku; kes neist aga olevat küüdis, need ulguvat ning hädaldavat, et neil polevat enam midagi süüa ja et ka nende hobused kärvavat ühes nende enestega. Samuti hävitavat ka sõjameeste majutamine kõik mõisad ja külad.

Kuuldes ja lugedes kõiki sääraseid hädakaebusi muutus kuningas õige murelikuks ning ta otsustas sõita kiiresti Rakverre, et seal ise luua korda moonamuretsemises. Ja olnud seega Tallinnas vaevalt kümme päeva, lahkus kuningas sealt 5. novembri hommikul koos kindral Rehnschiöldiga peagu märkamatult, kihutades seejuures peatumatult nõnda kiiresti edasi, et ta isegi hobuseid vahetamata sõitis Kahala postijaamast mööda.

3.

Sämi jõele koondunud relvastatud talupojad ootasid vaenlase rüüstesalkade lähenemist, kuid neid ei tulnud ega tulnud, nagu oleksid nad seal aimanud lõksu. Seejuures jäid ka suitsusambad ida pool üha vähemaks, kuni nad lõpuks kadusid hoopis.

Peatselt saabus Sämi jõel asuvaile Soome jalameestele ja talupoegadele veelgi abiväge — Ruhja laagrist ilmus sinna Eestimaa aadlilipkonna peamees ooberstleitnant Reinhold von Lieven koos kahesaja traguniga. Et enamik aadlilipkonna traguneid oli endisi eesti talupoegi, keda nende mõisahärrad olid oma küladest ja taludest vastavalt oma ratsateenistuse määra suurusele pidanud välja panema, siis hakkasid nad Rötthert von Tiesenhauseni talupoegade salgaga sõprust pidama. Seejuures lamasid tihtigi kõrvuti maas Jõhvi kiriku köster Hinno ja üks noor tragunite korporal Toomas Jõerist, kes Kadrina kihelkonna päristalupojana oli enne traguniteenistust pidanud oma kihelkonnas koolmeistri-ametit.

— Miks sa siis oma kooli maha jätsid ning hakkasid soldatiks? ei suutnud Hinno hoiduda küsimast.

— Miks? ja Toomas Jõeristi suu tõmbus virilalt irvi. — Olin ju ikkagi päristalupoeg, mõisnik aga ei tahtnud, et ta talupojad peale põllutöö teevad tegemist ka muude asjadega. Kui aga suur näljaaeg jõudis kätte ning inimesed läksid laiali, siis sellest ajast jäigi koolimaja tühjaks ning mind kui lahtist inimest anti lõpuks soldatiks.

— Eks soldati leib ole kibe?! arvas Hinno.

— Jah, meega ta määritud pole, kostis tragun, — kuid ka koolmeistri-ametis olles polnud ta mul magusam! Õpetamise tasuks pidin küll saama veerand adramaad, kuid see mõõdeti mulle lausa soost, kus ei kasvanud ükski vili.

Harutanud oma luitunud purjeriidest leivapauna lahti, võttis Toomas Jõerist sellest kuivatatud rukkileivakannika, murdis ta pooleks ning andis teise tüki Hinnole sõnades:

— Eks siis katsu, kui mõru see soldati leib ka on?

Olles tublisti näljane hakkas Hinno koos traguniga krõbistades isukalt sööma.

— Aga ilus koolimaja oli mul, sõnas Toomas Jõerist lamades selili maas ja vahtides metsa kohal taevas ujuvaid suuri pilvesõõnu, — isegi kaks klaasakent laskis kiriksand talle ette panna.

— Oli sul ka naine? päris Hinno eneselegi ootamata äkki.

— Naine, ja tragun kargas istukile, — naist veel polnud, olin selleks noor, kuid mõrsja oli küll valmis vaadatud, Anne oli ta nimi, Anne — kuid siis tuli halltõbi ja viis ta hauda!

Hinnogi ohkas säärast lugu kuuldes.

Pühkides ninaotsale nõrgunud piisa võttis Jõerist lisada:

— Seepärast soldatipõli ei tundugi mulle raskena!

— Ei tundu raskena..?

— Just, kas tragunil on kunagi mahti muretseda, ei — ta rändab külast külla ja paigast paika, unustab ühe kallima ja leiab jälle teise. Ainult näe, siin Sämi ääres igavust tundes tuleb tõesti tusk peale. Aga las jõuab Raudpea pärale, küllap siis algavad suured taplused, tulevad võidud, vallutame linnu — siis lõikab tragun loorbereid ja mirte, ha-ha-haa! ja heitnud uuesti selili, lisas Toomas Jõerist tõsinedes: — Ei siis tunne tragun tuska ega nuta oma kadunud kallima järele, aga kui tuleb taplusmöllus vastu surm — siis on kõigel ometi ilus lõpp!

— Lõpp..!

Ühel päeval aga lagunes Sämi jõe ääres peatuvate tragunite seas jutt laiali, et neil tuleb minna edasi Narva poole kimbutama venelasi, kes viimasel ajal polnud end enam üldse näidanud.

— Narva! ja tragunid lõid kihama.

— See tuli tõesti äkki — mul veel mõõkki roostes! ja Toomas Jõerist kiskus tupest mõõga, mis aga oli haljas nagu hõbe.

— Kuule, Toomas, võta mind oma kapralkonda vastu, ütles äkki Hinno.

— Kuidas vastu?

— Tahan hakata traguniks!

— Sina, traguniks! imestus Toomas Jõerist. — Kui juba oled päristragunite killas, siis teissuguse eluga on sul pärast raske harjuda, kuna aga sind ometi ootab

su kogudus, et ükskord hakkad jällegi pidama talle eestpalveid ja ristima lapsi.

— Köstriks ma enam ei hakka! ja Hinno heitis käega.

— Kuid egas traguni elu polegi nii kullane, nagu teda sulle kiitsin.

— Ma ei otsigi kullast elu! kostis Hinno.

— Kui see on sinu tõsine ning südamest tulev tahtmine, siis lähme kõneleme seeüle rittmeister Aderkasiga, ning ma tahan võtta sind oma kapralkonda vastu!

Meelsasti võeti Hinno Eestimaa aadlilipkonda traguniks ning talle anti ühe äsjasurnud ratsamehe hobune ja relvad, kuna kortermeistrilt sai ta sinise kuue ja kolmnurkse kübara.

Samal ajal istusid maakaitse-talupojad suurte lõkketulede ääres, keetes padades herneid ja läätsi. Seejuures kurtsid nad omavahel, et miks ainuüksi nemad peavad metsades külmetudes valvama vaenlast, kuna aga maakaitseks ei tule mehi enam kuskilt kokku.

— Et eks see ole ammune lugu — ainult häda ajab koopast välja! kostis seepeale Hauka Aadu. — Et kui nüüd vaenlane ulatuks otsaga ka Harjusse, küllap siis oleks sealgi meestel jalad all!

— Mis nüüd harjukatel meie selja taga viga — katus pea kohal, vili aidas..!

Kuuldes selja taga kabjamüdinat pöördusid Jõhvi mehed ümber ja jäid lähenevat tragunit imestudes vahtima.

— Et tohohh, Hinno — kust sa hobuse said? ja Hauka Aadu kargas tule äärest püsti.

— Olen tragun!

— Et tragun jah — näe soldati kuubki seljas..!

Nüüd tuli ka teisi mehi — Aabu, Krista Mart, Tehose Hannes ja Sibi Andres lähemale, kuna aga ainult Rain jäi sõnatult istuma endiselt edasi.

— Aga hea hobuse oled saanud, Hinno, tore loom, ja Hauka Aadu tõstis ratsul jala, — et näe, isegi rauad on veel peagu kulumata all!

Ajades hobuse lõugu pärani uuris Krista Mart ta hambaid.

Samas aga hakati tragunite kogumiseks puhuma trompetit ning Hinno hobune kikitas seda kuuldes kõrvu.

— Et näe, loomgi tunneb sarvehäält!

— Jääge siis jumalaga! ja Hinno kergitas kübarat.

— Jumalaga, Hinno, jumalaga ning tule ikka tervena tagasi, sest kui ükskord koju pääseme, siis uut köstrit pole meil niipea kuskilt võtta!

Ja nüüd läksid tragunid üle Sämi silla, ratsutades ikka edasi ida poole. Kuid oma suureks imestuseks leidsid nad teisel pool jõge mitmes paigas talupoegi, kes oma kasina vara ja perekondadega olid julgenud tulla metsadest välja ning asuda alalejäänud küladesse elama. Neilt nüüd kuulsid tragunid, et venelased polevat viimasel ajal näidanud end enam kuskil.

Nüüd muutusid Eestimaa aadlilipkonna ratsanikud hoopis julgeks, nii et nad läksid üsna kartmatult Purtse jõe poole edasi. Kuid ka talupojad nähes vaenlase poole rühkivaid ratsanikke kogusid sellest julgust ning hakkasid pikkamisi neile järele minema, valgudes kordkorralt oma kodupaikadesse laiali.

Ooberstleitnant Reinhold von Lieven, läinud koguni üle Purtse jõe, viis oma paarsada tragunit ikka edasi, liikudes kogu aja nagu kuskil kõrves, kus enam polnud

näha ega kuulda elu, sest palju külasid oli ahervaremeis, mille ümber vingus ainult sügisene tuul.

Alles Aa mõisale lähenedes märkasid tragunid esmakordselt venelasi, kes aga neid eemalt silmates tõmbusid kiiresti tagasi. Asunud seejärel Aa mõisa, saatis ooberst Lieven ühe eskadroni traguneid major Jürgen von Tiesenhauseni juhatusel venelaste jälgimiseks veelgi ida poole.

Nüüd kulges Narva tee mööda kõrget ning äkilist pankranna serva, mille all sügavuses kohises meri. Mõnes paigas haigutas sügavus ainult paari sammu kaugusel hobuste kapjadest, nõnda et Toomas Jõerist, kes alles esmakordselt viibis nii kõrgel merekaldal, sõnas enese kõrval ratsutavale Hinnole:

— Kui siit alla kukkuda, ega siis enam eluga pääsemist ole?

— Kondid põrutab puruks, kostis Hinno, ise vahtides hoopis teisale. — Jõhvi kirik peaks selle metsa tagant juba paistma, kuid ma ei silma teda veel!

— Kas on juhtunud, et mõni inimene või loom on kukkunud siit alla? päris uuesti Toomas ja osutas sügavuses asetsevale rusukaldale, millel kasvas okas- ja lehtpuumets.

— Eks ole juhtunud sedagi... kuid miks ei paista Jõhvi kiriku torn? Ometi on ta ju alati hakanud mulle siit silma! ja Hinno hääles tundus ärevust.

Äkki jäeti eskadron Saka mõisa juures metsa all seisma, kuna ettesaadetud luuresalk tuli nüüd tagasi kihutades talle vastu.

— Venelased, venelased! kuuldus traguneid sosistavat.

Võtnud luurajailt teate vastu, hakkas major Tiesen-

hausen kiiresti oma ohvitseridega nõu pidama, kuna korporalid asusid uurima oma meeste püsse, et kas nende pannidelt pole pudenenud süüterohi, ja kus vajalik, sinna lasksid nad seda lisada; samuti katsusid nad järele, et kas ränikivid on keeratud tugevasti püssikukkede külge.

— Nüüd läheb tapluseks! arvati sosinal.

Ka Hinno, kes seni oli taplust otse oodanud, tundis nüüd ihus imelikku värinat, mis aga läks õige pea mööda, kui ta, olles ristitanud käed, oli pidanud vaikse issameiepalve.

— Seda pane tähele, õpetas Toomas Jõerist Hinnot, — et kui vaenlane on juba silme ees, siis ära sa mitte löö kartma, vaid torma aga üsna julgesti peale, kuna kõik muu tuleb juba iseenesest; pealegi olevat venelane tõsist vastast nähes õige arg sõjamees!

Kuid pikemaks seletamiseks ei antud enam kellelegi mahti, vaid hakati rühmadena saatma traguneid mööda metsateid edasi. Ainult niipalju võidi oma ohvitserelt kuulda, et vaenlane asuvat Ontika mõisas.

— Seal põletame bojaaridel habemeid! kuuldus nüüd tragunite seas ka sõgedat hooplemist.

— Neil polegi enam habet — tsaar laskvat niita maha!

— Tasa! manitsesid korporalid oma mehi.

Et kõik tragunite hobused polnudki sõjateenistusega harjunud loomad, vaid paljud neist olid võetud mõisadest ja ka talupoegade vankri eest, siis ei osanud nad tasaselt astuda, vaid liikusid suure robinaga ja hirnudes edasi. Ohvitserid olid seeüle tõsiselt mures, sest äkki märkavad neid venelased ning hakkavad korraldama vastupanu.

Siiski viis major Jürgen von Tiesenhausen oma ratsanikud kaugelt ringi tehes suure kavalusega läbi metsade Ontika mõisas asuvale vaenlase salgale selja taha, olles enne seda saatnud Aa mõisa mahajäänud ooberst Lievenile sellest sõna.

Kui tragunid olid metsaservas nõndakaua oodanud, kui juba ooberst Lieven võis Ontikale lähenemiseks teele asuda, siis andis major Tiesenhausen märku kallaletungiks.

Nüüd tormasid tragunid maa müdisedes rühmadena metsast välja ning sööstsid otsemaid Ontika mõisa, mille valgekslubjatud härrastemaja paistis puude vahelt kaugele silma. Algul kihutasid nad vaikides, kuid siis märgates mõisaõuel segaduses jooksvaid venelasi, hakkasid nad paugutama püsse ning tegema hullupöörast kisa. Tulnud säärase lärmiga mõisa, võtsid tragunid seal ainsa ropsuga enam kui kolmkümmend venelast vangi, kuna neist suurem osa, olles siiski jõudnud päästa oma hobused kammitsast, kihutas viimasel silmapilgul pääsedes mõisaõuest minema.

Nähes, et neil enam pole tragunite käest pääsu, viskasid mõisajäänud venelased oma püssid maha ning hakkasid käsi tõstes kisama, et antagu neile armu. Põgenema pääsenud venelased kihutasid aga edasi ida poole, kust nüüd kapten Aderkas, keda major Tiesenhausen oli saatnud sinna varuks ette, tormas paari rühmaga neile vastu.

— Nazad, nazad! hakkasid venelased kapten Aderkasi mehi nähes kisama ning pöördudes ümber kihutasid tagasi lääne poole.

Kuid seal võttis neid vastu teise eskadroni paari

rühma suurune tragunite salk, keda ooberst Lieven oli jõudnud parajaks ajaks saata Aa mõisast järele.

Ja nüüd langes Eestimaa aadlilipkonna tragunite mõõgahoopide all palju venelasi, kes ise ei püüdnudki raiuda kuskilt läbi, vaid jooksid iga ilmakaare poole pudenedes laiali. Osa neist kihutas aga surmahirmus tekkinud segaduses otse mere poole, kukkudes koos hobustega kõrgelt pankranna servalt tumedate mütsatustega alla rusukaldele kivirahnude otsa nii puruks, et kondid tungisid neil ihust välja. Seda nähes kargasid venelasist tagumised mehed hobuseilt ja jooksid rüsinal tee ääres asetsevasse mõisa rehte, hakates sealt suure ägedusega vastu laskma. Et juba esimeste paukudega sai traguneil mitu hobust surma, siis tõmbudes tahapoole hüppasid nad sadulaist ja avasid rehe pihta tule. Kuid sellest polnud kuigi suurt abi, sest kuulid ei suutnud tungida läbi palkseina, ja pealegi mattus rehi nii tihedasse püssirohusuitsu pilvesse, et ainult ta katusehari paistis veel silma.

Venelased aga ei mõtelnudki alla anda, vaid jätkasid kangekaelselt vastulaskmist, nagu see ikka oli neil viisiks, kui nad juhtusid asuma kuskil varjendi taga. Kuid nüüd ei võidud nende peotäie venelaste piiramisega hakata aega viitma, sest oli karta, et eemalasuvad vaenlase suuremad salgad kuuldes lahingukära tulevad omadele appi, ja siis võiks tragunite käsi käia ka päris halvasti. Uhkus aga ei lubanud lasta ka nõnda väikest vaenlase hulka minna rahuga minema.

— Ega siin ikka muud ei aita, sõnas korporal Toomas Jõerist, — kui et rehi tuleks pista põlema!

— Põlema..?! kordas Hinno oma peamehele otsa vaadates.

— Küllap nad siis tulevad sealt hädaga välja!

— Aga kui nad ei tule..?

Säärane kavatsus rändas aga suust suhu edasi ja peatselt karjusidki tragunid:

— Põlema, rehi põlema!

Ja nüüd tuligi major Tiesenhausenilt käsk, et mõisa laudakatuseilt kistagu õlgi, punutagu neist suured tuustid, süüdatagu need põlema ja kihutades rüsinal peale heidetagu säärased tunglad rehehoone katusele.

Nii tehtigi.

Juba oli saabunud õhtune videvik, kui tragunid ratsutasid mitmest küljest korraga rehehoone juurde, ja hoolimata, et venelased igast seinapraost ja avausest ägedalt paugutasid, visati põlevad õletuustid katusele, mis samas hakkas mitmest otsast leekides põlema. Seejuures sai venelaste kuulidest ainult kaks hobust otsa ja mõned tragunid haavata.

Nüüd tõmbusid tragunid veidi tagasi, jäädes siis eemalt varitsema, et kui venelasist mõni pistab reheväravast pea, siis anda ta pihta tuld. Oma kangekaelse vastupanuga olid venelased teinud tragunid nii tigedaks, et nad enam ei soovinudki võtta neid vangi.

Küll kisendasid ning röökisid venelased rehemajas põledes, nii et päris jäle oli seda hädakisa kuulda, kuid siiski ei andnud neist mitte keegi alla ega tulnud välja, vaid nad jäid sinna elusaina küpsema.

Tragunid aga, piiranud põleva hoone ümber, seisid tõsiselt vaikides tardunult ega lahkunud oma kohalt ka siis mitte, kui soikus põlevate inimeste viimne hädahüüd. Katus oligi juba vajunud sarikate rogisedes sisse ja nüüd hakkasid leegid õgima seinu. Et öö oli tulnud

juba peale, siis jätnud valvurid ümber mõisa hoonete, paigutas major Tiesenhausen oma mehed puhkama.

Kui aga koitis uus hommik ning suur mõisarehi oli põlenud maani maha, siis leiti tulisest ahervaremest põlenud venelaste pondunud ja jäledasti haisvaid kehatompe, mille kõrval vedeles pruunikspüpsenud irvhambalisi pealuid. Kõik need kehatombud lamasid kõveriti ning kuhjas, kuna aga nende püssitorud ja mõõgad olid kanges kuumuses paindunud kõveraks.

Säärast haledat otsa ning hirmsat surma nähes võtsid tragunid peast oma kolmnurksed kübarad ja lugesid vaikse issameiepalve.

Teedelt ja mõisa ümbrusest leiti aga ligemale poolsada tapetud vaenlase sõjameest, kuna kõrgelt pankrannalt alla kukkudes oli neid peagu paarkümmend meest otsa saanud.

Ontika mõisa toredasse härrastemajja ei tihanud tragunid aga sissegi astuda, sest venelased olid ta jäledasti ära roojastanud: igasse saalinurka oli käidud end tühjendamas, seinad olid mustusega paksult kokku määritud, ja kui kapten Aderkas juhtus toredalt mängukastilt kergitama kaane, siis ta nägi, et sinnagi oli üks venelane jõudnud jätta oma roojahunniku.

Edasi ei suutnud aga Eestimaa aadlilipu mehed enam pääseda, sest nüüd hakkasid venelased ida poolt uuesti peale pressima, kusjuures neid tuli tihedates parvedes ning nõnda palju, et ooberst Lieven oli lõpuks sunnitud tõmbuma tagasi Purtse jõeni. Kuid et venelased tulid mitmes paigas ka üle Purtse jõe, siis ooberst Lieven, et mitte langeda koos oma meestega kasutult vangi, jättis sellegi soodsa seisupaiga maha ning jätkas taandumist Rakvere poole. —

Samal ajal püsisid maakaitseks kokkutulnud talupojad ikka endiselt Sämi jõe ääres paigal. Paljudel neist oli kaasavõetud moon juba lõppenud ning vöörkotid tühjaks söödud, nii et nälg hakkas tegema neile tõsist muret. Ooberst Aminoffi Viiburi rügemendi jalaväelased said veel kuidagi Rakvere sõjaväe magasinidest vähesel määral moona, kuna aga talupojel polnud seda kuskilt võtta.

Kui siis talupojad läksid oma valitud peamehe Röttchert von Tiesenhausenile kurtma oma häda, ei osanud temagi anda neile mingit nõu, sest olgugi et ta oli nõutanud neile moona lähematest mõisadest ning mitmest paigast, ei toodud seda lubadusile vaatamata kuskilt pärale. Viimses hädas lubas peamees võtta meestel moona ümberkaudsetest küladest, kuid ka need olid elanike lahkudes tühjaks veetud ja pärast seda veel mitmel korral läbi puistatud.

— Aga kaua me siis siin nälgides ootame? hakkasid mehed lõpuks nurisema.

— Miks peame kaitsma võõraid kihelkondi, kuna samal ajal vaenlane meie omas kihelkonnas lagastab, võtsid nüüd ka Jõhvi mehed sõnada.

— Ja Harjumaa kihelkondadest ei tulegi mehi kokku!

— Ärge nurisege, manitses mehi pealik Tiesenhausen, — kuningas on suure väega juba teel — küll tema teeb kõik kihelkonnad ükskord vabaks ning tasub vaenlasele kõigi nende lagastamiste eest kätte!

Ja mehed jäid nälgides ja külmetudes ootama kuninga tulekut, elades kogu aja kuuseokstest ja mätastest püstitatud onnides. Ilmad aga muutusid kordkorralt ikka külmemaks ning öösiti tuli hall maha, kuna

aga päeval sadas külma vihma vahel nõnda palju, et isegi onnidesse hakkas tikkuma vesi.

Ühel hommikul, millal ilm juhtus olema selge ning paistis päike, koondusid Kadrina kihelkonna mehed, arvult poolsada, ühisesse trobikonda kokku. Kõigil neil olid vikatid, hangud ja roostetunud püssid õlal ning tühjakssöödud vöörkotid rippusid seljas.

— Kuhu siis teie hakkate kippuma? pärisid teised maakaitsjad neid minekuvalmilt nähes.

— Kuhu mujale kui kodupaika tagasi — siin ju pole meil peale nälgimise midagi teha! kostsid Kadrina mehed. — Aeti küll suurte sõnade ja lubadustega maakaitseks kokku, aga mis maad sa sääraselt hundi kombel märjas koopas kükitades ikka kaitsed?

— Need sõnad on õiged!

— Pealegi veel kui teisi kedagi enam juurde ei tule. Egas meie suuda ometi terve maailma eest väljas olla, kuna samal ajal kodus ootab töö!

— Koju... aga kas seda tohib..?

— Tohib... kes on siin keelaja või käskija?

— Eks kuninga tahtmisel see kokkutulek sündinud!

— Kuninga... Jumal ise seda teab?! Kõneldakse igapäev, et kuningas tuleb ja tuleb, kuid seni pole me teda kuskil näinud!

— No mis me nii kaua... hakkame, mehed, minema! hüüti.

— Hakkame minema jah! ja Kadrina kihelkonna meeste parv vajus metsast väljudes üle vesiste väljade otse edasi lääne poole.

Peamees Tiesenhausen, kes seda eemalt nägi, ei hakanudki neid selles takistama, sest kuna lisaks uusi

mehi enam niikuinii kokku ei tulnud, siis polnud tal ka nende vähestega võimalik midagi tõsisemat ette võtta.

Ülejäänud meestes kasvas aga nurisemine päev-päevalt ikka suuremaks, nii et nüüd karati sõjaleerist küll üksikuna ja ka tervete trobikondadena igapäev minema. Oleks nüüd kohal olnud vähemalt Jakobi kihelkonna õpetaja Christian Kelch, siis vahest tema oma vägeva sõnaga manitsedes oleks suutnud pidada mehi kinni; kuid ta oli juba õige aegsasti pöördunud tagasi oma kihelkonda, et karjatada seal oma ristikogudust ning koondada maakaitseks uusi mehi. Olgugi et peameheks valitud aadlimees Röttchert von Tiesenhausen oli vapper sõjamees ning tegudes arukas, ei osanud ta ometi sõnu nõnda seada, et nad oleksid tunginud meestele otse südamesse ning pannud hinge põlema.

Ja Sämi jõele kokkutulnud talupojad lõpuks nähes, et kogu ümbrus on rahulik ning et vaenlast pole kuskil märgata, hakkasid lõplikult laiali pudenema, kadudes nagu lumi kevadise päikese ees. Ainult need mehed, kelle külad teati kindlasti olevat vaenlase meelevalla all, jäid häda sunnil koos Soome jalaväelastega Sämi jõe äärde püsima.

— Mida ütleb sinu mõistus, Aabu, sõnas ühel hommikul laagritule ääres istuv Rain rehitsedes mõtlikult hõõguvaid süsi, — kas meie peremees peaks veel tundma maailmavalgusest rõõmu, või on ta juba läinud..?

— Ah Tehvanist kõneled, kostis Aabu tõstes pilgu tulelt; — Tehvan on küll kange ja kaval, hätta ta hõlpsasti ei jää, kuid et ta meel on tihti liialt äge, siis..!

— Sedasama arvan minagi, sest muidu oleksime pidanud temast midagi ikka kuulma!

— Eks nüüd kao inimesi maailmast, nii et haisugi ei jää enam järele!

— Aga tubli peremees oli, andku Jumal talle elamiseks päevi! ohkas Rain.

— Parem kui sa neid talle enam ei soovi!

— Miks? Ah siis sina usud ikka päris tõsiselt, et ta..?

— Mina ei usu midagi, kuid siiski on parem, kui praegu jätame ta rahule, sest meie ei tea mitte, mis temast on saanud!

Ja jällegi tekkis nende vahele sõnatu vaikus.

Nüüd lähenes tulele Hauka Aadu, keda sõjapäevade viletsus näis olevat tublisti vanandanud.

— Vennad, ka meie mõis olevat põletatud maha, nii et isegi kivi ei asuvat enam kivil, ja sepp laskus mättale istuma; — samuti olevat ka kirik tehtud maatasa!

— Kust sina tead, mis meie kihelkonnas sünnib? urises Aabu.

— Et kust ma tean, kordas Hauka Aadu; — praegu jõudis vaenlase poolelt üks mahajäänud Edise mõisa talupoeg laagrisse, ning tema kurtiski seda häda.

— Edise mõisa talupoeg, ja Rain tõusis püsti, — see pole tõsi?!

— On tõsi, nägin teda ise oma silmaga; hiilinud teine läbi metsade ja soode, kuni viimaks pääsenud läbi, kostis Hauka Aadu.

— Siis peab minema teda vaatama, ja Rain kadus sinnapoole, kuhu sepp osutas käega.

— Kui mõis on maas, siis olgu Jumal ja ka venelane tänatud, egas meil pole sellest häda, ütles Aabu pikaldaselt venitades.

— Et soo-oh, või pole häda, kostis Hauka Aadu hurjutades, — egas saks ometi hakka teda jälle üles kohendama, vaid kõik see tuleb meil enestel kivi-kivilt jälle kokku laduda!

— No seda küll ei tee! sõnas juurdetulnud Sibi Andres vahele.

— Et ei tee, aga kuhu sa hing pääsed?

— Kubernerilt on ju tulnud käsk, et talupojad, kes võtavad maakaitsest osa, on teo ja talgute tegemisest vabad!

— Egas see vabadus kuigi kauaks jää, seletas sepp. — Et pange, mehed, tähele, kui sõda on ükskord möödas, siis tuleb mõisaorjusega jällegi uuesti pihta alata!

— Siis andku Jumal sõjale pikka iga! ütles Aabu.

— Või sõjale palud sa oma sõgedast meelest pikka iga, hakati nüüd Aabut mitmelt poolt hurjutama, — ei, olgu mõisaorjus kuitahes kibe, kuid sõda on tuhat korda hullem!

Äkki hakkas metsa all torupill hüürgama — puhus teda Krista Mart. Torupilli olid jätnud maha Kadrina mehed, ja nüüd puhus teda laagris igaüks, kel aga juhtus olema selleks lusti.

Nüüdses suures ahastuses ja pealegi veel pimeneva metsa all hüürgav torupill ei toonud aga kellelegi lusti, vaid ta kaeblik vingumine aina suurendas meeste tuska.

— Et Mart, jäta torupill rahule — nüüdses kitsikuses pole enam kelgi lusti teda kuulata!

Kuna aga Krista Mart ei pannud manitsemist tähelegi, siis võttis Hauka Aadu meelituse appi

— Parem tule kuula, kuidas mõisad põlevad!

— Hä-hä-hää, naeris Krista Mart, lastes hammaste

vahelt suunaputi lahti, — las mõisad põleda, kuid torupill jorab ikka oma jora!

Parajasti kui Krista Mart oli joristamas torupilli, hakkas äkki kogu Sämi jõe äärne laager kihama: Soome jalamehed jooksid trompetipuhumist kuuldes rüsinal kokku, ja peatselt oli näha ka ringikihutavaid ratsanikke, kelle hobused olid üleni vahus. Purtse jõelt oli ooberst Lieven jõudnud oma tragunitega tagasi, tuues sõnumi, et vene ratsaväe kindral Šermeto rõhub suure väega koledasti peale.

Nüüd seati Soome jalamehed, Eestimaa aadlilipkonna tragunid ja vähesed alalejäänud maakaitsetalupojad tõsise tapluse vastu valmis, et mitte lasta vaenlasel ootamatult kaela langeda. Kuid et vahepeal oli saabunud pimedus, siis meestes hakkas tekkima suurehulgalise vaenlase tulekut kartes tõsine hirm — igas puus ja puhmas arvati nüüd nägevat vaenlase meest.

— Põletab! hüüdis äkki Rain, viibates käega kirdesse, kus hakkas kerkima tulekuma.

— Päh-päh-päh, ja-ja-ja, põletab jah, põletab jah! hakkas Tehose Hannes sülitades sädistama.

— Juba ta on otsaga siin! kuuldus ahastamist.

— Mine tea, mõnikord on hirmul suured silmad, urises Aabu, — vahest põleb kuskil ainult mõni rehi, nagu seda sügisel tihtigi juhtub.

— Rehi... kes nüüdsel koledal laastamise ajal julgeb rehte peksta, ja pealegi veel vaenlase poolele nõnda lähedal!

— Tuli on Pada mõisas, arvati.

Samas kerkis tulesambaid mitmel pool.

— Vaadake, vaadake — ka Varudi mõisale on ta pistnud tule külge!

Need mõisad, mis nüüd põlesid, olid juba varem jäänud inimesist lagedaks, nii et ainult mõned üksikud nutjad olid sealtpoolt tulemas.

Kui maakaitsetalupojad vaatasid säärast meeletut põletamist ükskõikse rahulikkusega pealt, siis seda ärevamaks muutusid sõjaülemad, hakates andma käske taandumiseks, sest Sämi jõgi, olles kuivanud madalaks, ei suutnud vaenlase kinnipidamist abistada.

Ja peatselt ruttaski traguneid, musketäre ja relvastatud talupoegi oma senist seisupaika maha jättes Rakvere poole, kus venelaste lähenemise tõttu oldi juba suuresti hirmul. Kuid sedamööda, kuidas maakaitsjad taandusid, järgnesid neile ka tulikahjud.

— Issand, juba põletab Kohalas! sõnasid taandujad, vaadates selja taha.

— Ruttu, ruttu! kiirustati taanduvaid mehi.

Tume idapoolne taevas punetas nüüd suures tulekumas.

— Põleb Uhtna! kisati.

Ja nüüd jooksid ja ratsutasid taanduvad tragunid, jalamehed ja talupojad hingeldades edasi, jäädes peatuma alles Rakvere külje all asetsevas Kaarli mõisas.

Nähes nii lähedal tõusvaid tulesambaid oldi nüüd Rakveres sinna koondatud sõjaväe moonamagasinide pärast tõsiselt mures.

Kuid olgugi et Rakveres kui lahtises linnas oli kaitseväge üpris vähe, ometi ei julgenud vaenlane Sämi jõest paljut kaugemale tulla, vaid ta tappis ja põletas enamasti sealpool jõge, vaevates neile kättejäänud inimesi päris inetul kombel: mõnel lõigati keel suust, teisi riputati kättpidi üles ja peksti vene nuutidega nende ihu ning kondid täiesti puruks. Sääraseid kurbi sõnu-

meid tõid Rakverre põgenema pääsenud üksikud talupojad, kellest nüüd paljud olles venelaste peale ülemääraselt tigedad liitusid maakaitsemeestega.

Vene rüüstesalgad kriiskasid aga Rakvere ümbruses mitu päeva ja ööd järjest, nii et elanikud selles väikeses kaitsetus linnas olid kogu aja põgenemisvalmilt jalul. Õnneks läksid nad aga samase kisa ja lärmiga peatselt Narva poole tagasi, ajades seejuures eneste ees suuri kokkuröövitud loomakarju; samal ajal pööras aga Põlulas rüüstanud vägi oma otsa Peipsi poole.

4.

Peatselt saabus Ruhja sõjaleerist kindral Otto Wellingk koos suure ratsaväega Rakverre, hakates nüüd omakorda venelasile kõvasti peale käima. Esmalt saatis ta Rakverest kogu Eestimaa aadlilipkonna — ligemale kuussada meest, ooberstleitnant Lieveni, Uusimaa rügemendi major Dietrich Friedrich Patkuli ja major Jürgen Tiesenhauseni juhatusel Purtse jõe äärde.

Taandudes oli vene ratsavägi jätnud kakssada meest Purtse külla maha ja osa väge majutanud Aa mõisa ja Verila, Kahula ja Povandu külasse.

Oleks nüüd aadlilipkonna ohvitserel olnud aimu, et venelaste salk asub Purtse külas, siis oleksid nad võinud neid päris kerge vaevaga sisse piirata; kuid et ooberst Lieven koos oma kuuesaja traguniga ratsutas päris avalikult ning suure robinaga Purtse külla, siis leidsid venelased mahti karata hobuseile ning kihutada sealt ülepeakaela minema.

Kuid nüüd ei võidud enam venelasile toibumiseks mahti anda, vaid kihutati, eskadron eskadroni küljes

kinni, venelasile järele, jõudes nende kannul Verila külla. Seal asuvad vene ratsamehed olid parajasti täiskuhjatud hüttides ja onnides puhkamas, kui nad kuuldes külatänavail lärmamist ruttasid palja päi ja ilma kasukateta ustele vahtima; esmalt nägid nad ainult möödakihutavaid omasid, kes kätega veheldes karjusid:

— Spassaites, spassaites — päästke end! ja nad kadusid külatagusesse metsa, kuna nende kannul tuli tihedates trobikondades sinisekuuelisi Eestimaa traguneid.

— Matj tvoju... rootslased on külas! ja ehmunud venelased tõmbusid majadesse tagasi.

Et aga kitsastest ustest ei mahtunud nad kõik korraga sisse, siis tragunid tormasid neile peale, raiusid neist paljud lausa tükkideks ning pistsid mõõkadega läbi, nii et nende kollased püksid määrdusid venelaste verega. Enesekaitseks ei suutnud paljud venelased teha enam muud, kui tõstes käsi silme ette püüdsid varjata pead; kuid vinguv mõõk purustades nende randmed lõhestas sama hoobiga ka pea.

— Oh batjuški, batjuški! ägasid nüüd onnidesse kuhjunud venelased, julgemata pead välja pista.

Kui siis tragunid karates hobuseilt tormasid venelasile majadesse järele, hakkasid need sealt vastu laskma. Säärane vaenlase meeleheitlik vastupanu, kuna ta ise juba peagu võidetud, ajas nüüd tragunid nii suurde vihasse, et nad pistsid kogu Verila küla mitmest servast põlema. Ja kes siis venelasist suures kitsikuses ning hädas kargas nägu kinni hoides tänavale, see raiuti mitme mõõgaga korraga tükkideks.

Nii hukkusid mõõga ja tule läbi koos kogu Verila külaga peagu kõik seal asunud venelase sõjamehed,

kuna ainult mõned üksikud, suutes karata hobuseile, kihutasid oma peaülema kindral Boris Šeremetjevi laagrisse, mis seekord asus Povandu külas, et viia sinna sõna säärasest suurest õnnetusest.

Hävitanud ka Aa mõisas asunud vene ratsanikke, tahtsid tragunid tormata ikka edasi kas või Narvani välja, kuid ooberst Lieven kui vägagi ettevaatlik sõjamees, tahtes enne kuulata maad, pidas paremaks peatuda.

Kuid ka kindral Šeremetjev ei jäänud käsi rüpes hoides magama, vaid kuulnud ta ratsanikke tabanud õnnetusest, koondas kiiresti kakskümmend üks sotnjat ratsaväge kokku ning saatis neid Eestimaa aadlilipkonnale vastu. Nüüd pidi ooberst Lieven tahestahtmata tagasi tõmbuma Purtse jõe taha, jäädes seal peatuma.

Samal ajal lähenes Purtsele venelaste suur ratsavägi, liikudes mitte kogu oma jõuga mööda suurt teed, vaid tulles enama osaga hiilides mööda metsateid ja -radu. Et aga kindral Šeremetjevil oli ta eelmise pealetulemise ajal jäänud Rakvere võtmata, siis sai ta tsaarilt säärase sõimukirja, mis pani teda tõsiselt jahmuma. Ja seepärast ta nüüd saatiski rootslaste vastu peagu neljatuhandelise ratsaväe, kästes sel võtta Rakvere linn enese alla. Ise ta aga jäi selle võtmist Povandu külasse ootama, sest ainult seal oli ta vapper ning esimesi, kus tõsist vastupanu polnud karta; laastamist ja hukkamisi oli ta aga õppinud sõdides türklaste ja teiste idamaa rahvastega, kes tapluses ei tundnudki teissugust kommet.

Samal ajal ei teadnud Purtse ääres peatuv ooberstleitnant Lieven koos oma tragunitega karta mingit tõsist häda, enne kui Šeremetjevi ratsavägi oligi tal kukil.

Enamik traguneid oli sügisese kange külma tõttu pugenud alalejäänud majadesse varju, kuna aga kapten Aderkas läinud koos ühe osa ratsanikega koguni teisel pool jõge asuvasse vanasse Purtse lossi, kus ta üsna muretult puhkas.

Ja siis — teisipäeval, 30. oktoobri hommikul, millal ooberst Lieveni ratsaväe valvurid pidasid piki Purtse jõe kallast liikudes vahti, avati äkki vastaskaldal kasvavaist pajupõõsaist nende pihta musketituli. Kohe panid ka tragunid oma karabiinid paukuma, äratades seega kogu puhkava lipkonna jalule. Jätnud hobused selja taga asetsevasse metsa, ruttasid nüüd tragunid oma peameeste ning ohvitseride juhtimisel jõe kaldale, kust omakorda avasid juurdehiilinud vaenlase pihta ägeda tule, nii et kogu Purtse jõe org oli silmapilkselt täis lahingukära. Seejuures oli päris selgesti kuulda, kuis venelaste peamehed andsid oma sõjameestele tulistamiseks käske:

— Hloptsõ, püssid maole — šarahh!

Kui siis juba küllaltki oli vastastikku lastud, nõnda et ümbruses polnud paksu püssirohusuitsu tõttu enam peagu midagi näha, tormasid venelased kisades puhmastest välja ja otse jõkke; kuid see oli neile hukatuseks, sest vaatamata madalale veele oli jõgi sel kohal kaunikesti sügav, nii et hobuste jalad ei puudutanud põhja. Siiski katsus vaenlane tulla jõest üle, püüdes seejuures hirmutada aadlilipkonna traguneid oma kohutava kisaga. Kuid seekord oli nende sõge vaprus päris asjatu, sest paljud neist said rootsi kuulide all otsa, kuna aga ülejäänud pidid pöörduma häbiga tagasi.

Palju hobuseid jäi aga haavatuina rabelema jõkke, mille vesi muutus nende ümber verest punaseks. Kuid

kelgi polnud nüüd mahti panna tähele vigasekslastud omasid, vaid igaüks olles oma elu pärast hoolega tapatöös kinni paugutas meeletult edasi. Ja oli siis kogu Purtse jõe org täis kisa, haavatute röökimist ja püssirohusuitsu, mis varjas vaenlasi teineteise silmade eest.

Toomas Jõerist ja Hinno olles kõrvu taplemas lasksid ja laadisid ikka uuesti oma karabiine. Seejuures olid nende näod püssirohu tahmast nii mustad, et neil silmavalged aina välkusid peas nagu mooramaameestel. Hinnol tilkus igemeist isegi verd, sest oskamatult lastes põrutas püss teda hullusti.

Et aga venelased kisasid ja paugutasid teispoolsel kaldal ikka edasi, siis jätkasid ka tragunid laskmist. Kuid see oli ainult venelaste sõjakavalus, sest samal ajal, millal üks osa neist paugutades pidas rootsi ratsameestega ägedat tulevahetust, tuli neid mitu tuhat meest üleval pool kahest kohast üle jõe ning tungis traguneile märkamatult selja taha. Ja kui need siis lõpuks nägid hädaohtu, oli juba peagu hilja.

— Vaenlane selja taga, tagasi, tagasi ja hobustele! kuuldus käske.

Jättes oma seisupaigad maha jooksid tragunid suitsevate püssidega metsa oma hobuste juurde, kuna samal ajal kuuldus metsa lõunapoolsest servast kasakate pöörane kisa, mis kiiresti lähenes.

— Ruttu, ruttu..! ergutas major Patkul traguneid, kes karates sadulaisse kihutasid kiiresti minema, hoolimata et metsa läbides peksid kuuseoksad valusasti nende nägu.

— Edasi, edasi — Pada jõel koondugem kokku!

Ka Toomas Jõerist ja Hinno jõudsid veel parajal ajal karata hobuseile ning surudes neile kannused tuge-

vasti roietesse kihutasid minema. Üks kuuseoks lõi seejuures Hinnole nii valusasti vastu silmi, et ta jättis hobuse korraks seisma, arvates, et silm on torgatud peast välja. Leides aga, et kulmualune pole mitte tühi, kannustas ta uuesti hobust ja tõmmates nüüd pea õlgade vahele ning kummardudes sadulas hästi ettepoole kihutas ta oma korporalile järele.

Kasakate kisa kostis nüüd nii selja tagant kui eest ja külgedelt, kord-korralt ikka lähenedes nagu kokkutõmbuv rõngas. Ja kui siis Hinno jõudis väikesele metsalagendikule, pidi ta ehmudes nägema, et see on venelasi tihedasti täis. Vilkalt tahtis ta pöörata oma hobuse ümber, kuid nüüd ilmus ka seljatagant venelasi, kes hakkasid kisama:

— Stoi, stoi, matj tvoju... stoi!

Ja ta võetigi vangi.

Nüüd märkas Hinno venelaste keskel teisigi omasid — kümmekond tragunit eesotsas major Patkuliga. Vangid kisti sadulaist, neilt võeti püssid, mõõgad ja igasugune vara, ning isegi ka saapad tõmmati neil jalast.

Eestimaa aadlilipkond oli ootamatu seljataguse löögiga paisatud laiali, ja nüüd koondudes taandusid ta ratsanikud eesotsas oma peamehe ooberst Lieveniga uuesti Rakvere poole. Venelased aga, koondanud kõik vangivõetud tragunid kokku, viisid nad oma kindrali Boris Šeremetjevi leeri.

Vahepeal oli Šeremetjev toonud oma laagripaiga Purtse jõele lähemale ning lasknud oma telgi üles lüüa keset metsavahelist lagendikku. Boris Šeremetjev, olles oma seniseid sõjakäike pidanud kaugetes rohtlates, armastas nüüdki lagedaid välju, nii et ta õige harva

asutas oma laagri kuhugi mõisa, mille ta meelsamini põletas maha.

Vangid, kelle seas oli ka kapten Aderkas, kes koos kahe traguniga oli Purtse lossis jäänud venelasile kätte, kannatasid nüüd mehiselt oma saatust. Neid seati Šeremetjevi nahkse telgi ette ritta, sest kindral ise oli avaldanud soovi neid üle kuulata. Astunud oma telgist, läks Boris Šeremetjev selle kõrval põleva lõkke juurde ja soojendas seal esmalt käsi, siis aga pöördudes seljaga tule poole ning tõstes oma pika kaftani soojendas ta ka tagumikku. Ise ta polnud aga mitte nagu paljud teised vene ohvitserid sakslaste kombel rõivastunud, vaid kandis peas suurt kasaka karvamütsi ja seljas punaste võrelitega ilustatud musta kaftanit, mis keskkehast oli punase pussakaga vöötatud.

Kui siis kindral Šeremetjev oli võtnud mahapandud väikesele trummile istet, ilmus ka tolmatš ehk tõlkija kohale ning algas vangide ülekuulamine. Šeremetjev ise esitas küsimusi, kuna tõlkija pani neid rootsi keelde ümber. Kuid vangilangenud ohvitserid vaikisid ega vastanud vaenlase pärimistele sõnagi, nii nagu see on iga tõsise sõjamehe kohus.

— Ma teid, rootsi koeri, õpetan kõnelema! karjus nüüd Šeremetjev pöörases vihas ja kargas trummilt püsti.

Et aga major Patkul ja kapten Aderkas ei andnud vaenlasele omade kavatsusist midagi teada, siis asusid kasakad nende kallale, köites neil käed seljataha kokku ning riputades siis käsipidi oksa; ühtlasi mähiti ka nende jalgade ümber ohelikud, millele astudes hakati nende käsi liikmeist välja venitama.

— Kas nüüd kõnelete? kärkis Šeremetjev, seades käed puusa.

Ohvitseride näod virildusid kangest valust, kuid vaatamata kõigile sääraseile vaevamisile vaikisid nende suud kangekaelselt edasi. Nüüd haarasid kasakad oma kindrali märguande järel pussaka vahelt küünrapikkustest naharibadest kokkupandud nuudid ja hakkasid nendega oksatõmmatuid peksma. Kuid ikkagi tõrkusid vangid, kostes tõlgi pärimistele nõnda:

— Sülitan sulle ja Šermetole näkku!

Ka traguneid, keda kokku oli venelaste kätte vangi langenud kakskümmend kuus meest, vaevati peksuga. Kuid et nemad kui lihtsõdijad ja pealegi veel kõik kui eestlased, kelle keelt venelasist keegi ei mõistnud, ei võinud paljut millestki teada, siis rängemaid piinamisi ei hakatud nendega ette võtma. Et aga ohvitsere oli seekord juba küllaltki kasutult vaevatud, nii et nad olid minestumiseni nõrkemas, siis jäeti neid sel õhtul rahule, et anda neile aega toibumiseks.

Paaril järgmisel päeval korrati aga samaseid piinamisi uuesti, ja lõpuks, kui see ikka ei aidanud, siis aeti major Patkulil ja kapten Aderkasil kokkuköidetud käte ja jalgade vahelt teivas läbi ning taheti tõsta neid tulele. Nüüd aga ei suutnud rootsi ohvitseride kangus enam vastu pidada ning nad hakkasid kõnelema. Ja siis kuulis kindral Boris Šeremetjev oma tõlkija suu kaudu major Patkulilt, et neid on saatnud Rakverest välja kindral Wellingk, soovides, et nad uuriksid vene vägede asupaikasid ning püüaksid võtta nende seast mõningaid vange.

— Vange, ha-ha-haa, hakkas nüüd Šeremetjev lagi-

nal naerma, — või meid tulid sa võtma vangi, kuid nüüd langesid ise lõksu!

Kindral Wellingkist kõneles aga major Patkul, et ta olevat koos viie tuhande ratsanikuga jõudnud Rakverre, kuhu oodatavat ka kuningat koos kolmekümne tuhande mehega.

— Kolmekümne tuhandega..! ja nüüd muutus Šeremetjev tõsiseks, sest säärane sõnum polnud talle sugugi meeltmööda, nii et ta ütles kähisedes: — Kolmkümmend tuhat... seda sa valetad, valetad, rootsi koer!

Kuid ka kapten Aderkas tunnistas sedasama, olgugi et neid teineteisest lahus üle kuulati, nii et lõpuks pidi Šeremetjev ikkagi uskuma, kusjuures teda valdas hirm.

Lasknud tõlgil panna kõik vangide ülestunnistused paberile, saatis ta nad koos kirjaga tsaarile Narva alla, kuna aga oma ratsaväele andis ta käsu tõmbuda tagasi sinnapoole Pühajõge.

Et piinamisel tõsiselt häda saanud major Patkul ja kapten Aderkas ei suutnud omil jalul pikka teed kõndida, siis asetati nad vankrisse, kuna aga tragunid seoti selle taha oheliku otsa üksteise järele kinni. Ja siis algas pikk teekond vastu tumedale orjapõlvele.

Samm-sammult astusid vangid noruspäi mööda pikka porist maanteed edasi Narva poole, kuna valvajad ratsutasid neil kahel pool kõrval. Tihti tuli neil oma teekonnal läbida ahervaremeis olevaid külasid, kus mahalöödud ning huntidest puretud inimesi oli kõikjal lamamas, hambad taeva poole irvi.

— Metsalised..! sosistasid vangid tapetute hulki nähes.

— Hullemad kui metsalised; need on põrgusulased ise! ütles Hinno, ja nähes siis üht tapetud tüdrukut lamavat purukskistud seelikuga ristseliti maas, ei suutnud ta hoiduda sosistamast: — Oh Imbi, Imbi, kas ka sinu lõpp oli nõnda kibe?!

Siis liiguti jällegi läbi metsa. Puud olid juba raagus ning varisenud lehed sahisesid astujate jalgade all, kuna neist ainult mõned üksikud lipendasid närtsinuna veel võrade vahel.

— Oleks nüüd käepärast nuga, lõikaks oheliku läbi ja pageks metsa! sosistas Hinno kõrvalsammuvale tragunile.

— Kuhu sa ratsaniku eest suudad... kihutab järele ja tõukab piigi selga!

— Egas meil elugagi pole enam midagi teha!

— Siiski, kui hingeke on antud, kuhu sa ta ikka paned! Peame kannatades lootma..!

Väljudes metsast möödusid vangid teeäärsest ikoonist, mille olid sinna kunagi püstitanud Venemaalt tulnud tagakiusatud vanausulised, kel Alutagusele asumiseks polnud rootslasilt keeldu. Nähes nüüd toda viltuseisvat poolpehkinud puust ikooni kargasid vange saatvad kasakad sadulaist ja hakkasid päid paljastades ja usinasti risti ette lüües ta ees kummardama.

Meelsasti peatusid ka vangid — see oli neile nüüd ootamatu puhkus. Siis aga märkasid kasakad, et nende vangid ikooni juures seistes ei kummardu ega paljasta isegi teda nähes oma pead. Säärane jumalavallatus vihastas nüüd usklikke kasakaid nõnda hullusti, et nad tõmmates pussaka vahelt oma nahksed nuudid tormasid vangidele kisades kallale:

— Matj tvoju... vedj eto bohh — see on jumal, jumal..!

Et pääseda peksust, hakkasid nüüd vangistatud tragunid päid paljastades ning venelaste eeskujul ristimärke tehes ikooni ees kummardama, mida kasakad lasksid neil teha niikaua kui nad seda tahtsid. Kui aga vangid olid säärasest jumalaorjusest lõpuks tüdinenud, siis sunniti neid piitsalöökide all jällegi jätkama oma vaevalist Kolgata-teekonda.

5.

Kuna venelaste piiramissuurtükid polnud veel pärale jõudnud, siis ei suutnud nad palja mõtlematu pealetungimisega küllaltki hästi kindlustatud Narvale teha mingit häda. Seda märkas peagi kindral Hallart, kelle kui suure kindlustamiskunsti tundja oli pohlakate kuningas August saatnud Vene tsaarile Peeter Aleksejevitšile nõuandjaks. Tema üldjuhatusel hakkasidki venelased Eestimaa-poolsel küljel kaevama suurt piiramiskraavi, mis ulatus poolringis ümber Narva, jõest jõeni. Kaevamistööde juurde ilmus aeg-ajalt ka tsaar ise, kes oma seitsme jala pikkuse kasvuga paistis teiste kindralite seast juba kaugele silma, olgugi et ka tema kandis oma kolmnurgeti paeltega kokkutõmmatud servadega kübaral valgeid sulgi ja kuldkarraga kanditud kuube.

Et kraavikaevamisel tehtavale tööle paremini pilku heita, läks tsaar tihtigi rae mõisa juurde Pähklimäele, kust osutades oma oksliku dubiinaga näitas kindraleile kohti, kus ta kaevamistöödega polnud täiesti rahul, ja käskis teha parandusi.

Narva linna vallidelt ning bastionidelt oli siis selgesti näha, kuis venelaste polgud kühveldasid mulda, kiskusid maapinnalt mättaid ja raiusid võsa. Samuti nähti, kuis nad püstitasid enestele elamuiks ja sõjamoona panipaikadeks hütte, lööve ja onne, kindraleile aga purjeriidest suuri telke. Kaevates jooksukraave, aprošše. reduute, kesseleid ning suurtükkide laskealuseid, tuhritsesid venelased kogu Narva ümbruses asetsevad väljad ja põllud üles.

Et aga vapper Narva komandant ooberst Horn ei mõtelnudki anda oma kuninga linna käest ning pani vaatamata oma vähesele ning enamasti oskamatule kaitseväele üsna kõvasti vastu, siis võttis tsaar kavala meelituse appi: ta laskis kirjutada kuuskümmend saksa- ja kakskümmend eestikeelset kirja, kinnitada need pikkade noolte külge, ja saatis siis õhtupimeduses Narva vallide juurde ambujad, kes need vibudega lennutasid linna. Ja järgneval hommikul leidsid siis linna valvesõdurid ja kodanikud vallidelt suure hulga linnalastud nooli, mille ümber oli mähitud paberilehti, millele oli kirjutatud nõnda:

Tema Majesteet Tsaar on pidanud vangidelt ja ülejooksikuilt suure meelepahaga kuulma, et nii aadlikke kui ka talupoegi tuuakse Narvas vallidele vahile, kuna aga see amet peab ometi kuuluma mitte kellelegi muule kui soldateile. Samuti on pidanud Tema Majesteet suure südamevaluga kuulma, et Jumalast mahajäetud ning halbade inimeste kaudu kõneldakse lausa ebatõtt, nagu kohtleksime maaomanikke metslaste kombel. Igaüks, kellele see aga on meeltmööda, võib minna maale tõelikkusega tutvuma, et kas kellelegi sünnib kahju ja kas keegi on omas kodus või on ta ise ära joosnud.

Tema Majesteet Tsaar on oma armuliku heldusega alati mõtelnud sellele, et mitte ainuüksi Narva linna kodanikele, vaid ka ta alamaile kindlustatud eesõigusi mitte ainult kaitsta, vaid neid ka suurendada, ja nende usku, milline ka poleks selle nimetus, kõigi nende seadustega alles jätta, ja aadlike omandusi, mis neilt vägivallaga on võetud, jälle üles kohendada. Seega loodab Tema Majesteet, et igaüks, kes ei kuulu sõjaväkke, paneb relvad maha, sest vastasel korral ähvardab teda kõige rängem karistus, ja pealegi toob edaspidine tõrkumine ka kõige suurema laastamise kaasa.

Kõike seda ei taha Tema Majesteet oma noolesaadetistega teile mitte ainuüksi teatada, vaid ka kristlikust armastusest teid hoiatada. Kõigile ülejooksikuile lubab aga Tema Majesteet igasugust armu, kas võtmisega oma teenistusse või nõudmise korral saata heade soovituste ja kümnemargaliste reisirahadega varustatult oma isamaale tagasi. Antud peakorteris Narva ees 16. oktoobril 1700.

Sääraseid tsaari petlikke lubadusi ei uskunud aga Narvas mitte keegi, sest ümbrusest tõusvad tulesambad tõestasid juba isegi, mida temalt oli loota. Narva kodanikud ja sõdurid eesotsas oma komandandiga mitte ainult ei langetanud säärast läkitust lugedes meelt, vaid jäid veel kindlamini lootma Jumala ja oma kuninga abile.

Ja siis venisid edasi pikad piiramise päevad. Küll püüdsid venelased teha kõike, mida suutsid, et aga saada Narva linna kätte, kuid see ei tahtnud neil kuidagi õnnestuda. Pealegi polnud nad ka selleks sõjakäiguks kuigi hästi ette valmistunud: kahurite puuosad olid nii pehkinud, et nende hännad ja rattad purunesid juba

esimeste paukude ajal; samuti polnud ka kõigi kahurite ja müüsrite tarvis parajaid kuule, nii et neist mõningaid tuli laadida isegi kividega.

Ühel päeval saabus aga laagrisse sõnum, et Rootsi kuningas on tulemas kolmekümnetuhandelise väega Narva alla. Sääraselt teadsid pajatada kindral Boris Šeremetjevi võetud vangid, kelle kirjapandud seletused jõudsid laagrisse; ühtlasi kirjutas Šeremetjev tsaarile nõnda:

Kõrgeim isand ning härra kapten! See, mida Teie armulikkus soovib kinnivõetud keeltelt teada saada, on nende ülekuulamisel tolmatši käega kirja pandud ning saadan selle Teile. Kuid mina ja minuga kaasasolevad inimesed tõmbume samal kolmandal kuupäeval tagasi, kuna seal, kus praegu seisan, hävitan kõik elanikud ning põletan igasuguse toidu ja sööda. Aga kuhu pean nüüd taanduma? Ei tea, kuhu asuda ja millega toita hobuseid, sest tagapool olen juba kõik põletanud ja elanikud koos toidumoonaga hävitanud. Säärasel ajal aga ilma onnideta on mu inimestel elamine täiesti võimatu. Samuti on mul palju haigeid, kelle seas on ka palju rotmeistreid. Käsi, gossudar, koostada mulle juhend, et mida peaksin tegema. Väledasti Sinu ette kukkudes ning lüües näoga põrmu Sinu viimseim ori Boriska Šeremetjev. Kiri saadetud novembrikuu 3. päeval esimesel tunnil pärast keskööd.

Pahaselt pani tsaar Šeremetjevi kirja pärast läbilugemist lauale ning läitis väriseva käega oma pika hollandi piibu; siis hakkas ta nii ägedasti suitsetama, et Kampersholmi saarel oleva saeveski omaniku mahukad eluruumid, milles nüüd asus tsaari peakorter, olid täis tubakasuitsu. Neis sinistes suitsupilvedes kerkis

aga tsaari silme ette noor Rootsi kuningas, keda näis jälgivat õnn. Ja mida enam nüüd tsaar kuningas Karl Kaheteistkümnendale mõtles, seda enam hakkas ta tundma kartust. Kuid siis tahtes end julgustada hüüdis ta piipu suust võttes:

— Kas siis mina pean kartma üht poisikesest kuningat — päh-häh-hää!

Kuid kuis ka tsaar ei püüdnud hooplevate sõnadega end julgustada, valdas teda siiski ikka ja jälle meeleheitlik tusk, nii et ta pidi pead käte vahele surudes koguni aeg-ajalt ägama.

Rootslane tuleb kolmekümne tuhandega, arutles tsaar pisut rahunedes edasi; olgugi et see on suur vägi, on temal enesel siin Narva all palju enam — rohkem kui nelikümmend tuhat meest! Nelikümmend tuhat, ja tsaar mõtles kibedusega oma esiisadele, kes on õpetanud vene sõdurit olema ainult kaitsmisel vahva ning südikas, kuna aga pealetungile minnes ei oska ta teha muud kui näidata vaenlasele selga; ja seepärast ongi ta pidanud pärast äpardunud pealetunge laskma oma haavatud sõdureist peagu pooled puua seljatagant lastud kuulihaavade pärast.

Et aga enne vaenlase pealetulemist oli vaja kindlused vallutada, siis laskis tsaar peatselt kõik oma laagrisviibivad kindralid ja tähtsamad väejuhid ühiseks nõupidamiseks kokku kutsuda. Ja siis ilmuski tsaari juurde Kampersholmi saarele Novgorodi kuberner vürst Trubetskoi, kes Narva all juhatas vene keskrinde vägesid, siis ülemjuhatajaks nimetatu feldmarssal Feodor Golovin, välismaine kindral hertsog de Croy, kindral Hallart, vürst Repnin, kindralmajor Buturlin, vasema tiiva vägede juhataja kindral Veide ja palju teisi väe-

ülemaid; samuti võtsid tsaari lähemate kaaslastena nõupidamisest osa ka seersant Aleksander Menšikov ja kammerjunkur Teodor Saltôkov.

Ja seekordsel nõupidamisel tuldigi peagu üksmeelsele otsusele, et seegi oleks hea, kui nüüd suudetakse kiiresti võtta rootslasilt vähemalt Ivani kindlus, kuna Narva enese peatseks vallutamiseks polnud enam kellelgi lootust.

Tsaar Peeter, kes ise juhatas sõjanõukogu istungit, laskis oma kammerjunkrul Teodor Saltôkovil panna kõik öeldu hoolega kirja. Kogu aja, millal ta laua ääres istus ning kõneles, värises ta pea; see peavärisemine oli tsaarile loomupäraselt omane ning see ei lakanud tal mitte kunagi. Ja nüüd võtnud suust piibu, pöördus ta kindral Hallarti poole, küsides, et kui palju kulub tema arvestuse järgi selleks aega, et lasta Ivanilinna müüri parajat läve, mille kaudu võiks tungida kindlusse.

— Majesteet, kostis kindral Hallart, — lävelaskmine osutub võimalikuks ainult siis, kui meil on selleks vajalikul määral laskemoona.

— Laskemoona... ja tsaari otsmik tõmbus pahuralt kipra, — tuntakse siis meil sellest nii suurt puudust?

Nüüd kandis kindral-kortermeister ning suurtükiväe juhataja Imeretia prints Aleksander veidi väriseva häälega ette, et laagris on ainult kolm tuhat kahurikuuli, veidi üle tuhande pommi ja tuhat kakssada puuda püssirohtu.

— Seda on lävelaskmiseks vähe, kostis kindral Hallart pead raputades, — sellest jätkub ainult kahekümneks tunniks, kui vahetpidamata lasta.

— Egas midagi — peame ootama, kuni Novgorodist jõuab saadetis pärale! ohkas vürst Trubetskoi.

— Ootamiseks pole meil aega! ägestus nüüd tsaar nii hullusti, et ta pea hakkas endisest veel rohkem värisema, kuna ta parempoolsel põsel kasvav käsn muutus pondudes punaseks, ja siis veheldes parema käega, ütles ta nõnda: — Kindralid, meie peame võtma Ivangorodi, sest muidu lööb rootslane meid valusasti! Seepärast mitte mingit ootamist, vaid peame alustama hiljemalt juba homme kindlusele kallaletungi!

Uuesti seletas kindral Hallart, et ühe ööpäevase laskmisega ei suuda ta murda müürisse läve; kuna aga pikemaajaliseks laskmiseks puudub laskemoon, siis toob säärane tegevus enam teotust kui au.

— Kõik teie räägite aina ootamisest, kuid egas rootslane ometi ei oota! ütles tsaar ja küsis siis kindral Hallartilt, kui palju tema arvates peaks kuluma lävelaskmiseks aega.

— Vähemalt seitse päeva lakkamatut pommitamist, kusjuures öö-päeva kestel peaks iga suurtükk laskma välja mitte vähem kui viiskümmend kuuli, ning sama palju ka pomme ja karkasse, kostis kindral Hallart. — Peale selle, majesteet, olen nõudnud suurtükitorude kiireks jahutamiseks vähemalt kümme vaati äädikat, kuid sedagi pole veel saabunud. Ja ka suurtükid on meil vanad — nende lafetid ja rattad murduvad juba vedamisel, rääkimata siis veel laskmisest!

Nüüd ohkas ka Moskoovia isevalitseja sügavasti — teda jälgib ebaedu. Veidi aega viibis tsaar klaasistunud silmadega tardunud olekus, kusjuures ainult värisev pea laskis aimata temas elu; kuid siis tõstes uuesti pilgu ütles ta nõnda:

— Aga Ivangorodi võtame siiski, me peame seda tegema, kui ei taha häbiga lahkuda Narva alt!

Vaikides vaatasid koosolijad üksteisele otsa, kuna nõupidamisruumi tekkis nii rusuv vaikus, et isegi küünalde põlemine näis tarduvat.

— Olgu nõnda, ja tsaar raksatas rusikaga vastu lauda, — et suurtükid seame laskevalmilt ainult igaks juhuks üles, kuid rünnakut alustame siiski!

— Majesteet, siis peaksid pealeminejad olema preobraženskiased ja semjonovlased..! julges sõnada vürst Trubetskoi.

— Ei, kostis tsaar parema käega ägedasti vehel des, — neid läheb mul veel edaspidi vaja!

Kõik kindralid oleksid nüüd meelsasti hüüdnud, et ainult Semjonovi ja Preobraženski polgu rünnaku puhul on loota edu, kuna aga teised kõik tulevad häbiga tagasi, kuid tsaari suur tusatuju võttis neilt selleks julguse.

— Järgmisel ööl lähevad Jeltšaninovi ja Suhharevi polk peale, sõnas tsaar, — ja häda neile, kui nad ei too Ivangorodit mulle kätte!

— Gossudar, võttis nüüd vürst Trubetskoi südame rindu, — käsi streletse, nad panevad pea sinu eest pakule, olles valmis sinu käsu järgi viimse meheni surema, kuid ära saada neid rünnakule — seal jäävad nad paratamatult hätta!

— Matj tvoju... Trubetskoi, hüüdis nüüd tsaar ülima pahameelega, — sina kõneled säärast sõgedat juttu! Ma ei saa ju ometi võtta kindlusi, kui pean kogu aja istuma paigal!

Kindralid vaikisid, kuna aga tsaar, läitnud meelte rahustamiseks piibu, ütles neile nõnda:

— Kindralid, meie kõik, kõige enam aga meie esivanemad on olnud selles süüdi, et vene sõduril pole pealetungivaimu!

Kuuldus tagasisurutud köhatusi, kuna kindral Hallarti mõõk puudutas kolksahtades põrandat.

— Ja see olgu nüüd meie esimeseks ning peamiseks püüdeks, jätkas tsaar, — et lahingu lõppedes poleks enam ühtki seljatagant haavatud meest. Kui vene sõdur oleks ka pealetungimisel nõnda vapper, nagu ta seda on vallide taga istudes, siis tuleksime mees mehe vastu rootslasiga lahedasti toime!

Veel kaua istusid ning arutlesid vene väejuhid vilkuvate küünlatulede valgusel, pidades järgmisel päeval alustatava rünnaku üle nõu. — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

See oli 8. novembri õhtul, millal Narva kindluse komandandile ooberst Hornile selgus, et venelased kavatsevad suure jõuga Ivani kindlusele peale langeda. Seepärast siis süüdati pimeduse saabudes kõigil Ivanilinna vallidel tõrvikud põlema, nii et sel kottpimedal ööl, millal tugevasti sadas lumelobjakat, oli kindluse ümbrus nii valge, et võidi püssikuuli ulatuseni näha. Ja ei läinudki palju aega mööda, kui Ivanilinnale hakkas lähenema kaks streletside ehk laskurite polku, mida juhatasid polkovnikud Jeltšaninov ja Suhharev.

Venelaste pealetung algas kohutava kisa ja lärmiga, nõnda nagu see neil ikka oli viisiks, kusjuures lärmamine oli nõnda suur, et seda võidi isegi penikoorma kaugusel kuulda. Üsna kerge vaevaga suutsid streletsid tulla isegi kuni vallidele asetatud kärbisteni, kus neid aga sai rootslaste kuulide all ütlematu palju otsa. See-

juures paukusid püssid ja kuulid kiunusid ümberringi, lüües vahel valju laksahtusega kärbistesse või purustades inimesil luid. Venelaste ohvitserid hoidusid aga ise kogu aja tahapoole, kust nad kisa ning ergutushüüetega sundisid oma mehi:

— Podi, podi, matj tvoju..!

Kuigi seekordne tormijooks löödi lõpuks tagasi, koondasid venelased end aga uuesti ning võttes südant tulid veel suurema kangusega peale. Suure rutuga seadsid nad nüüd oma tormiredelid üles ja raiusid müüridelt palissaade, kuna aga vastasasetsevale künkale vene kiriku juurde ülesseatud suurtükid andsid Ivanilinna pihta vahetpidamata tuld, kõige ägedamini aga kahte kindlust ühendavale sillale, et Narva kindlusest ei suudetaks Ivanilinna abi saata. Kuid vaatamata säärasele meeletule laskmisele suutis ooberst Horn igast Narva kompaniist kaks kapralkonda mehi Ivanilinna saata.

Et sääarases ägedas möllamises, mis nüüd sündis Ivani kindluse vallide ääres, ei suutnud kaitsjad tarvitada kõiki oma suurtükke, siis laadinud osa mortiire kartetšiga, põletasid nad neist vaenlase paksemate salkade sekka ja pildusid nende pihta käsipomme, mis tegid vaenlasile kaunikesti kahju.

Nii lõid rootslased kõik venelaste ägedad kallalekippumised sel ööl tagasi, olles ise seeüle ütlematu rõõmsad ning tänades Jumalat, olgugi et venelaste väepealikud kisendasid kogu öö:

— Podi, podi..!

Kui aga koitis hommik, siis nägid rootslased üllatunult, et nende rõõm on olnud varajane, sest venelased olid siiski suutnud jääda rondeelide alla peatuma, hoi-

des seega kaht jooksukraavi eneste käes. Ja kui venelased poleks oma suures rumaluses ning lohakuses, mis nende juures on päris harilik harjumus, võtnud ainult kõige lühemad tormiredelid kaasa, siis oleksid nad väga kergesti võinud pääseda ka kindlusse, kus kaitsjaid oli üpris vähe.

Õnneks leidus nüüd rootslaste seas kaks meeletuseni vaprat ohvitseri — leitnandid Dolman ja Popelman, kes, kogunud eneste ümber kaheksakümmend hakkajat meest, tungisid jooksukraavidesse peatuma jäänud venelasile ootamatult käsitsi kallale. Lõhkudes venelasi püsside, bajonettide ja käsipommidega tegid need vähesed rootsi sõdurid vaenlase seas kohutava laastamise, võttes ta polguülema Suhharevi koos poolteise tosina lihtsõdijaga vangi. Ja olgugi et venelasi oli selles paigas peagu kaheksasada meest, ei suutnud nad ometi säärasele väikesele rootslaste salgale vastu panna, vaid pöördudes ümber näitasid neile kandu. Ainult üks väike osake julges neist jääda vastupanemiseks kraavidesse edasi, kuid siiski mitte kauaks, sest muidu oleks ka nendega kaasas olev polkovnik Jeltšaninov võinud kergesti vangi langeda.

Venelaste põgenedes kargas leitnant Dolman vaenlasest mahajäetud kraavi servale ja viibutades neile rusikaga järele kisendas:

— Neetud moskoovlased, kas nüüd tunnete rootslase rusikat!

Kui siis tsaari korterisse toodi säärane sõnum, et kaks vene polku on joosnud mõnekümne rootslase eest laiali, siis hakkas tsaari pea endisest hullemini värisema, kuna ta silmadesse valgus veri. Lasknud anda enesele oma valge ratsahobuse, hüppas ta sadulasse ning

kihutas koos seersant Menšikoviga Ingerimaa-poolsele kaldale, kus polkovnik Jeltšaninov oli parajasti kokku koondamas laialipaisatud streletse. Hüpanud hobuselt, hakkas tsaar ise oma käega peksma polkovnikut, tarvitades selleks oma käevangus rippuvat okslikku dubiinat.

— Batjuška, isake — liiga valusasti lööd..! ägas polkovnik Jeltšaninov. — Tegime Suhhareviga kõik, mis suutsime, kuid need kutsikad seal..! ja ta osutas streletside poole.

— Küll nemadki saavad oma jao, karjus vihane tsaar, — sulle aga olgu see esialgseks õpetuseks!

Ja nüüd laskis tsaar tuua silla juurest Preobraženski polgu ning sel piirata ärahäbistatud streletsid ümber. Samasse toodi ka punase kaleviga kaetud laud, mille taha võttis istet tsaar ise, kindralkomissar ning profoss vürst Jakob Feodorovitš Dolgoruki ja kindralfeldmarssal Feodor Golovin. Lauale asetati aga valge skepter ehk valitsuskepp, tähendusega, et kohus tahab olla õiglane, kuid et seejuures ka karm ning vali, mille tähenduseks asetati selle kõrvale lahtine mõõk.

Samal ajal hakkasid töösõdurid kiiresti püstitama võllaid — kokku kümme, kuna iga võlla põikpuu külge kinnitati seitse ja isegi kaheksa silmust. Kohtulaua kõrval võttis aga aset üleskäänatud käistega punasesärgiline timukas koos oma abilistega, kes samutigi olles oma ametis hästi vilunud, olid nüüd üpris rõõmsad, et ka neile antakse lõpuks ometi tööd.

Et aga säärast suurt meestekarja oli ikkagi tülikas hakata pooma, siis kohus, kuulanud selle häbistava lahingu kirjelduse, käskis ülesrivistatud streletsidel vana igipõlise sõjakombe kohaselt lugeda kord-korralt küm-

neni ja siis kümnendatel meestel astuda kümme sammu rindrea ette.

Kõheldes, kuid enamasti siiski kindlasti astudes sammus seitsekümmend meest streletside seast välja, jäädes pärast kümnendat sammu seisma. Seejärel tõusis kindralkomissar vürst Dolgoruki ning hakkas neile ette lugema kohtuotsust, mille lõpetas sõnadega:

— Surma poomise läbi!

— Oh batjuška, prostii, sõnasid nüüd seitsekümmend surmamõistetut, tehes enese kohal ristimärgi ja kummardudes maani, — kui see on surmaks loodud, siis sündigu Jumala tahtmine! Prostii! ütlesid nad kummardudes ümberseisjaile, olles julgelt ning ilma vähemagi kurbuseta valmis minema surma, nagu poleks selles midagi kibedat.

Ainult üks strelets, nimega Gavrilka, sõnas tsaarile julgesti silma vaadates:

— Võid puua — sinu käes on ju võim!

— Tean isegi, et ta pole mitte sinu käes! kostis urisedes tsaar Peeter Aleksejevitš.

Ja nüüd aeti surmamõistetud sõdureid võllaste juurde nagu tapaloomi tapale, kusjuures ei preestrit ega ühtki hingekarjast ei toodud nende juurde. Enne kui ronida redelit mööda silmuse juurde, pöördusid surmaminejad näoga kiriku poole ja lõid usinasti kolm korda risti ette, saates igakordset ristilööki maaniküündiva kummardusega. Ja siis rippudes juba silmuses püüdsid neist paljud tähistada end ristimärgiga, kuid juba teiskordsel käetõstmisel langes see neil jõuetult alla.

Samal ajal kui üht osa hukkamõistetuid poodi, palvetasid teised järge oodates vaiksesti, tehes kogu aja

enese kohal ristimärki; selleks kasutasid nad püha kolmainu tähenduseks parema käe kolme esimest sõrme, millega puudutasid esmalt otsmikku, tähistades seega ülestõusvat Kristust, kes valmistab neile taevas aseme, seejärel puudutasid nad rinda, märgiks, et nende südames peitub jumalasõna, siis viisid nad kokkupandud sõrmed paremalt õlalt vasakule, tuletades seega meelde viimset kohtupäeva, millal paremale käele asetatud õiglased viiakse taevasse, kuna aga vasemale poole jäetud patused heidetakse põrgusse. Seejuures pomisesid nad omaette kogu aja:

— Gospodi pomiilui..!

Kui tsaar Peeter Aleksejevitš oli lasknud kõik seitsekümmend surmamõistetud streletsi üles puua — igale võllale seitse või kaheksa sõdurit, nii kuis kuhugi mahtus, jättis ta nad sinna rippuma hirmuks ning ähvarduseks teistele.

6.

Jõhvi ja Lüganuse kihelkonna vahekohas asusid suured metsalaaned, milles tihti puudusid isegi teed. Keset neid ääretuid põlismetsi asusid üksikute saarekestena metsakülade ja erakõuede pisikesed põllud. Neisse metsaküladesse ja erakõuedesse kandus sõjasõnum palju hiljem — siis kui Šeremetjevi rüüstevägi oli neist juba mööda läinud. Mõnede metsaservale lähemal asetsevate talude elanikud jõudsid siiski veel õigeaegse põgenemisega end päästa, kuna aga metsakurude taga asuvates külades jäid inimesed aimamata neid varitsevat hädaohtu kodudesse edasi; ja pärastpoole polnudki neil enam kuhugi minna, kuna pealegi on paremaks varjupaigaks ikkagi mets, mille keskel asusidki nende külad.

Kõige esmalt tõid metsaküladesse sõjasõnumi sealt läbi minevad põgenikud, kes, olles teistest maha jäänud, ei julgenud enam edasi liikudes kasutada teid. Metsakülade elanikud, kes oma silmaga polnud veel näinud venelaste koletut laastamist, ei tahtnud seega põgenike kurtmisi sugugi uskuda, öeldes, et eks ka venelased ole ristiinimesed, olgugi et nad teisiti teenivad Jumalat.

Ühel päeval tuli ühte säärasesse metsakülla trobikond näljaseid põgenikke, kes olid peamiselt Jõhvi ümbrusest pärit lahtised inimesed ning kodutuks jäänud talupojad. Küla, kuhu nüüd need põgenikud jõudsid, asetses keset suurt männimetsa; majad ning õued olid siin aga väikesed, olles ehitatud poolringis ümber lagendiku, mille keskel asetses kahe samba vahele riputatud suur lokulaud.

Lähenedes külale nägid mehed ühest majast väljuvat naist, kes tõstes käe silmade juurde jäi neid korraks uudistades vahtima, siis aga pöördudes ümber jooksis kisades tagasi majja.

— Ei siin teata sõjast veel midagi, sõnas meeste seast eessammuja, kes kandis hundinahkset lühikest kuube ja peas karvamütsi, — kuulen siin veiste ammumist ja näen ka inimesi liikumas, ja toetudes jämedale okslikule malgale astus ta väsimusega võideldes õige nobedasti edasi.

See kõneleja oli Ronga Tehvan, kellega teel oli liitunud kümmekond lahtist inimest ja ka mõned talunikud Puru, Pootsi ja Ülejärve külast.

— Kiidetud olgu Issand, sõnas Pootsi külast pärit peremees Tõnu Tõnis, — vahest siit saame ometi leiba! ja temagi hakkas kiirustama sammu.

Kuid enne kui teekäijad jõudsid esimeste majadeni, ilmus õueväravaist mehi, kel kõigil olid välkuvad kirved käes, kusjuures üks neist haarates lokuti hakkas sellega tagudes kutsuma külarahvast kokku.

— Mehed, mehed, ärgem alustagem vaenu, sõnas Tehvan üsna kartmatult neile lähenedes, — ei tulnud meie siia verd valama!

— Kes nüüdsel rahutul ajal julgeb kedagi uskuda! urisesid külamehed.

— Oleme väsinud põgenikud, vaenu meie ühes ei too!

— Kes teid, lahtisi inimesi ning võsavendi, teab, urisesid külamehed edasi, — parem minge heaga tagasi metsa!

— Metsast tuleme ja sinna läheme jälle, sest mets on vaenuvägede eest kõige kindlam redupaik, kuid enne andke väsinud rändajaile paluke leiba, sest pikk teekond on võtnud viimse rammu ihust.

— Võsavennale leiba, hurjutasid külamehed, — see on ju niisama kui hakata toitma hunti! Ei, parem minge heaga tagasi sinna, kust olete tulnud!

— Seal, kust nüüd tuleme, pole enam muud kui tule ja tuha tallermaa — vaenlane võttis viimse ja peab nüüd elulegi jahti!

— Võsavendade jutt — tunneme seda juba ammu! Vaenlane kimbutab ainult saksu, kuna aga talurahvale ei tee ta häda, kostsid külamehed.

— Siis te venelast veel ei tunne, ütles Tehvan, kusjuures ta suuservi piiravad kurrud süvenesid kibedusest; — rootslasi ja saksu võtavad nad vangi ning veavad oma leeridesse, ja mis nendega seal tehakse, seda me ei tea, kuid talupoegi löövad nad igal sammul maha, kuna aga naisi ja tüdrukuid tarvitavad oma ropu himu täitmiseks!

— Asjatult tõstad venelase peale laimu, kostis külavanem, — parem minge heaga tagasi, või me lööme teid maha!

— Mehed, mehed, jätke oma sõge vaen, ohkas Tõnu Tõnis, — ei meie taha teile teha kurja, vaid

anume ainult leivapalukest, mille järele kisendab näl-ginud ihu!

Nüüd ilmus majadest veelgi mehi ja naisi, kel kõigil olid hangud ja hargid käes; ja siis piirasid nad kõik rändajad sisse, olles valmis neile kallale kargama.

— Issand, see on ju mõrtsukate küla! sõnasid Jõhvi mehed.

— Minge heaga tagasi, kordas külavanem, — näete isegi, et oleme jõu poolest teist üle!

— Anna veidikenegi näljakustutamiseks leiba! anusid põgenikud edasi.

— Vaat see on leib! ja külavanem viibutas kirvest.

— Mehed, lähme pealegi, sõnas nüüd Tehvan uhkesti, — ei vaja meie huntidelt leiba!

Ja väsinud teekäijad hakkasidki külavahelt lahkuma, pöördudes tagasi metsa, kuna külarahvas kisendas neile pilkesõnu järele.

Jõudnud metsa alla, ei suutnud põgenikud enam edasi minna, sest näljanõrkus tegi ihu rammetuks; pealegi oli juba lähenemas pimedus, nii et nad ei võinud enam valida õiget teed.

— Metsloom on ka parem naaber kui säärased pöörased talupojad, uriseti pahaselt.

— Jätkem kurjustamine, ütles Tehvan, — metsakülade talupojad peavad ju igat tundmatut teekäijat võsavennaks ega anna oma katuse all kellelegi ruumi.

— Aga miks hoiavad nad venelase poole?

— Eks inimesed ole seni ikka sõgedad, kuni nad omal nahal pole saanud tunda häda!

Teinud metsas paraja lõkke, jäid põgenikud selle ümber maha heites puhkama. Kuid vaatamata väsimusele ei tulnud nüüd kellelegi neist uni silma, sest ra-

hutud mõtted ei lasknud suikuda; pealegi täitsid öökullid oma jubeda kisa ning huikamistega kogu metsaaluse, kuna eemalt kaugelt kuuldus huntide ulgumist; veidi aja möödudes ulgus neile teine hundikari vastu, hakates kord-korralt lähenema.

— Toh-hoo peletisi, ja Mauka Jaan tõstis pea, — nüüd tuleb meil veel metsalistega kimbus olla!

— Ja peale malkade pole meil midagi..! kurdeti.

— Oleks nüüd ainult mõnigi püss olema käepärast!

— Ega püsski igakord veel aita, sõnas Tõnu Tõnis, — näe Puru küla Toru Jaak läks mullu sügisel hunti laskma, teinud teise pihta paugugi, aga eks va võsavillem karanud juurde, kiskunud mehel lõua ära ning viinud metsa.

— Jah, eks hunt ole ikka kuri elajas küll!

— Ah, mehed, häda pole midagi, kostis Tehvan, hakates põues kuivatatud põdrasamblaga oma piipu täitma, — teeme ainult tule suuremaks, siis ei julge nad ligi tulla.

— Teed tule suuremaks, siis saab jällegi venelane sellest märku!

Et aga metsalisi tuli ikkagi peletada, siis ajades end jalule hakkasid mehed kokku kandma hagu, et huntide ligi tulles oleks neid tullepanemiseks käepärast võtta. Kuid samas märgati äkki, et metsa tagant tõuseb tuli.

— Kas tõesti venelased..?

— Teevad kurja! ümises Tehvan.

— Tõesti, metsaküla põleb!

— Kui seda teeb nüüd venelane, siis oleks see külarahvale ka parajaks palgaks! ütles Mauka Jaan.

— Ära soovi teistele kurja, kostis Tehvan, — olgugi et nad näitasid meie vastu vaenu!

Nüüd hakkasid mehed tallates kustutama lõkketuld, et vaenlane nähes selle kuma ei tuleks juurde.

Pärast Jõhvi meeste lahkumist metsakülast, kui elanikud olid läinud tagasi oma majadesse, tormas sinna pimeduse saabudes trobikond kasakaid, kõigil teravad piigid õieli ees. Vaenlase tulekut ei suutnud külarahvas enne märgata, kui ta oli neil kallal. Kasakad tormasid aga kohe majadesse, hakates neid rüüstama ja tapma.

— Issand, võsavennad on tulnud tagasi! karjuti esimeses jahmatuses, kuid siis aga märgati, et need on koguni ratsanikud, ja pealegi veel venelased.

Kasakad tõid lautadest loomi, võtsid aitadest vara ja, kiskunud hirmunud inimesi majadest välja, lõid neist paljusid surnuks. Et pimedus takistas venelasil nägemist, siis süütasid nad ühe maja põlema, mille loitvate leekide valgusel oli neil nüüd kergem rüüstata. Sealsamas riputasid nad inimesi kaela- ja kättpidi uksepiitade külge, lõikasid neil kõrisid läbi ja kiskusid paljaks. Lapsi pilluti aga külast leitud vankrisse, kuhu sai neid terved kuhjad, kuna aga naisi ja tüdrukuid hakkasid nad sealsamas oma jõleda himu täitmiseks hulgani vaevama.

— Ai, ai, oh Jumal, võta minust elu! kisendasid vaevatavad.

— Ema, ema! hüüdis pisike poisike ronides vankrist ja tahtes rutata oma mahatallatud ema juurde, kuid üks kasakaid lõi ta jalahoobiga uimaseks.

Üks venelaste käest pääsenud külatüdruk jooksis aga valjusti kisades, verisena ja räbaldunud rõivastega otsemaid põlevasse majja, kus tuli haarates ta lahtised juuksed tegi ta kannatusile lõpu.

Osa külamehi oli jõudnud pimeduses pageda metsa, kus nad nüüd kohates Jõhvi kihelkonna mehi hüüdsid kätega silmnägu kattes:

— Oi-oi! Issand..!

— Nüüd näete oma silmaga, sõnas Tehvan, — aga meid ei võtnud kuulda!

— Jah, mehed, teile tegime ülekohut, kostis külavanem, — ja nüüd tasutakse meile seda veriselt kätte!

— See tasumine pole mitte meie pärast, kostis Tehvan, — vaid sääraselt teevad nad nüüd igal pool!

Kuid kõigi nende jõleduste nägemine ning inimeste hädakisa ei toonud metsas paosolevaile talupoegadele mitte niipalju hirmu kui vihkamist ning viha.

— Aga neid polegi seal kuigi palju, ütles külaservale hiilinud Mauka Jaan sealt tagasi tulles, — vahest ainult paar tosinat meest!

— Oi, suguveli, neid on palju enam..!

— Ei ole — lugesin kõik saduldatud hobused üle!

— Neid on enam — kogu küla oli neid kubinal täis! kinnitas külavanem.

— Vahel on hirmul päris suured silmad, sõnas äkki Tehvan.

— Neid on tõesti vähe! kinnitas nüüd teisigi luuramast tulnud talupoegi.

— Oo-oo-oh! kuuldus hädaldamine külast.

— Mehed, aga kui katsume peletada neid minema?! leiti äkki paras nõu.

— Peletame minema jah — nõndapalju ju meil jaksu on!

Kui siis ka metsaküla talupojad olid murdnud enestele parajad roikad pihku, tormasid kõik mehed valju kisaga ja vemblaid keerutades metsast välja.

— Löö, noti venelased maha, löö..! karjuti.

Ja esimesi kasakaid langeski talupoegade kaigaste all; seejuures ei joosnud maamehed mitte küla mööda laiali, vaid hoidsid end tihedasse trobikonda kokku.

Külas rüüstavad venelased kohkusid, nende irvitav naer soikus, ja karates oma ohvrite kallalt eemale haarasid mõned neist mõõgad, et hakata vastu, kuna aga suurem osa neist jooksis kisaga metsa. Paar kasakat olles jäänud talupoegade keskele vabastasid nüüd mõõkadega raiudes enestele teed. Üks põgenev kasakas hüppas aga hirmunult koguni küla kaevu, kuhu kukkudes murdis enesel mõlemad jalaluud.

Põleva maja küljest kandus aga tuli ikka enam edasi, nii et peatselt oli kogu küla lausa leekides ning talupoegadel polnud oma varast suurt enam midagi päästa. Siiski oli jäänud neile ainult niipalju varanatukest alles, kui seda kasakad olid jõudnud rüüstamisel majadest ja lautadest välja tuua.

Samal ajal oli kogu põlev küla täis halisemist ning nuttu — seal nutsid koledasti vaevatud naised ja tüdrukud oma tapetud meeste, isade, vendade ja hävitatud kodude pärast, kuna lapsed jooksid põlevate majade vahel kisades ringi. Tuli aga põles praksudes ja mühisedes ägedasti edasi, kuulutades kaugele ümbrusse häda, mida vaenlane teeb maale.

— Oh seda kannatust ja häda, mida nüüd õnnetu maarahvas peab tundma, ohati, — kas sellele ka kunagi peaks tulema lõppu või on see alles algus?

— Küllap kunagi tuleb ka lõpp! kinnitas Tehvan pühkides näolt higi.

— Tuleb siis, kui kogu maarahvas on juba hauas!

— Paljudel tuleb minna ka enneaegu hauda, kuid

küllap kuningas tuleb ning teeb vaenlase laastamisele lõpu — mina usun seda päris kindlasti!

— Sa, Tehvan, loodad ikka ainult kuningale, kostis seepeale Tõnu Tõnis, — kuid tema abi ongi jäänud juba hiljaks!

Tehvan ei lausunud enam sõnagi, vaid läitis ainult oma piibukahas põdrasambla põlema, kusjuures mõnigi metsaküla elanik vahtis seda imestusega pealt, öeldes, et külamees teeb oma nina all kütist.

Äkki kuuldi kaevust oigamist, mis peatselt muutus lausa röökivaks kisaks. Ja kui siis mehi asus kaevu juurde, jõudsid nad peagi selgusele, et seal kisendaja on venelane.

— Veeretame talle mõne palgiotsa kaela!

Siis toodi hõõguvalt ahervaremelt pooleldi söestunud seinapalk ja heideti ta kolisedes otsapidi kaevu. Nüüd soikus küll kisa, kuid oigamine kestis edasi.

— On aga sarvikul visa hing! siunasid mehed minnes uut palgiotsa tooma.

Kui siis talumehed olid oma ülejäänud varanatukese ladunud koormaisse, et alustada põgenemist, sõnas Tehvan neile nõnda:

— Võtke ainult loomad — vanker on metsas ja rabades liikudes lausa tülinaks!

— Aga kuidas me siis vankriteta vilja viime?

— Ka vili tuleks jätta maha!

— Ei, kosteti, — ennem sureme koos varaga, kuid maha ei jäta me midagi, sest elu ilma varata pole midagi väärt!

Kuid pikaks arutlemiseks polnud nüüd enam mahti, sest põgenemapääsenud kasakad võisid tuua palju suurema väe külarahvale kaela. Ja võtnud mahanotitud

kasakailt relvad ning saanud kätte mõne nende hobuse, hakati koos päästetud varanatukesega liikuma sügavasse metsa, kust ei viinud enam ühtki rada kuhugi väljapoole. Kõige ees rühkis sammuda Ronga Tehvan koos külavanemaga, kes talt üht kui teist pärides lõpuks küsis:

— Kuhu siis sina oma naise jätsid?

— Jõhvi kalmistule, kostis Tehvan, — ta suri mul juba enne suurt nälga.

— Aga lapsed?

— Oli ainult tütar, selle viis venelane kaasa!

— Siis on ju nüüd kogu maailm häda täis! kostis külavanem raputades pead. — Aga kaugel asub su kodu?

— Taamal, ja Tehvan viipas käega selja taha, — kuid seda pole enam, on ainult peotäis tuhka — venelane põletas ta maani maha, nagu ta nüüd teiegi külaga tegi!

— Kui säärane kole sõda edasi kestab, siis peaks maarahva lõpp olema lähedal!

— Maarahvas ei lõpe kunagi, kostis Tehvan, — ühed lüüakse küll maha, kuid teised kasvavad jällegi peale nagu mets!

— Aga valupäevi tuleb tal näha!

— Tahame loota, et vaenlane tõrjutakse tagasi, siis väheneb ka häda!

— Ei seda metsalist tõrju vist enam keegi! astus nüüd Tõnu Tõnis sõnaga vahele.

— Küllap kuningas ise teeb seda.

— Kuningas, miks ta siis ei näita ennast, miks ta ei tule oma rahvale appi?

— Ja mis on tema abist surnukskiusatud rahvale veel kasu?

Nüüd hakkas ka Tehvani lootus vankuma ning ta tuletas kibedusega meelde oma tütart, kes valupäevadest peaks olema juba prii.

Olgugi et põgenikud rändasid ikka edasi, ei pääsenud nad kuskilgi metsast välja, sest kõik teed olid täis vene ratsanikke, kes pidades inimesile jahti kihutasid vahutavail hobuseil ringi.

— Sellesse laande tulebki meil vist oma kondid jätta, ohati maha istudes, — väljapääsu pole siit enam leida!

— Enne kui meelt heita tuleb meil pidada aru! ütles Tehvan ja hakkas lahti urgitsema oma ummistunud piipu.

7.

Rakverre ja selle ümbrusse hakkas nüüd ikka enam ja enam ilmuma rootslaste rügemente, kes saabusid sinna Pärnust, Tallinnast ja Ruhjast. Ja seepärast olidki nüüd kõik Eestimaa teed sõjaväge ja küüthobuseid kubinal täis. Kõik need rügemendid laskis kuningas, kes koos kindral Rehnschiöldi ja teiste väeülematega oli jäänud peatuma Rakverre, koondada selle ümbruses asuvatesse küladesse ja mõisadesse.

Et aga Rakveres kui väikeses linnas oli ruumikitsikus suur, siis pidid isegi trabandid ehk kuninga saatjad asuma linnast eemale Kloodi ja Paatna külla, kuna Ihukaardi rügement majutati Mahedasse ja Idaverre; Ihutragunite rügement paigutati aga Tamna, Levala ja Järni külla, Turu lääni ratsarügement Sõmerusse ja Uusima rügement Tõrma külla; nõnda jaotati ka palju teisi rügemente ümber Rakvere linna laiali.

Säärasest tihedast majutamisest sattusid aga Rakvere ümbruses asuvad talupojad nii suurde ruumikitsikusse, et kõik nende majad ja urkad olid nüüd sõjamehi ja

nende hobuseid kubinal täis. Seejuures tuli talunikel kannatada ka teissugust häda, sest näljased sõdurid sõid nende käest kõik, mis aga juhtus neile näppu sattuma. Tuletegemiseks põletasid nad aga taludes isegi kõik tarad ning aiaroikad maha. Haljala kihelkonna õpetaja Martin Closiuse maja oli ohvitsere nii kubinal täis, et tal oma perega polnud enam kuhugi minna, kuna aga ta rehetuppa suruti kokku ligemale viiskümmend hobust.

Kuid vaatamata säärasele kitsikusele ning hädale olid nüüd inimesed üpris rõõmsad, sest ometi võidi loota, et nüüd surutakse venelased, kelle hirmutegudest oli küllaltki kuuldud jubedaid lugusid, ometi ükskord Eestimaa piiridest välja.

Rakveres oli aga kortermeistreil ja moonamuretsejail kibedasti tööd. Olgugi et moona veeti hulgana kokku, oli seda siiski nii vähe, et sellest piisas kuninga kümnetuhandelisele sõjaväele ainult mõneks päevaks. Ka moona mahutamisega tuli nüüd kindralkortermeister Gerhard Ehrenschantzil näha omajagu vaeva, sest selleks puudusid suuremad laod. Heinte ja hekslite paigutamiseks kasutati varemeis seisva lossi suuri võlvitud keldreid, kuhu suudeti neid õige lahedasti mahutada.

Suure ruttamisega jahvatati nüüd Rakveres ja selle ümbruses asetsevais veskites vilja, sest kui kuningas linna saabudes oli kuulnud, et kokkuveetav vili oli jahvatamata, siis oli ta õige pahaselt ütelnud kindralkortermeistrile ja maanõunikele nõnda:

— Egas minu sõdurid hakka ometi sööma teri! ja seepeale andis ta valju käsu, et kõik veskid pandaks ajaviitmata tööle.

Et aga moona oli Rakveres siiski üsna vähe, siis olid kuningas ja ta kindralid seeüle üpris mures. Kui aga Rakverre saabus veel sõnum, et Vene tsaaril on Narva all koguni ligemale kaheksakümmend tuhat meest, siis lõid vanad kogenud kindralid lausa kohkuma ning nad andsid kuningale tungivalt nõu oodata, kuni Rootsist ja Soomest jõuavad pärale abiväed.

— Majesteet, ütlesid kindralid, — lausa meeletus oleks meil minna oma vaevu kümnetuhandelise sõjaväega kaheksa korda tugevama vaenlase vastu, pealegi kui meestele ei jätku moona!

Kuulanud oma väeülemate tarka nõuannet, tõusis kuningas toolilt ja hakkas mööda tuba sammuma, jäädes lõpuks nende ette seisma.

— Ja mida ütlete teie — kindral Rehnschiöld? küsis siis kuningas seni vaikinud kindralilt.

— Majesteet, sääraseis tingimusis edasiminekut pean ma suureks julguseks!

— Õigus, armas Rehnschiöld, rootslane omab alati suurt julgust!

— Siiski, majesteet, lisas kindral Rehnschiöld, — liialt suur julgus võib tuua ka liiga suure õnnetuse!

— Õnn või õnnetus — need on alati Jumala käes!

— Majesteet, peame pöörama tähelepanu ometi sellele, et Narva alla on vaenlane koondanud kaheksakümmend tuhat meest, kes seal on end hästi kindlustanud. Meil aga on vähem kui kuus tuhat jala- ja veidi enam kui neli tuhat ratsameest, kellest kindral Wellingki rügemendid on juba suvisest sõjategevusest kurnatud ning kannatanud haiguste käes, kuna aga paljud ratsahobused on meil lahinguks veel vilumata. Moonatagavara jätkub meil aga vaevalt neljaks päevaks, nii et sel-

lest ei piisa isegi Narva alla jõudmiseks, kuna aga küütide puudusel pole meil võimalik teda järele vedada; pealegi jääb ka meie lahkudes Rakvere moonamagasin tühjaks, ilma et oleks lootustki teda millegagi täiendada. Siis veel sügisesed põhjatult porised teed ja vaenlasest laastatud maanurk, nii et kõik see ei anna meile mingit lootust saada ka kohapealt meestele mingit lisamoona. Majade puududes tuleks aga nälgivail meestel ööbida lahtise taeva all, nii et ainuüksi nende Narva alla jõudmises tuleks juba kahelda, rääkimata siis taplusest vaenlasega, lõpetas kindral Rehnschiöld raputades nii ägedasti pead, et ta parukas hakkas tolmlema.

Oodates veel teistegi kindralite arvamusi vaikis kuningas. Et aga keegi neist ei tihanud nüüdses rusuvas vaikuses lausuda sõnagi, siis istudes uuesti laua äärde, millel teiste sõjakaartide seas asetses ka Narva kindluse plaan, võttis kuningas ise sõnada:

— Kui Narva linna piirab peagu sajatuhandeline vaenlase vägi, siis seda enam on meie kohus rutata talle appi, aga mitte jääda ootama, ja et pealegi pole ooberst Hornil kuigi palju väge, siis võib vaenlane tõesti saada temast lõpuks võitu!

Nüüd söandas ka Ruhja all Rootsi vägesid juhatanud Ingerimaa kuberner kindral Otto Wellingk ütelda:

— Lisaks tema majesteedi sõnadele ei tohi meie unustada, et Narva kindlus pole mitte täiesti heas korras, sest palju kavatsetust on seal veel pooleldi ehitamata.

— Ka see sunnib meid ruttama, lausus kuningas, kes vaatamata oma noorusele mõtles üsna targasti.

— Siiski, majesteet, ütles nüüd mõõgale najatudes

seni vaiksesti istunud kindral-major Georg Johan Maydell, — säärane abiandmine võib viia ka abistaja enese hätta!

Kuningale tundus see päris imelikuna ning ta ei suutnud kuidagi mõista, et miks ta kindralid on nii äkki hakanud vaidlema venelastele pealeminemise vastu. Ja mida siin karta, sest ometi on ju õigus tema pool — temale tungisid kolm vaenlast korraga kallale, ja neist venelane veel pealegi petlikul kombel, tulles peagu samal ajal, millal ta saadik kinnitas Stokholmis tsaari rahutahet! Ja veel nüüd, millal rootslaste poolel seisab õigus, tunda hirmu, see näis kuningale päris naljakana, sest elu või surm, võit või kaotus — kõik see oleneb ju, nagu kindralid isegi teavad, ainuüksi Jumalast, kes pealegi seisab õiglaste selja taga. Ja ta ütles:

— Mitte kartuse, vaid rõõmuga peame nüüd edasi minema!

— Majesteet, ja kindral Rehnschiöldi hääles tundus kibedust, — teie tahtmise järgi läheme küll edasi, aga kas meie sealt enam tagasi tuleme?!

— Kindral, ja kuningas tõusis püsti, — ma täidan ainult Jumala tahtmist — ainuüksi tema andis meile Seelandi all taanlaste üle võidu, ja loodan, et nõndasama teeb ta ka Narva all!

— Seelandi all, majesteet, polnud meil vastas kaheksakümmend tuhat meest!

— Mõistus sunnib ikkagi ootama, majesteet! lisas nüüd ka Dalekarlaste rügemendi juhataja ooberst krahv Magnus Stenbock.

Nähes, et kõik väepealikud on talle vastu ning et vaidlus on veninud ülemääraselt pikale, sõnas kuningas:

— Tänaseks on kindralid vabad!

Tõustes toolidelt ning hoides mõõgapidemeist kinni tegid kindralid vaikse kummarduse ja hakkasid siis üksteise järele toast lahkuma. Istunud veidi aega mõttessevajunult edasi, tõusis ka kuningas, hakates kõndima mööda tuba; siis aga nagu midagi meelde tuletades laskis ta ukse taga seisval vahisõduril kutsuda enese juurde trabantide ohvitseri kapten-leitnant Karl Wrangeli, kellelt ta sisse astudes küsis:

— Nagu mulle on saanud teatavaks, läheb täna ooberst Zacharias Aminoff erru?

— Jah, majesteet! kostis Karl Wrangel kummardudes.

— Saatke talle sõna, et ma tahan teda ta truu teenistuse eest isiklikult tänada.

Uuesti kummardudes lahkus trabantide ohvitser, kuna aga kuningas vajudes toolile jäi mõtlema: ta vanad kindralid, need on ju üsna tublid mehed ning nende nõuanded on vahel väärt, et neid kuulata, kuid kas siis vanaduse aastad toovad inimesele ka ülemäärast kartust juurde, et nad kõik on nüüd edasimineku vastu, nähes selles ainult hukatust. Kuid ta peab minema edasi — Jumal ise tahab anda talle võitu, ta tunneb, ta näeb just praegu oma silmadega, kuis vaenlaste parved vajuvad tema meeste bajonettide all kokku; ta näeb, kuis venelaste lipud kord-korralt kaovad, näeb, kuidas nende kindralil raiuti pea, kuuleb, kuidas röögib sõdur, verine täägihaav kõhus. Ja siis tulevad kabjaplaginaga ihutragunid, nad tormavad venelaste keskele, vardad välguvad, rootslase käsi hoiab kõrgel sinikollaste värvidega lippu. Kuid oh häda ja häbi — värmanlandlased löövad vankuma, nende sinise kotkaga kollane lipp kaob..! Edasi, poisid, Jumal on meie poolt! ja kannus-

tades hobust raiub ta ise nii paremale kui ka vasemale poole, nii et raud kõliseb ja kolksub vastu rauda, kuna sõõrmed haistavad toorest vere lõhna. Edasi, poisid, edasi! Ja nüüd ilmub püssirohusuitsu seest uuesti nähtavale värmanlandlaste lipp, sooniline käsi tõstab ta kõrgele inimpeade kohale, kuna tuul jookseb tast plagisedes mööda. Lahingukära, see kord-korralt tõuseb ja voolab nagu merevoog mühisedes edasi, pühkides teelt kõik vaenlase tõkked. Äkki ta aga märkab, et parempoolsele künkale on venelased veeretanud suurtüki, nad nihutavad ta toruotsa dalekarlaste poole, süütavad laengu, kostavad mürtsahtused, paugud, veri, veri ja suits!

— Trabandid, minu järele! ja kiskudes tupest mõõga tormas kuningas edasi, tõugates seejuures tooli kolisedes põrandale ümber.

Tõstetud mõõgaga jäi kuningas tardunult keset tuba seisma, sest liiga ootamatu oli ta põlve pihta sattunud hoop. Siis aga nähes rügementide asemel enese ümber ainult toole, laudu ja kappe, langes kuninga mõõk jõuetult alla, kuna ta pea vajus nukralt rinnale. Ja samas ilmus valveohvitseri saatel hallpäine seitsmekümne-aastane erruminev ooberst, kes astudes uksest sisse jäi ennast esitledes tikksirgelt seisma:

— Ooberst Zacharias Aminoff, majesteet!

Pistnud mõõga tagasi tuppe, surus kuningas teenistusest lahkuva vana sõjamehe kätt, soovides, et ta oma vanadusepäevad saadaks mööda õnnelikus rahus. Seejärel laskudes küdeva kamina kõrval asetsevale tugitoolile viipas kuningas käega, et Aminoff võtaks vastastoolile istet. Samas vajus ka kuninga koer Pompe, kes

vahepeal oli tõusnud jalule, uuesti kaminatule paistele oma isanda jalgade ette põrandale.

Istudes nüüd silm silma vastu kuningaga oli ooberst Aminoff nii kohmetunud, et ta pelgas isegi kuuldavalt hingata.

— Ütelge, armas Aminoff, kas olete venelastega ka palju sõdinud?

— Majesteet, oma noorpõlves... enam kui nelikümmend aastat tagasi, võtsin osa Moskva sõjast, ja vana oobersti silmad hakkasid nooruspäevade meeldetuletamisel hiilgama. — Viiburi rügemendi koosseisus taplesin venelasiga Käkisalmi kindluse all ja Neeva ääres, jah — tookord tegime moskoviitidele tõsist kahju, ajades neid Ingerist välja. Kuid nüüd on juba kontidesse kogunenud liiva, nii et enam ei suuda..! ja hallpäise oobersti hääles tundus jõuetuse meelekibedust.

— Armas Aminoff, teie olete oma töö juba teinud, ja las nüüd katsuvad oma mõõgatublidust ka noored!

— Usun, majesteet, usun, et noored on meist palju tublimad!

— Jutustage mulle, armas Aminoff, oma taplusist venelasiga!

— Kõige palavamalt tuli meil nendega kähmelda Neeva jõe kallastel, kuhu nad olid jõudnud püstitada enestele ajutised vallid, mille taga asudes on venelane alati julge sõjamees, olles valmis pigem surema, kui et jätta seda maha.

— Kuid mina olen kuulnud, et venelane olevat koguni arg..! ja kuningas vangutas üllatunult pead.

— Ei, majesteet, siis pole teile kõneldud täit tõtt! Kindluses on venelane tõesti tubli sõjamees, kuid lagedal küll... lagendikul tapeldes ei hakka ta imelikul

kombel peagu kunagi vastu, vaid tihti jookseb juba pisikese vaenuväe ilmudes pakku, ja nüüd sattudes üha enam jutustamise hoogu unustas vana ooberst, et ta istub kuninga enese ees.

Ja kuningas pannes hallpäist ooberstit nii silmade kui ka kõrvadega hoolsasti tähele, kuulas ta jutustamist suure huviga pealt. Üksteise järele peksti ooberst Aminoffi seletuse järgi venelasi laiali, hävitati neid Käkisalmi all ja kihutati Pähkinälinna juurest minema, kusjuures viiburlased neid taga ajades tungisid koguni Novgorodi piirideni välja.

— Jah, tookord lõikas rootslaste mõõk loorbereid nagu vikat rohtu! ja elatanud ooberst katkestas hingetõmbeks oma jutustamishoo.

— Aga armas Aminoff, kas nad siis ise mitte kunagi ei alustanud pealetungi?

— Ei, majesteet, nagu juba ütlesin, on venelane lagendikul päris oskamatult arg sõjamees, just nagu peatu kari — kuhu üks juhtub jooksma ees, sinna tõttavad kõik teised talle järele. Ainult siis julgevad venelased kallale tungida, kui neid on tohutult palju koos, kuid ka seejuures püüavad nad saada võitu ainult oma pöörase kisa ning kohutava lärmiga. Kui aga vastane nende sõgedast kisast ei kohku, vaid asub koguni ise pealetungile, siis pöörduvad venelased ümber ning neid ei suuda peatada enam keegi. Nii et kui tubli sõjavägi on koos, siis võib see lahedasti kümnekordse venelaste väega toime tulla!

— Siis on ju kõik hästi, armas Aminoff, hüüatas kuningas, — üks rootslane tuleb kümne venelasega toime!

Säärane kuninga ootamatu rõõm oli ooberst Ami-

noffile tõsiseks üllatuseks, kuid siiski suutes end kähku koguda võttis ta lisada:

— Kuid seejuures ei tohi ise taganeda, sest kui venelane märkab, et vaenlane tunneb ta ees hirmu, siis võtab ta südant ning tuleb järele.

— Rootslane ei tagane kunagi!

— Nõnda oleme sõdinud juba põlvest põlve! kinnitas vana ooberst.

Veel päris kuningas üht kui teist venelaste sõdimisviisi üle, ja siis veel kord surudes hallpäise ooberstì kätt soovis talle head ööd ning rahulikku elu pärast pikka sõjateenistust, ja saatis ta läveni. Olles säärasest tähelepanust sügavasti liigutatud, tungisid nüüd vanal ooberstil pisarad silma, ja oleks ta vähegi tundnud ihus enam rammu, siis oleks ta palunud kuningalt luba võtta tal peatselt algavast suurest Narva lahingust osa; kuid ta oli vana, omaaja lahingud juba üle elanud, ja nüüd oli nooremate käes kord...

Oobersti lahkudes kõndis kuningas paar korda mööda tuba, siis kinnitanud oma mõõgavööd, pani ta kolmnurkse kübara pähe ning läks koos valveohvitseri ja Pompega välja kuuvalgesse õue, kus istus saduldatud hobusele, et minna visiteerima vahimehi.

Vallimäe ümbruses asetsevais ladudes toimus kogu ööd ja päevad läbi kokkuveetava moona vastuvõtmine, väljaandmine, mõõtmine, kaalumine ja loendamine, nii et kortermeistrid ja aidamehed olid rammestuseni väsinud ning nende silmad kippusid vägisi sulguma. Ladude ees seisid aga pikkade ridadena rügementide voorivankrid, millele laoti moona. Et aga kõike ei suudetud vajaliku nobedusega välja anda, siis kuhjus ladude ette järgeootavaid veohobuseid ikka enam ja enam.

kuna rügementide kortermeistrid hakkasid pikaleveniva ootamise pärast lõpuks nurisema.

Kõike moona polnud aga suudetudki mahutada katuse alla, vaid suured heina-, õle- ja leivarõugud asetsesid otse lahtise taeva all, sest kõik Rakveres olemasolevad laod ja kuurid, aga samuti ka varemetealused keldrid olid tuubitud moona laeni täis.

Intendandi maja, kus kinnitati rügementide kortermeistreil moonasaamise assignatsioone, sumises ja kihas nagu vaablaste pesa. Raske oli selles majas üldse liikuda ning pääseda keset tuba asetseva kindralkortermeistri laua juurde, sest nõnda palju oli tulnud sinna inimesi kokku. Seejuures oli kindralkortermeister Gerhard Ehrenschantzil assignatsioonide läbivaatamise ja neile allkirja andmisega kuhjunud nõnda palju tööd, et järjekorda ootavaid kortermeistreid tekkis ta ümber ikka enam ja enam. Ja siis — kui kindralkortermeister oli andnud ühed assignatsioonid kinnitatult tagasi ning tahtis hakata vastu võtma uusi, esitati talle neid igast küljest — paremalt, vasemalt ja üle peade sirutati korraga nii palju moonanõudmislehti, et kindrali pea läks kirjuks ning ta ei teadnud enam, kuhu pöörduda ning milliseid või kellelt neid nüüd võtta; assignatsioone oli ta silmade ees korraga nii tohutult palju, ning seejuures polnud enam mingit korda: kõik kortermeistrid ning varustusohvitserid kisasid ja lärmasid, et antagu moon neile ometi rutem kätte.

— Nõuan rahu ning järjekorrast kinnipidamist! hüüdis kindralkortermeister tahtes jätkata tööd.

— Meie sõdurid nälgivad, ise oleme aga juba hommikust saadik ootamisega jalul, kurdeti, — seepärast palume kiiremalt assigneerida!

— Jätke hädaldamine, näete isegi, et teid on korraga liialt palju ja et kõik see võtab ometi aega, siis oodake veidi!

— Oleme juba kaua oodanud — päevatõusust peagu kesköönì välja! nuriseti edasi, kusjuures kõneles korraga paarkümmend suud.

— Lõpetan assigneerimise, kisendas nüüd kindralkortermeister püsti karates, — kui te ei pea korrast kinni!

— Siis surevad rügemendid nälga! hüüti talle vastu.

Ohates laskus kindralkortermeister Gerhard Ehrenschantz uuesti toolile, sest ei aidanud ta vihastumised ega ähvardused. Hakates uuesti assigneerima, püüdis ta algul lugeda moonanõudmise lehti, kuid siis nähes, et nõnda ei jõua ta kortermeistreid isegi hommikuks rahuldada, haaras ta sule ning kirjutas läbilugematult kõigile nõudmislehtedele alla, kuid et seejuures olla kindel, et ta ei luba kellelegi anda moona ülemääraselt välja, kirjutas ta igale assignatsioonilehele juurde: anda poolel määral.

Intendantuurist suundusid kortermeistrid ladudesse, kus moona väljaandmisel oli samuti suur segadus, sest seal tuli kõike kaaluda, mõõta ja üle lugeda, mis nõudis laovalitsejailt suurt nobedust ning hoolt.

Kui nüüd kuningas oma visiteerimiskäigul jõudis intendantuuri, siis katkes seal silmapilguks kogu tegevus ning kõik kortermeistrid jäid tikksirgeina seisma. Nähes, et ta oma kohalviibimisega ainult aeglustab kindralkortermeistri tööd, ruttas kuningas sealt kiiresti lahkuma, minnes ladude juurde. Kuid sealgi ei peatunud ta kaua, vaid vaadanud korraks laovalitsejate ja

töösoldatite tegevust, ruttas kuningas edasi visiteerima vahiposte.

Kõikjal, kuhu aga kuningas saabus, olid valvesõdurid ärkvel ning tõstsid teda nähes tervituseks oma püsse, nii et kuningas pidi seekordse visiteerimise tulemustega olema täiesti rahul. Lõpuks jäi kuningal ainult veel teisel pool vallseljandikku asuv üksik heinte valvamiseks väljapandud vahipost visiteerimata; kuid sedagi pidi ta ise oma silmaga üle vaatama, sest ainult siis sai ta mõneks tunniks rahu, et seejärel alata uut visiteerimiskäiku.

Ratsutanud koos valveohvitseriga viimase vahiposti juurde, kattus kuninga pale meelepahaga — rootslasest valvesõdur oli pugenud heinarõuku magama, kuna püss lebas ta kõrval maas. Määratu kuritegu, andestamatu eksimus! Karates hobuselt pidi kuningas juba käratama vihaselt, kuid siis mõtelnud teisiti, haaras ta magava valvuri kõrvalt püssi ja hüppas uuesti sadulasse — säärase kuriteo pärast peab vastutama ka valveülem!

Lahkuvate hobuste kabjaplagin äratas vahimehe, kes nüüd märgates oma püssi puudumist nägi kuuvalges öös üsna selgesti, kuis kuningas hoides püssi käes ratsutab eemale.

Oh õnnetust, oh häda! ägas kohkunud valvur.

Ja siis mõtlemata, et mida ta teeb, hakkas valvur jooksma eesratsutavale kuningale järele, nähes teda raekoja ees peatuvat. Karanud sadulast, ruttas nüüd kuningas koos valveohvitseriga raekoja keldris olevasse vahimeeste ruumi. Tahtes armu paludes viskuda kuningale jalgu ruttas vahimees oma õnnetuse pärast tasaselt nuuksudes mööda kitsast keldritreppi talle järele.

Laskunud trepist, jäi ta aga pooleldi pimedas koridoris jahmunult seisma — laterna all asus seinale najatatuna tema püss.

Minu musket! pidi ta karjahtama.

Ja ilma et oleks hakanud aru pidama, haaras valvur keldrinurgast oma püssi ning jooksis vahipostile tagasi.

Samal ajal kurjustas kuningas valveülemaga, et see ei visiteeri oma poste, mille tõttu heintevalvur magab, milline kuritegu olevat tal esmakordne näha.

— Majesteet, kostis kohkunud valveülem, — alles äsja saabusin oma vahipostide visiteerimiselt, ning kõik minu tunnimehed olid valvel!

— Valvel, ütled, et olid valvel... aga mis see siin on? ja tõuganud vahiruumi ukse lahti, sirutas kuningas käe koridori, et võtta sealt seinale najatatud püssi.

Ta käsi kobas mööda krobelist paeseina, ja siis pöördudes ümber heitis ta pilgu uksetagusesse, kus aga polnudki enam valvurilt võetud püssi.

— Kus on musket, kes võttis siit musketi? ja kuningas näis muutuvat üpris kurjaks.

Vahimehed koos oma ülemaga vaikisid hirmunult — keegi neist ei teadnud sellest loost midagi.

— Kuid heintevalvur magab ometi, ning seejuures puudub tal musket, mille ma alles praegu tõin siia! ütles kuningas ja käskis siis valveülemal tulla enesega kaasa.

Lähenedes heinarõukudele märkasid visiteerijad juba eemalt, et vahimees on ärkvel ning kõndides aeglaste sammudega edasi-tagasi hoiab õlal püssi, mille toruotsa kinnitatud tääk kuuvalguses tuhmilt hiilgab.

— See poiss on siiski tubli, kui ta ilma abimeesteta tuli sellega toime, sõnas nüüd kuningas naeratades.

— Seisa! hüüdis vahimees, tõstes püssi palgesse, kuid siis märgates, et tulijad on kuningas koos valveülema ja vahiohvitseriga, andis ta saluteerides au.

— Ütle, armas, mida teeb siis vahimees, kui vares istub ta musketile?

— Majesteet, kostis valvur langetades oma tervituseks tõstetud püssi, — siis vahimees magab!

— Tõsi, mu armas, kostis kuningas naeratades, — siis ta kindlasti magab, ning seepärast vaata ette, ütles ta siis tõsinedes, — et sa ei lase varestel käia oma musketil istumas!

Ja siis kannustades hobust kihutas kuningas koos valveohvitseri ja järeljooksva Pompega peakorterisse tagasi. — — — — — — — — — — — — — —

Järgmisel päeval oli sõjanõukogu peakorteris jällegi koos. Ja nüüd ütles kuningas oma kindraleile, et Narva alla minek on paratamatu.

— Majesteet, siis ootame vähemalt lisavägede saabumist! hüüdis kindral Rehnschiöld.

— Armas Rehnschiöld, kostis kuningas, — iga tund, mida me ootamisega asjatult viidame, viib meid kaotusele lähemale, sest moona on meil ju üpris vähe ning see kahaneb enam kui teda jõutakse juurde vedada. Pealegi võib edaspidi ka Liivimaal sõjamöll uuesti lahti pääseda, kuna aga nüüd on seal jumaltänatud kõik veel vagane.

— Aga majesteet, Narva all on venelasel kaheksakümmend tuhat meest, kuna meil on neid nüüd ainult...

— Kindralid, sõnas kuningas vahele, — kas te siis tõesti kahtlete, et kaheksa tuhat vaprat rootslast ei tule kaheksakümne tuhande toore Moskoovia mehega toime?!

Kui siis vanad kindralid tõid edasitungi võimatuse tõestuseks ikka uusi põhjendusi ette, ütles kuningas ägedalt:

— Kogu oma lootuse panen ma rootsi sõdurite vahvusele ning usun, et nende eesotsas suudan isegi kõige suuremat vaenuväge ajada põgenema!

— Majesteet teab isegi, et meie sõdurid on ülemääraselt kurnatud ning väsinud, ja kui kergesti ei või seepärast lahingus raugeda nende jõud, sest, majesteet, praegusest moonavarast ei jätku meil isegi Narvani jõudmiseks!

— Kuid ma tean, et Jumal ja õigus on minu poolt, ütles kuningas, — ja seepärast ruttan rõõmuga oma kiusatud alamaile appi!

— Kui meil enestel pole jõudu, siis ainuüksi Jumala abile ei tohi ka jääda lootma, sõnas kindral Rehnschiöld vaikselt.

— Aga kindral Rehnschiöld, kostis kuningas teravalt, — teie olete küll tark ning tubli sõjamees, kuid nüüd kõnelete nagu suur narr, sest Jumala abita ei suuda ju keegi midagi teha, olgu tal seejuures kasvõi tuhandekordne jõud!

Et nii Rehnschiöld kui ka kõik teised kindralid vaikisid kohmetult, siis lisas kuningas:

— Jumala abi pole mitte tugevate, vaid just nõrgemate jaoks! ja siis vaadates kindraleile teraselt otsa ütles ta suure meelekindlusega: — Homme hommikul asuvad rügemendid teele!

Et nüüd oli langetatud lõplik otsus, siis ei kõnelnud selle vastu enam keegi, vaid iga väepealik oli valmis selle täitmiseks pingutama kogu oma mõistust ja jõudu.

8.

Laiuse kihelkonnast läbikulgeva suure maantee ääres asus Kurediku erakõu, mille vanaperemehele oli lõikuskuul löödud kirikus hingekella ning siis viidud ta musta ruunaga kalmistule. Ja alates sellest ajast oligi Kurediku adramaasuuruses talus uueks peremeheks endise poeg Vaabo, kes koos oma ema Anu ja vana sulase Jaaguga orjasid nii oma kui ka mõisa põldudel. Olgugi et aastad ning raske talutöö olid teinud vanaperenaise ihurammu kasinaks, nii et ta ei suutnud enam endise nobedusega talitada karja ja kududa kangast, siiski ei palganud ta tüdrukut majja, öeldes, et võõras inimene talus, see aina kahandab vara. Ainult sulase pidamisega pidi ta siiski leppima, sest teisiti poleks mõisateoga toime tuldud.

Sügisõhtuil tuli aga Kurediku talu perenaisel pärast pikka päevatööd istuda alati vuriseva vokiratta taga, et täita mõisale talul lasuvat ketrusmaksu, millega ta pidi juba jõuluks toime tulema. Kuid mõisa ketrustöö muutus päev-päevalt talle ikka raskemaks, sest ta vana-

nenud silmad ja sõrmed jäid üha töntsimaks, kuna aga mõisaemanda tahtmine ning soov püsis ikka endises valjuses edasi. Külarahvas teadis isegi kõnelda, et mõisaemand katsuvat talle toodud lõnga headust vedades seda läbi suu, ja kui siis ta keel tundvat selles liigset karedust, või Jumal hoidku — koguni mõnda liivaterakest, siis nõudvat ta uut ketrust ning lisavat veel pool või isegi terve leisika karistuseks juurde. Kurediku perenaisel polnud küll veel säärast äpardust juhtunud, sest mõisa ketrustöö on ta teinud alati ise, kuid nüüdses vanaduspõlves oli ta siiski suuresti hirmul, et kui äkki antakse Kurediku lõngad mõisast tagasi — kus siis selle häbi ots!

Ühel säärasel õhtul, millal jällegi vokiratas vurises, istus Kurediku talu noor peremees Vaabo küdeva ahju ääres ning põletas tulise raudoraga vastsetele rangipuude harjustele kirja, tippides üksteise järele ning kõrvale ristikesi ja sõõre.

— Oi-jehh, hakkavad silmad kustuma — ei enam seleta..! ja jättes vokiratta seisma hakkas perenaine silmi hõõruma.

— Sa jäta tänaseks — eks homme tule uus päev jälle!

— Ei tänast tööd või heita homse varna, poeg, ei või, siis ei jõua ketrusega jõuluks valmis! ja perenaine lõi vokiratta uuesti vurisema.

— Eks võtame siis tüdruku...

— Tüdruku, ja vokiratas jäi jällegi seisma; — ei, poeg, tüdrukust pole mul abi, sest Kurediku lõngad ketrab alati perenaine ise!

— Küllap ta loomi suudaks ikka talitada...

— Loomi... kas mina tihkan siis lasta loomade

juurde võõrast inimest — ta võib tuua koguni kaetise kaasa!

— Egas igale inimesele ole kuri silm loodud, ja Vaabo pistis jahtunud ora uuesti tulle.

— Seni kui mul omad silmad lahti, ei taha mina tüdrukut!

— Aga kui sul silmad jäävad pimedaks, siis peame ju ometi kedagi võtma!

— Mitte tüdrukut, vaid noorikut oleks meil hädasti vaja! Et aga Vaabo ei kostnud seepeale midagi, vaid haarates süte vahelt hõõguva ora jätkas rangide kirjamist, siis lisas ema: — Noorikut, kellest vanainimesele oleks veidigi abi!

— Oota, ema, selleks kulub ju veel aega, sest eks ütelnud ju kadunud isagi nõnda, et parajat tüdrukut pole ukse tagant noppida.

— Tõsi, poeg, tema tahtis sulle ikka seisuse järgi, et poleks mitte mõnest vabadiku või manulise soost, vaid koguni suure talu tütar.

— Nojah, naeratas nüüd Vaabo, — sääraseid pole meie kihelkonnas praegu leida!

— Küllap ikka leiduks, ainult enam peaksid ringi vaatama!

— Aga ema, kust ma neid ikka vaatan?

— Oi, poeg, — sa roni pühapäeval kirikus üles koori peale ja heida sealt silmad tüdrukutele — küll ma siis pärast annan nõu, missugune neist on paras võtta!

— Pean ma siis lambad pimedaks tegema?

— Lambad pimedaks, mis juttu sa, Vaabo, ajad?

— Aga kust mujalt peaksin siis võtma silmi, mida pilduda külatüdrukuile kaela!

— Kuidas, sa hakkad siis vanainimest ning pealegi oma ema narrima? ja perenaine puhkes nutma.

— Aga ema, ja Vaabo tundis oma vallatute sõnade pärast häbi, — see oli ainult naljaks ütelda..!

— Naljaks, mina aga kõnelen tõtt!

— Olgu nõnda, ema, et sul on raske tööga toime tulla, siis toome pealegi nooriku majja!

— Ometi ükskord tuleb sulle ka mõistus pähe, ja ema kuivatas seelikuservaga silmi; — homme saadame siis kuulueide välja!

Kostmata seepeale sõnagi jätkas Vaabo vaikides oma tööd, kuna aga ema ütles vokiratast käima lüües nõnda:

— Kui tubli minia on majas, siis võin rahuliku südamega oma silmad kinni panna!

Äkki kuuldus ukse taga tasane kobin, ja siis astus vana sulane Jaak tarre.

— Mida nüüd mõisas teatakse ka pajatada? ja Vaabo tõstis pea.

— Eks ikka õnnetust ja häda, egas nüüd enam muud ole kuuldagi, kostis sulane ja hakkas ahju paistel käsi soojendama. — Tuul on kah nõnda vinge, et lõikab käpikutest läbi!

— Egas häda kunagi maailmast kao! sõnas nüüd ka perenaine vahele.

Et aga sulasele pärimistega peale ei käidud, siis võttis ta uuesti sõnada:

— Hundid hakkavad juba liikuma..!

— See on ju ammune lugu — talv seisab juba värava taga, kostis Vaabo.

— Kupja Reinul murdsid päise päeva ajal hobuse!

— Püha ristikogudus..! ja vokiratas jäi seisma.

Otse keset õue kiskusid teisel mao lõhki!

— Siis peaksime tõmbama laudaustele uusi ristimärke! arvas perenaine.

— Kui oma silm pole hoolas valvama, ütles sulane, — ei siis aita ükski rist!

— Ristist on ikka abi, sõitles perenaine vastu, — kus ristimärk on selgesti näha, sealt vanakurja kutsikas läbi ei lähe!

— Üksvahe polnud teisi enam kuulda... ja Vaabo võttis tulest uue ora.

— Eks sõda too metsalisi kaasa!

— See on tõsi — vaenuväed peletavad neid Virumaa metsadest välja!

— Jah, Virumaa näeb nüüd raskeid päevi! ja Jaak pööras selja ahju poole.

— Ei tea, missuguseid päevi veel meilgi tuleb näha! ohkas perenaine.

— Kes sedagi teab, venitas sulane hakates lahti harutama oma tallukate paelu, — õhtul heidame küll Issanda rahus magama, aga mine tea — hommikul võib vaenlane olla juba tule ja mõõgaga kallal!

— Egas sõda ometi meie maale tule?! ja perenaine hakkas tundma tõsist hirmu.

— Meistki pole ta mere taga — vaevalt päevatee kaugusel, sõnas sulane, vajudes oma nagisevale lavatsile.

— Sa, Jaak, ära nüüd vastu ööd kollita... sai perenaine ütelda, kui õues hakkas koer vihaselt haukuma.

— Issand Jumal, kes siis nüüd õhtusel tunnil..!

Et aga õues muutus koera haukumine ja vihane lõrin ikka ägedamaks, siis viskas Vaabo rangipuud põrandale ja tõttas välja, kuna aga sulane kargas jalule hüüdega:

— Oot-oota — ma võtan kirve!

Õuest kostis vankrirataste naginat, siis veidi kõnelust, ja seejärel astus Vaabo koos tundmatu mehega tarre.

— Tere õhtust, ristirahvas! sõnas külamees ja, võtnud karvamütsi peast, hakkas hõõruma külmunud käsi.

Silmitsenud meest, kelle tume vammus oli sinise pussakaga keskkehast vöötatud, küsis perenaine:

— Kaugelt külamees tuleb?

— Kaugelt — Jõhvi kihelkonnast!

— Jõhvist, imestus sulane, — see on ju taga Virumaal!

— Tulengi Virust!

— Siis tuled sa ju lausa sõja tallermaalt! imestus nüüd ka Vaabo, kuna sulane lükates järi tuleasemele lähemale ütles lahkesti:

— Eks siis külamees võtku istet — pikk tee tallatud..!

— Istumiseks pole mahti — mul hädaline vankris!

— Hädaline vankris..?!

— Jah, noor tüdruk teine — rahvas tallas vankri alla, kuid avitada ei tahtnud keegi; tõstsin teise siis vankrisse ja seal ta mul nüüd on.

— Tule, jumal, appi, ütles nüüd perenaine hädaldades, — külm võtab ta sul seal kangeks!

— Seda ma kardangi!

— Kutsu ta siis vähemalt ninasoojendamiseks tarre! sõnas perenaine.

— Ega tast enesest tulijat olegi — teda peab tõstma!

— Kas ta ihuliikmed on siis purud?

— Ihuliikmed tunduvad terved, kuid mõistus on tal kadunud!

— Eks toome ta siis sisse! arvas sulane, kelle kõrv kibeles sõjasõnumite järele.

— Tooge pealegi, oli perenaine päri.

Kui siis oimetu tüdruk toodi kätel kandes tarre, astus voki tagant tõusnud perenaine talle kurtes vastu:

— Oh sa vaeneke — jalgugi ei võta alla!

— Mis siin enam jalgadest... ei tee silmigi lahti! kostis sulane, kelle lavatsile asetati tüdruk.

— Sa taevake, ja perenaine valgustas pirrutulega lamaja nägu, — päris noor tüdruk teine veel... ja peab nägema säärast piina! et aga haige ei liigahtanud üldse, siis lisas ta kaheldes: — Tea kas tal enam eluvaimu ongi sees?

— Elu on alles — vankrist tõstmisel oigas!

Ka Vaabo astus nüüd silmitsedes lähemale.

— Kaugelt sa siis teda ühes vead? hakkas nüüd perenaine pärima.

— Eks ikka Jõhvist!

— Miks sa siis nõnda kaugele teda tõid?

— Patt oli jätta tee äärde surema, inimestel aga polnud südant sees — keegi oma majja ei võtnud!

— Kaugele su tee sind siis viib?

— Tartu liina!

— Tartu linna! Siis sureb ta sul küll kätte ära!

— Kui siin peres on ristirahvas, eks ma siis jäta ta siia maha.

— Siia, ja perenaise hääl muutus karedaks, — siingi võib teda võtta surm — meil talitajat pole!

— Ema, sõnas nüüd Vaabo vahele, — jätame ta

pealegi siia, sest oleks ju patt saata surija säärase kurja ilmaga teele!

— Isa, isa! tegi nüüd lamaja palavikus ägades häält.

— Kuulake, ta kutsub oma isa! sosistas perenaine.

— Isa, tule tagasi, tule ometi tagasi!

— Oh sa viletsake, südamest lõikab kohe läbi! sõnas nüüd sulane pühkides nina.

— Jah, nõnda sonib ta kogu tee, nimetab vahel veskit ja vahel jällegi mõisa! seletas voorimees.

— Aga nii võib ta otse meie silmade all lõppeda, ütles nüüd Vaabo; — tuleks ikkagi kutsuda Sootaga Epp, tema tunneb kõiki tõbesid!

— Kes nüüd pimedas hakkab enam Sootagasse minema, arvas perenaine.

— Homme varakult on mul mõisatee jalge all, sõnas omakorda sulane, — nii et väsinud ihu tahab puhata...

— Kui talle surma pole veel määratud, siis põeb ta selle häda välja, ütles külamees.

Et aga lamaja hakkas ikka ägedamini oigama, siis ütles Vaabo vammust selga ajades:

— Siiski ma lähen, vahest Epp suudab vähemalt vaigistada ta valu!

— Ei, poeg, ära mitte mine — teedel hulguvad ju hundikarjad ringi!

— Hunte ma ei pelga — pistan kirve vöö vahele..!

— Ma tulen pealegi kaasa — kahekesi minnes on tee ikkagi lühem, ja sulane hakkas jalgu tallukaisse mähkima.

— Poeg, poeg, kuula oma ema!

Kuid seekord ei võtnud Vaabo teda mitte kuulda,

vaid läks õue hobust vankri ette rakendama, kuna külamehe oma oli pikast teekonnast nõnda väsinud, et tal seekord puudus jooksuvaim. Kui siis hobune oli ette rakendatud, lahkusid Vaabo ja Jaak vankri kolisedes õuest.

— Eks sa, külamees, rakenda siis oma hobune lahti — pikk tee seljataga, sõnas nüüd perenaine.

— Hobust lahti rakendada, ei — pean jätkama teed!

— Nüüd, vastu pimedat ööd?

— Ei sellest ole häda — taevas selge... vaja ainult oodata, kuni tõuseb kuu.

— Kuhu sa siis nii nobeda ruttamisega kipud?

— Teadagi kuhu — Tartu liina raat ootab suure kärsitusega sõjasõnumeid.

— Kas siis sina oled nende viija?

— Sõjasõnumid on Tartusse toodud juba varem, kuid raat läkitas mind Virumaale vaatama, et kaugele vaenlane on juba tulnud.

— Mida sa siis tead neile pajatada, kas sõda on siit veel kaugel?

— Oi, emand, sõda on ligidal ja kaugel, inimesi teeb ta aga lausa metsikuks. Jõhvi mõisas nägin oma silmaga pealt, kuis talupojad muutusid sõja pealetulemisel päris meeletuks: lõid kõik mõisavanemad jalust maha, ühel kupjal torkasid noaga silma välja, kuna aga samal ajal põletas venelane metsa taga nii kibedasti, et kogu laotusealune aina kumas.

— Ai-ai-ai! ja perenaine vangutas pead, — siis on ju vanasarvik ise tulnud inimesi kiusama!

— Hinno, Hinno, ära mine! oigas lamaja.

— Kellest ta peaks kõnelema?

— Haige inimese asi — eks aisahoop oimu pihta põrutanud ta mõistuse segaseks!

— Või aisaga oimu pihta, imestus perenaine, — ei siis suuda teda Sootaga Eppki avitada!

Külaline vaikis.

— Tõid vist päris asjatult ta siia surema! alustas perenaine pärast vaikimist uuesti juttu.

— Kui surmaks pole loodud, siis jääb ta elama, kinnitas voorimees, keerutades sõrmede vahel oma karvamütsi.

— Aga eks siis ole meil üks sööja suu lauas enam, ja perenaine hakkas tundma muret.

— Küllap selle eest suurendab siis Jumal ka rooga. Aga eks ta toibudes lähe tagasi oma kodupaika.

— Nojah, nii on see maailmalaste viis — tõbisena lamatakse maas, aga kui tervis tuleb kätte, siis minnakse tänamatult nagu hunt minema!

Seepeale ei osanud külaline enam midagi kosta, sest kõigiti oli perenaisel põhjust nuriseda. Ise ta aga arvas, et egas sellest tüdrukust enam elulooma ole loota, ning ta tänaks mitu päeva tagantjärele Jumalat, kui tal õnnestuks jätta teda siia maha.

Siis hakkas perenaine uuesti pärima ning laskis voorimehel jutustada kõigest sellest, mis nüüd Virumaal sünnib. Nii kadus tund tunni järele aeg, kuni lõpuks jõudis perepoeg koos Sootaga Epu ja sulasega tagasi.

— Siin ta lamab nagu koolnu! ja võtmata seljast kasukat, haaras Vaabo pilakult tule ning valgustas lamaja nägu.

— Oh kui ilus lapsuke — nagu rõõsapiima koor!

ja tõstes lamaja laugu vaatas külatark ta silma, mis oli kangest palavikust segane ning hall.

Nüüd aga leidis voorimees Jochim olevat paraja aja minekuks, rõõmustudes, et ometi ükskord saab ta sellest tüdrukust lahti, kuna ta seni oli asjatult pakkunud teda juba paarikümnesse peresse. Ja ilma et oleks hakanud pererahvaga jumalaga jätma, hiilis ta sel ajal, millal kogu majakond oli kuhjunud haige ümber kokku, uksest välja ning istudes vankrisse sõnas hobusele:

— Nõõh — nüüd Tartu liina! — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

Ka Kurediku talus veeresid päevad edasi. Sootaga Epu tohterdamisest oli olnud ikkagi niipalju abi, et Imbi ajas end tervena jalule.

Algul pidi majarahvas talle ühtepuhku aina seletama, et kuis ta on sattunud siia võõrale maale — Laiuse kihelkonda võhivõõraste inimeste sekka. Ja selleks kulus palju aega, kuni ta lõpuks suutis jääda uskuma, et keegi tundmatu voorimees, sõites Jõhvi mõisast Tartu linna, jätnud ta teel haigena siia maha.

— Siis pean kohe hakkama kodu poole ruttama, sõnas Imbi.

— Sõge laps, kostis perenaine ta tahtmist kuuldes, — kas sul enam ongi kodupaika, sest kogu Virumaa olevat koledasti rüüstatud, maha põletatud ning vaenlase meelevalla all, ja nüüd oleme päevast päeva hirmul, et äkki pöörab ta oma otsa ka siia!

— Aga mu isa..?!

— Küllap teda aitab Jumal, selleks on inimese abi nüüd nõder!

Ja nii jäigi Imbi sel sügisel Kurediku tallu elama.

Kuid ta ei tahtnud süüa armuleiba, vaid tänulikkusest oli ta juba hommikuti varakult kuni hilisõhtuni jalul, aidates perenaisel talitada loomi, kerida viipsikule lõnga ja teha mõisale ketrust, tulles kõige sellega nii hästi toime, et perenaine ei suutnud hoiduda teda kiitmast:

— Imbi on virk tüdruk!

Nii sõnas ta ka ühel laupäevaõhtul, millal Imbi oli parajasti kütmas sauna. Vaabo ei kostnud seepeale aga sõnagi, vaid läks õue maha laduma metsast toodud haokoormat.

Mida enam aga päevi edasi veeres, seda enam kasvas Imbi perenaisele südame külge. Kuid mitte ainuüksi perenaisele, vaid ka Vaabo hakkas ikka sagedamini heitma talle vargset pilku.

— Vaabo, ütles ühel päeval ema, — kui ta isa veski veel Pühajõel oleks alles, siis paremat miniat ei teaks ma küll tahta. Enam ei tule mul teda milleski käskida, vaid pean koguni keelama, sest nii palju püüab ta teha!

Jällegi vaikis Vaabo.

— Egas rikas noorik polegi alati kasuks — rikkad noorikud on laisad!

Et aga Vaabo ikkagi vaikis, siis hakkas ema oma sõnu teisiti seadma:

— Pealegi olevat Imbi koguni jõuka möldri tütar..!

Kuid et kõigile ääri-veeri kõnelusile vastas Vaabo ainu vaikimisega, siis ema, leides tüdruku olevat enesele miniaks kõige sobivama, ütles pojale nõnda:

— Sina peaksid ta kosima! ja et ka seepeale ei

kostnud Vaabo midagi, siis ta lisas: — Seeüle võtan ma ise temaga kõnelda!

— Ei, ema, seda ära sa tee! lausus Vaabo alles nüüd.

— Aga poeg, seega võid sa saada virga naise, ja pealegi olevat ta oma isa ainus tütar, nii et kui Jumal võtab nende vara hoida, siis isegi...

— Olgu pealegi, kuid kuulueideks ära sa hakka!

— Oh poeg, küllap mina seda mõistan, egas ma uisapäisa kõnelegi, vaid võtan kõike nii ääri-veeri mööda..!

— Kui sa, ema, peaksid seda tegema, siis, siis lähen ma kodunt minema!

— Mis jutud siis need sul pähe tulevad, torises nüüd ema pahuralt, — lähed kodunt minema..!

Ja nõnda soikus säärane ema ja poja vaheline jutt.

Igal pühapäeval käis aga Imbi usinasti kirikus, kus palvetas oma isa ning lähimate eest ja kuulas õpetaja Reiner Brockmanni jutlust ja seletusi kantslist, kuidas tige vaenlane olevat teinud kogu Virumaa tuhaks, tapnud seal palju inimesi ja kiusavat nüüd ka Narva linna.

Ühel pühapäeval sõnas Vaabo kirikust väljudes Imbile:

— Kui vaenlane hakkab tulema ka meie kihelkonda, siis selleks puhuks on mul vili kottides ja hobune tallis alati valmis.

Säärasest jutust ei saanud Imbi hästi aru.

— Nii et siis pageme koos, seletas Vaabo lähemalt.

— Aga kuhu meil ikka on minna?

— Oh Imbi, küllap juba leiame — maailm on ju suur!

— Kaitsku Jumal vähemalt sedagi kihelkonda!

— Tahame loota, et ta kaitseb, kuid siiski peame olema kõigeks valmis!

Õhtuti nokitses aga Vaabo teha väikest kirstukest, millele ta suure hoolikusega põletas kirjasid, vedades tulise rauaga ilusaid sõõrikuid ja riste; kaane kinnitas ta sellele aga puust imepeenelt lõigatud väikeste sagaratega. Tehes seda kirstukest kahtles aga Vaabo kogu aja, et kas ta tihkab seda kunagi Imbile anda või mitte, sest mine tea — äkki ei saa ta kuigi ilus. Kuid siiski ei jätnud ta tööd pooleli, vaid lõigates ja voolides saatis ta hoolega nokitsedes pimedaid sügisõhtuid mööda.

9.

Kolmeteistkümnendal novembrikuu päeva hommikul asusid Rakvere ümbruse küladest ja mõisadest Rootsi rügemendid Narva poole edasiminemiseks teele. Olgugi et kuninga käsul jäeti kõik liigne varustis küütide puudusel Rakverre maha, oli siiski puudus voorivankrite järele nõnda suur, et kõiki talupoegi, keda aga kätte saadi ning kui neil juhtus olema veoloomi, sunniti oma hobuste ja härgadega kaasa tulema. Aga samuti ka neid talupoegi, kes juhtusid moonakoormatega tulema Harjust, Järvast või isegi Läänemaalt, ei lastud rahuga tagasi minna, vaid nende vankrid laoti uuesti varustist täis ning asetati vooridele sappa.

Ja olid siis kõik ümberkaudsed teed kubinal täis nii ratsa- kui ka jalamehi, kes pikkade rodudena liikusid ida poole edasi, kuna nende taga veeresid voorid, vanker vankri küljes kinni, nii kaugele kui silm küündis nägema.

Rakvere linnas asunud ja sealt läbi kulgevaid rügemente laskis kuningas linnast välja jõudmisel peatada

ning asetada plutoonidena lagedale väljale nelinurkselt ritta; ja siis asus ta koos oma kaaskonna ja lehviva kuningastandardiga nende keskele. Kui siis trompeter puhus eelpalve-signaali, langetasid rügemendid oma sinikollased lahingulipud, mis sügisese tuule käes aina plagisesid. Hüpanud sadulast, langes kuningas härmatisega kattunud paljale maale põlvili, kuna kõik teised — kindralist kuni sõdurini, tegid ta eeskuju järgi. Koos kuningaga pöördusid nüüd kõik sõjamehed südamlikus palves Jumala kui kõige vägevama abimehe poole, paludes temalt oma õiglasele ettevõtmisele õnnistust ning võitu. Palvus lõppes kirikulauluga, mille järel tõusti uuesti püsti.

Karanud sadulasse, haaras nüüd kuningas tupest mõõga ning hüüdis nii vägevasti, et kõikides plutoonide servades võidi kuulda ta sõnu:

— Kui keegi teie seast olles arg peab seda sõjakäiku enesele kardetavaks ning ei taha temast hea meelega mitte osa võtta, siis jäägu see siia maha, ilma et tal tarvitseks minu pahameelt karta!

Seepeale ei vastanud keegi ühtki sõna — nii ülemad kui ka alamad sõjamehed seisid surmavaikusse tardunult.

Uuesti kordas kuningas oma sõnu, uuesti andis ta luba enese juurest lahkuda. Kuid säärane pakkumine oli sõdureile liig — jätta maha oma kuningas..! Ja paljud neist puhkesid suurest meeleliigutusest nutma, kuna aga osa traguneid ja jalamehi mitte suutes seda enam välja kannatada hüüdis valjusti:

— Oh kuningas, viimse meheni järgneme sulle, viimse veretilgani tahame sinu eest sõdida!

— Siis Jumala nimel teele! hüüdis kuningas vastu-

seks, kuna rõõm ja uhkus vilkus tal silmis. — Ma tean, et Jumal asub minu selja taga ja et sinna, kuhu lähen mina, lähevad ka minu rügemendid!

Et kindlate teadete järgi polnud vaenuvägesid läheduses karta, siis rügemendid eesotsas oma kuninga ja ta trabantidega liikusid üsna muretult edasi. Külmast kahkunud maantee aina krabises sõdurite taldade all, nii et esimesil oli üsna kerge astuda; kuid mida enam teed tallati, seda rohkem hakkas ta sulama, nõnda et tagatulijad pidid sammuma üle kinganina ulatuvas poris.

Kogu vägi aga polnudki seekord veel koos, sest kaugemalt tulijaid pidi järele oodatama alles Pada jõe ääres asetseva Nigula kiriku juures.

Narva tee kulges metsade ja külade vahel loogeldes ida poole, laskudes vahel madalikku, et samas ronida jällegi kõrgemale. Rüüstatud küladesse tagasitulnud talupojad vahtisid nüüd oma majarusude vahelt pärani silmi, kuidas lehvivate lippudega ja sõjatrummide põrisedes ruttasid rügemendid edasi.

Kui aga sõjavägi ületas Sämi jõe, siis ei näinud ta enam ühtki küla, milles mõni inimene oleks liikunud, vaid nüüd hakati nägema surnuid, kes olles täis paatunud verd lamasid teedel ja külade vahel maas. Samuti oli näha ka palju tuhahunnikuid ja ahervaremeid, mille ümber ulgus mõni üksik mahajäänud õuepeni oma armetus nukruses.

— Ainult surm peab meie maal nüüd lõikust! sõnas kõike seda nähes Rain, kes koos teiste Jõhvi talupoegadega oli Sõmerus pidanud liituma Soome jalameestega, et mitte lõppeda nälga.

— Ega surma isu lõpe, ohkas Sibi Andres, — küla küla järele õgib ta nahka!

— Ja kõik see on venelase vallatu töö!

— Hukkajaks on ta loodud..!

— Viha ei taha enam vaikida rinnus, kisendades kutsub ta venelasile tasuma! hüüdsid talupojast-sõdurid, nähes nii suurel hulgal hukatud suguvendi lamamas maas.

Eesratsutav kuningas vaatas säärase verise laastamise jälgi üsna kartmatu pilguga, sest tema ei tohtinud kunagi tunda hirmu ega lasta paista, et kõiki neid jubedusi nähes ta kunagi väriseks.

Rügemendid möödusid Varudi mõisa ahervaremeist, läbisid Võrkla küla, ja siis hakkas õhtu eel vasemal pool teed üle metsa paistma Nigula kiriku torn, mille tipuvardal istus raudne kikas.

— Puhkus, peatselt saabub puhkus! ja trummid hakkasid taamal jällegi sammuergutavalt põrisema: trram-ta-rram-ta-ram-tam-tamm!

Teeharu käänas vasemale, viies otsemaid kirikumõisa. Parempoolsel väljal asetses vana Maarja kabel, mis nüüd konutas mahajäänud erakuna väikesel künkal. Rüüstatud kirikuküla oli aga tühi — ei ühtki inimhinge olnud kuskil näha. Ümberringi puhusid ning lõõtsusid külmad sügisesed tuuled, mille eest oli raske varju leida, sest alalejäänud ulualuseid oli üpris vähe — kõiki neid oli hävitanud venelase käe läbi süüdatud tuli.

Et vähegi leida tuulevarju, paigutati rügemendid üksteise järele piki Pada jõe orgu, nõnda et väeleer ulatus Pada mõisast kuni Nigula kirikuni, kuna kunin-

gas ise asus koos oma peakorteriga vähestesse kirikuküla majadesse.

Et aga sügisene ilm oli kurjalt külm, siis ruttasid sõdurid süütama laagritulesid, mis pikkade ridadena hakkasid pealetulnud pimeduses loitma. Ja siis istuti tihedate ringidena lõkketulede ümber, pugedes üksteisele ja ka tulele hästi ligi, nii et keerutav tuul puhudes vahel suitsu ning palava leitsaku sõdureile näkku pani neid ägedasti läkastama. Suure väsimuse tõttu jäädi aga õige peatselt tulede ääres üksteisele najatudes tukkuma, ja ainult ümber laagri asetatud vahimehed kõndisid pealetükkivat und tagasi tõrjudes ning hoolega valvates ringi.

Ratsanikest saadeti aga valvurid ning luurajad kaugele ettepoole välja, kusjuures anti neile teada parool ehk päevasõna: „Maholm“, et nad võiksid omade ja vaenlaste vahel vahet teha, ja vastuhüüdeks, et pimeduses võidaks omakorda ära tunda neid endid, vana soomlaste tapluselemineku hüüdsõna „hakka pell!“, mis ka eesti maarahvale oli tuntud. Ja kui nüüd luurajad läksid välja või jällegi olid kaugemalt tagasi pöördumas, siis pimedas öös oli ühtepuhku kuulda hõikamisi:

— Maholm! Hakka pell! kuna aga maarahva seast võrsunud sõjamehed hüüdsid end teistele vahimeestele tunda andes vahel ka nõnda: — Raiu peale!

Järgneval hommikul ei asutud aga veel mitte teele, vaid jäädi ootama Rakverest kaugemal asunud rügemente, kes jõudsid pärale alles keskpäeval, millal hakkas suurelt Tallinna ja Narva vaheliselt sõjateelt kostma trummide põrinaid. Ja siis nähtigi sirgetes ridades tulevat Närke-Värmlandi jalarügementi ees-

otsas oma toreda lipuga, mille kollasel põhjal asetses laialisirutatud tiibadega sinine kotkas; siis tulid porilased ja turulased — kõik turjakalt tüsedad soome mehed, kes kandsid vöö vahel pussi; pärast neid saabus Nigula kiriku juurde toredail väsimatuil hobuseil ratsutades Kuningliku Majesteedi Ihutragunite rügement ja ka palju teisi väeosi. Samuti veeti sinna suure kolina ja mürinaga suurtükke, mida enamasti oli Tallinnast toodud laevadega Kunda sadamasse, kust neid nüüd toimetati kohale.

Seega oli sel päeval kogu Nigula kiriku ümbrus, kust elanikud olid kas tapetud või hirmuga välja põgenenud, täis suurt sõjavägede voorimist, kisa, vandumist ja lärmi, mis aga igakord soikus, kui kuningas juhtus end kuskilgi näitama.

Tollesama päeva algul oli sõdureil mahti näha ning vaadata lähemalt kõiki neid laastamisi ning hirmutöid, mida venelased olid siin teinud: Pada mõisa olid nad jäledasti hävitanud, sedasama teinud ka Nigula kirikuga, millest nad olid toonud kõik tarberiistad ja pildid välja lageda taeva alla ning seal need purustanud. Isegi altaripilt, mis kujutas Lunastajat ristil, oli rebitud puruks. Köster, kes pärast õpetaja põgenemist oli veel jäänud kirikusse, lamas seal nüüd tapetuna ristseliti põrandal, kusjuures tal oli ära rebitud nina, kõrvad ja kurgust kistud keel, ning üks käsi raiutud otsast. Samuti olid kirikuuksed ja -kapp raiutud puruks, kõik põrandaalused hauad avatud ning neist väljatoodud surnud pillutud segamini laiali, mõned aga aetud seina najale püsti.

— Oi seda kurja vallatust, mis siin tehtud! ohkas Sibi Andres, vangutades kirikusse tulles pead.

— Ristitud koerad..! ütles Hauka Aadu.

— Päh-päh-päh, ja-ja-ja, koerad jah, kähistas Tehose Hannes.

— Kui nad elavaid inimesi nii kurjasti kiusavad, siis ometi surnud jätku rahule, sest need ei suuda ju nende lõbuks enam häält teha!

— Venelane sellest hoolib — ta ajab ju surnulegi silmuse kaela! urises seni vaikides pealt vaadanud Aabu.

— Meie üleannetused on nende kõrval siin päris tühised, sõnas Krista Mart, — kahju tegime ainult mõisale.

— Ja-ja-ja, ainult mõisale, ainult mõisale! kinnitas Tehose Hannes.

— Juhkumile oli see hoop päris paras, rahustati Krista Marti, kelle südant hakkas kupja haavamine siinset tapatööd nähes vaevama, — ei tundnud tema kunagi teolise vastu halastust.

— Tõotagem, mehed, tõotagem, et ka meie ei halasta vaenlasele! ütles nüüd Rain, kuna ta silmis välkus meeletu viha.

— Siin pole halastusest enam juttu, sõnas Hauka Aadu, — saad teise kätte, siis vajuta ora kurku!

— Aga mehed, kõneldakse, et kuningas vangisid hukata ei luba!

— Ei siin tarvitse enam kuulata kuninga keeldu — kui venelane sul sabapidi peos, siis pole enam muud kui nahk maha — on üks pahategija maailmas jällegi vähem!

— Ei maailm saa neist kunagi tühjaks, sest uued karjad sigivad jällegi peale!

— Nüüd, millal meil kuninga enese sõjariistad käes,

ei lase meie end neil enam tappa, vaid nüüd hakkame ise raiuma pihta!

Äkki tekkis kirikuuksel seisvate sõdurite seas rüsin, kusjuures kuuldus ka hõikamisi:

— Mehed, mehed, pasunad kutsuvad meid kokku!

— Mine tea, vahest hüüavad ratsamehi?

— Pole siin enam ainult ratsameestega tegemist — kõik soldatid jooksevad oma lippude alla kokku!

— Oi seda hullu ruttamist, mis siin näha! ja Jõhvi mehed, tulnud kirikuuksest välja, hakkasid jooksma Viiburi jalarügemendi lipu juurde, kus neid nende korporalid juba ootasid.

Vahepeal olid tumedad pilved tõusnud taevasse, kuna aga mere poolt puhusid külmad kirdetuuled, pugedes sõdurite kuuekäistest, krae vahelt ja ka läbi riidekoe ihule ikka lähemale. Samuti raputas ta ka raagunud leppade, kaskede ja haabade võrasid, pannes neid värisema nagu sõdureidki, kes ridades seistes tõmbusid ikka enam ja enam küüru ning kõveralt kössi. Samal ajal närisid suurtüki- ja ratsahobused maakamaralt närtsinud rohtu või jällegi sirutasid kaelu, et ulatuda haarama puuvõradest peenemaid oksi.

Kirikuesine lagendik oli aga nüüd koormavankreid lausa kubinal täis, kuna aga nende vahel jooksis üksteisega tõugeldes kortermeistreid ja töösoldateid ringi, tulles sinna tühjade vankritega ja viies moonakoormaid. Otse surnuaia kõrval jagati viimaseid laenguid, mida kortermeistrid olid vastu võtnud ja tõttasid omakorda jagama oma rügemendi sõdureile. Taamal jagati moonavarasid, millest leivarõugud olid laotud otse porisele maapinnale, nii et alumisi leibu polnud muda

seest võimalik enam nähagi. Kuid seda ei pandud nüüd sugugi tähele, sest igasugune leib, mis vähegi kõlbab süüa, maitseb näljase hamba all hästi.

Küütide puudusel jagati nüüd välja kogu kohaleveetud toidumoon, mida piisavalt jätkus ainult neljaks päevaks, ja samuti ka laskemoon — nelikümmend kaheksa laengut igale sõdurile. Ratsamehed mahutasid oma moona ja padrunid sadulataskuisse, kuna aga jalamehed pistsid need oma küljelrippuvasse kotti.

Moona jagamise ja rügementide korraldamisega nihkus aga aeg kuni pimedani edasi, nii et sõjaväel tuli ka järgmine öö Pada jõe orus külmetudes mööda saata.

Samal ajal peatusid suured vankri- ning küüdivoorid pealaagrist tagapool asetsevas Võrkla külas, kus nüüd kogu väli oli täis lahtirakendatud hobuseid ja veovankreid. Talupojast-küüdimehed lamasid ning külitasid oma vankrite all maas või jällegi istusid lõkketulede ümber. Palju küüdimehi tuli aga üsna voori lõpus asuva purjeriidest kummitud katusega vankri juurde vahtima mooramaalasi, nagu nad nimetasid mustlasi. Tollessamas vankris asus neli mustlast — kaks meest ja kaks naist, keda kui kuninga õuemuusikante oli Karl Kasper Wrede korraldusel Rootsist kaasa toodud.

Mustlased Šemeika ja Pietra olid palgatud kuningakoja viiuldajaiks, kuna aga tüdrukud — Isabella ja Marion, olid osavad põristama tamburiine, tantsima ja oskasid imehästi laulda.

— On aga küll mustad mehed..! sõnasid talupojad neid imestusega vahtides.

Mustlased, pugenud oma vankri kummis katuse alla tuulevarju, lasksid end sealt õige harva näha. Kuid küüdimehed ootasid kannatlikult, olles üpris lõbusad,

kui neil õnnestus aeg-ajalt näha musta mehe kähar-pead või kõrvade küljes rippuvate kuldrõngastega ehitud mustlastüdruku nägu.

— Vaata-vaata, pea paistab! hüüti.

— Kus, ma ei näe, ärge rõhuge selga! hädaldati vankri ümber kuhjudes.

Et oma vankri juurest uudishimulikke küüdimehi eemale peletada, pistis Šemeika äkki telgiriide vahelt pea, välgutas valgeid hambaid ning tegi koledat häält.

— Tohoh, peletist — tahab hakata murdma! ja küüdimehi tõmbus vankri juurest kartlikult eemale.

Kuid uudishimu tõi neid jällegi tagasi ning nad kuhjusid uuesti mustlaste vankri ümber kokku.

— Tea mis keelt nad peaksid ka kõnelema?

— Eks ikka pärdikute roppu keelt, mis muud!

Kuid pikapeale muutus mustlastel vankris istumine tüütavaks ning pealegi hakkas neile külmgi seal ligi tikkuma, nii et nad pidid hädaga oma riidekatuse alt välja ronima.

— Välja tulevad, välja..! hakkasid nüüd küüdimehed rõõmsasti kisama ning andes kahele poole ridanedes mustlasile teed ei söandanud nad neile päris ligidale jääda.

Mustlastüdrukud kandsid külma tõttu oma punaste pihikute ja roheliste undrukute peal nurgeti ümber keha kokkuköidetud suuri triibulisi ülirätte, kuna aga käes hoidsid nad väikesi vaskseid kõrinaid, millest nad ei lahkunud kunagi. Šemeika ja Pietra kandsid aga siniseid kuubi ja punaseid kintspükse, hoides seejuures kaenla all viiuleid, mida enamik talupoegi polnud varem kunagi näinud.

Nüüd suundusid mustlased otsemaid lähema lõkketule juurde, kus tiheda ringina istus teisi küüdimehi.

— Laske mooramaalased tule juurde, las ka nemad soojendavad oma musta nina! hõigati taamalt.

Ja tule ümber kuhjunud talupojad andsid tõustes mustlasile tule ääres ruumi.

— Kust nad peaksid tulema ja kuhu minema? kuuldus pärimisi.

— Need olevat kuninga enese pillimehed, seletati; — kui kuningale tulevat tusk peale, siis kutsuvat ta neid enese juurde mängima.

— Või koguni kuninga omad..!

Soojendanud tulepaistel end eest ja tagaküljest, muutusid mustlased hoopis lustikamaiks ning asetasid lõpuks isegi viiulid palgesse. Kui siis esimesed poognatõmbed panid viiulid kaeblikult kiunuma, soikus talupoegade jutuvada ning nad jäid säärast pillimängu kuulama ammuli sui. Viiuliheli olid neist paljud kuulnud ka varem — kui rändveiderdajad juhtusid tulema kuhugi mõisa mängima, kuid paljud metsakülade talupojad kuulsid säärast imelikku häält alles esmakordselt oma elus.

— Kuula, missugust häält see pill teeb — kiunub ja piriseb õige kibedalt! öeldi.

— Ei see torupilli vastu ole — torupill teeb ikka mehehäält!

Lõpuks hakkasid mustlastüdrukud kargama, raputades seejuures oma vaskseid kõrinaid, nii et talupojad jäid neidki pärani silmil vahtima, ise seejuures öeldes:

— Näh, näh kuis hüppab..!

— Ja sellega teenib ta enesele leiba! imestuti.

— On aga paganatel kerge põli — ei muud vaeva olegi vaja näha, kui ainult karga!

Mustlastüdrukud püüdsid nüüd tantsimisega peletada ihust külma, mis neile vankris kägaras istumisel oli hakanud liiga tegema. Kui siis Pietra ja Šemeika sõrmed olid tule ääres soojaks muutunud, hakkasid nende viiulid hõiskama, hüüdes ja lauldes nii lõbusasti, nagu asuks neis pikergusis kastikesis päris elav inimene. Seejuures olid nende lood nii muretud, et isegi küüdimeestel muutusid meeled hoopis rõõmsamaks.

Kuid mustlaste lõbusad lood vaheldusid jällegi kurbusega, kusjuures ka Isabella ja Marion, jätnud tantsimise soiku, hakkasid nukralt ning südamesselõikavalt, kaeblikult laulma.

— Kui seda keelt nüüd mõistaks..! ütlesid talupojad vangutades päid.

— Raske on teist mõista!

Kuid siiski tundsid nad laulmisest, et see on üks ahastav lugu. Ja nüüd tõid mehed ikka uusi sületäisi puid ning ajasid lõkketule üha suuremaks, et mustlasil ei tarvitseks tunda külma.

— Kui ära külmute, siis muutub kuningas tusaseks, sõnasid talupojad puid tulle heites mustlasile, kes aga nende sõnadest midagi aru ei saanud, — seepärast soojendage end hästi, eks siis ole talupojalgi veidi kergem põli, kui ta kuningal on lõbus meel!

Kuid nüüd ei mõtelnud kuningas muule kui ainult eelseisvale lahingule, millest kõneldes või kuuldes hakkasid ta silmad alles särama. — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

Järgmisel varahommikul — 15. novembril kella kolme ajal äratasid kiunuvad trompetid Pada jõe orus

puhkava rootsi väe magamast. Ja kohe pärast seda hakati tooma rügemente üksteise järele suurele teele, kus nad asusid pikkade kolonnidena üksteise taha — kõige ette tragunid, siis grenaderid, nende järel kuninga trabandid, ja nõnda edasi kogu kümnetuhandene vägi, kuid ikka sääráses korras, et iga jalaväepataljoni vahekohas asus üks eskadron ratsaväge, et olla valmis välja kargama ükskõik kummale poole teed, kui aga vaenlane peaks end kuskiltki näitama. Seejuures tähistas iga rügemendi algust sini-kollaselaiguline tuules hõljuv lipp, mille juures oli mõnel rügemendil näha vaskseid trompeteid, flööte, fagotte ja värvilisi trumme.

Et aga liikumine vaenlase poole oleks julgem, siis selleks oli juba eelmisel päeval saadetud kapten Örnstedt koos kahesaja ratsanikuga teele ette, et nad luuraksid läbi kõik eesolevad majad ja metsad, et vaenlane ei suudaks kuskilt redupaigast salaja ning ootamatult kaela karata. Omade äratundmiseks anti neile aga teele kaasa uus salasõna: „Narva".

Kui siis kõik rügemendid olid teeleasumiseks valmis ning oli juba märgata päikese tõusu, tuli kirikukülast ratsahobusel kihutades kuningas koos kindral Rehnschiöldi ja teiste sõjapealikutega, jäädes oma väe ette seisma. Heitnud pilgu rügemendele, tuli kuningas sadulast, langes külmunud väljale põlvili maha ja kogu vägi ühes temaga, pöördudes südamlikus palves Issanda poole ja lauldes lõpuks koraali. Ja siis asudes ise oma väe etteotsa, alustas kuningas uut päevateekonda.

Uuesti liikus Rootsi vägi, rügement rügemendi kannul, puhkpillide mängides, trummide põrisedes ja sinikollaste sõjalippude lehvides ikka edasi Narva poole. Taga tuli aga raskete rataste põrisedes suurtükke, mida

vedas kaks, kolm, neli ja mõningaid isegi kuus paari hobuseid, kuna kõige taga tulid pikad lahingumoona voorid, mida vedasid veohobused ja ikestatud härjad, kes aeg-ajalt röökisid möirates.

Koos sõjaväe edasiliikumisega hakkasid nüüd kõik teeäärsed võsad ja metsad kihama paost väljatulnud talupoegadest, kes kahel pool teed mööda rägasid liikudes pidasid sõjameestega sammu, et jõuda oma kodupaikadesse tagasi. Nad ei rutanud sõjaväest ette, kuid ei jäänud temast ka maha, vaid liikusid julgesti ning kindla südamega rügementide kõrval, pannes kogu oma lootuse kuningale, kes oli tulnud neid päästma tigeda vaenlase kiusamisest.

Jõudnud Purtse teekitsuseni, nägid rootslased seal eelmise tapluse jälgi: venelased olid oma surnud koristanud, kuid rootsi omad olid nad kiskunud rõivaist paljaks ning neid igati teotades jätnud teedele lamama. Möödudes nüüd tapetud omadest, paljastasid rügemendid päid ning läksid neist suure vaikimisega mööda.

Pärast iga tunniajalist marssimist tehti lühike peatus, et lasta meestel jalgu puhata. Olles nõnda pool päevateekonda maha käinud, jaotati vägi kaheks kolonniks, mis liikusid nii paremal kui vasemal pool, et vaenlasel poleks kerge tast mööda hiilida.

Sügisene päev möödus aga üsna kiiresti ning peatselt saabus õhtu. Kuid kuningas olles varem otsustanud, et järgmine ööpuhkus on Aa mõisas, ei jätnud rügemente enne nende päralejõudmist enam kuskil seisma. Ja olgugi et sõdurid olid pikast teekonnast juba väsinud ning et paljud neist tuikusid jalul, mindi ikka edasi, ergutatuna kuninga antud hüüdsõnast: „Anna Narva!“

Alles kesköö paiku jõuti suure tee ääres asetsevasse Aa mõisa, mille pooleldi mahapõletatud härrastemaja asus merekalda lähedal. Sõjaväe esiots sammus Aa mõisast mööda kuni peagu Saka mõisani välja, jäädes seal algava suure metsa juures peatuma, kuna tagatulijad koondusid ikka enam kokku, kuni viimased rügemendid jäid otse Aa mõisa ees seisma. Vaevalt olid aga rügemendid jõudnud teel peatuda, kui tagapool kuuldus vali kärgahtus ning pime laotusealune lõi korraks nagu välgu sähvatusest heledaks.

— Venelased! karjuti ja sõdurid tormasid, tähele panemata oma ohvitseride korraldusi, mõisaväljadele laiali, kõigil täägid õieli ees, et rünnata pimeduses juurdehiilinud vaenlast.

Nad jooksid isegi kagu pool asetsevasse metsa, kohtamata aga kuskil vaenlast. Mõned agaramad sõdurid olles koguni jõudnud laadida oma püsse paugutasid neid nüüd vaenlase hirmutamiseks, ja see aitas veelgi suurendada tekkinud segadust. Et aga ikkagi polnud võimalik vaenlast kuskil kohata, siis mehed muutusid päris ärevaks, kartes, et vahest valmistab ta neile lõksu. Viimati tuli aga ratsakäskjalgu tagantpoolt kihutades ning tuues sõnumi, et vaenlast pole karta, vaid et sõjaväe vasemal tiival on püssirohuvanker lõhkenud, õnneks sünnitamata aga kuigi suurt kahju.

Alles nüüd võidi asuda laagrisse. Rügemendid paigutati üksteise kõrvale kahele poole teed, kuna suurtükid asetati kokkukoondatuna teest vasemal pool olevale lamedale künkale. Et aga voorid viibisid telkidega kaugel tagapool teel, siis tuli sõdureil ja ohvitserel ka see öö lageda taeva all magades mööda saata.

Kui siis lõkketuled olid üles tehtud, katsid sõdu-

rid oma pea kuuehõlmaga ja heitsid nende ümber paljale rohumaale magama. Ainult kuningale püstitati laagri keskpaika ta liivakarva telk, mille ta oli pärandanud oma vanaisalt. Et aga telgis oli külm magada, siis aeti mõned suurtükikuulid tules hõõgumiseni kuumaks ning laoti need keset kuninga telki hunnikusse.

Järgneval hommikul oli aga hall maas, ning sõdurid, kui neid äratati, hakkasid kustunud tuleasemete ümber trampides jooksma, ise kogu aja lõdisedes ja kurtes:

— Külm, külm..!

Ja nüüd läideti uuesti tuled, mille ümber sõdurid kuhjusid hunnikusse kokku. Kuna vahepeal oli saadud teateid, et vaenlane asub rootsi laagrist mitte kaugel ühes soos, siis ei võidud umbropsu enam edasi liikuda, vaid jäädi Aa mõisa veelgi peatuma. Vaenlasest kindlamate teadete saamiseks saadeti aga Turu lääni ratsarügemendi ooberst vabahärra Bernhard Rehbinder koos kuuesaja ratsanikuga ja kolmesaja jalamehega luuramiseks välja.

10.

Seitsmeteistkümnendal novembril enne päikese tõusu olid Aa mõisas peatunud Rootsi rügemendid juba jalul. Kähku oli ka kuningas ise sadulas, kuna töösoldatid ruttasid ta telki kokku panema. Ka tragunid kargasid nüüd kiiresti sadulaisse, kuna nende hobused puristasid, trampisid rahutult ja raputasid valjaste kõrisedes päid. Jalamehed aga, haaranud hakkidest oma püssid, jäid pikkades ridades ootama käsku nende õlalevõtmiseks.

Pärast hommikupalvust saadeti kindralmajor Maydell kortermeistritega teele ette, et nad enne peaväe kohalejõudmist valiksid Pühajõe ümbruses korterid, et sõdureil enam ei tuleks ööbida lageda taeva all. Saanud kuningalt eneselt veel viimaseid juhendeid, andis kindral Maydell oma väljavalitud ratsanikele käskluse ning nad kadusid traavides metsade taha, kust tõusis punetav koidukuma.

Saatnud ühe kapralkonna teele ette, ratsutas kindral Maydell oma tragunite eesotsas julgesti edasi, sest

paremal pool asuvalt ooberst Rehbinderilt oli saabunud teade, et kõik Jõhvi ümbruses asetsevad suured metsad on läbi luuratud ning leitud vaenlasest tühjad olevat. Poolepenikoormalisel vahemaal järgnes talle aga oma trabantide eesotsas kuningas ise.

Tuhandete jalataldade all muutus kahkunud maantee peatselt nii poriseks, et muda ulatus jalameestel üle kingade, tehes neil sammumise üpris raskeks. Kuid seejuures ei kirunud keegi, vaid järgneti vaikides oma kuningale, jättes üksteise järel seljataha ahervaremeis külasid ja möödudes ning läbides ikka uusi metsi, mis varjasid silmade eest kaugust. Tee ise kulges loogeldes ning vääneldes küngaste vahel ikka edasi ida poole, kust tulid vastu uued ahervaremed ja metsad, millel ei näinud olevat enam lõppu — nii pikk oli Narva tee.

Lõpuks hakkasid aga sõdurid väsima, ka täägid nende peade kohal ei paistnud enam ühtlaselt turrisseisvate okastena püsti, vaid olid vajunud kuidagi puseriti ja rägastikku risti, nii kuis keegi juhtus parajasti hoidma oma püssi õlal.

— Kiirem samm — mitte jalgu jääda! kuuldus aegajalt ohvitseride ergutavaid hüüdeid.

Kuid nüüd hakkas sõdureile seltsima ka nälg, sest Nigula kiriku juures väljaantud nelja päeva toidumoon oli paljudel juba enneaegu lõppemas; olgugi et kortermeistrid püüdsid lohutada neid lubadustega, öeldes, et moon tuuakse järele, hakkas sõdureil selle saamiseks lootus pikkamisi kaduma. Ka ümbruses asetsevad külad ja mõisad, mis olidki jäänud veel alale, olid venelased teinud viljast juba ammugi lagedaks.

Samal ajal ei mõtelnud eesratsutav kuningas mitte millelegi muule kui eelseisvale lahingule, kust ta peab

tooma võidu. Mitte ainsalgi minutil ei kahelnud ta võidus, vaid oli selles päris kindel, teades, et Jumal ei jäta teda mitte maha, sest tema, kes peab üksinda seisma korraga kolme vaenlase vastu, kaitseb ju õigust. Kui aga siiski juhtub, et nüüd Narva all läheb teisiti, kui ta seda usub, siis sündigu nõnda, nagu tahab seda Jumal, kellest olenevad kõik võidud. Seepärast oligi ta andnud end nüüd Jumala hoolde, liikudes päris julgesti ning kartmatult edasi. Kuid seejuures oli ta siiski täis rahutut kärsitust, ta meeled olid kõik pinevil mõteldes ainuüksi lahingule, mille saabumist ei suutnud ta enam oodata.

Kui mõnus oli noorel kuningal tunda, kuidas ta puusal rippuv mõõk lõi tasaselt laksudes vastu hobuse sapse ning puudutas ta säärt. Tihtigi viis ta käe mõõgapideme külge, tundes kiusatust kiskuda see tupest välja.

Lahing, päris tõeline taplus — see on ju palju erutavam kui harilik karujaht, olgugi et ka selles on omajagu põnevust ja isegi terake hädaohtu, kuid mitte kunagi ei suuda ta asendada tõelist lahingut. Ja kuningat valdas kärsitus — ta oleks meelsasti ratsutanud ööd ja päevad läbi vahetpidamata edasi, et aga ennemini jõuda tsaariga lüüa mõõgad kokku; kuid õnnetuseks vajab ta jalavägi teel olles puhkust.

Äkki tuli eestpoolt tuhatnelja kihutades ratsanik, kes jõudes kuninga juurde peatas hobuse nii äkki, et selle rauad kündsid ta seisma jäädes maad. Haaranud tragunilt kindral Maydelli läkituse, hakkas kuningas seda rutuga lugema. Kindral Maydell teatas, et ta asub Toila mõisa läheduses metsas, kust olevat märgata, et mõis on täis venelasi koos hobuste ja vankri-

tega. Ja seepärast arvas ta siis ka päris õieti, et need on venelaste moonamuretsejad, kel tugev kaitsesalk kaasas. Kirja lõpetas aga kindral küsimusega, mida tal tuleks nüüd teha.

Säravi silmi ulatas kuningas kirja enese kõrval ratsutavale kindral Rehnschiöldile, ise seejuures sõnades:

— Jumalale tänu, ometi ükskord pääseme asja juurde! ja kannustades hobust kihutas ta koos oma kaaskonnaga kiiresti edasi, jättes rügementide kolonnid teele.

— Nüüd läheb lahinguks! arvasid ohvitserid kuningale järele vahtides, ja nad olid valmis andma käsu püsside laadimiseks.

Kuningas olles ülimal määral tuhinas kartis ainult seda, et kui venelased ei lähe enne ta kohalesaabumist pakku. Kindral Maydelli läkitatud traguni teejuhtimisel kihutas ta nüüd rutuga edasi, pöördudes peatselt üle lagendiku parempoolsesse metsa, kus parajasti asus ettesaadetud kindral.

— Kindral, egas te ometi vaenlast minema peletanud? hüüdis kuningas, silmates Maydelli juba eemalt.

— Vaenlane asub mõisas, kostis kindral Maydell ja juhatas siis kuningat mööda kitsast metsarada edasi.

Jõudnud metsa vastasservale, hakkas kuningas sealt hoolega silmitsema üle lagendiku paistvat Toila mõisa, mis oli venelasi kubinal täis — sinna tuli härja- ja hobusevankreid, minnes täislaotud koormatega jälle tagasi.

— Venelased tühjendavad mõisa, seletasid sõjapealikud.

— Veavad moona, mida nii hädasti vajame ise,

ütles kuningas, ja siis kiskudes tupest mõõga hüüdis ta seda pea kohale tõstes: — Edasi, minu järel!

Ja kannustades hobuseid tormasid nelisada tragunit eesotsas kuninga ja mõningate kindralitega mõisas asuvaile venelaste moonamuretsejaile peale, ratsutades seejuures nii kiiresti, et nende hobused näisid maa müdisedes liikuvat aina õhus.

Märgates rootslaste ootamatut lähenemist jooksid venelased kisades mõisast välja, jättes oma valmislaotud koormad sinna maha: seejuures kadusid nad kiiresti Pühajõe poole. Ja seepärast ei leidnud rootslased peale veoloomade sealt enam ühtki venelast, nii et kuningas, muutudes üpris pahaseks, hüüdis mõõka keerutades nõnda:

— Oled arg sõjamees, venelane, kes sa poed metsadesse pakku! Tule lagendikule ausalt taplema, nagu seda rootslane teeb!

Nüüd ruttasid kaasasolevad kindralid kuningale ta esimese venelaste üle saadud võidu puhul õnne soovima, öeldes, et ainuüksi tema südi pealehakkamine ning vaprus on toonud seekordse võidu.

— See pole kellegi võit, kostis kuningas nukralt, — nii odavasti saadud võit pole rootslastele kunagi auks!

Läbi metsade ja räga tagasi ida poole kihutavad venelased ei hakanudki neid jälgivate rootslaste silma all kasutama sildu, vaid läksid neile hästituntud madalatest kohtadest üle Pühajõe, mille kõrgel vastaskaldal asus kindral Šeremetjevi kindlustatud laager ning kantsid, mille taga ligemale kuus tuhat vene ratsanikku ootas rootslasi. Jõudnud nüüd tagasi oma Pühajõe-

äärsesse leeri, tõid venelaste moonamuretsejad sinna äreva sõnumi, et koletu suur rootslaste vägi on tungi-nud neile peale.

Kui nüüd rootslased eesotsas kuningaga ning ta järel kantava standardiga hakkasid lähenema kahele Pühajõe sillale, avasid jõe vastaskaldal asuvad venelased oma kantsidest sildadele nii ägeda tule, et neist ülepääsemine oli võimatu. Nähes seda pöördus kuningas koos oma kaaskonnaga tee ääres asetsevale kõrgele künkale, millel kasvasid üksikud haralised männid. Sealt heitis ta uuriva pilgu Pühajõe paremale kaldale, mille kõrged servad olid kaetud venelaste tiheda kantside reaga, mida enamasti varjas kaldanõlvadel kasvav tihe lepavõsa.

Kuninga käsul jätsid nüüd kindral Maydelli ratsamehed oma hobused seljatagusesse metsa, tulles ise laetud karabiinidega jõe kaldale; asudes seal üksteise kõrvale rindritta ning jäädes püsti seisma avasid vastaskaldale ehitatud kantside pihta tule. Läbi metsavõra oli üsna selgesti näha ülestuhnitud ning kokkuaetud muldkuhjatisi, mille pihta nüüd tragunid suure ägedusega lasksid.

Kogupauk kogupaugu järele kõlasid prahvatused rootslaste püssidest, mille igakordse laadimise järel kuuldus käsklusi:

— Püssid palge, tuld!

Ja venelaste-poolselt kaldalt jällegi:

— Püss maole, šarahh!

Püsside üheaegsed praginad ning prahvatused vaheldusid käsklustega. Hammustades padruneilt kübara laadisid tragunid kiiresti oma karabiinid, et siis jällegi tõsta neid palgesse ning tuld anda.

Kuid tragunite lühiraualiste püsside kuulid ei küündinud venelaste kantsideni, vaid nad langesid mulla tuisates lähemale maha. Küll käskisid ohvitserid sõdureil tõsta püssiotsi, kuid seega lendasid kuulid jällegi venelaste kantsidest üle, tegemata kellelegi kahju. Samal ajal vingusid venelaste kuulid rootslaste keskel, kuid vaatamata, et nad seisid kogu aja vaenlasele hästi nähtavalt püsti, ei teinud need neilegi mingit häda.

— Kahureid, kahureid! hüüdis nüüd kuningas, nähes, et nii võib lahing venida siin ülemääraselt pikale.

Ja siis kihutas ohvitsere käskudega tagasi teel peatuvate rügementide juurde, et nõuda veel kaugemal tagapool veetavaid kahureid.

— Majesteet, sõnas nüüd kindral Maydell, kes seepärast tundis Pühajõe ümbrust päris hästi, et temale kuuluv Edise mõis asus siin ligiläheduses, — majesteet, et vaenlane näib olevat siin end hästi kindlustanud, siis võtan julguse soovitada üheaegselt rindepealetungiga haarata teda ka seljatagant.

Vaikides kuulas kuningas säärast nõuannet, vastamata seepeale ühtki sõna.

— Majesteet, jätkas kindral Maydell, — paremal pool on määratu soo, milles vaenlasel kindlasti puuduvad kantsid...

— Armas kindral, meie lööme neid siitki, las ainult kahurid jõuavad pärale!

— Kuid majesteet, ainuüksi rindelt lüües kanname määratu suuri kaotusi!

— Mida ägedam on taplus, seda ausam on võit! kostis kuningas tuliselt.

— Aga majesteet, rindelöögiga raiskame ju asja-

tult aega, sest vaenlane võib siin tugevate kantside tagant koguni mitu päeva südikalt vastu panna, sõnas nüüd ka kindral Rehnschiöld vahele, — ning seega jõuaksime alles suure hilinemisega Narva alla.

Jääda Narva alla jõudmisega hiljaks, lükata otsustav lahingupäev veelgi edasi... ja kuningas vajus mõttesse, kuna aga samal ajal paukusid püssid ikka edasi ning kogu Pühajõe org oli täis tapluskära. Samas ruttas lahingusse ka Viiburi rügement, suurendades seega omakorda üldist lärmi.

— Majesteet, püüdis kindral Maydell jätkata oma nõuannet, — ooberst Rehbinder asub praegu oma kuuesaja ratsanikuga Jõhvi läheduses sama jõe ääres, lubage tal minna sellest üle ning hiilida läbi soo vaenlasele selja taha, siis, majesteet, saavutame võidu palju kiiremini, kui seda ainuüksi rindelöögiga on loota!

— Saatke talle sõna — las ta läheb!

Kähku käsutati sõnaviija tragun sadulasse ning kindral Maydell läkitas ta pöörase kiirusega lõuna poole, saates ooberst Rehbinderile haaramiskäsu, manitsedes seejuures tragunit veelgi lisama, et nad liiguksid vaenlasele täiesti märkamatult läbi soo.

Vahepeal hakkas hämarduma. Ja nüüd kuuldus tagapoolt veetavate kahurite põrinat; kuna aga kuningas oli juba jõudnud neile valmis vaadata parajad laskekohad, siis muutus ta nende saabumist oodates kärsituks.

— Ruttu, ruttu! kiirustasid ohvitserid kahurimehi.

Ja hobused tormasid piitsalöökide all kahurite kolisedes edasi. Kuid ülemäärane ruttamine pole kunagi hea, vaid ta toob aina segadusi; nii nüüdki: parajasti kui üks suurtükk oli jõudnud teekäänaku taha kaduda,

jooksis tagumine talle suure mürinaga otsa, kusjuures hobuste rakmed läksid segamini ning ümberaetud kahurid ummistasid tee.

— Ruttu, ruttu — kuningas ootab!

Kuus kahurit veeti ning vinnati üles jõeäärsetele küngastele, päästeti hobused nende eest lahti, pöörati kahurihännad ümber ja laadijad asusid tegevusse, hakates täitma kahurite kõrisid ning toppima neisse laenguid. Ka jalameeste rügemente toodi nüüd tagantpoolt üha juurde, nii et rootslased valmistusid kibeda tapluse vastu. — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

Et üks osa rootslaste eelväest oli ooberst Bernhard Rehbinderi juhtimisel tulnud otsaga Jõhvi mõisa, siis teeäärtes hiilivad talupoegade salgad, kes kogu aja liikusid sõjaväega kaasa, jõudsid peatselt neile sinnagi järele.

Ronga Tehvan, kes läbi metsade rännates oli koos väikese talupoegade salgaga püüdnud vaenlaste vahelt läbi hiilida, oli kokku sattudes ühe säärase sõjaväe kõrval liikuva talupoegade trobikonnaga kuulnud neilt, et nüüd minnakse kodupaikadesse tagasi, sest kuningas olevat jõudnud pärale.

— Või kuningas ise läheb nüüd sõdima! ja Tehvangi pööras oma sammud ümber, et minna tagasi oma veskist järelejäänud tuleaseme juurde.

Kui siis talupojad nähes, et rootslaste salk Jõhvi kiriku juurest kaugemale ei liigu, olid jäänud sinna peatuma, ruttas Tehvan edasi, et minna oma kodupaika, mis asus pool penikoormat kirikust eemal. Olgugi et ta oli suutnud omaste kaotusega juba leppida, põksus salajane lootus tal siiski põues, et vahest ometi... sest

Jumala teekäänakud on ju imelikud. Enne seda vaatas ta aga suure kurvastusega vaenlase hävitatud kodukihelkonna kirikuvaret, mis seisis suitsenud müüridena püsti.

Pärast kõiki neid läbielatud vintsutusi ei osanud talupojad enam ahastada ega nutta, vaid ainult piiritu viha ning põlgus venelaste vastu täitis nende meeli. Nad olid metsades tihtigi sattunud üksikuile ümberhulkuvaile venelasile, kellele nad olid ikka karjana kallale karanud ning maha tapnud.

Seistes lõpuks uuesti oma kodust alalejäänud tuhahunnikul sõnas Tehvan ristis hambail:

— Metsalised, metsalised..!

Ja tuletades meelde siinelatud päevi vajus ta pea rinnale.

— Mu esivanemad, tütar, kodu, veski, maja — kõik on nüüd ainult tuhk, tolmav tuhk ning tukkide hunnik! ja võtnud ahervaremelt pihutäie tuhka, puistas ta selle sõrmede vahelt tuulde.

Siis istudes väsinult maha toetas ta pea kätele, jäädes nõnda liikumatult kössitama. Nii kurbus kui ka viha täitsid üheaegselt ta tugevat meherinda, milles tundus nüüd põletavat tuld.

— Sina, kaugelt tulnud metsik võõramaalane, ja Tehvan tõstis rusika, — sina, küsimata ning teadmata, kui palju vaeva, hoolt, muret ja rõõmu on maetud selle tuha alla..! Siin on vanemad kasvatanud oma lapsi, kes on sirgunud meesteks, ja siis minnes hauda on pärandanud selle paiga oma lastele, ja nüüd siis sina — kuskilt kaugelt tulnud tundmatu röövel, tegid ta palja kurja vallatuse pärast tuhaks!

Valusalt meenus Tehvanile, kuis ta juba noore poi-

sikesena oli siin oma isamajas karja hoides ringi joosnud, orjanud siin koos oma truu naise Liinaga, ja siit viinud ta lõpuks surnuaeda. Jah, Liina läks, jättes talle sülelapse Imbi, kes nüüd samutigi on..! ja Tehvan kattis kätega oma silmnäo.

Parajasti kui Tehvan oma kodu rusudel veel ikkagi istus ega teadnud, mida nüüd ette võtta või kuhu minna, kuulis ta lähenevat kabjaplaginat, ja tõstes pea nägi ta äkki, kuis tihe ratsanike rodu kihutab tast mööda. Äkki aga jäid ratsamehed seisma, ning nende peamees kisendas Tehvanile rootsikeelseid sõnu, millest ta ei suutnud täiel määral aru saada.

— Kes teist kõneleb maarahva keelt, mina rootsi keelt ei mõista! kostis Tehvan püsti tõustes.

Nüüd ajas üks traguneist oma hobuse ta juurde ning sõnas päris selges eesti rahva keeles nõnda:

— Juhata meid, kuninga ratsamehi, läbi soo Voka mõisa!

Säärasest sõjameeste tahtmisest ei suutnud Tehvan algul aru saada, et miks läbi soo, kui siit lähedusest viib päris hea ning uus tee Pühajõe mõisa kaudu, ning seega pole neil vaja hakata vastu õhtut otsima rabateid. Alles siis, kui talle suure põhjalikkusega seletati, et traguneil on vaja märkamatult pääseda Pühajõel asuvale vaenlasele seljataha, oli Tehvan rõõmuga nõus neid vaenlasele ootamatult kaela juhatama.

— Kas sa aga rabateid hästi tunned? päriti talt usutledes.

— Nagu laps oma ema rinda! kostis Tehvan.

Nüüd anti Tehvanile ratsahobune, et tema jalgsi liikudes mitte aega viita, sest kindral Maydellilt tulnud

kuninga käsk ütles, et venelasi tuleb haarata nii kiiresti kui suudetakse.

Kinnitanud oma pussaka sõlme, ronis Tehvan sadulasse ning suundus esimesena talle tuntud madalast kohast üle jõe, pöörates siis hobuse lähemasse metsa, mille taga algas suur lage ning ainult paiguti jändriku võsaga kaetud soo.

— Kuid seda, talumees, pea meeles, öeldi nüüd Tehvanile hoiatuseks, — kui mõtled meid petta ning hoiad vaenlase poolele, siis sellesama mõõgaga pistetakse sind läbi! ja maarahva keelt kõnelev tragun paljastas mõõga.

— Asjatult hirmutad, sõjamees, kostis Tehvan, — kui sina ja kõik teised on kuningale sama truud alamad nagu mina, siis poleks meie maal äraandmist üldse olemas. Ei saa mina hoida vaenlase poolele ka seepärast, et ta on teinud mu kodu tuhahunnikuks ning hukanud mu lapse ja lapselapse. Mina ise tahan aga tõsise südamega oma kuninga ja kodupaiga eest sõdida, nõndasama nagu kuningas ise sõdib meie maa ning oma riigi eest!

— Usun sind, talumees, usun, tõlkis nüüd tragun Tehvanile oobersti sõnu, — kuid sõjaajal ei tohi paljale uskumisele loota, vaid ka hirm peab olema abiks.

— Oh sõjaülem, kostis seepeale Tehvan, — kui sul pole uskumist, siis palja hirmutamisega võid jääda lõpuks ikkagi hätta!

Siis liiguti vaikides edasi. Kuussada tragunit ratsutas eesti talupoja Ronga Tehvani teejuhtimisel üle suure laugassoo, millest viisid läbi tundmatud rabateed, mis olid aga nii kitsad, et kui kuskil juhtuti astuma kõrvale, siis võis kergesti mülkasse vajudes maa pealt

kaduda. Kuid Tehvan tundis oma kodupaika piiravat sood nii hästi, et ta võis ühtki tragunit hädaohtu panemata viia neid kirde poole edasi.

— Sellesama soo taga varjabki Šermeto oma lahtist tiiba, ütles ooberst Rehbinder enese kõrval ratsutavale ohvitserile, — ja kui meie käik nüüd õnnestub, siis lööme ta laagri segamini.

— Kas ta aga õnnestub — äkki on Šermetol kogu sooserv silmamehi täis?!

— Venelaste lohakuse tõttu võib kergesti loota, et ta pole neid sinna mitte pannud, arvas ooberst Rehbinder.

Nüüd hakkas sooserval tõusma veripunane kuu, mis paistes suurena nagu tõrre põhi heitis ratsanikele punakat valgust ning pani nende karabiinide torud tuhmilt läikima. Soo ise muutus üha vesisemaks, nii et hobuste kabjad paiguti sulisedes vees pildusid pritsmeid tagatulijaile näkku. Et aga selles paigas oli sool kindel paepõhi all, siis ei tarvitsenud kelgi sissevajumist karta.

Edasi, ikka edasi rühiti traavides Voka mõisa poole.

Äkki tuli ületada kitsas laukariba, millesse hobused vajusid kõhuni sisse.

— Pea, maamees, pea kinni, kisendas nüüd ooberst Rehbinder, — sa tahad meid ju meelega uputada!

— Tulge aga julgesti mulle järele, kostis Tehvan, kui tragun haarates ta hobuse valjastest tõlkis talle oobersti sõnu, — ka siin on kindel paepõhi all.

Ja tõsi — laugas ei ulatunud kuskil üle hobuse kõhu, lõppedes pealegi mõnekümne sammu järel.

— Kui meie ettevõte õnnestub, siis peaks sellele talupojale ausalt tasutama ta vaev, sõnas ooberst Rehbinder oma kaaslasile.

Kuuldes tragunilt neid pealiku öeldud sõnu, ütles Tehvan:

— Kui tänase ettevõtmisega saab vaenlane löödud ning ta aetakse maalt välja, siis see ongi minu tasu — muud ei taha ma midagi!

Ratsutamine jätkus. Aeg-ajalt muutus maapind hobuste jalgade all veidi kindlamaks, kuid siis tuli aga jällegi liikuda lausa lainetavas vees, nii et hobuseil oli raske edasi astuda.

Sootee oli aga pikk, seejuures vaevane ja raske. Väepealikud, olles kaotanud silmist igasuguse sihi, ei teadnud enam, kus nad asuvad; omapead poleks nad osanud enam sammugi edasi astuda, olles täielikult oma teejuhi meelevalla all. Aeg-ajalt pidi aga Tehvan peatama hobuse, et tõstes pilku vahtida tähti ning uurida taevakaari; siis aga, võtnud jällegi kindla sihi, ratsutas ta ilma kahtlemiseta edasi.

— Veelgi edasi! ohkasid tragunid, kuna aga nende vahuleaetud hobused vajasid ikka enam ja enam sundimist.

Puristades rühkisid hobused joosta.

Äkki aga hakkas soost tõusma tihe aur, mis mattis kogu ümbruse enese alla, nii et ka oskajal teekäijal pidi raske olema leida õiget sihti. Juba hakkasid ohvitserid tundma tõsist kartust, et nad on eksinud teelt ega jõua enam õigeks ajaks pärale.

Siis aga ometi näis soo hakkavat lõppema, kuna hobuste kabjad müdisesid kindlal maapinnal, kus oli algamas mets. Ja nüüd kuulsid tragunid poolpõiki vasemalt poolt suurtükkide paugatusi, mis kord-korralt muutusid üha valjemaks.

— Lahing on alanud! sosistati.

— Need on meie suurtükid, meie omad..! hüüdsid tragunid, kes päris hästi oskasid omi suurtükipauke võõrastest eraldada.

Ja nüüd kuulsid nad eestpoolt, olgugi et veel küllaltki kaugelt, nõrga kajana kostvat lahingukära — seal püüdsid venelased oma meeletu kisaga rootslasile hirmu tekitada.

— Edasi! hüüdis ooberst Rehbinder, kiskudes tupest mõõga.

— Edasi! karjusid ohvitserid ja tragunid hargnedes rühmadena laiali ning vajudes hobuseid kannustades nende turjale.

Kiiresti kihutades mööda lagedaid Voka mõisa välju jõudis ooberst Rehbinder venelaste seljatagusele ikka lähemale, olles ise üpris rõõmus, et ta on tulnud päris õigesse kohta välja. Olgugi et suurtükipaugud muutusid üha valjemaks, polnud aga kuskil näha venelasi, kes oleksid püüdnud neil tõkestada teed.

Läbi pimeduse vilkusid kauguses tulekeeled, mis iga paugahtusega kargasid suurtükkide kõrist välja — kuningas tulistas seal venelasi, ikka ägedmini ja vihasemalt käisid seejuures raksahtused.

Ja nüüd lõid seljatagant juurdehiilinud kuussada tragunit lahingumöllule sekka, langedes venelasile ootamatult kaela. Venelased, kelle hirmunud silmad ei suutnud näha seljatagant pealetulevate tragunite vähesust, jooksid oma kantse maha jättes meeletult kisades metsadesse laiali. Suure ulgumise ja pöörase röökimisega kihutasid nad oma hobustel ida poole, jättes Pühajõe teekitsuse täiesti kaitsetult lahti. Üks vene kasakate salk langes seejuures ooberst Rehbinderi traguneile otse peale, kuuldus karjahtusi, mõõgad välkusid ja langedes

jubedate kolksatustega kokku kattusid verega. Samas kuuldus röögatusi, kui mõõk tormas mõnele valusasti kurku. Mõõkadega möllamisele kostis sekka ka püssipauke, mida saatis sähvatav tuli. Kuid kauaks ei pidanud kasakad taplusele vastu, vaid kihutanud traguneist läbi ja mööda, kadus seegi salk kaugemasse metsa, kust kostis vandumist, roppu sõimu ja haavatute valukisa.

Seega oli Šeremetjev jätnud oma kindlad Pühajõe kantsid maha ning taandus nüüd kiiresti Sillamäe poole. Rootsi kuninga tee, mida vaenlane oli ähvardanud sulgeda, oli kerge vaeva ning oskusega lahti tehtud.

Jätnud oma mehed vaenlasilt võetud kantsidesse, ruttas ooberst Rehbinder sillale, et minna kindral Maydellile oma tegevusest aru andma. Kuid nüüd tõttas teiselt poolt kaldalt Rootsi ratsa- ja jalamehi nii tihedates trobikondades talle vastu, et sillast ülepääs osutus lausa võimatuks.

— Kindral Maydell, kus asub kindral Maydell? päris ooberst Rehbinder möödaruttavailt ohvitserelt, kes aga viibates vastuseks ainult käega rühkisid kiiresti edasi.

Seistes sillale laskuva tee ääres ning vaadates mööduvaid rügemente nägi äkki ooberst Rehbinder, kuis põlemasüüdatud tõrviku valguses vilksahtas kuninga nägu. Kuningas, olles äsja tulnud üle silla, pöördus nüüd teelt kõrvale, et uurida venelaste kantse, mida aga pimedus ei lasknud kuigi hästi näha. Kannustades hobust ruttas nüüd ooberst Rehbinder talle juurde, kohates seal ka kindral Maydelli.

Olles kiirest läbi soo pahveldavast sõidust ülemääraselt väsinud, tulid ooberst Rehbinderi ratsamehed venelaste kantside vahel sadulaist ning hakkasid süü-

tama lõkkeid. Ka Tehvanil, kel nüüd vastu ööd polnud kuhugi minna, tuli jääda tragunite keskele. Ja istudes nüüd lõkketule ääres kuhjus sõdureid ta ümber, kusjuures kõik nad püüdsid kiita Tehvani oskust, olles ta vääramatu teetundmise pärast täis imestust ja rõõmu.

— Ja ei ühtki väärsammu ega kõverikku, olgugi et meie ümber tekkis tihe udu, sõnasid tragunid, — vaid tulime nagu püssist lastuna parajaks ajaks ja parajasse paika välja!

Tehvanile aga ei meeldinud kiidusõnad, ja võtnud pussaka vahelt omatehtud toomingapuust piibu, hakkas ta seda põdrasamblaga vaikides täitma.

Samal ajal uuris kuningas kõrgele jõekaldale püstitatud venelaste kantse, milleks oli määratu suurel hulgal kokku kuhjatud mulda. Kuid et nüüd ja pealegi veel pimedikus polnud mahajäetud kantside uurimiseks paras aeg, siis pöördudes ümber tahtis kuningas tulla tagasi teele, kuid nüüd esitas kindral Maydell talle ooberst Rehbinderi. Olles kuulanud ooberst aruande seljatagusest rünnakust, muutus kuningas seeüle nii rõõmsaks, et ta tegi enese juures olevale õuemarssalile Karl Kasper Wredele ülesandeks panna salaja ooberst taskusse väike kullaga täidetud rahapung, mille ta poetas talle pihku. Jutustades kuningale oma rännakust, ei jätnud ooberst Rehbinder kiitmata ka oma talupojast teejuhti.

Kantside vahel sammu ratsutades möödusid nad lõkketuledest, mille ääres istus Viiburi ratsamehi.

— Majesteet, siinsamas istubki see talupoeg, ja ooberst Rehbinder osutas tragunite seas istuvale Tehvanile, keda kattis hundinahkne pihtkasukas ja kes parajasti oli suitsetamas suurt piipu.

Nähes eneste selja taga peatuvat kuningat, kargasid tragunid tule ääres püsti, kuna aga Tehvanil kästi tulla lähemale. Astunud paar sammu, jäi Tehvan kuninga ette seisma, ja paljastanud pea, vahtis ta suure tõsidusega talle otse näkku. Tulnud sadulast, kergitas ka kuningas korraks oma kübarat, üteldes seejuures sõnu, millest Tehvan ei suutnud aru saada.

— Kuningas tahab teada su nime, tõlgiti nüüd kuninga soov eesti keelde.

— Minu nime, ja Tehvan vahtis tõlkijale otsa: — kodurahvas kutsus mind Ronga Tehvaniks...

Nüüd sirutas kuningas Tehvanile oma kinnastatud käe, öeldes seejuures tõlkija suu kaudu nõnda:

— Kui mul on nii ustavad ning truud talupojad, siis võin ma rõõmu ja uhkusega sõdida!

Ja võtnud taskust kuldmüntidega täidetud nahkse rahapunga, mida ta alati kandis mitmeid enesega kaasas ning mida õuemarssal pidi ikka õigeaegselt täiendama, ulatas kuningas selle Tehvanile.

— Oh kuningas, ütles Tehvan rahapunga nähes, — mitte tühine kullahimu, vaid koduarmastus ning truudus sinu vastu käskis mul juhatada su vägedele õiget teed, ja seda olen ma, niikaua kui suudan, alati valmis tegema!

— Võta vastu ja ära pahanda kuningat! sosistati Tehvanile kõrvu.

Kuningas, kes tihti armastas kinkida oma alamaile nende teenete eest kulda, püüdes aga teha seda märkamatult, et hoiduda tänusõnade kuulmisest, arvas nüüd talupoja umbkeelsuse tõttu neist pääseda; kuid temagi pidi seeüle suuresti imestuma, et talupoeg ei taha võtta pakutavat vastu.

— Kui sa, kuningas, tahad mulle midagi kinkida, ütles Tehvan, — siis tee mu kodukoht koos ta pisikese põllumaaga priiks ning käsi anda mulle piibutäis tubakat!

Kui kõik see oli tõlgitud kuningale ümber, siis kostis ta nõnda:

— Kui ma Jumala abiga oma maa vaenlasest vabastan, siis olgu selles ka sinule kuuluv osa igavesti vaba! Et aga enne lahingut ei tea meie mitte, missugust kodupaika keegi meist pärib, siis võta praegu see kuld, mille eest võid muretseda enesele tubakat, ja surunud rahapunga Tehvanile pihku, hüppas kuningas sadulasse ning eemaldus viiburlaste laagritulede juurest.

Nüüd asusid tragunid Tehvani ümber, kusjuures igaüks neist näitas ta vastu ülemäärast lahkust, ja isegi ohvitserid avaldasid soovi, et ta ka edaspidi juhataks neile luurekäikudel teed. Ja nii ei saanudki Tehvan sel õhtul rahu, sest nüüd tuldi kõikjalt ta ümber kokku, et näha talupoega, kes on toonud Rootsi väele suurt abi ning kelle kätt on võtnud suruda koguni kuningas ise. Ka üksikuid talumehi juhtus tulema ta juurde, ja neile kõigile pidi ta ikka ja jälle seletama, et millisena näeb kuningas palgest palgesse vaadatuna välja.

Sõnum säärasest talupojast, kellel kuningas ise surunud kätt, kandus laagris suust suhu lagunedes ikka edasi, ulatudes lõpuks ka Soome jalaväelaste juures asuvate Jõhvi meeste kõrvu, ja nüüd tulid nemadki teda vaatama.

— Aga see on ju meie Tehvan..!

— Tohohh — peremees ise on siin! hüüdis Aabu.

Ning surudes traguneid ja teisi talupoegi Tehvani

juurest eemale astusid kodukihelkonna mehed talle juurde, ise rõõmsasti hüüdes:

— Tehvan, oled see tõesti sina?!

— Aabu, Rain... ja kõik oma kihelkonna rahvas..! ja Tehvan surus talle vastusirutatud käsi.

— Kus on Imbi? päris esimesena Rain.

— Ütelge teie seda mulle!

— Kui ka sina ei tea, siis on ta maailmast tõesti kadunud!

— Kadunud!

Ja siis süüdanud enestele uue lõkke, asusid Jõhvi kihelkonna mehed selle ümber, et kõnelda Tehvanile oma praegusest sõjamehepõlvest ning kuulda temalt pajatusi, millest kõige meelsamini kuulati aga ta kohtamisest kuningaga.

— Kui kuningas tõesti näitab talurahva vastu sääräst lahkust, siis võiksime täie julgusega minna tema juurde kaebusega, kui mõis peaks tulevikus hakkama jällegi meid rõhuma, arvas Sibi Andres.

— Mis sa enam mõisa pärast kardad — mõisal enesel pole nüüd enam jalgu all! kostis Aabu.

— Ja nüüd olete siis kõik muutunud sõjameesteks, sai Tehvan lõpuks mahti hakata omakorda pärima.

— Sõda teeb vabaks, kostis Sibi Andres, — kõiki maakaitsjaid on lubatud teha teoorjusest priiks!

— Ainult tema on meie seast prii, ja Hauka Aadu lõi kämblaga Tehvani õlale, — sest seda on kuningas ise oma suu läbi talle lubanud, kuid mis teised kõnelevad, see pole muud midagi kui hundijutt, mida ei pruugi uskuda!

— Pange tähele, kui sõjast eluga tagasi tulen, siis

teolist ma mõisa enam ei saada! sõnas Sibi Andres meelekindlalt.

Päh-päh-päh, ja-ja-ja, ei saada jah, ei saada jah! kinnitas omakorda Tehose Hannes.

— Kui rendihärra hakkab nõudma, siis teeme Hannesega ta talli hobuseist lagedaks! ütles Krista Mart.

— Ja-ja-ja, ikka lagedaks, lagedaks..!

Mis te, hobusevargad, siin sõgeda loramisega hooplete — nüüd pole mõisal enam ühtki talli ega hobust! sõnas Hauka Aadu pahaselt.

— Pole me nüüd mingid hobusevargad, vaid ausad kuninga sõjamehed! hüüdis Krista Mart püsti karates.

— Mehed, mehed, ärge tüliga hakake üksteisele häda tegema! hoiatas Tehvan.

— Miks ta siis laimab meid hobusevarga nimega, kas oleme ühestki talutallist kunagi võtnud hobust?

— Päh-päh-päh, ja-ja-ja, kas oleme..? ja Tehose Hannese lõug kattus ägedast sülitamisest ilaga.

— Mis on võetud, on võetud ainult mõisa aidast ja tallist! ütles Krista Mart.

— Mehed, jätkem rumal tüli!

Tülitsemine soikus sama äkki, nagu ta oli alanud. Ja nüüd kõneles Tehvan meestele ka oma kihelkonna küladest, kust ta oli läbi tulnud ning kuis need kõik olnud hävitatud.

— Ka kirik olevat tehtud maatasa?! ütles Sibi Andres.

— Jah, ainult tahmased müürid seisavad veel püsti!

— Kui nüüd õpetaja seda näeks..!

— On temal sellest muret — nüüd ta mäletseb hoopis Tallinnas...

— Aga köster... köster oli meil sõjas, läks teine koguni tragunite sekka, kuid tema lõpp oli kuri!

Ja nüüd kuulis Tehvan, et köster Hinno käinud tragunitega mitu puhku kollitamas venelasi, kuni ta lõpuks Purtse ääres vangi langenud, ja et nüüd, kui ta mitte ei kannata hirmsat vangipõlve, peaks ta olema ammugi surnud.

— Rahu siis temagi põrmule! ja Tehvan paljastas pea.

— Puhka rahus..!

Kui siis mehed minnes tagasi oma laagripaika kadusid ööpimedusse, jäi Tehvan veelgi istuma kustuva lõkke äärde, sest kuninga kingitud vabadus peletas silmist une. Kuid mida enam ta sellele vabadusele mõtles, seda vähem tundis ta tast rõõmu, sest enam polnud tal ju kedagi, kellele seda vabadust pärandada.

Pärast Pühajõel peetud taplust puhkas nüüd Rootsi vägi, kogudes pika teekonna jätkamiseks norsates rammu. Laagrituled loitsid põleda kogu öö, särades ning hiilates pimeduses niikaugele kui silm küündis neid nägema, kuna ümberringi asetsevad metsad ja laaned mühisesid valjusti, kui merelt puhuvad tuuled käisid suure kohinaga üle laastatud Virumaa.

Esimese raamatu lõpp.

Kaane kompositsioon J. Vahtra